

IOAN EUGEN MAN

**MONUMENTE DE ARHITECTURĂ
RELIGIOASĂ ROMÂNEASCĂ
DIN TÂRGU-MUREȘ**

IV. 7685

IOAN EUGEN MAN

**MONUMENTE DE ARHITECTURĂ RELIGIOASĂ
ROMÂNEASCĂ DIN TÂRGU-MUREȘ**

Programul Centenarul Marii Uniri

Carte apărută în cadrul Proiectului

„100 de cărți pentru Marea Unire – 1918-2018”,

proiect finanțat de Consiliul Județean Mureș

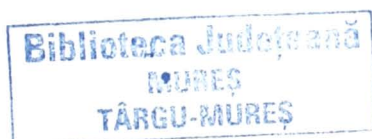
CONSILIUL
JUDEȚEAN
MUREȘ

MAROS
MEGYEI
TANÁCS

IOAN EUGEN MAN

**MONUMENTE DE ARHITECTURĂ
RELIGIOASĂ ROMÂNEASCĂ
DIN TÂRGU-MUREȘ**

1002962

EDITURA VATRA VECHE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MAN, IOAN EUGEN

Monumente de arhitectură religioasă românească din Târgu-Mureș / Ioan Eugen Man ; ed.: Nicolae Băciuț. - Târgu-Mureș : Vatra veche, 2017

Bibliogr.

ISBN 978-606-93997-1-2

I. Băciuț, Nicolae (ed.)

726.54(498 Târgu-Mureș)

COLECȚIA „MAREA UNIRE – 100”

Nr. 18

Coperta de Nicolae Băciuț

Editura VATRA VECHE

Târgu-Mureș, str. Ilie Muntean, nr. 29

Apărut 2017

Copyright © IOAN EUGEN MAN 2017

Toate drepturile rezervate

Lector Nicolae Băciuț

Format 8/70X100, coli tipo 90

Tiparul executat la SC Intermedia Group SRL

Târgu-Mureș, str. Revoluției nr. 8

ROMÂNIA

CUPRINS

INTRODUCERE.....	7
I. CADRUL ISTORIC.....	10
II. PRIMELE BISERICI.....	13
A. PRIMA BISERICĂ ROMÂNEASCĂ DIN TÂRGU-MUREȘ.....	14
(Biserica lui Andrei Grecul)	
B. BISERICA DE LEMN „SFÂNTUL ARHANGHEL MIHAIL”.....	19
1. Istoria bisericii.....	19
2. Descrierea bisericii.....	24
3. Decorul pictural.....	31
C. BISERICA DE PIATRĂ „ÎNĂLȚAREA DOMNULUI”.....	51
1. Istoria bisericii.....	51
2. Descrierea bisericii.....	61
3. Decorul pictural.....	65
III. CATEDRALE.....	84
A. CATEDRALA MARE ORTODOXĂ.....	87
1. Acțiuni premergătoare anului 1924.....	87
2. Bătălia pentru obținerea terenului.....	91
3. Concursul de proiecte.....	94
4. Construirea catedralei.....	99
5. Pictura interioară (inițială).....	114
6. Descrierea catedralei.....	116
B. CATEDRALA MICĂ ORTODOXĂ „BUNA VESTIRE”.....	136
(FOSTA BISERICĂ GRECO-CATOLICĂ)	
1. Scurt istoric.....	136
2. Dobândirea terenului.....	138
3. Construirea catedralei.....	141
4. Descrierea catedralei.....	151
5. Pictura interioară (inițială).....	154
IV. BISERICA ORTODOXĂ DIN MUREȘENI „SF. ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIL”.....	174
1. Scurt istoric.....	174
2. Primele încercări.....	175
3. Realizarea bisericii.....	181

4. Descrierea bisericii.....	187
5. Pictura interioară.....	189
ABREVIERI.....	204
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ.....	206
ANEXE.....	208
LISTA ILUSTRAȚIILOR.....	258
SUMMARY.....	261

INTRODUCERE

Alegerea subiectului nu este întâmplătoare, ea fiind determinată de dorința înmănuncherii informațiilor documentare aferente celor câteva biserici românești construite la Târgu-Mureș între secolele XVIII-XX. Parcurgând bibliografia generală și specială privitoare la bisericile românești din Târgu-Mureș, m-a surprins absența referințelor la unele din acestea, îndeosebi la aceea situată pe teritoriul fostei localități Mureșeni, aparținătoare orașului. Chiar și pentru bisericile mai vechi, ce provin din perioada interbelică, deși referințele legate de acestea sunt mai recente și mai numeroase, existența unor lucrări generale și speciale o confirmă, prezența patrimoniului documentar din arhive este mai redusă.

Până în anul 1990, pe actualul teritoriu al municipiului Târgu-Mureș au existat doar 5 biserici românești dintre care, patru în localitatea istorică și o biserică în localitatea componentă Mureșeni. Cel mai vechi edificiu bisericesc al românilor din Târgu-Mureș a fost realizat pe la 1750, dispărut în 1780, ca urmare a incendiului iscat de la flacăra lumânărilor, după cum o să arătăm ceva mai încolo.

În ordinea realizării lor, bisericile vechi, ce aparțin de confesiunile românești din Târgu-Mureș, sunt următoarele:

- Biserica de lemn, cu hramul „Sfântul Arhanghel Mihail”, din strada Mitropolit Andrei Șaguna, nr. 13, realizată între anii 1793-1794 și pictată în 1814;
- Biserica de piatră, cu hramul „Înălțarea Domnului”, cunoscută și ca Biserica lui Bob, din strada Mitropolit Andrei Șaguna, nr. 9, realizată în anul 1794;
- Catedrala Mare Ortodoxă, cu hramul „Înălțarea Domnului”, din Piața Trandafirilor, nr. 1, realizată între anii 1925-1934;
- Catedrala Mică Ortodoxă, cu hramul „Buna Vestire” și „Sfântul Proroc Ilie Tesviteanul”, fosta biserică greco-catolică, din Piața Victoriei, nr. 4, construită între anii 1925-1936;
- Biserica Ortodoxă cu hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”, din strada Dezrobirii nr. 42, realizată între anii 1937-1943.

Până în anul 1990, lucrări care să se refere la aceste biserici sunt puține ca număr și nu prea cunoscute, mare parte ele fiind publicate în diferite reviste de specialitate, de regulă mai puțin cercetate de publicul larg. Cele mai numeroase lucrări se referă la vechile biserici din strada Mitropolit Andrei Șaguna, nr. 9 și 13, dintre care amintim: monografia orașului întocmită de Traian Popa, din anul 1932;¹ ceva mai târziu lucrarea comună a lui Grigore Ploșteanu și Traian Dușa, cu referire la Biserica de lemn, publicată în anul 1969;² studiul lui Alexandru Bauer, pentru ambele biserici din

¹ Traian Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. „Corvin”, 1932, p. 201-244.

² Grigore Ploșteanu și Traian Dușa, *O pagină de istorie. Biserica de lemn din Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. Întreprinderea Poligrafică, 1969.

anul 1972³ dar și importanta descriere a bisericii de lemn, din anul 1986, a Ioanei Cristache-Panait.⁴

În ultimele două decenii și jumătate, istoriografia locală s-a îmbogățit cu o serie de lucrări, multe dintre acestea editate, constituind o contribuție importantă la cunoașterea bisericilor ce formează obiectul lucrării noastre. Prezentăm câteva lucrări ale unor istorici, arhitecți etc. Cele mai numeroase lucrări referitoare la aceste biserici îmi aparțin, ele fiind publicate într-o perioadă de peste 20 ani.⁵ Nicolae Băciuț împreună cu protopopul Nicolae Gheorghe Șincan, în anul 2006, publică trei lucrări (albume), privind cele două biserici românești mai vechi și Catedrala Ortodoxă Română.⁶ O descriere a picturii interioare a bisericii de lemn este întocmită de Nicolae Sabău.⁷ Elena Mișu, prezintă un crâmpei din viața bisericii de lemn și anume vizita canonică a lui Andrei Șaguna, din anul 1852,⁸ și tot Elena Mișu împreună cu protopopul Gheorghe Nicolae Șincan fac cunoscut un inventar al parohiilor din protopopiat, între care și al celor din Târgu-Mureș și Mureșeni.⁹ În anul 2006, protopopul Gheorghe Nicolae Șincan publică o monografie parohială¹⁰ ce prezintă toate parohiile din protopopiatul Târgu-Mureș.

Pornind de la bibliografia generală și specială deja cunoscută, după cum am arătat mai sus, investigațiile din anumite fonduri arhivistice aflate la Arhivele

³ Alexandru Bauer, *Două monumente de arhitectură religioasă românească din Târgu-Mureș de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *St.mat.*, III-IV, 1972, p. 231-258.

⁴ Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*, Alba Iulia, Ed. Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia, 1986, p. 290-291; *Ibidem*, *Arhitectura de lemn din Transilvania*, București, Ed. Museion, 1992, p.162-163.

⁵ Ioan Eugen Man, „200 de ani de la înălțarea primelor locașe de cult românești la Târgu-Mureș”, în *Mureșul*, an.II, nr. 2, ianuarie-februarie 1995, p. 10 și în *Jurnalul de Mureș*, nr. 22, 17-23 aprilie, 1955, Supliment; *Idem*, *Catedrala Ortodoxă din Târgu-Mureș - Monument de artă neobârâncovenească în AAM*, III, 2004, p. 201-214; *Idem*, *Târgu-Mureș, Istorie urbană, I, De la începuturi până în anul 1850*, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2006, p. 210-222, în care s-au descris cele două vechi biserici din strada Mitropolit Andrei Șaguna; *Idem*, *Târgu-Mureș, Istorie urbană, III, Perioada interbelică*, Târgu-Mureș, Ed. Nico. 2010, p. 159-213, pentru cele două clădiri de cult din centrul orașului și biserica din Mureșeni;

⁶ Nicolae Băciuț, preot Nicolae Gh. Șincan, protopop de Târgu-Mureș, în serialul: *Monumente de arhitectură bisericească răsăriteană*, au publicat: *Biserica de piatră „Înălțarea Domnului” Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2006; *Idem*, *Biserica de lemn „Sf. Arhanghel Mihail” Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2006; *Idem*, *Catedrala Mare „Înălțarea Domnului” Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2006; Paroh Ioan Șuteu prin Arhiepiscopia Ortodoxă Română Alba Iulia, Protopopiatul Târgu-Mureș, „*Biserica de lemn „Sfântul Arhanghel Mihail” la 214 ani. Parohia „Sf. Mihail” la 170 ani Târgu-Mureș*, Ed. SCV. Cromatic, SA, 2007; Borbély Szabolcs, *Noi date privind construcția bisericii greco-catolice din Târgu-Mureș*, Lucrare de masterat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj – Napoca, Coordonator științific Prof. dr. Nicolae Sabău,, 2006.

⁷ Nicolae Sabău, *Pictura bisericii ortodoxe de lemn „Sf. Arhanghel Mihail” din Târgu-Mureș*, în *Rev.Bistr.*, „XII-XIII, 1998-1999, Clusium, 1999, p. 263-372.

⁸ Elena Mișu, *Vizita lui Andrei Șaguna în biserica de lemn din Târgu-Mureș - 17/28 mai 1852*, în și *AAM*, I, 2002, p. 120-136.

⁹ Elena Mișu și Gheorghe Nicolae Șincan, *Inventariul tuturor bisericilor aflate între Anii 1872 sub Protopresbiteratul Mureșiu Oșorheiu fiind Protopresbiter Parteniu Trombitașiu de Bethlen*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2011, p 193-205 pentru Târgu-Mureș, și p. 173-183 pentru Mureșeni.

¹⁰ Gheorghe Nicolae Șincan, *Micromonografii parohiale*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2006,

Naționale, Serviciul Județean Mureș, Arhiva Parohiei Ortodoxe Târgu-Mureș V, Mureșeni, precum și cele păstrate în Arhiva Parohiei Reformate din Târgu-Mureș, au condus la descoperirea unor valoroase documente, aducând noi date, fie necunoscute până în prezent, fie nebăgate în seamă, completând istoricul și descrierea locașurilor de cult. Menționăm faptul că, la toate cele cinci biserici s-a avut în vedere păstrarea lucrărilor publicate în cărțile și studiile menționate. Pentru o corectă prezentare a datelor privind descrierea edificiilor respective, acolo unde a fost cazul, am efectuat unele măsurători. Nefiind o lucrare elaborată de un colectiv, ci de o singură persoană, lucrarea nu are pretenția de a fi exhaustivă. Conștienți că prin demersul nostru am punctat doar o parte din problemele generale ale trecutului acestor biserici, sperăm ca studiile viitoare să aprofundeze și să completeze datele despre acestea.

Ținem să mulțumim, și pe această cale, tuturor celor care ne-au sprijinit în cercetarea fondului arhivistic, îndeosebi domnilor László Márton și Peter Moldovan de la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, precum și domnului Berekméri Árpád Róbert de la Parohia Reformată din Târgu-Mureș, care au contribuit la obținerea materialului documentar, precum și traducerea documentelor. Rămân dator domnului Pál-Antal Sándor, pentru ajutorul acordat în interpretarea și traducerea unor documente din limba maghiară, dar și doamnei Angela Macarie, de la Biblioteca Județeană Mureș, pentru traducerile din limba latină.

În fine, mulțumesc Bunului Dumnezeu, că m-a ajutat să duc la bun sfârșit această lucrare, dându-mi sănătate și puterea de muncă necesară.

I.CADRUL ISTORIC

Nu ne propunem ca în această lucrare să procedăm la o prezentare amănunțită a istoriei locale din perioada secolelor XVIII – XX. Documentele păstrate ne permit reconstituirea vieții ecleziastice românești la Târgu-Mureș doar din secolul al XVIII-lea. Este o epocă încărcată de semnificații, la nivelul comunităților aducând cu sine dispute intense și oscilații între ortodoxie și greco-catolicism. Și toate acestea, pe fondul maghiarizării locuitorilor, îndeosebi a celor din bazinul central al Nirajului și din jurul orașului Târgu-Mureș.

O adevărată încununare a cercetărilor desfășurate de Ioan I. Rusu, lucrarea „*Românii și secuii*”¹¹ vine și lămurește modul în care s-au desfășurat aceste procese și cauzele care le-au determinat, dând ca exemplu concret mai multe localități din zonele amintite, între care, Sântandrei (Miercurea Nirajului), Troița, Vălenii (Oaia) și multe altele, în care, doar bisericile și mormintele mai păstrează memoria românilor de odinioară.¹² Față de situația creată, autorul face observația: „*Oare nu ar fi fost pus la îndoială faptul, de nu erau bisericile de aici, că la lobăgeni (azi Valea), Oaia (azi Vălenii), Sântandrei (Miercurea Nirajului), toți sătenii, întreaga obște a fost românească, adevăr scris răspicat în slova pisaniiilor*”.

Suplimentar, localitățile urbane din Transilvania au luat măsuri de a împiedica așezarea românilor în acestea. După ce Dieta de la Turda, din anii 1711-1712, dispune ca grea pedeapsă, în caz de nesupunere, alungarea românilor din orașe, la 15 decembrie 1759, magistratul orașului Târgu-Mureș, motivat de „*păstrarea frumoasei unități orășenești*” ordonă ca „*nici un locuitor valah să nu poată în nici un caz cumpăra imobil în oraș, nici chiar din pământurile orașului să nu li se dea valahilor nici arător, nici fânaț, nimeni din cetățenii orașului să nu-i apere pe aceștia, să nu-i ajute în prosperitate, nimeni să nu tolereze la casa sa peste trei zile om cunoscut și cu atât mai puțin pentru necunoscut*”.¹³

În atare condiții este de așteptat ca numărul românilor din Târgu-Mureș să fie atât de redus. Statistica lui Inochentie Micu-Clain, din anul 1733, înregistrează la Târgu-Mureș 60 de familii (Incolae valachorum), adică 300 de uniți, fără a avea biserică,¹⁴

¹¹ Ioan I. Rusu, *Românii și secuii*, București, Ed. Științifică, 1990.

¹² *Ibidem*, p. 183.

¹³ „*„Oláh nemzetségből való ember teljességgel az városon örökséget ne vehessen, sőt a' város közönséges földeiből is sem szántó, sem kaszáló fold neadattassék az oláhknak, senki is ayokat a'városi civisek közül ne protegálja, augmentatiójokban munkás ne legyen, senki maga házánál akár esméretes, annal is inkább esméretlen kerengő, és a'királyi contributiót subterfugiálni kívánó embert harmadnapnál tovább ne patíáljon, annális inkább megtelepedésre az ollyannak helyt ne adjon, hanem a'város főbirájának hirt tenni tartozzék. Ezekben ha valaki ellenkezőképpen cselekeszik város főbirságán irremissibilitér börtetődjek*”. Pál-Antal Sándor, *Marosvásárhely XVII-XVIII. Századi Jogsabályai és polgárnévsorai*, Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 2006, p.125.

¹⁴ Nicolae Togan, *Statistica românilor din Transilvania în 1733*, în *Transilvania*, 1898, XXIX, p. 189.

fapt determinat de trecerea parohiei din Târgu-Mureș la protopopiatul Nirașteu (Ungheni). Situația prezentată Considerăm situația prezentată ca fiind incompletă, deoarece în oraș exista și o populație românească de rit ortodox. În anul 1750 sunt înregistrate 69 familii unite, dar nu cunoaștem rezultatul corect al conscripției.¹⁵ Întrucât la Târgu-Mureș erau conflicte în ceea ce privește folosirea bisericii românești (o relatare mai amănunțită va fi prezentată în curând), în anul 1762 este constituită o comisie însărcinată a stabili dreptul de proprietate asupra bisericii, și care, în final, consemnează existența a 56 familii unite și 39 familii neunite.¹⁶ Păstrând coeficientul de 5 persoane la o familie, la cele 95 familii revin 475 persoane. La rândul ei, conscripția familiilor unite, din 14 august 1755, pentru Târgu-Mureș prezintă următoarele date: 1 biserică (templa), 190 uniți (*Numerus animarum unit*), 69 familii (*Numerus familiar*), 1 preot (*sacerdotex*).¹⁷

La doar câțiva ani distanță, conscripția din anii 1760-1762, dispusă de generalul Buccow, înregistrează la Târgu-Mureș un număr de 56 familii unite, cu doi preoți și biserică, 39 familii ortodoxe fără preot și biserică.¹⁸ Comparând datele cu cele mai târzii, din prima parte a secolului al XX-lea, constatăm existența pentru Târgu-Mureș, tot a unui procent redus la locuitorii români, însă, pentru multe localități din zonă s-a înregistrat o scădere alarmantă a lor. Se poate pune întrebarea: Oare unde erau aceștia? Însă datele conscripției din 1762 nu pot fi contestate, întrucât conscripția „*a fost întocmită de un austriac, care nu avea nici un interes a falsifica date și cifre, el fiind interesat a avea o situație cât mai clară posibil, pentru a ști ce măsuri să ia împotriva măsurilor religioase din acea epocă, cunoscute fiind agitațiile religioase, care tulburau liniștea imperiului*”.¹⁹

Remarcabilă, prin cantitatea informațiilor, este conscripția anului 1767,²⁰ (*Conscriptio Ecclesiae Fogarasiensis de anno 1767*), ce cuprinde și situația din orașul liber regesc Târgu-Mureș (*Libera Regiaque Civitas Maros Vásérhely*), fiind înregistrată o biserică, precum și „poporeni uniți”, în număr de 52 „gazde” și 119 „suflete”.

Recensămintele secolelor XIX, până în secolul XX, oferă date, mult mai complexe și mai exacte, privitoare la dinamica și structura populației. La Târgu-Mureș, recensământul din anul 1850 menționează că, dintr-o populație totală de 7855 locuitori, 38 erau de confesiune ortodoxă și 432 greco-catolică, reprezentând un

¹⁵ Dr. Bunea Augustin, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicarul episcopesc Petru Aaron, în Transilvania*, 1901, XXII, nr. 9, p.239-292.

¹⁶ Traian Popa, *op. cit.*, p.220-221.

¹⁷ „14 august A. 1755. *Sedes sicalialis Marus*, în Traian Popa, *Documente privitoare la trecutul românilor din vechiul scaun al Mureșului*”, Târgu-Mureș, vol. I, 1930-, p.39-40.

¹⁸ V. Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762*, în ANI, III (1924-1925), p.616-700.

¹⁹ Aurel Holircă, *Românii mureșeni în fața deznăționalizării maghiare (Aspecte politice, metode și efecte)*, Târgu-Mureș, Protopopiatul Ortodox Român Târgu-Mureș și Editura Tipomur., 1996, p.38

²⁰ Daniel Dumitran, Ana Dumitran, Florean-Adrian Laslo, *Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767*”, Alba Iulia, Ed. Altip, 2009, p. 17, 192.

procent de 5,98% din total.²¹ Recensământul anului 1857 consemnează existența unui număr total de 9418 locuitori, din care, 86 erau de confesiune ortodoxă și 455, de confesiune greco-catolică, deci 541 români, însemnând un procent de 5,74%.²² În anul 1869, din totalul de 12.678 locuitori, 157 erau ortodocși, iar 636 greco-catolici, reprezentând un procent de 6,28% din totalul populației orașului,²³ ca în anul 1890, din cei 14.212 locuitori ai orașului, 172 o constituiau ortodocșii, 741 greco-catolicii,²⁴ deci 913 români, reprezentând 6,4 % din total.

Recensămintele din anii 1900 și 1910 sunt mult mai cuprinzătoare, oferind date prețioase și cu privire la clădiri. În anul 1900, este înregistrat un total de 19522 locuitori,²⁵ din care 1033 ortodocși și 1352 greco-catolici, reprezentând 12,21% din totalul populației, iar în anul 1900,²⁶ la cei 25.517 locuitori, să revină 761 ortodocși și 2222 greco-catolici, prin urmare, românii ar reprezenta un procent de 11,69%.

Un important număr de localități rurale ce înconjoară orașul Târgu-Mureș, avea o populație românească numeroasă, în unele situații în întregime. Chiar și în localitățile de pe Niraj, afluent al Mureșului, în așa zisul „teritoriu lingvistic maghiar”, pe la jumătatea secolului al XIX-lea încă era o populație preponderent românească precum la Veța, Lăurenii, Ivănești, Bolintineni, Ungheni, Tirimia, Tirimioara, apoi comune cu 80% români: Moșuni, Ogra, Sânișor, Șardu-Nirajului, Murgești, cu 40% români: Nicoleşti, Crăciunești, Pănet, cu 30 % români: Roteni, Troița, Oaia (Vălenii), Iobăgeni (Valea).²⁷

În a sa descriere a ținuturilor secuiești, Orbán Balász se grăbește să afirme că locuitorii acestor localități „*nu sunt valahi*”, ci „*secui de religie răsăriteană*”.²⁸ Pornind de la premisa că limba și nu religia determină naționalitatea, autorul, atunci când trece la românii din Târgu-Mureș, îi consideră atât de secuizați, încât numai ungurește vorbesc și, de aceea, trebuie văzuți ca secui de religie răsăriteană.²⁹

Revenim la cele două biserici aflate în prezent în zona de locuit a Târgu-Mureșului. La data realizării lor, amplasamentele pe care sunt situate, se aflau la marginea orașului, fiind cunoscut faptul că românii nu aveau dreptul de a-și construi biserici în intravilanul localității, cu atât mai mult biserică de zid. Până la construirea acestora, românii din oraș au mai avut o biserică, ce a constituit un motiv de gâlceavă între cele două confesiuni românești, situație ce o vom releta în capitolul următor.

²¹ Recensământul din 1850, p. 242-243.

²² Recensământul din 1857, p.352-353.

²³ Corina Teodor, *Din istoria confesională a românilor târgumureșeni (sec. XVIII – începutul sec. XX)*, în *Studia Petru Maior, Historia*, 2, 2002, p. 123.

²⁴ *Ibidem*, p. 123.

²⁵ Recensământul din 1900, p. 422-425.

²⁶ Recensământul din 1910, p. 404-405.

²⁷ Aurel Holircă, *op. cit.*, p. 32. În prezent în multe dintre aceste localități nu mai sunt români sau, dacă mai există, sunt 1-2 familii.

²⁸ Orbán Balázs, *Szekélyföld leirasa* (Descrierea secuimii), Pest, 1870, IV, p. 9

²⁹ „*itt e tajat laknak azoknak oláh eredetű hivéi, de ezek is annyira elszékelyesedtek, hogy csak magyarul beszélnek, s azért azokat keleti véllés a székelyeknek keli nézünk*”, *Ibidem*, p. 132.

II. PRIMELE BISERICI

Istoria celor două vechi monumente religioase românești din strada Mitropolit Andrei Șaguna a fost abordată de-a lungul anilor din diferite unghiuri. Fie că au fost tratate secvențial în monografiile orașului,³⁰ fie că s-a trecut la o cunoaștere mai aprofundată a existenței și evoluției lor, cu precădere în secolul al XX-lea și începutul celui următor. Pentru a înțelege, în primul rând, modul în care s-au realizat bisericile, ne-am raportat la documentele aflate în custodia Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Mureș (ANSJ Mureș), la unele acte din arhiva Protopopiatului Reformat din Târgu-Mureș, dar și la unele lucrări mai recent publicate, al căror conținut adesea cuprinde și un valoros suport documentar.

Noua conjunctură politică, prin trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, a favorizat influența bisericii catolice. Una dintre urmările acestei schimbări a fost unirea parțială a românilor ortodocși cu biserica catolică, unire ce a stat sub semnul incertitudinii, dat fiind faptul că autoritățile imperiale nu și-au respectat promisiunile. O cale de înlăturare a stării create au fost bisericile. Ca edificiu, biserica trebuia să corespundă și cerințelor liturgice ale catolicilor. În marile orașe din Transilvania, între care și la Târgu-Mureș, s-au înălțat biserici de proporții mai mari, luxoase în interior. Programul de construcții bisericesti, catolice și greco-catolice, trebuia să corespundă cu noua artă arhitecturală – barocul – care, încetul cu încetul a ajuns să domine arta Transilvaniei.

Arta românească a opus rezistență de la început soluțiilor venite din afară. Prin urmare, chiar și ambianța artistică a bisericii unite sprijinită de autorități, se deschide timid în fața formelor baroce pe care le recepționează, dând noilor biserici o expresie nouă, mai originală. În arhitectura de zid a bisericii ortodoxe, influența a barocului, deși susținută tot timpul secolului al XVIII-lea, dobândește un caracter mai limitat, cu o respingere aproape în totalitate, cum s-a întâmplat la bisericile de lemn.

Până la construirea celor două biserici, atât documentele, cât și scrierile contemporane, atestă existența unei alte biserici, realizate din lemn, cu câteva decenii mai devreme și a cărei existență este legată de mișcările confesionale românești din a doua parte a secolului al XVIII-lea.

³⁰ Traian Popa, *op. cit.*, p.

A. PRIMA BISERICĂ ROMÂNEASCĂ DIN TÂRGU-MUREȘ (Biserica lui Andrei Grecul)

Până pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, documentele vremii nu semnalează prezența unui locaș românesc în Târgu-Mureș.. Unii autori, în mod repetat, vorbesc de existența unei capele (paraclis) amenajată pentru domnitorul român Mihai Viteazul, în incinta mănăstirii din cetatea orașului. După mai bine de două veacuri de la uciderea acestuia, în anul 1809, într-un memoriu, parohul reformat Nemes Gábor prezintă un istoric al bisericii reformate din cetate, în care amintește și de domnitorul român: *„Ultima cameră a acestei școli voievodul Mihai a transformat-o în paraclis pentru sine, zugrăvind pe pereți chipurile sfinților greci, care există și astăzi și sunt dovadă în acest scop”*.³¹ De la acesta, referirea este preluată de Borosnyai Lukáts János, în cartea sa în versuri: *„Vechiul și noul Oșorhei”*,³² precum și de Orbán Balázs.³³ Afirmatia este preluată și de istoriografia românească, între care, și de Traian Popa, în monografia orașului Târgu-Mureș, însă cu unele rezerve.³⁴

Privitor la această capelă de închinăciune, în comunicarea sa din anul 1929, profesorul Nicolae Sulică face câteva observații pertinente de ordin istoric, arătând că domnitorul român nu a avut cum să-și amenajeze un asemenea locaș de închinăciune la Târgu-Mureș.³⁵ Cu certitudine, documentele cunoscute nu semnalează existența la Târgu-Mureș a unui asemenea așezământ de cult.

Construirea unui edificiu de cult de către românii din Târgu-Mureș ar fi constituit un pas spre instituționalizarea ecleziastică. O primă încercare, în acest sens, a fost în secolul al XVIII-lea, când arhidiaconul Gabriel solicită sprijinul iezuiților pentru dobândirea unui teren, în vederea construirii unei biserici și case parohiale. Însă, la 9 septembrie 1741, este emis ordinul gubernial prin care se dispune ca pentru românii uniți să se atribuie teren în vederea construirii de biserici, a unei case parohiale etc. Acest ordin guvernamental este întărit în anul 1746, între altele arătându-se: *„Se vor lua toate măsurile ca, potrivit ordinului guvernului din 9 Sept. 1743, să se satisfacă dorințele preoților uniți, dându-li-se teren de biserică, casă parohială și pământ de porțiune canonică,...”*.³⁶

³¹ „Észak felől pedig a templom és torony oldalába ragasztatván a ferfi iskola házak. – Melyekből a végső házat Mihály vajda oratoriummá fordítottá volt és használta de halála után vissza jött az elkészítésnek. Ekkor irattak az Oratorium belső falára a görög valláson lévőknek képeik.” Manuscrisul se află în arhiva Bisericii Reformate din Târgu-Mureș, întocmit în anul 1809, pe baza unui material din anul 1769, nr. 924/1809

³² Borosnyai Lukáts János, *Régi és új vásárhely*, (Vechiul și noul Târgu-Mureș), publicat în Fodor István, *KF.*, nr. 4, 1937, p. 5-34.

³³ Orbán Balázs, *op. cit.*, p.128.

³⁴ Traian Popa, *op. cit.* p.204.

³⁵ Nicolae Sulică, *Relațiile lui Mihai Viteazul cu orașul Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, 1929, p. 11-15.

³⁶ Traian Popa, *op. cit.*, p.211.

Românii târgumureșeni, având preot probabil din anii 1747-1749, dobândesc din partea magistratului un teren în vederea construirii unei biserici și a casei parohiale, cât și loc pentru cimitir. Însă potrivit contractului, încheiat la 20 februarie 1750, cu reprezentanții magistratului, la reședința misiunii iezuite, orașul cedează terenul cu condiția să fie folosit permanent pentru locaș de cult greco-catolic.³⁷ Evenimentul dobândirii terenului cât și cele ce au urmat, sunt pe larg descrise de Traian Popa,³⁸ de la care preluăm unele informații. Potrivit acestuia, ca urmare stăruințelor lui Inocențiu Micu Clain, în anul 1750, credincioșii români din oraș, dobândesc terenul pentru construirea unei biserici și alocuinței preotului, încheind, la 20 februarie 1750, contractul cu delegații orașului, de față fiind și superiorul lezuiților. Prin 4 puncte sunt stabilite condițiile, pe care Traian Popa le prezintă în traducere: „În ziua și anul sus amintit, preotul greco-catolic și credincioșii se prezentară, în persoană, și cerând loc de biserică, au obținut pe lângă următoarele condițiuni: 1. Promit, cu inima și graiul, că totdeauna vor păstra, cu sfințenie, unirea cu biserica Romei; cel ce nu va fi unit adevărat sau se va lepăda de unire se va scoate din biserică. 2. Dacă poporul sau preotul va părăsi, în parte sau în întregime, unirea, eo ipso facto, își va pierde dreptul de posesiune asupra bisericii. 3. Ca semn al manifestării de credință a bisericii catolice, românii se obligă a participa la solemnitățile mai însemnate ale bisericii catolice, la cari vor fi invitați și mai ales, vor fi obligați a se prezenta toți credincioșii uniți, cari nu sunt împiedicați, la ziua Domnului (Urnapja). 4. Vor mărturisi totdeauna aceeași credință, pe care o mărturisesc preoții maghiari catolici, pe cari îi vor ajuta, întru cât e posibil în toate și îi vor încunoștiința cu fidelitate, despre tot ce vor auzi spunându-se împotriva lor, precum și despre mișcările „schismaticilor”. Credincioșii bisericii unite sunt dator să păstreze cu sfințenie aceste 4 condiții”. Contractul a fost semnat de Balogh Iosif, superiorul jezuiților din Târgu-Mureș și de consilierii orașului Michael Tilyo (Tilyos Mihail) și Simone Schwartz (Schwartz Simion).³⁹ Contractul s-a semnat în numele tuturor locuitorilor de rit grecesc din Târgu-Mureș, încă nefăcându-se deosebirea dintre uniți și ortodocși. Un document tradus de Traian Popa și de la care îl preluăm, arată: „Când s-a dat terenul pentru biserică și casă parohială, credincioșii de rit grecesc și în deosebi cei din Târgu-Mureș nu cunoșteau numirea de unit și schismatic (dacă nu o cunoșteau cumva preoții)”⁴⁰ Primind, în 1749, locul pentru biserică și cimitir, în anul 1750, comerciantul grec Andrei Grecul, împreună cu soția Safta Ducu, pe cheltuiala sa proprie, clădește biserica pentru toți credincioșii de rit grecesc: „Biserica nu s-a clădit ca biserică unită, ci a luat numele de biserică de rit grecesc...Atunci parohia de ritul grecesc nici nu s-a putut gândi să facă deosebire între uniți și neuniți”.⁴¹ Datele despre această biserică sunt destul de confuze, deoarece

³⁷ ANSJ Mureș, Acta politica, nr. 279/1750.

³⁸ Traian Popa, op. cit., p. 214-215.

³⁹ Ibidem, p. 214.

⁴⁰ Ibidem, p. 215.

⁴¹ Ibidem, p. 215.

terenul a fost dat pentru uniți, în contextul măsurilor guvernamentale de întărire a catolicismului în Transilvania, pe când biserica a fost construită de un ortodox, ceea ce, presupune, în mod firesc, folosirea acesteia de ambele confesiuni.

Odată cu unirea bisericii române din Transilvania cu Roma, sistemul instituțional bisericesc ortodox teoretic a încetat să mai existe, timp de aproape șase decenii organizația ecleziastică românească oficială din provincie fiind cea greco-catolică. Însă numeroase organizații bisericești ortodoxe au continuat să existe. Astfel conscripția din anul 1750 din scaunul Mureș nu-i separă pe ortodocși de uniți. La 14 august 1735, când au fost luați în evidență românii aceștia au fost cuprinși în listă – preoți și dascăli – scutiți de dări.⁴²

Fără a avea intenția de a trece la o cercetare minuțioasă a vieții ecleziastice și religioase din protopopiatele ortodox și greco-catolic din Târgu-Mureș, prezentăm câteva aspecte ale vieții acestora. Încă de la începutul secolului al XVIII-lea, viața ecleziastică românească din oraș s-a dovedit plină de dispute dintre greco-catolicism și ortodoxie. Tulburări în Transilvania au avut loc în anul 1744, când are loc mișcarea lui Visarion Serai, împotriva „unirii”, dar și împotriva exploatării feudale și habsburgice. În anul 1759, s-a declanșat mișcarea lui Sofronie din Cioara (Stan Popovici), fapt ce a determinat curtea de la Viena de a lua unele măsuri, printre care și conscrierea detaliată a credincioșilor români, sub denumirea de „conscripția lui Buccow”. Prin patentă din 6 noiembrie 1762, Maria Tereza recunoaște religia ortodoxă din Transilvania, cu drept de a avea propriul episcop, la început fiind ales sârbul Dionisie Novacovici, iar din anul 1810, românul Vasile Moga.

În pofida măsurilor restrictive luate, mișcarea de revenire la vechea credință ia amploare. Din cauza conflictelor religioase greu aplanabile, reorganizarea fostelor districte protopopești este anevoioasă. În prima parte a lunii martie, a anului 1761, ortodocșii din Târgu-Mureș ocupă forțat biserica, însă doar pentru câteva zile, deoarece la 20 martie, ea intră din nou în posesia uniților. Conștienți de participarea lor la construirea bisericii, ortodocșii solicită sprijinul comercianților greci din oraș, cu mare influență asupra vieții economice a localității, reușind ca, la 22 martie 1762, să obțină ordinul Guvernului prin care le-a fost restituit edificiul.

Conscripția lui Buccow dezvăluie situația în care se afla biserica ortodoxă din Scaunul Mureș: nu exista nici un preot declarat, dispunea de 21 de biserici și avea majoritatea covârșitoare a credincioșilor. 21 de localități dispuneau de biserici și în alte 19, de filii. În plus, în alte 38 de localități, trăiau 248 familii ortodoxe.⁴³ Comisia mai stabilește faptul că, la Târgu-Mureș „fiind doi preoți uniți și 56 familii unite și numai 39 familii neunite, biserica, casele și grădina bisericească vor trece în posesia uniților”.⁴⁴

⁴² ANSJ Mureș, Scaunul Mureș, Ordine și dispoziții. Numerus Depositii, 1121/1755, fila 2.

⁴³ Pál-Antal Sándor, *Sigiliile instituțiilor mureșene*, Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 2013, p. 159.

⁴⁴ Traian Popa, *op. cit.*, p. 220-221; „1. Hogy ennek elötte az Uniorol tett hiteket most ujjallog ujj hittel de eadem Reunione közönségesen es Fejenként Confirmélyák, es erőksittség. 2. Fogatták egy hirel éssejjal minnyájan, hogy ezen Szent Uniot mindekor meg Tartyák Szentül, hoigy ha pedig valakit nem igaz

La doar la câțiva ani distanță, lupta pentru deținerea bisericii avea să fie brusc oprită. Un incendiu izbucnit în anul 1780 distruge în întregime biserica, împreună cu odăjdiiile și cărțile de cult, astfel încât ambele confesiuni românești au rămas fără un loc de închinăciune. Legat de acest accident, în a sa istorie a bisericii românilor, Petru Maior arăta: „Făcut-au și doao besearici Ioann Bob înainte de a face capitul, una în Cluj cu totă cheltuiala sa, alta în Maros-Vașarheiu unde fusese paroh și protopop înainte de a se face vlădică, mare parte cu cheltuiala sa. Adecă besearica parohiei din Maros-Vașarhei în vremea când era acolo Ioan Bob paroh, prin negrije a căplanului Ioan, drept nefiind acasă parohul Ioann Bob, arsease până în pământ. După care întâmplare blănind cu scânduri șoprul supt care le era obiceiul a mânca comăndările morților, acolo slujia parohul Bob Sfânta Liturghie până când fu de la împăratul numit episcop”.⁴⁵ În situația nou-creată în anul 1780, protopopul Ștefan Anghel trimite Guvernului un memoriu, arătând situația românilor din oraș, solicitând și bani pentru construirea unei biserici. Tot de la Traian Popa, preluăm conținutul memoriului: „În anul 1780 un foc a distrus biserica românească de lemn, împreună cu toate odăjdiiile și cărțile sfinte, rămânând numai masa de aramă a clopotelor topite. Credincioșii au ridicat un paraclis (capelă) pentru săvârșirea slujbei dumnezeiești, dar aceasta fu slab și mic, și, umplându-se de apă și ninsoare pe vreme rea, nu poate fi potrivit pentru ținerea slujbelor sfinte. Poporul unit fiind sărac și lipsit de mijloacele materiale, necesare la clădirea unei biserici, ar fi de dorit ca pentru promovarea credinței catolice, statul să ridice, cu cheltuiala sa, o nouă biserică, făcându-se prin aceasta, o mare bucurie nenorociților credincioși, sau să se dea Românilor una din cele 3 biserici romano-catolice, cum este de pildă a Franciscanilor, care fiind așezată în centrul orașului atrage, cu mai multă putere, pe Români”.⁴⁶

Recunoașterea bisericii ortodoxe determină și reorganizarea rețelei instituționale proprii, ce se va desfășura anevoios și pe o durată lungă de timp. Protopopiatul ortodox al Mureșului a fost organizat după anul 1762, până în anul 1805, trecând printr-o perioadă de cristalizare și consolidare. În urma edictului de toleranță a lui Iosif al II-lea, episcopul Nichitici a reglementat funcționarea cultului. În 1786, ia

Unitust, vagy az Unitol el állát izre lehetne venni, hoci pso fagto az ki üzettesek. Hogy ha tovabb vagy az Popa maga, vagy a nép a Szent Uniot vagy resszarent, vagy talán egéslen is meg vetnék, eo ipso Jus omne in Templum ex Templum ipsum in perpetuum amittant. 3. Hogy magokok igaz Unitusoknak meg mutassák felekedettel, jelesebb solemnitásokon mikor hivattatni fognak, és kívált Ur nappján léedő processusorna minijáján a kik nem impeditusok, legaliter meg jelenni tartozzanak.

4. Hogy mindeneben a Magyar Catholikus, Romáj Papistákkal edgyet értenek, azokat mindenkben a mennyiben lehet segélnk, és ha azok ellen valamit ertenek, hogy az ertnekek mozditnak, hiven meg jelentik. Ezen negy substantialis punctumokot és conditiokot tartozzanak indispen sabiliter mindekor sub poena superius expresso meg tartotni. Datum die et Anno ut supra in Domo Parochiae Societatis Jesu Coram loci paracho et Superiore Reverendi Patre Josepho Baloge Societate Jesu et coram nobis Michaelae Tiljo jurato senator Maros Vásárhelysupr. et Simone Schwartz ibidem jurato senator ejusdem civitati M Vásárhely.”, ANSJ Mureș, Acta politica, nr. 279/1750.

⁴⁵ Grigore Ploșteanu, Traian Dușa, *O pagină de istorie. Biserica de lemn din Târgu-Mureș, Târgu-Mureș*, 1969, p.8. Petru Maior, *Istoria bisericii românilor*, București, Ed. Viitorul Românesc, 1995, p. 252-253.

⁴⁶ Traian Popa, *op. cit.*, p.227.

măsura reorganizării protopopiatului, împărțind dioceza sa în 31 protopopiate și 930 parohii. De asemenea, s-a stabilit ca o parohie, cu preot, trebuie să aibă cel puțin 130 de familii.

Urmează perioada în care cele două comunități românești din Târgu-Mureș, trec la construirea bisericilor: de lemn a ortodocșilor și de piatră a greco-catolicilor.

Istoria bisericii

Pe terasa a doua a râului Mureș, unde se află nucleul istoric al orașului Târgu-Mureș, în fosta stradă *Bisericii românești*, actuala Mitropolit Andrei Șaguna, la nr. 13, se află vechea biserică de lemn a românilor ortodocși din oraș (Pl. I.a,b; II. a,b).

Rămași fără biserică timp de mai bine de trei decenii, românii ortodocși erau nevoiți să parcurgă drumul, cel puțin o dată pe săptămână, până la Cornățel, unde era parohie ortodoxă și biserică. Și de această dată, cel ce vine în ajutorul ortodocșilor din Târgu-Mureș este tot un înstărit comerciant grec – Constandin Hagi Stoian. Încă pe la 1700, la Târgu-Mureș existau comercianți greci, după cum arată Nicolae Iorga: „*La Vasarhei, în secuime, negustorii erau mulți și știuți: unii cu oameni din „Egersecul” vecin și cu alții, ei formau o puternică obște religioasă, care se păstră ortodoxă*”⁴⁷ Acest comerciant, Constandin Hagi Stoian, își avea casa la Târgu-Mureș, în strada Revoluției (Szent György), situată lângă „*clădirea de colț*” (fosta casă Köpeczi, cumpărată în anul persoana „cinstului negustor” deținem prea puține date, care, coroborându-le cu cele înscrise pe inscripția de pe tâmpla bisericii și cele de pe pietrele funerare (Pl. III. a,b), deducem că acesta s-a născut în anul 1739 și a decedat în anul 1811. Împreună cu soția sa, Siriana, a avut mai mulți copii, fiica cea mică, Stoian Maria, fiind căsătorită cu Nicolae Grecu, fiul negustorului Vasile Grecu.⁴⁸ În fața acestor pietre funerare se află mormântul unui mare slujitor al bisericii, protopopul Ștefan Rusu, cel ce avea să ctitorească Catedrala Mare Ortodoxă din oraș (Pl. IV. a). Date care să se refere la biserica de lemn sunt prea puține, deoarece arhiva acesteia a fost distrusă în perioada Primului Război Mondial.

Date care să se refere la biserică de lemn sunt prea puține deoarece arhiva acesteia a fost distrusă în timpul Primului Război Mondial. La 3 aprilie 1793, în schimbul sumei de 550 florini, Constandin Hagi Stoian cumpără de la Illyes Maria, terenul din actuala stradă Mitropolit Andrei Șaguna,⁴⁹ pe care să construiască biserica, casa parohială și casa diacului. Contractul este întărit prin semnătura consilierilor orașului Baroti László și Virág János.⁵⁰ Invocând libertatea practicării cultului religios, către sfârșitul lunii mai ortodocșii din oraș trec la construirea bisericii. Ridicarea

⁴⁷ După Nicolae Iorga, încă pe la 1700, la Târgu-Mureș, existau comercianți greci: „*La Vasarhei, în secuime, negustorii erau mulți și știuți: unii cu oameni din „Egersecul” vechi și cu alții, ei formau o puternică obște religioasă care se păstra ortodoxă*”, în Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, publicat de Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 209, 212. „Egersecul”, este fosta localitate „Egerszeg”, adică „Cornățel”, al cărei teritoriu, în prezent, este împărțit între orașul Târgu-Mureș și comuna Sâncraiu de Mureș.

⁴⁸ Grigore Ploșteanu și Traian Dușa, *op. cit.*, p. 15.

⁴⁹ „*Romántemplom utca: 1862*”. (strada Bisericii Române), în Vigh Károly, *Marosvásárhely helynevek és földrajzi közsavak*. Târgu-Mureș, Ed. Pallas Akadémia, 1996, p. 182.

⁵⁰ Traian Popa indică data de 2 aprilie 1793 și suma de 300 florini. Traian Popa, *op. cit.*, p. 237.

bisericii va întâmpina numeroase impedimente. Opoziția vine din mai multe părți și tot mai insistentă, inclusiv de la Guvern. Acesta, la 28 iunie 1793, ordonă Consiliului orașului să oprească lucrările la biserica ortodoxă. În această situație destul de dificilă, ortodocșii câștigă de partea lor pe înalții prelați ai Bisericii Reformate din Târgu-Mureș. Patru documente aflate în arhiva Parohiei Reformate,⁵¹ sunt menționate de Farczády Elek, în lucrarea sa privind istoricul parohiei.⁵² Dosarul cuprinde documente, diferite cereri, scrise în numele parohiei ortodoxe. Trei dintre ele sunt redactate de preotul reformat Nemes Gábor, în limba maghiară, în numele lui Constandin Hagi Stoian, într-un scris aproape indescifrabil. Toate scrisorile au fost transcrise de Farczády Elek, prin dactilografieri, astfel încât, prezentarea unor fragmente din acestea a devenit posibilă.

Prima scrisoare, nedată, este adresată Consiliului Gubernial Suprem cu formula instituțională de adresare: „*Stimate Dle Conte imperial Prim-prefect*”.⁵³ (Anexa I. a,b). După părerea verbală a istoricului Pál-Antal Sándor este vorba de Teleki Domokos. A doua scrisoare, datată la 31 octombrie 1793, nesemnată, este adresată Comitetului Suprem, sub formula: „*Stimate Dle Cancelar Aulic Imperial Consilioarius*”.⁵⁴ A treia scrisoare, de această dată purtând semnătura lui Constandin Hagi Stoian și a membrilor Comitetului parohial (*Stoian Hadzsi Constandin és a Marosvásárhely disunita Ecclesiának Tagjai közönségen*), este adresată Cancelarului: „*Onoratului Consiliu Director principal*”.⁵⁵ A patra scrisoare, redactată în latină, tot de preotul

⁵¹ Mulțumesc și pe această cale domnului Berekmeri Robert, arhivist la Parohia Reformată, pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție documentele solicitate.

⁵² Farczády Elek, *A marosvásárhelyi református egyházközség élete 1556-1948*, Târgu-Mureș, 2000, p. 158-160. Documentul se află în *Arh. Paroh. Reformate*, nr.inventar: 730/1793.

⁵³ „*Méltóságos Imperiális Gröf Fő Ispán Úr*”, *Ibidem*. Extras din textul primei scrisori: „*Itt Mvásárhelyen ez előtt mintegy 45 esztendőkel egy Görög Andras nevű kereskedő ember /-helyet kérvém a verestul a /disunita Görög vallásol levő Ecclesiának maga költségén oratoriumot épített volt a mellyet az ő holta után elhatalmasadván /?/ az unitusok elvettek tőlök, noha ezek nagyobb számal voltak, mint az unitusok s az után majd harmincz esztendőktől fogva aszegény disunitusok falura jártak ki Isteni szolgálatra mely bajtul akarván őket megszabadítani egy Sztoján Hodzsi Konsztandin /sic / nevű kereskedő ember / aki Excellantiádnak tö szomszédja / maga költségén két fundust vett hatodfél szaz forinton, az egyiket oratorium helynek, a másikat pap számára és minthogy nem régiben fiscalis Articulus condaltatott arról / s a Felséges Udvartól is confirmaltatott / hogy a disunita Görög valláson levők /nek/ is liborum Religionis exercitiumuk legyen ez a Benefactor maga költségén tulajdon fundusán oratoriuot is épített senki sem contradicálván addig amig az épület fedél alá vétetvén Cultusra belé nem kezdetek jární, akkor peni gaz unitus pap, aki igen kevés hallgatóval vagyon püspökjök által /?/panaszt adott be ellenek az*”.

⁵⁴ „*Méltóságos Imperiális Aulicus Consiliarius Cancelárus Úr*”, *Ibidem*.

⁵⁵ „*Félséges Fő Igazgató Tanáts*”, *Ibidem*. Extras din a doua scrisoare: „*.... hogy ezelőtt mintegy negyvenöt esztendőkel egy Görög András nevű kereskedő ember a disunita Görög valláson levő ecclesiának helyet adván a város, itt Mvásárhelyen oratoriumot épített volt maga költségén a mellyen az unitusok erőt vevén töllünk elvettek noha nálunknál kevesebb számmal voltak a az után harmincz esztendők alatt közel falura kellett ki járunk... mely alkalmatlanságunkat fájlalván Stoian Hadzsi Konstandin kereskedő ember eő kegyelme könyörült rajtunk és maga költségés két fundust szerzett, egyet oratorium helyének, mást a pap számára.*” Extras din a treia scrisoare: „*.... a mi benefactorunk Stojan Hadzsi Konstandin /sic /eő kegyelme a maga fundusán és költségivel építette az oratoriumot számunkra...hogy nekünk disunitusoknak oratoriumot épített volt ez előtt 43 vagy nagyvennégy*

Nemes Gábor, este adresată unui episcop ⁵⁶ al cărui nume nu este menționat, „*Reverendissime Domine Episcopo*”, datată la 1 iulie 1794, fără semnătură, dar la singular: „*Servus paratissimus*” (Anexa II). Prima parte a scrisorii se referă la multiplele șicane suportate de biserica greco-orientală (ortodoxă) din Târgu-Mureș, însă care, cu sprijinul Sfinției Sale și a Majestății Sale Regale, ortodocșii au redobândit biserica unde țineau slujbele. Se solicită ajutorul pentru menținerea în post a vechiului preot, existând adversari a acestuia, care vor să-l schimbe. ⁵⁷

În general, conținutul scrisorilor este același, cele scrise cuprinzând un scurt istoric al apariției primei biserici românești construite la Târgu-Mureș, cât și al actualului edificiu din lemn. Se face mențiunea că încă înainte cu 45 ani de anii 1793-1794, adică în anul 1749, un comerciant, pe nume Andrei Grecul, a primit din partea orașului un teren pentru biserica greco-catolică și a construit pe cheltuiala sa proprie un paraclis, care, după moartea sa, înmulțindu-se greco-catolicii, le-a fost luată, cu toate că numărul ortodocșilor a fost mai mare. O perioadă de aproape 30 de ani, ortodocșii au fost nevoiți să meargă peste Mureș, într-o biserică de țară, dar când erau inundații, nici la marile sărbători nu puteau merge. Atunci, Constandin Stoian Hagi, pe propria cheltuială, cumpără două parcele „fundus”, pentru suma de o șesime de jumătate sută florini. Una pentru construirea oratoriului, una pentru casa preotului. Deoarece, la puțin timp s-a adoptat o lege întărită și de împărat, cum că și cei din religia ortodoxă să fie liberi, pe parcelele cumpărate comerciantul grec a construit pe cheltuiala sa o biserică, fără să fie contestată de cineva, până când clădirea a fost acoperită și dată în funcțiune. Atunci însă, un preot greco-catolic, „*care avea puțini ascultători*”, a depus o plângere la episcopul său, la scaunul general al conducerii, care, prin intermediul Consiliului orășenesc interzic continuarea construcției bisericii și folosirea acesteia. Parohia ortodoxă contestă dispoziția dată, însă a primit un răspuns negativ, ortodocșii fiind acuzați că și în urma interdicției au continuat lucrările. Pentru această faptă au fost amendați.

Cea de a patra scrisoare, în latină, după cum am mai văzut, este adresată unui episcop. Faptul că, înscrisul scrisorii era redactat în latină se poate explica prin aceea că preotul reformat nu cunoștea limba română, iar episcopul căruia i se adresează scrisoarea nu știa limba maghiară (Anexa II)

esztendőkel város közönséges földéből ki szolgáltatott helyre egy Görög András nevű N. kereskdő ember, de azt az unitusok tölünk el vették”

⁵⁶ În corespondența dintre diferitele forme instituționale ale Bisericii ortodoxe, ca de altfel și a Bisericii greco-catolice, a devenit obișnuință adresarea persoanei și nu instituției. Formularistica mult timp a fost aceeași în limba română, însă pe parcurs destinația circularilor sau a adreselor s-a completat în latină.

⁵⁷ *Quantas pertulerit molestias Ecclesia Greci ritus disunita Mvasarhelyiensis ratione Oratory de novo exstructi probe nos novit Reverendissimus Dominus quas cum auxiliante Deo ex benignitate Regiae Maiestatis superasset, jam aedificationem Oratory et rerum necessariorum que ad cultum secundum confessionem requiruntur prope ad finem perducit et a longo jam tempore praesentiam reverendissimi domini prope modum impatienter expectat ut consecratio oratory peragatur ecclesia in domum ordinem redigatur et certus ac stabilis pastor populo praeficiatur quae posterior ratio prioribus est ponderasior,” Ibidem.*

Contribuția comerciantului Constandin Hagi Stoian, a soției sale Siriana, cât și a altor cetățeni pentru construirea bisericii, este menționată în inscripția aflată la capătul din dreapta al arcului de racordare a bolții naosului cu semicalota altarului, pusă în 1814, când s-a zugrăvit tavanul aproape plan spre care converg panourile de formă trapezoidală ale semicalotei altarului (Pl. IV. b). Textul inscripției este următorul: „S-AU CUMPĂRAT ACEST LOCI DE BISEARI / CĂ DE DUMNEALOR JUPÂNU STOIAN HAGI / CONSTANDIN CU SOȚIA SA SIRIANA AU FĂCUT ȘI / BISEARICA DIN TEMELIE AU ZUGRĂVITA OLTARIU ȘI FRUNTARIU CU ICONELE DEIMPREUNA SUNT / CTITORI GEROG LASLO, STOIAN IENACHIE, / SABO RADU, MOLDOVEAN IANUS, BUCURA / DEMETER, SABO DEMETER, CADAR DEMETE / FIIND PREOT PAROH ȘI PROTOPO EPARHII VASILE PANTEA, ZUGRAV POPA NICOLAE BON VASILE / ANO 1814”.⁵⁸

Pe inventarul de moșie bisericească greco-orientală din orașul Târgu-Mureș, protopopul Partenie Trombitaș nota: „*M(ureș) Vasarhely. Inventariumu despre moșia Bisericească Greco Orientală din orașul Mureș Vásárhely descrisă ano 1854, 30 octombrie prin subscriși. Descrierea locurilor, cu vecinii lor, precum și aceia, cum, când și prin cine s-au dăruit? așa lungimea și lățimea, după stâneni: I. Locul pe care e zidită Biserica împreună cu casa cantorească, și alte două căsuțe care să dau cu chirie și unde acuma e țințirimul, le-au cumpărat Stoian Constandin, fost neguțătoriu în Maros Vasarhely, ano 1793, pe lângă contractul subscris de doi senatori Magistratuali, adeca Ladislaus Baroti și Ioannes Virág. Pe acel loc apoi răposatul Stoian Constandin au zidit și Biserica care până astăzi mai stă de lemn; locul acesta acuma are vecin, de cătră răsărit, hotarul numit „Kosárdomb”, de cătră amiazăzi, măieriştea măcelarului Szagmasi Sandor; de cătră apus, ulița numită „Roman Templom utza”; iară de miazănoapte, țințirimul și Biserica uniților. Are mărime 34 lungime, 46 lățime, 1564 cvadrați*”.⁵⁹

Nu se cunosc alți autori, ci doar cei care au realizat pictura în 1814, la care vom reveni la timpul potrivit. Realizatorii bisericii pot fi niște meșteri aduși din mediul sătesc. În schimb, cei care au înălțat turnul au dat dovadă de sensibilitate la influența artei orășenești, și anume la arta barocă.

Realizată din materiale perisabile – lemnul – pe o infrastructură de pietriș și bolovani (Pl. V.a,b), de-a lungul timpului, biserica s-a degradat, necesitând lucrări de renovare, ele constând prin înlocuirea bânelor putrezite, consolidarea fundației prin cimentare. Pe considerente funcționale, tot cu ocazia lucrărilor de renovare, s-a trecut la alungirea ferestrelor prin tăierea bânelor de sus, vechile urme, trădând forma originală a ancadramentelor. Inițial ferestrele aveau o formă aproape pătrată, ele având 0,70 x 0,84 m.

⁵⁸ Alexandru Bauer, *op. cit.*, p. 237; *Inscripțiile bisericilor românești din Târgul-Mureșului*, în *Revista Istorică*, Anul XIII, nr. 4-6, aprilie-iunie, 1927, p. 146.

⁵⁹ Elena Mihu și Gheorghe Nicolae Șincan, *op. cit.*, p. 15-16.

În anul 1970, Traian Trestioreanu a restaurat pictura interioară, îndeosebi aceea de pe bolta semicilindrică a naosului și pe bolta altarului, care, datorită pătrunderii apei până la suportul din scânduri, a fost cel mai mult afectată. Privitor la biserica de lemn din Târgu-Mureș, documentele de arhivă permit cunoșterea stării economice a parohiei, a bisericii, un aport în acest sens avându-l inventarele bisericilor aflate în posesia bisericilor. Din „*Protocolul Protopresbiteratului M(ureș) Vasarheului*”, aflăm că la 21 aprilie 1872, biserica din Târgu-Mureș avea un venit de 115 florini. Prin circulara consistorială, din 12 octombrie 1872, dată la Sibiu, se cere ca până la data de 31 decembrie 1873, toate comunele bisericesti să depună inventarele privind averea „mișcătoare și nemișcătoare” a bisericilor. Din datele inventarului bisericii ortodoxe din Târgu-Mureș,⁶⁰ ce poartă titlul: „*Inventariul Avea imobilă și mobilă a santei Biserici / greco orientale din comuna bisericască / Mureșiu Oșorheiu (Târgu-Mureș) protopresbiteratul M / (ureș) Oșorheului în Arhidieceasa Transilvania, pe / cum se află aicea la 31 Decembrie 1872*”, preluăm doar pe cele ce privesc biserica de față. Aflăm astfel că biserica purta hramul „*Sf(ântul) Nicolae*”, și înscrisa mărimi de 14⁰ lungime și 5⁰ lățime, ca fiind construită în anul 1793, de ⁶¹ D(omnul) Stoian Constandin. Prețul bisericii era de 1600 florini. Pe teren mai existau și alte clădiri: casa parohială, în valoare de 2000 florini, școala zidită în „țințirin” cu 2000 florini, o casă bisericască în valoare de 300 florini, „*o altă casă bisericască de 300 florini, în total averea construcțiilor fiind de 6200 florini*”.

Cât privește terenul inventarul menționează: 1. „*Locul pe care este zidită biserica*”, cu 1564 stj. dobândit în anul 1793; 2. „*Locul pe care este zidită casa parohială*” cu 147 stj, dobândită în 1793. Potrivit datelor de carte funciară aceste terenuri fac parte din CF. nr. 1105, Târgu-Mureș, top nr. 1917/1 cu 1094 stj (3934,74 mp); top nr. 1926/2 cu 19 stj (68,33 mp), pentru cimitir și biserică și CF. nr. 1106, Târgu-Mureș, top nr. 1918, cu 90 stj (323,70 mp) pentru casa parohială. În total, 1263 stj p, adică 4327 mp.

Rămânând la biserică, o comparație valorică cu celelalte biserici din protopopiatul Târgu-Mureșului, o considerăm interesantă, dacă nu necesară, cu mențiunea că, toate bisericile menționate sunt realizate din material lemnos. Sunt înregistrate valori cu mult mai mici decât ale bisericii din Târgu-Mureș, precum la Morești cu 50 florini,⁶² la Corunca cu 52 florini,⁶³ la Moșuni cu 80 florini,⁶⁴ biserici cu valori apropiate, și anume: Sângeorgiu de Mureș cu 1000 florini,⁶⁵ Cornățel cu 1200

⁶⁰ Manuscrisul „*Inventarului tuturor bisericilor aflătoare ano 1872*”, se află în colecția Muzeului „Casa Mureșenilor”, fond manuscrise, inv. 98, inițial fiind în proprietatea Parohiei Ortodoxe din Târgu-Mureș. Împreună cu un alt manuscris: „*Protocolul pentru înșămnarea morților pe sama bisericilor neunite din M Vasarhei 1812-1916*”, acestea se află la Scheii Brașovului.

⁶¹ Elena Miha și Gheorghe Nicolae Șincan, *op. cit.*, p. 192-205.

⁶² *Ibidem*, p.141.

⁶³ *Ibidem*, p. 127.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 221.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 207.

florini;⁶⁶ dar și biserici cu valori mai mari, precum cele de la Band⁶⁷ și Nazna,⁶⁸ fiecare cu câte 3000 florini.

Cu ocazia sesiunii extraordinare a sinodului protopresbiterial Târgu-Mureș, din 26 octombrie 1871, aflăm că aceasta s-a ținut în „*Sfânta biserică gr(eco) orientală cu hramul Sf(ântul) Nicolae*”,⁶⁹ deci, în acea perioadă prima biserică românească purta un alt hram decât cel actual.

Încheiem acest prim subcapitol destinat istoriei bisericii de lemn, cu menționarea preoților și protopopii care au slujit în aceasta, de la construirea ei până la realizarea Catedralei Mari Ortodoxe. Începând cu perioada premodernă, la Târgu-Mureș, atât pentru ortodocși, cât și pentru greco-catolici, s-a înființat câte o parohie și mai apoi un protopopiat, fiind numiți și preoții și protopopii acestora.⁷⁰ Odată cu construirea bisericii de lemn, s-a instalat preotul Ioan Popovici, în anul 1794, fost preot și protopop la Cornățel. La 1 noiembrie 1796, este instalat Nicolae Panoviciu, până în anul 1804, când este numit preot în Alba Iulia, iar din 1810 protopop la Brașov. Moare în anul 1830. Locul său este preluat de Vasile Pantea, fost preot și protopop din Sângerogiu de Mureș. De numele său este legată finalizarea lucrărilor la pictura interioară a bisericii de lemn, din anul 1814. După moartea sa, la 22 aprilie/5 mai 1889, urmează Nicolae Maneguțiu, până în anul 1904, când este înlocuit. Partenie Trombitaș rămâne unul dintre cei mai activi protopopi. S-a născut în 1812 la Beclean, în Țara Românească. În ziua de 17/29 mai 1852 este numit preot la Biserica de lemn din Târgu-Mureș. Moare la 5 mai 1889 și este înmormântat în cimitirul bisericii de lemn. Încheiem cu Ștefan Rusu. S-a născut la 28 mai 1867, în satul Viile Tecii, comuna Teaca. Este numit preot în Nazna în anul 1888, ca în anul 1904, să fie numit protopop la Târgu-Mureș. Este ctitorul actualei Catedrale Mari Ortodoxe din centrul orașului.

Descrierea bisericii

Așa cum se prezintă astăzi biserica, putem aprecia că a fost construită în două mari etape. Prima etapă o considerăm pe aceea când s-a început și terminat, în anul 1793, biserica propriu-zisă, a cărei planimetrie pornește de la cel mai vechi tip. Adaptată funcțional cultului ortodox, biserica formează o clădire de plan dreptunghiular, simplu, cu absidă pentagonală nedecroșată (Pl. VI; VII. a,b). Interiorul cuprinde cele trei spații liturgice: pronaos, naos și absida altarului, ce se desfășoară în modul tradițional, pe axa longitudinală. A doua etapă o considerăm realizată la începutul secolului al XIX-lea, dacă nu în anul 1814, când s-a realizat și decorul mural interior perioadă când s-a realizat pridvorul, ca a patra încăpere, juxtapus capătului de vest al bisericii și care poartă deasupra turnul-clopotniță.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 75.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 61.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 265.

⁶⁹ *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Tg.Mureș*, dosar 38, f. 1-3.

⁷⁰ Corina Teodor, *op. cit.*, p. 126-130; Protopop preot Gheorghe Nicolae Șincan, *op. cit.*,

De fapt, cele două faze constructive, fără a mai interpreta inscripția, pot fi ușor constatate direct pe monument. În primul rând, materialele de construcție întrebuințate la pridvor și turn (Pl. VIII. a,b), diferă de cele încorporate la biserică (Pl. IX. a,b), atât calitativ, cât și ca tehnologie folosită, ceea ce dovedește că realizarea acestora s-a efectuat de meșteri diferiți, succesiv, indiferent de distanța în timp. Odată cu realizarea pridvorului, meșterii au racordat pronaosul cu pridvorul doar prin prelungirea acoperișului, conferind o unitate de formă. Dacă, încă de la început pridvorul ar fi fost realizat în continuarea pronaosului, trebuia să existe o oarecare legătură între ele, fie o talpă comună, fie prin ultima cunună de bârne de sus, așa că, orice ipoteză, că ar fi fost realizate concomitent, este înlăturată.

Potrivit fișei monumentului, întocmită la 16 august 1962, biserica primei etape are o lungime totală de 17,60 m, și o lățime de 7,75 m. Pridvorul are o lățime de 7,75 m și o lungime de 3,43. Spațiul acoperit ce precede pridvorul are 3,17 m lățime și 2,16 m lungime.

Privitor la plan, măsurători anterioare⁷¹ arată că nu există nicio corespondență între cele două laturi lungi, cea nordică și sudică, față de axa longitudinală, iar pereții divizori cu lungimi diferite, de 7,16 m, 7,40 m și 7,33m. Această inadvertență a dimensiunilor bisericii o punem pe seama eventualelor deplasări într-o parte și alta ale bârnelor, unele chiar cu ocazia reparării pereților, fie că pe parcursul timpului materialul lemnos s-a uscat, micșorându-i dimensiunile și, ca urmare s-au deplasat. Pentru o mai bună apreciere a planimetriei actuale, recent am procedat la efectuarea unor măsurători.⁷² Latura de sud a bisericii are 13,80 m lungime, împreună cu pridvorul 17, 45m. Latura de nord a bisericii este de 13,76 m lungime, împreună cu pridvorul are 17, 40 m. Lățimea exterioară de vest este de 7,62 m. La capătul de est al bisericii se află absida pentagonală a altarului, ale cărei laturi de la sud spre nord au următoarele lungimi: 2,70 m, 2,35 m, 1,56 m, 2,30 m și 2,76 m (Pl. X. a).

Intrarea în pridvor este precedată de un spațiu acoperit, inițial un mic pridvor deschis (Pl. X.b), cu o lățime de 3,12 m și în adâncime, de 2,0 m pe latura nordică și 2,15 m pe latura sudică, pe axul central având intrarea, în lățime de 1,65 m și 2,07 m înălțime. Totul poartă un acoperiș a cărui învelitoare din șindrilă se pliază în forme delicate, ce se încheie cu un mic bulb. Prima încăpere, ce se desfășoară pe axul central, este aceea a pridvorului, inițial fiind închis doar pe jumăta cu scânduri și cu stîngii, în cealaltă jumătate. Pronaosul măsoară 3,66 m lungime pe latura de sud și de 3,70 m pe latura de nord și 7,54 m lățime. Pe o structură de lemn, pridvorul se sprijină pe stâlpi din lemn de esență tare, cu secțiuni de 19 x 15 cm, 15 x 15 cm, pe latura de vest fiind dispuși dublu. Pe axa longitudinală a primului rând de stâlpi se află intrarea de 1,70 x 1,85 m, iar pe rândul următor o deschidere de 3,09 m. Pe latura de est, lângă nava

⁷¹ Alexandru Bauer, *op. cit.*, p.238.

⁷² Măsurătorile au fost efectuate în lunile iunie și august 2014, cu sprijinul părintelui paroh Ioan Șuteu, căruia și pe această cale îi aduc mulțumirile cuvenite.

bisericii se află alți patru stâlpi de susținere, în mărimi diferite, cei de mijloc având între ei o distanță de 2,18 m, intercalând și intrarea în biserică. Laturile de vest, sud și de nord sunt îmbrăcate cu scânduri dispuse vertical, având grosimi de 1,5 – 1,7 cm. În acest spațiu al pridvorului, în partea stângă cum se intră, este amplasată scara de lemn ce duce la turn și mai sus, la spațiul destinat clopotelor.

De existența acestui pridvor este legată una dintre figurile de seamă ale culturii românești, și anume poetul Mihai Eminescu. În vara anului 1866, în drum spre Blaj, „Mica Romă,” protopopul Partenie Trombitaș îi asigură un loc pentru a se culca în pridvorul bisericii de lemn, pe un maldăr de fân proaspăt. Acest scurt popas la Târgu-Mureș, în pridvorul bisericii, este redat de poet, profund impresionat: *„Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn și toaca se izbea de stîlpii clopotniței.... și m-am covrigat în clopotniță cu dinții clănțănind și muiat până la piele, părul meu cel lung îmi cădea peste ochi, mânuțele mele slabe și reci le băgam tremurând în mânecile ude. așa am stat toată noaptea”*⁷³

Pe axul longitudinal, în peretele de vest al pronaosului, de 7,28 m lățime, se află ușa cu două canate, a cărei deschidere este de 1,54 m și înaltă de 1,87 m, ce face legătura cu primul spațiu al bisericii și anume, pronaosul. În interior, acesta, are o lungime de 4,81m, cu o lățime de 7,28 m la capătul de vest, iar în dreptul primezului de 7,32 m. Primezul este confecționat din sâlpi de lemn și scândură, având o înălțime de 1 m și 20 cm grosime, pe axa centrală cu o deschidere de 1,58 m prin care se pătrunde în naos. Mult mai vast, naosul, pe latura de sud are o lungime de 8,08 m, iar pe latura de sud 7,95 m. Spre capătul de est are o lățime de 7,33 m.

La distanța de 2,01 m de la peretele de vest al pronaosului, se află 4 stâlpi din brad, cu secțiuni de 11 x 11 cm, ce susțin corul. Între cei doi stâlpi de mijloc se află o distanță de 1,58 m.

Nivelul pardoselii la pronaos este cu 10 cm mai jos decât cel al naosului și cu 20 cm decât cel al altarului. Trecerea de la pronaos la naos este asigurată printr-un gol cu o lățime de 1,63 m.

În partea de est a naosului, acolo de unde pornesc laturile absidei altarului, se află iconostasul (Pl. XI.a), ca un ultim perete divizor al bisericii, a cărei decorație este deosebită, mai aparte față de pictura celorlalți pereți, inclusiv a celei din altar, mai sobră. Prin intermediul celor trei deschideri ce străpung iconostasul (ușile împărătești de 0,80 m, și cele diaconești de 0,70 m, la sud și 0,75 m, la nord) se ajunge la absida altarului., a cărei latură de est, aproape paralelă, la cele două capete are o distanță față de iconostas de 3,84 m, respectiv 3,81 m. Toate celelalte laturi, ce încheie poligonul, au mărimi diferite. Panourile ușilor diaconești sunt zugrăvite cu sfinți în picioare. Pe axa centrală se află ușile împărătești, cu două canaturi traforate și sculptate. Prin decorul sculptural ca o țesătură de palmete și semipalmete, ce se întinde sub forma de acant, apar medalioanele ovale, al căror câmp este pictat.

⁷³ Grigore Ploșteanu și Traian Dușa, *op. cit.*, p. 18

Constructiv, biserica se apropie de tehnica populară tradițională. Pereții sunt realizați din bârne cioplite pe patru fețe, îmbinate în sistemul „coadă de rândunică”, așezate pe o talpă masivă din lemn de esență tare. Tot din bârne, însă mai solide, este realizat turnul-clopotniță. Până la acoperișul ce formează un trunchi de piramidă, structura este învelită cu scânduri, ca în partea superioară până la ultimul bulb, să fie îmbrăcată cu șindrilă.

În turn se află două clopote. Primul, provenind din anul 1795, conține o inscripție în limba slavonă și al doilea, din anul 1836, poartă inscripția: „1836 cu cheltuiala repo. Zaharii Irvani, maior muscăcescu, spre pomenirea sa”.⁷⁴

Pe alocuri, liniatura bânelor este întreruptă de golul ferestrelor (Pl. XI.b). Două ferestre, amplasate simetric, asigură iluminarea pronaosului. Tot simetric amplasate sunt cele patru ferestre ale naosului, inițial având mărimi de 0,70 x 0,84 cm. Altarul este înzestrat cu două ferestre, una de 0,62m x 0,75 m, situată pe axă, iar cealaltă, pe primul perete dinspre sud, de 0,62 x 0,73 m, ce iluminează spațiul mic al altarului.

În ceea ce privește acoperișurile interioare, cel de la pridvor este tăvănuit. Pronaosul și naosul sunt incluse sub o boltă în leagăn unică, al cărei punct de naștere se află retras în interior, pe grinzi așezate transversal, pe ultima cunună a pereților. Se crează astfel console de 0,63 m și 0,58 m, de la pereți și la o înălțime de 2,10 m de la cota pardoselii naosului. Sistemul adoptat a determinat o deschidere a bolții de 6,19 m, fiind mai mică decât distanța dintre pereți, care este de 7,35 m. Spațiul absidei altarului cuprinde mai multe panouri trapezoidale, ce se combină luând un traseu curbat, convergând spre un tavan plat, decorat cu „Sfânta Troiță”. S-a format astfel o semicalotă care are un diametru corespondent cu cel al bolții semicilindrice din navă.

Acoperișul bisericii are ca bază o cornișă puternică, obținută din profile simplu modelate și are două pante repezi ce se întind deasupra pronaosului și naosului, întrerupându-se deasupra altarului unde este mai coborât. Deasupra altarului, cele cinci triumfiuri se unesc într-un singur punct unde este amplasată crucea de 0,40 cm înălțime, identică cu aceea de pe capătul coamei acoperișului.

Cunoscut fiind interiorul, se cuvine a prezenta și exteriorul, cu părțile sale constructive. Pornind de la extremitatea estică remarcăm pereții porniți direct de la capetele bânelor naosului și legați între ei prin cheoturi în „coadă de rândunică”, procede specific arhitecturii românești de lemn. Cele două fațade laterale sunt lipsite de elemente decorative. Spre capătul vestic, deasupra plafonului de scânduri al pridvorului, stă turnul-clopotniță, de formă prismatică cu coronament bulbar, constituind principalul element al elevației. Se compune dintr-un corp prismatic, cu acoperiș în trunchi de piramidă, cu un bulb mare de secțiune octogonală, cu o prelungire până la lanteroul cu opt deschideri, ajurat pe intrados și încununat cu un bulb mai mic, de aceeași secțiune, din care pornește săgeata cu o sferă și o cruce deasupra.

⁷⁴ Revista Istorică, *Ibidem*, , p.148.

Confecționând o structură exclusiv din lemn, meșterii anonimi trec la crearea unui spațiu, care, conform programului liturgic, îl împart în: pronaos, naos, altar. Când privește aspectul, măiestria meșterilor populari este dovedită. Ei au păstrat tradiția populară fără să preia servil formele arhitecturale ale secolului al XVIII-lea, adică baroce. S-au preluat numai unele motive. Din dorința de a avea o biserică somptuoasă au realizat turnul-clopotniță, ce poate fi comparat cel puțin cu turnul celorlalte biserici catolice din oraș, sau cel al bisericii de piatră, imediat învecinată (Pl. XII. a,b).

Stilistic, spațiul arhitectural al bisericii nu poartă amprenta barocului, cu excepția unor elemente de la iconostas. Prin lucrările celei de a doua etape, pe fondul tradiției autohtone, sunt transmise și unele elemente de arhitectură barocă, ca formele bulbare etajate ale turnului, de altfel, destul de rar întâlnite în arhitectura de lemn din Transilvania.

De-a lungul anilor, biserica de lemn a fost vizitată de mai mulți oameni de seamă. În timpul păstoririi protopopului Partenie Trombitaș, biserica este vizitată de episcopul Andrei Șaguna. La data de 17/28 august 1852, la biserica de lemn, acesta a luat la cunoștință de pagubele suferite de biserici și credincioșii lor, în timpul Revoluției din anii 1848-1849. Potrivit raportului prezentat de Partenie Trombitaș, orașul avea o pagubă de 3102 florini. Pentru acoperirea pagubelor produse în Transilvania împăratul dăruiește 60.000 florini de argint.⁷⁵

Pe parcursul deceniilor, biserica a fost reparată în mai multe rânduri. Au fost efectuate unele reparații în anul 1957, dar nu cunoaștem amănunte cu privire la acestea. În anul 1965 sunt realizate lucrări de reparații la învelitoare și structura acoperișului din dreptul altarului.⁷⁶ Documentația poartă denumirea: „*Proiect pentru reparații la biserica de lemn ortodoxă din parohia Târgu-Mureș II*” și a fost elaborată de arhitectul Neagu Gh. de la Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia și Sibiu, valoarea lucrărilor fiind evaluată la 2000 lei. Documentația a fost aprobată de Consiliul arhiepiscopesc, la 19 martie 1965.

Fără a fi semnată sau datată, o documentație prevede lucrări de reparații la pictura interioară a bisericii „Sfântul Arhanghel Mihail” din Târgu-Mureș,⁷⁷ în valoare de 62.072 lei. Însă, în primăvara anului 1970, Traian Trestioreanu restaurează pictura interioară, cel mai mult afectată fiind aceea de pe bolta semicilindrică a pronaosului și a naosului. Ne punem întrebarea, oare, susnumita documentație se referă la lucrările lui Trestioreanu? Deosebit de importante sunt lucrările de construcție efectuate în anii 1985-1988, când întregul edificiu este înălțat pe o fundație de beton și piatră, cu o înălțime de 1,10 m, conferind bisericii protecție și stabilitate. Accesul este asigurat prin cele 7 trepte și palierul de 0,80 m lățime, ce cuprind toată lungimea micului spațiu al

⁷⁵ Elena Miha, *Vizita lui Andrei Șaguna în Biserica de lemn din Târgu-Mureș - 17/18 mai 1852*, în AAM, I, p.120-127.

⁷⁶ ANSJ Mureș, Paroh. ort. Tg.Mureș, nr. 9/1965, f. 1-5.

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 10.

intrării în biserică. În anul 1990, s-a recondiționat și învelitoarea de șindrilă, asigurându-i o protecție îndelungată.

Cu excepția bisericii, vechile construcții nu s-au mai păstrat. În prezent există casa parohială, din strada Mitropolit Andrei Șaguna nr. 11 (Pl. XIII.a,b), ctitoria fostului protopop Ștefan Rusu. A fost construită în baza acordului nr. 5638, din 2/15 martie 1909. Proiectul a fost întocmit de proiectantul Manus Ferencz, prevăzând o clădire cu subsol (parțial) și parter, înscriind forma de „L”. Spre stradă se află două încăperi, accesul fiind asigurat din curte, prin intermediul unui antreu. Corpul principal de clădire îl formează o înșiruire de încăperi, pe o adâncime de 24,66 m, în total clădirea conține 4 camere cu dependențele aferente.

Pentru toate atribuțiile întrunite, biserica face parte din categoria monumentelor istorice și de arhitectură, fiind înscrisă în listă, la poziția 295, având codul MȘ-II-m-A-15496.

x
x x

Monumentul din Târgu-Mureș ce poartă hramul "Sfântul Arhanghel Mihail" este o creație românească, ce moștenește un tip de plan elaborat cu mult timp înainte de nașterea arhitecturii românești de lemn. După cum am mai văzut, monumentul a fost realizat în două etape constructive, la fiecare fiind lucrări bine stabilite, cu un început și un sfârșit. Cu toate că a fost realizată în etape, biserica prezintă o unitate de forme, ce înscrie un plan omogen. La data realizării bisericii din prima etapă, nici meșterii și nici comanda socială nu au prevăzut o eventuală extindere spre vest. Prin formele create, biserica este plasată în rândul monumentelor cu un plan arhaic, dar mai evoluat prin numărul de laturi, față de arhetipul din care derivă, casa țărănească.

Potrivit proiectului de tipologie a bisericilor de lemn, întocmit de Virgil Vătășianu,⁷⁸ biserica face parte din categoria celor de tipul I. a. 2., după criteriile Eugeniei Greceanu⁷⁹ în grupul 3, iar după Radu Crețeanu,⁸⁰ pentru Muntenia, de tipul I. c. În lucrarea pe care am dedicat-o bisericilor de lemn din județul Mureș, aceasta a fost încadrată în tipul de „Biserici de plan dreptunghiular cu absida nedecroșată în cinci laturi”.⁸¹ Din acest grup tipologic (grupul III), fac parte un număr de 8 biserici, în prezent unele fiind demolate:

1. Band, biserica „Sfânta Maria”, demolată
2. Logig, biserica „Sfânta Treime”, demolată
3. Mura Mare, biserica „Sfântul Nicolae”
4. Sînmărghita, biserica „Sfinții Arhangheli”

⁷⁸ Virgil Vătășianu, *Contribuție la studiul bisericilor de lemn din Țările Române*, în *All Cluj*, III, 1960, p. 29-31.

⁷⁹ Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p.43, 47.

⁸⁰ Radu Crețeanu, *Biserici de lemn din Muntenia*, București, 1968, Ed. Meridiane, p. 9-11.

⁸¹ Ioan Eugen Man, *Biserici de lemn din județul Mureș. Monumente de artă populară românească*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2005.

5. Târgu-Mureș, biserica „Sfântul Arhanghel Mihail”
6. Urșiul de Jos, biserica „Sfinții Arhangheli”
7. Urșiul de Sus, biserica „Sfânta Treime”
8. Vaideiu, biserica „Sfinții Arhangheli”

Numărul lor este mai redus decât al celor care au absida poligonală în trei laturi, nedecroșate (15 biserici) sau a celor cu absida decroșată în cinci laturi (20 biserici). Din cele 9 biserici, patru sunt grupate oarecum compact (Band, Sânmărgăhita, Târgu-Mureș și Vaideiu), alte trei formează o altă grupă (Mura Mare, Urșiul de Sus, și Urșiul de Jos) și separat, fosta biserică din Logig. Referindu-ne la această grupă îi constatăm o vechime îndepărtată, a cărei origine este casa țărănească. Dacă pronaosul și naosul nu au suportat modificări substanțiale, în schimb, „în locul altarului dreptunghiular s-a păstrat altarul poligonal”.⁸² Servind doar unei singure persoane, absida și-a diminuat spațiul prin închiderea cu trei laturi înclinate față de axa clădirii. În această absidă vedem modelul ce a inspirat biserica, cu absida în cinci sau chiar șase laturi nedecroșate.

Potrivit cercetărilor efectuate de Ioana Cristache-Panait,⁸³ zona Sălajului, de exemplu, cunoaște o proliferare a acestui tip de plan. Nu putem spune același lucru despre alte zone, precum Valea Crișului Repede, unde planul cu absida în cinci laturi, nedecroșată, constituie o raritate.

Privitor la sistemul de acoperire interioară, bolta semicilindrică unică deasupra celor mai multe spații, este dominantă. Dintre cele 8 biserici, un număr de șapte dispun de o boltă în leagăn, situată deasupra pronaosului și naosului și doar la biserica de la Mura Mare pronaosul este prevăzut cu tavan. Cât privește deschiderea bolților, aceasta variază de la caz la altul. La bisericile de la Logig, Mura Mare, Sânmărgăhita și Vaideiu, deschiderea bolții măsoară cât deschiderea dintre laturile lungi ale edificiului, pe când la Târgu-Mureș și Band deschiderea este mai mică, fie prin prezența consolelor fie prin lucrări ulterioare de lărgire a laturilor, cum s-a petrecut la dispăruta biserică.

Cu privire la absidele cercetate, putem spune că toate au deasupra poligonului absidei o semicalotă rezultată din alăturarea panourilor triunghiulare și trapezoidale, obținându-se un contur semicilindric, cum întâlnim și la biserica de lemn din Târgu-Mureș. Pentru acoperirea spațiului din interiorul navei, s-a recurs la vechiul sistem, boltă în leagăn susținută pe nervuri din lemn.

Cât privește turnul-clopotniță, unele sunt amplasate alături și lateral de trupul bisericii, cum este cazul la Urșiul de Jos, altele, foarte aproape de latura apuseană a pronaosului, cum este cazul la Sânmărgăhita și Mura Mare. În alte situații turnurile au fost amplasate deasupra pridvorului, precum la Band, Târgu-Mureș și Vaideiu.

Din cele prezentate până aici, constatăm că biserica de lemn de la Târgu-Mureș, constituie un monument istoric, rezultat din diferite forme, cele arhaice și cele mai

⁸² Virgil Vătășianu, *op. cit.*, p. 30,31.

⁸³ Ioana Cristache-Panait și Ioan Schelet, *Bisericile de lemn din Sălaj*, în *BMI*, 1971, nr. 1.

recente, baroce. Atunci când a fost creată biserica din prima etapă, cu un plan dreptunghiular, simplu și cu absidă nedecroșată, aceasta era apropiată de arhetip. Prin contrariu, a doua etapă se grefează pe fondul tradiției autohtone, fără modificarea planimetriei, dar schimbând aspectul monumentului.

Decorul pictural

În perioada celei de a doua etape de construire a bisericii, probabil între anii 1810-1814, a fost realizat și decorul pictural din interior. Despre acesta, o descriere competentă ne-a lăsat Nicolae Sabău,⁸⁴ făcând o analiză amănunțită a picturii existente. Pe acest considerent, ne rezumăm doar la a face descrierea sumară a repertoriului pictural. Făcând o primă analiză stilistică a picturii, constatăm că la aceasta au contribuit trei pictori. Fără a cunoaște autorul, unul dintre aceștia a realizat câteva scene ce acoperă bolta semicindrică a pronaosului și naosului, cu un desen și compoziții stângace. Ceilalți doi zugravi sunt Popa Nicolae și Bon (Ban?) Vasile, autorii picturii iconostasului și a celei din altar, ambii aparținând școlii de pictură de la Feisa. Aici, la Feisa, în jurul anului 1750, se stabilește pictorul Iacov din Rășinari, a cărui urmași, fiii Gheorghe și Nicolae, apoi colaboratorii săi, Vasile Ban din Feisa împreună cu fiii Porfirie Ban și Porfirie Șarlea, precum și alții, au creat școala de pictură de la Feisa, de mare renume în Transilvania.⁸⁵ Popa Nicolae, este fiu al lui Iacov, născut în anul 1744. Realizează lucrări în mai multe localități: Chețani, Găbud, Suplac, Tătârlaia, ca să amintim doar câteva, dar și la Târgu-Mureș, în colaborare cu Ban Vasile. Ban Vasile, era probabil din Feisa, lucrând la Cuștelnic, Noșlac, Lunca Mureșului, dar și la Târgu-Mureș.⁸⁶

Printre primele imagini pictate în naos, este *Pomul cunoașterii binelui și răului*, cu o gamă cromatică mai săracă. Bolta semicilindrică a naosului și a pronaosului este zugrăvită în albastru grizat, presărat cu stele, pe ambele părți ale bolții fiind câte șase heruvimi. La mijlocul bolții este zugrăvită *Maica Domnului ca Ornată*, precum și imaginea lui *Iisus Hristos binecuvântând*. Pe partea opusă a bolții naosului, se află panoul cu împărații *Constantin și Elena* (Pl. XIV. a), deasupra, *Iisus binecuvântând în glorie*, lateral, *Maica Domnului și Ioan Evanghelistul*.

Principalul element decorativ este iconostasul ce cuprinde câteva registre orizontale. În partea inferioară, în primul registru, sunt situate cele trei intrări în altar, intercalate de cele patru icoane împărătești: *Sfântul Nicolae*, *Maria cu Pruncul*, *Iisus Hristos* și *Sfântul Arhanghel Mihail* ca icoană de hram (Pl. XV. a,b,c,d). Primele trei icoane sunt încadrate de rame bogate, mărginite de coloane încoronate cu capitele

⁸⁴ Nicolae Sabău, *Pictura bisericii ortodoxe de lemn „Sf. Arhanghel Mihail” din Târgu Mureș*, în *Revista Bistriței*, XII-XIII, 1998-1999, Clusium, 1999, p.363-372.

⁸⁵ *Patrimonium Apulense*, Anuar de arheologie, istorie, cultură, etnografie, muzeologie, conservare, restaurare, XII, Alba Iulia, Ed. „ALTIP”, 212., p. 46 – 48.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 49-51.

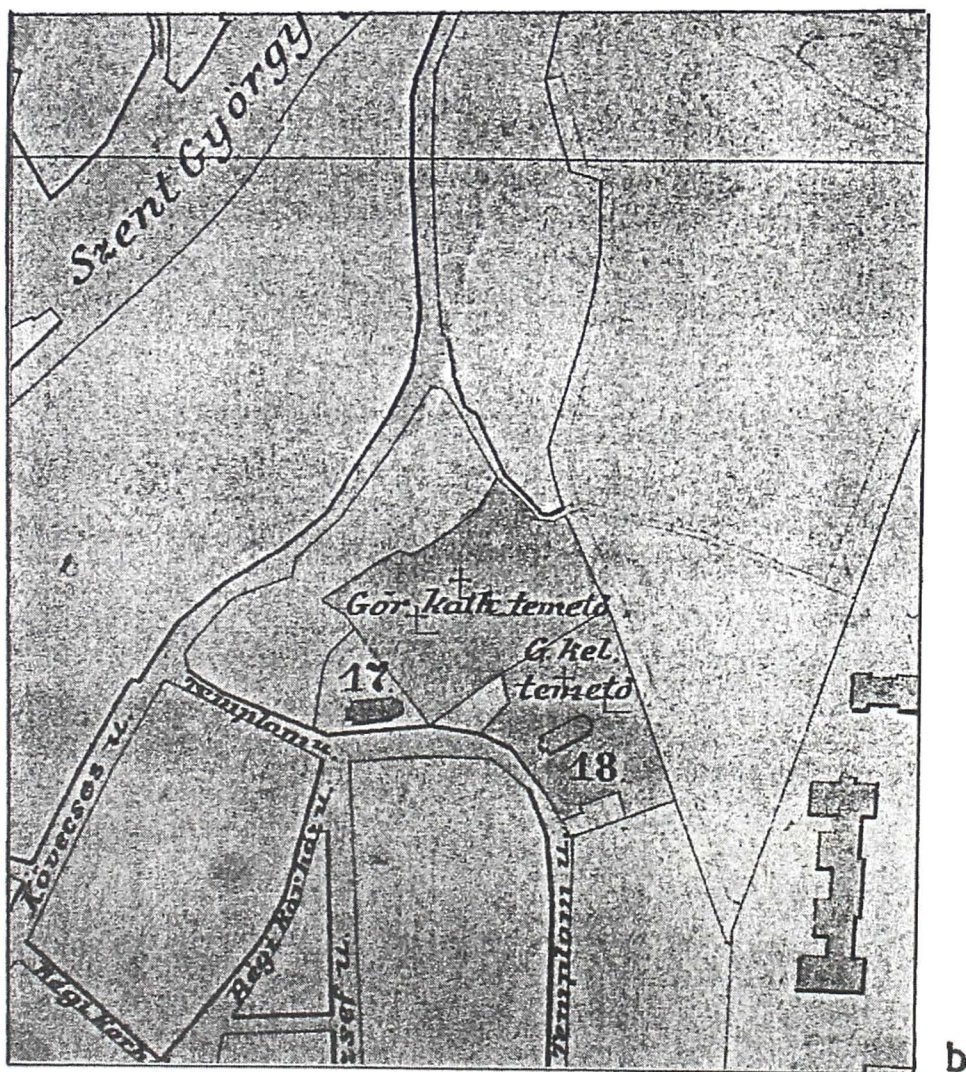
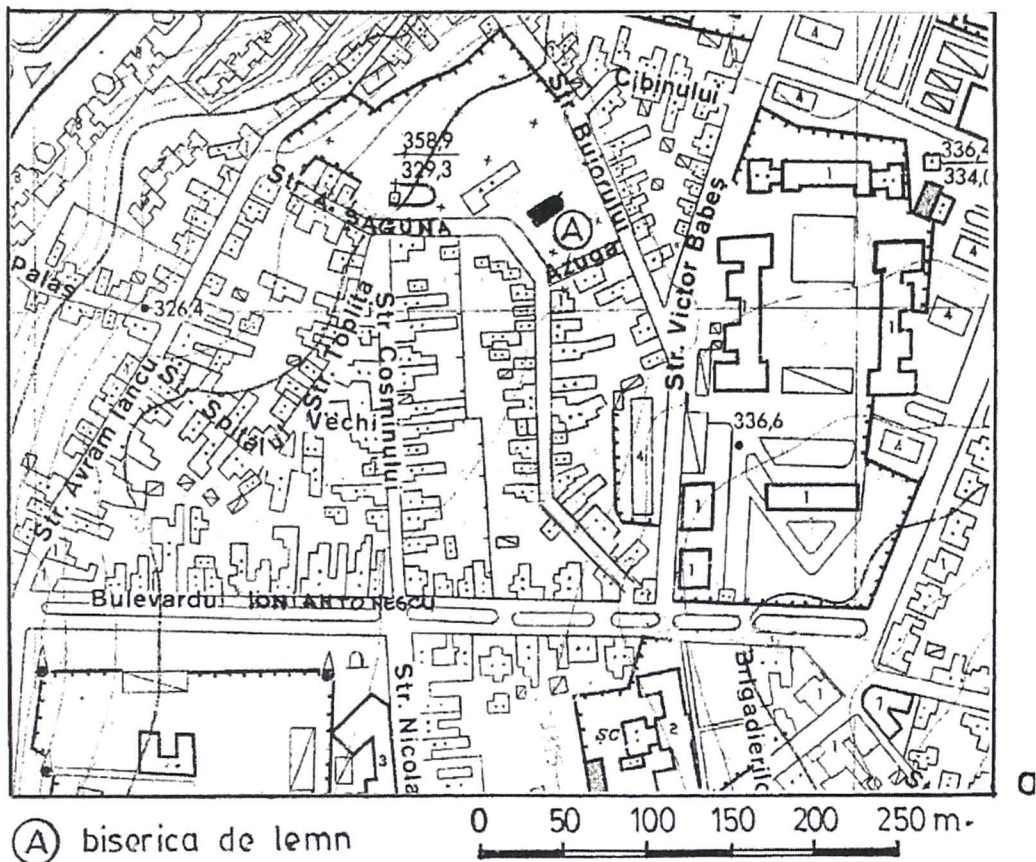
composite, ce păstrează acea „regulă tipiconală”, reprezentați în mărimi de trei sferturi, pe când icoana cu Sf. Mihail îl reprezintă în întregime, fiind și icoana de hram.

Pe axa de mijloc a iconostasului se află ușile împărătești, cu două canaturi traforate și sculptate în motive ornamentale specifice barocului transilvănean (Pl. XVI. a). Cele șase medalioane ovale ale ușilor împărătești au câmpul pictat, în partea superioară cu scena *Buna Vestire*, respectiv, pe partea dreaptă *Maica Domnului*, iar pe partea stânga *Sfântul Arhanghel Gabriel*. Celelalte medalioane cuprind figurile evangheliștilor Matei, Marcu, Luca și Ioan. Cele două uși diaconești reprezintă pe *Prorocul Moise* (Pl. XIV. b) și *Prorocul Aron* (Pl. XIV. c). Registrul al doilea reprezintă scene din viața *Sf. Maria* și a lui *Iisus Hristos*, cum ar fi: *Prezentarea Mariei la Templu*, *Botezul lui Iisus*, *Tăierea împrejur*, *Intrarea lui Iisus în Ierusalim*, *Prinderea lui Iisus etc.* Cel de-al treilea registru al iconostasului cuprinde icoanele celor 12 apostoli, dispuse câte șase lateral panoului central, ce-l reprezintă pe *Iisus Hristos*, în ordinea prezentării: *Sf. Toma*, *Apostolul Andrei*, *Iacov cel tânăr*, *Luca*, *apostolul Petru*, urmează icoana cu *Iisus Hristos*, apoi *Sf. Pavel*, *Sf. Marcu*, *Sf. Ioan*, *Sf. Vartolomeu*, *Sf. Simion* și *Sf. Filip*. Tâmpla iconostasului este marcată de crucea cu molenii și două icoane cu cadrul semicircular articulată cu frunze de acant stilizate. Lateral se desfășoară rocailluri de factură barocă și vegetale marcate de motive florale. Pe cruce este pictat *Iisus Hristos*, iar lateral, evangheliștii *Marcu*, *Matei*, *Luca* și *Ioan*.

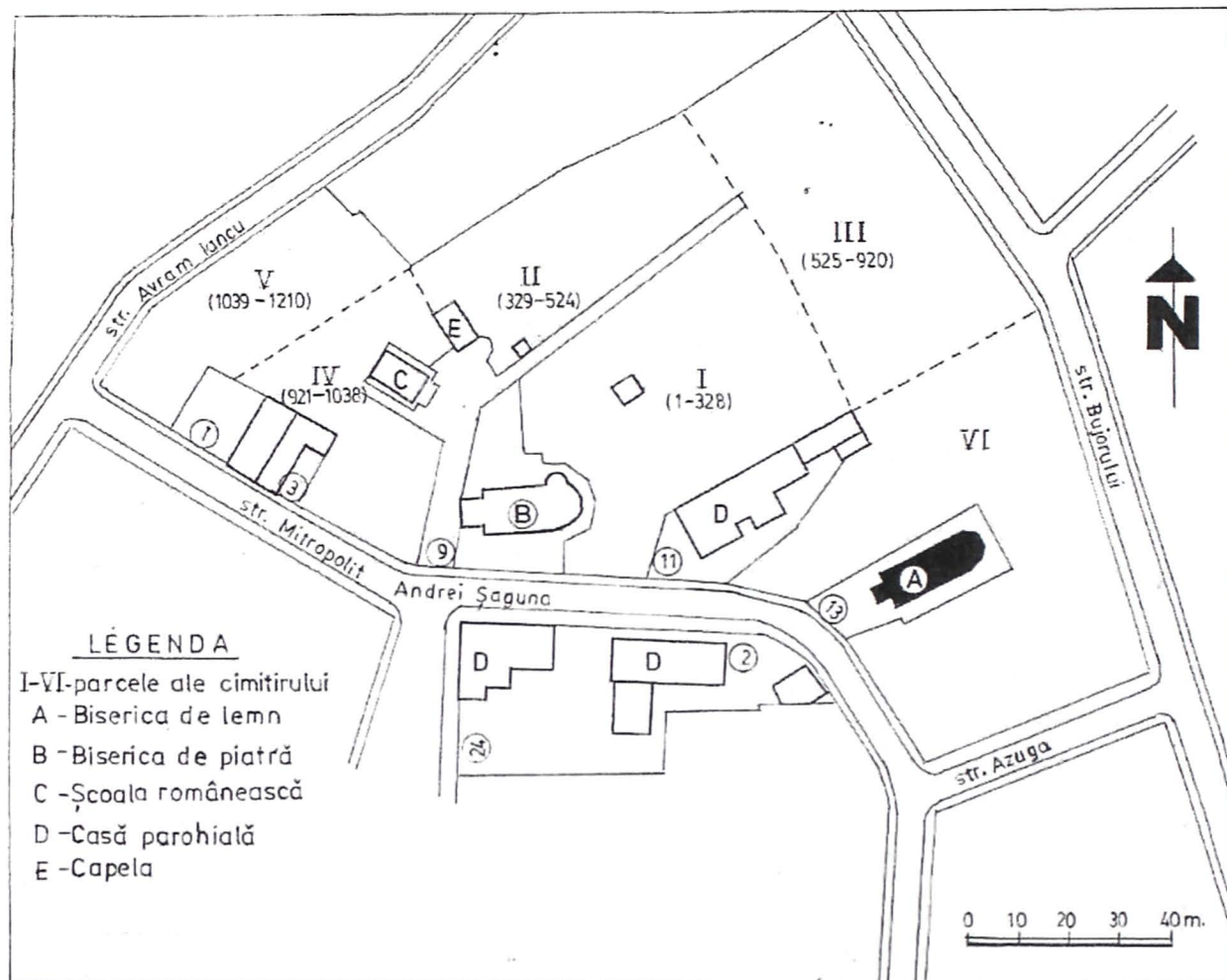
Pe extradadosul arcului dublou ce desparte naosul de altar, sunt imaginați *Maria* cu proorocii, precum și cei 12 prooroci mici. La capătul arcului se află inscripția votivă, menționată la timpul potrivit. Pictura altarului este realizată de același zugrav ce a realizat și figura proorocilor. Acolo unde se unesc suprafețele trapezoidale ascuțite cu bolta semicilindrică, a fost pictată *Sfânta Treime* (Pl. XVI. b). În registrul al doilea, sus, în șapte panouri sunt scene cu cete de îngeri. În cel de-al treilea registru, pe latura de nord a altarului, sunt scenele: *Când s-au pogorât Iisus la Iad* (Pl. XVII.a), *Duminica Tomei* (Pl. XVII. b), *Învierea Sf. Lazăr*, *Cum s-au înălțat Hristos la Tatăl*, *Buna-Vestire*, *Cina din Emaus* (Pl. XVIII.a), *Binecuvântarea Apostolilor* (Pl. XVIII.b). Dintre numeroasele scene pictate, mai menționăm scenele *Dumineca mironosițelor* (Pl. XIX.a) și *Buna-Vestire* (Pl. XIX. b). În ultimul panou dinspre sud, apar chipurile împăraților Constantin și Elena. Mai sunt reprezentați o sumedenie de episcopi.

În încheierea studiului, Nicolae Sabău arată: „În fond, aceste picturi reprezintă o mărturie grăitoare a prezenței active în zonă a unor ateliere, sau a unui atelier, ce ar putea să aparțină centrului de pictură de la Feisa (jud. Alba), cu o activitate stimulată de cererile tot mai mari ale românilor ortodocși”.⁸⁷

⁸⁷ Nicolae Sabău, *op. cit.*, p.370.

PLANȘA I

a

b

PLANȘA II

a

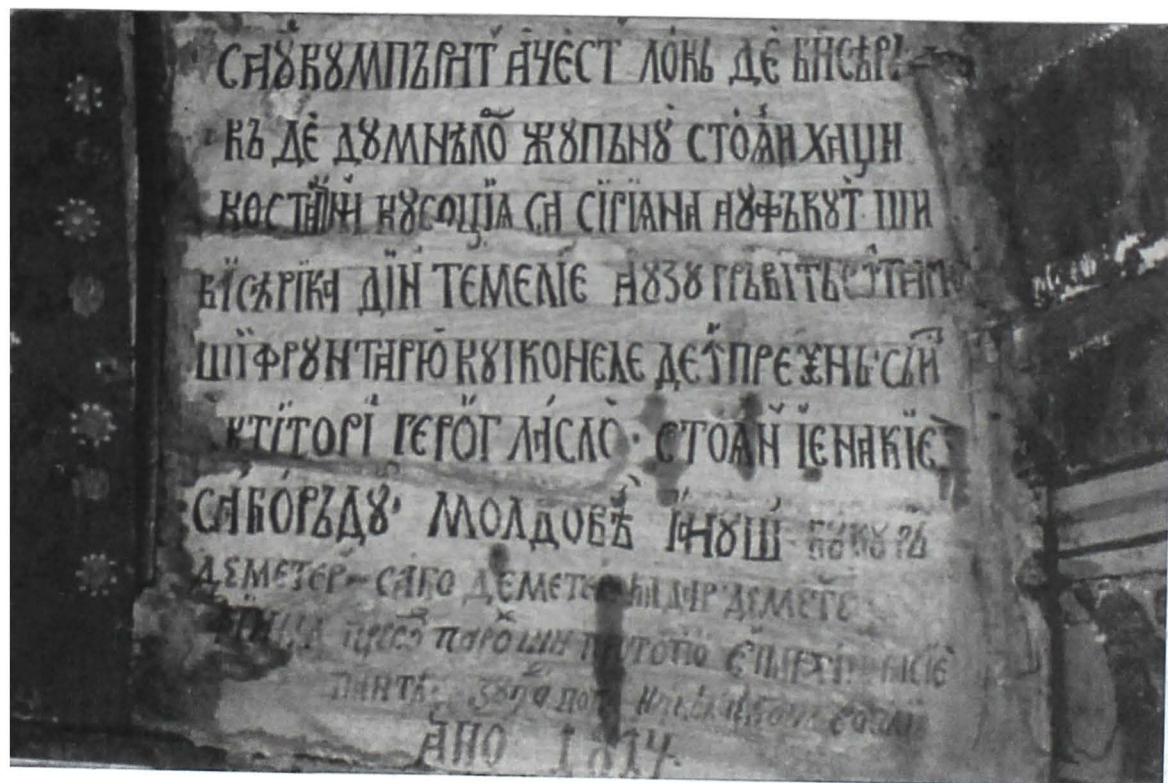

b

PLANȘA III

a

b
PLANŞA IV

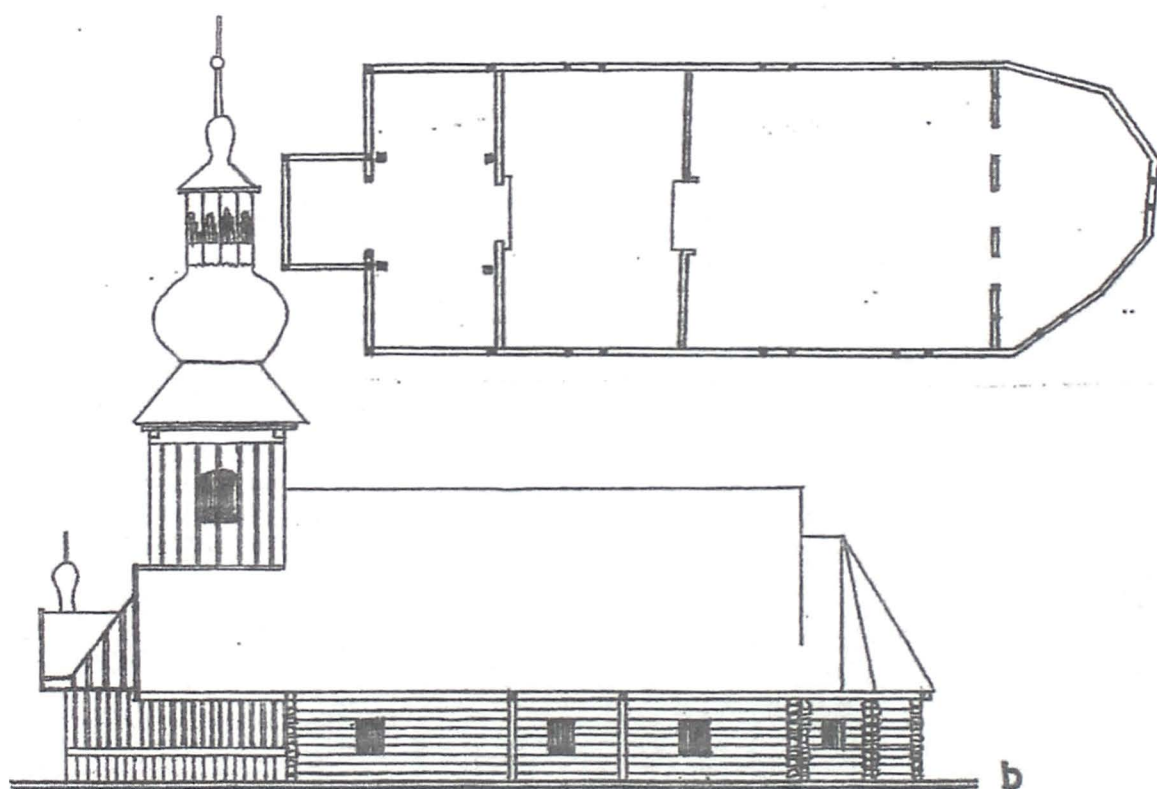
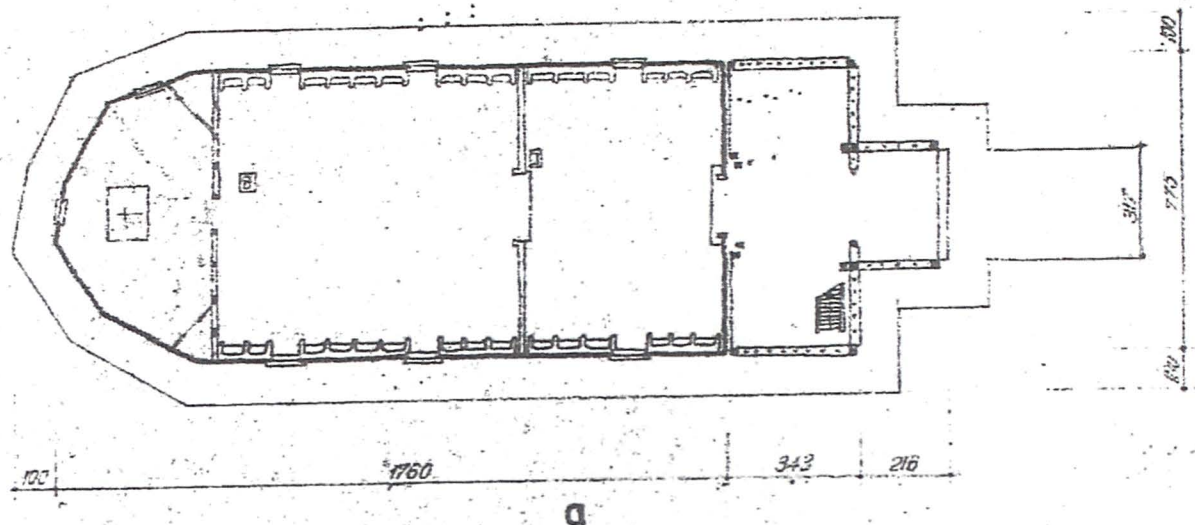

a

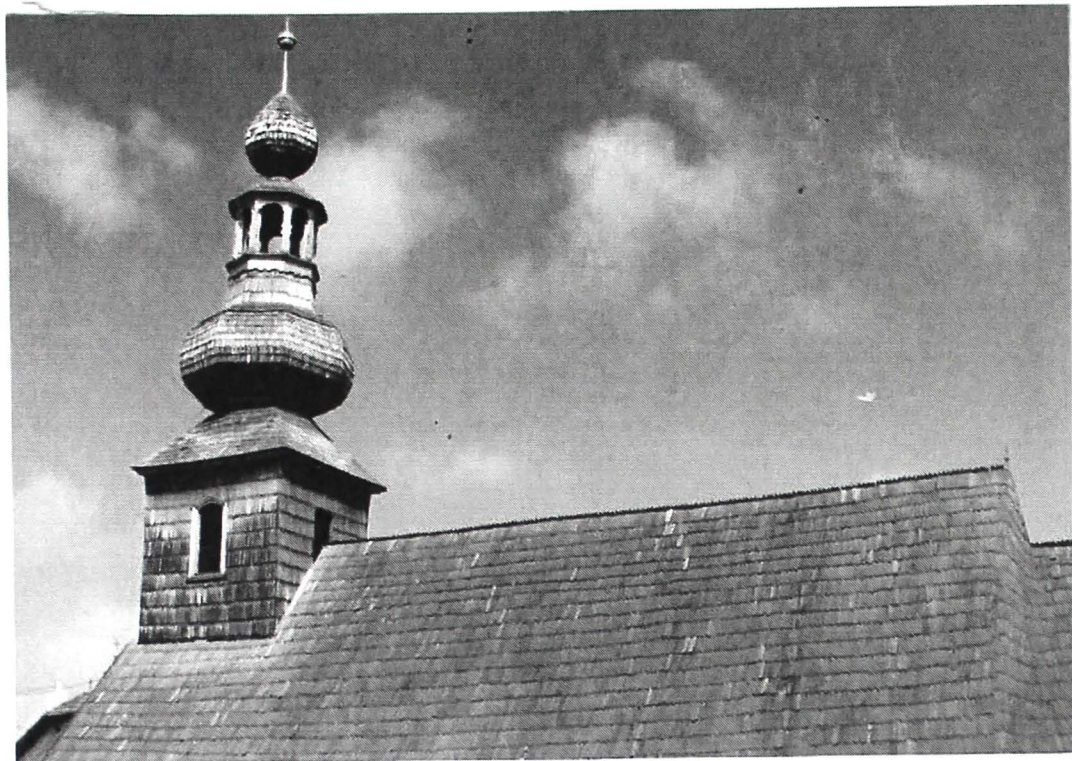

b

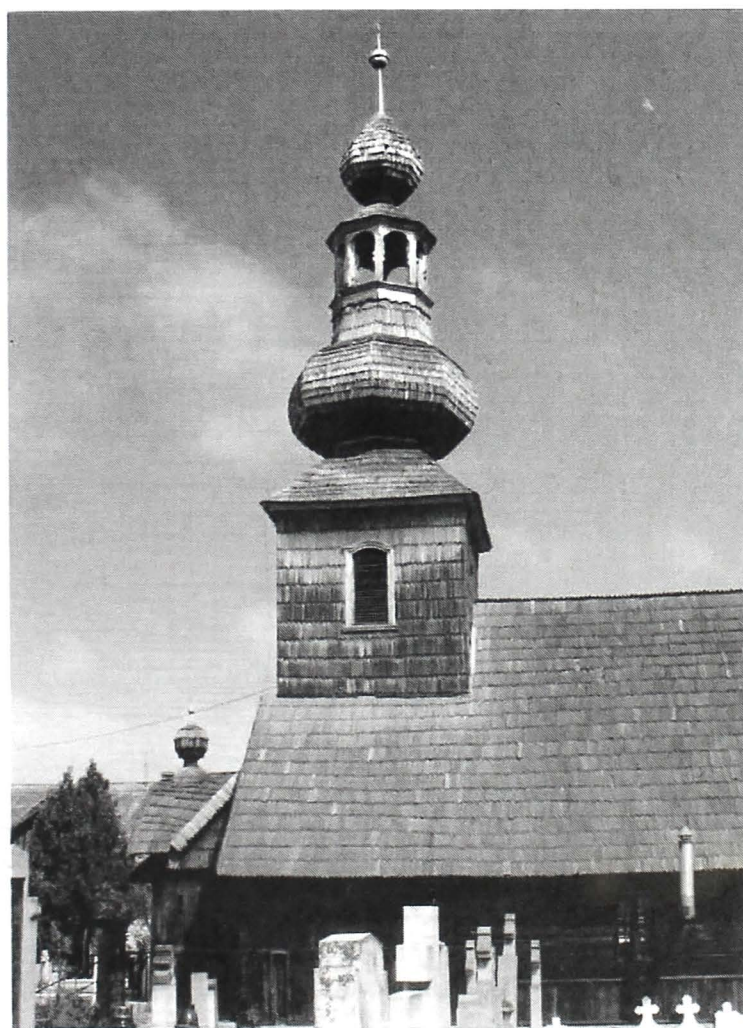
PLANȘA V

PLANȘA VII

a

b

PLANȘA VIII

a

b

PLANȘA IX

a

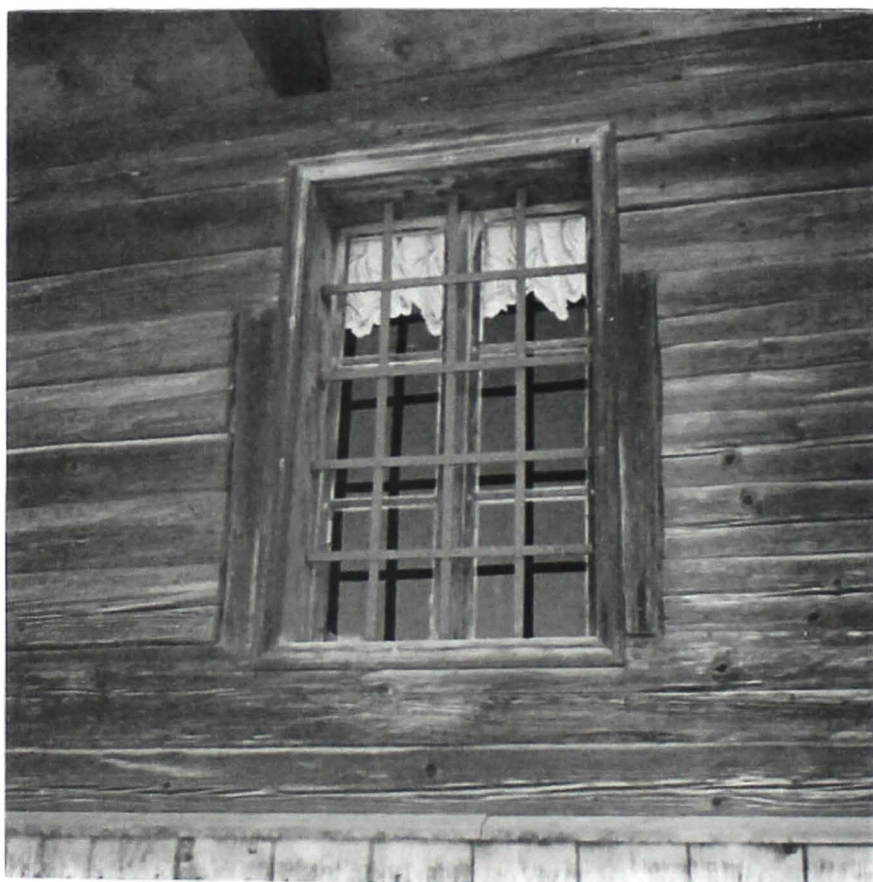

b

PLANȘA X

a

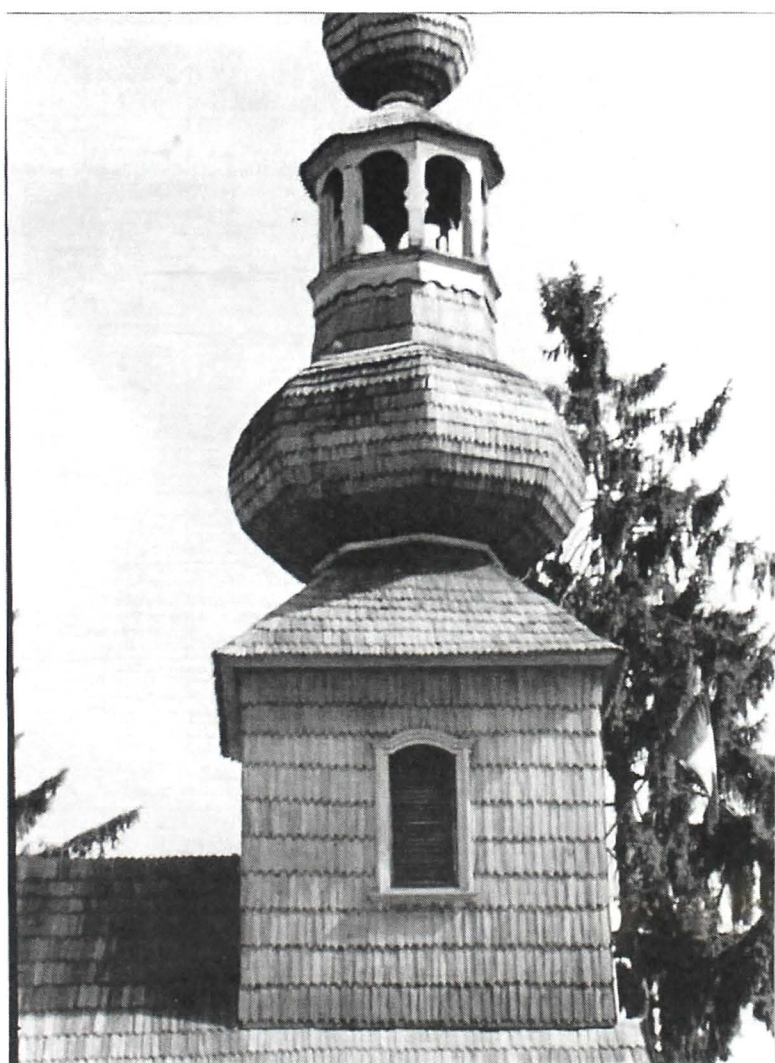

b

PLANȘA XI

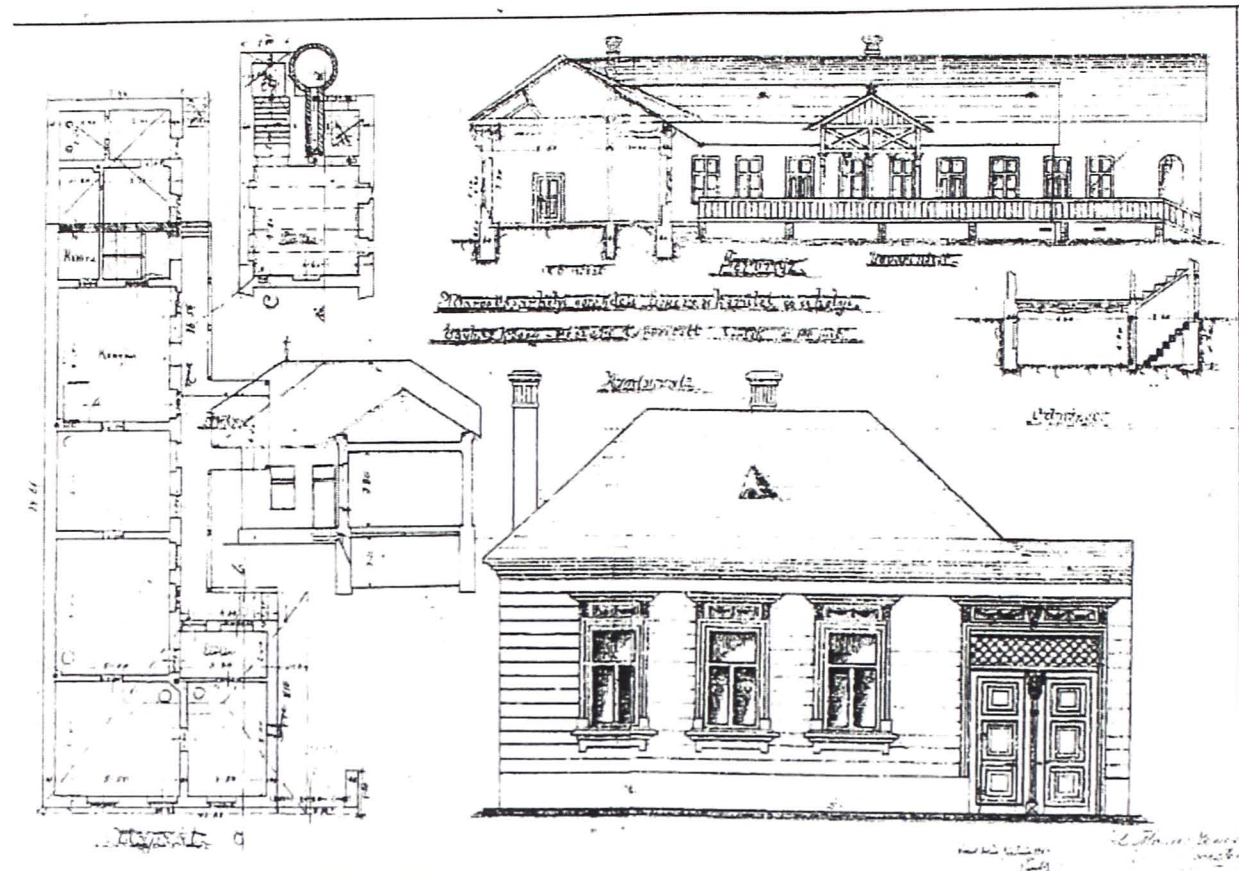

a

b

PLANȘA XII

a

b

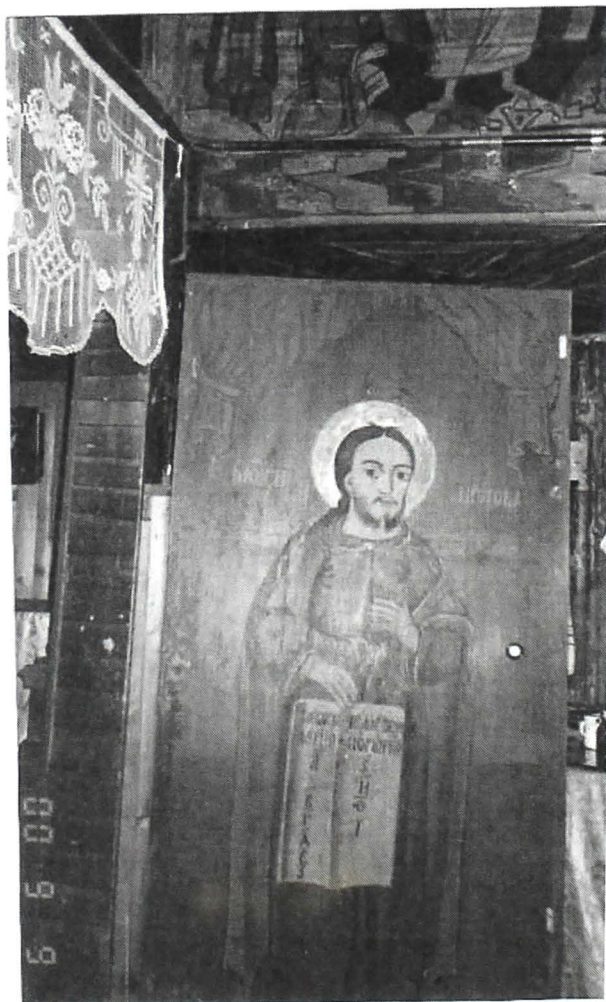
PLANȘA XIII

a

b

c

PLANȘA XIV

a

b

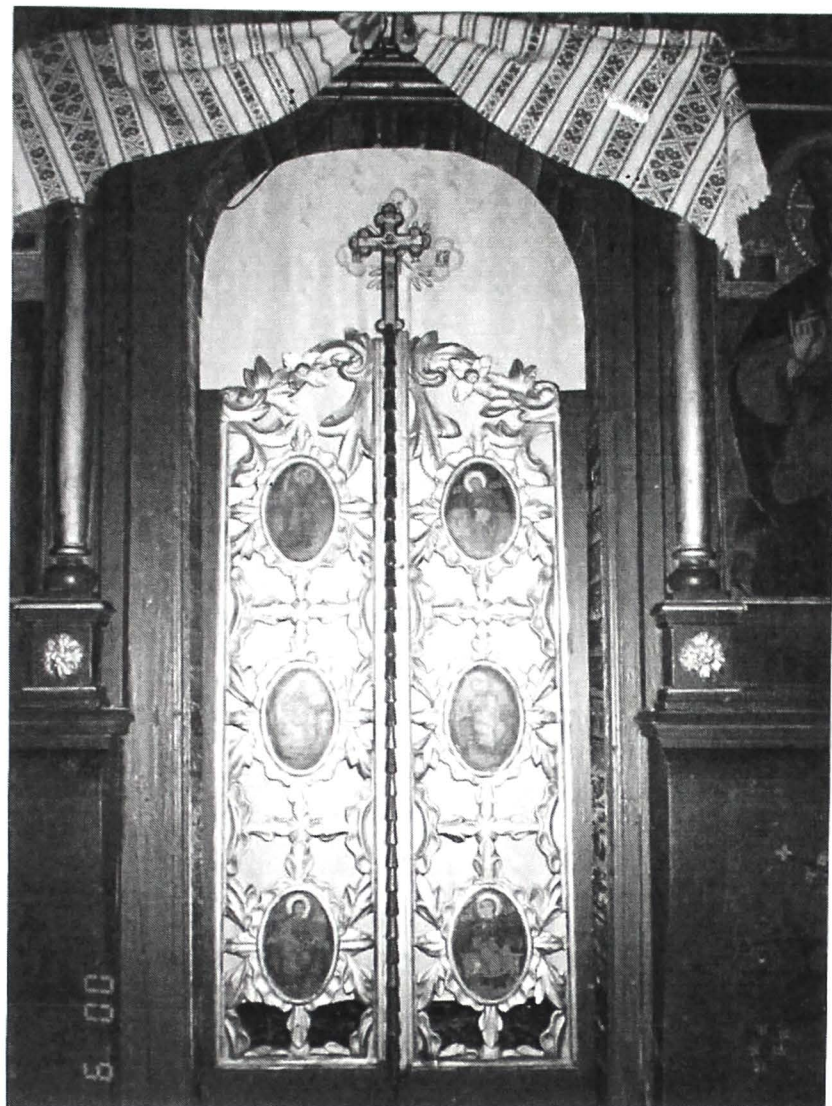

c

d

PLANȘA XV

a

b

PLANȘA XVI

a

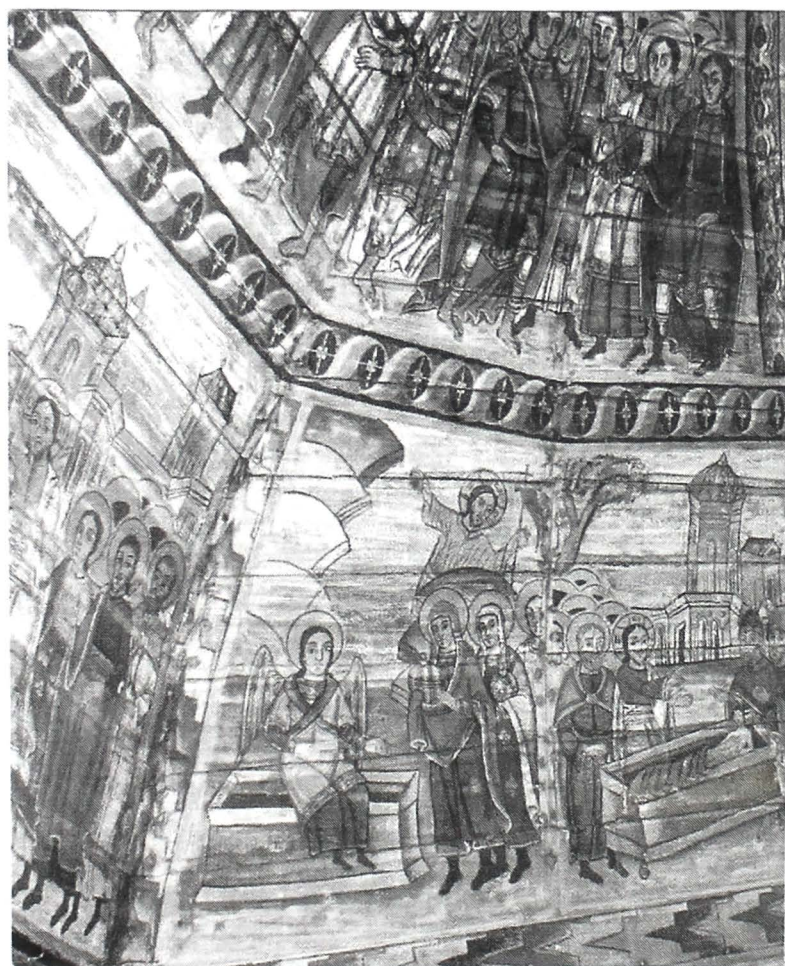

b

PLANȘA XVII

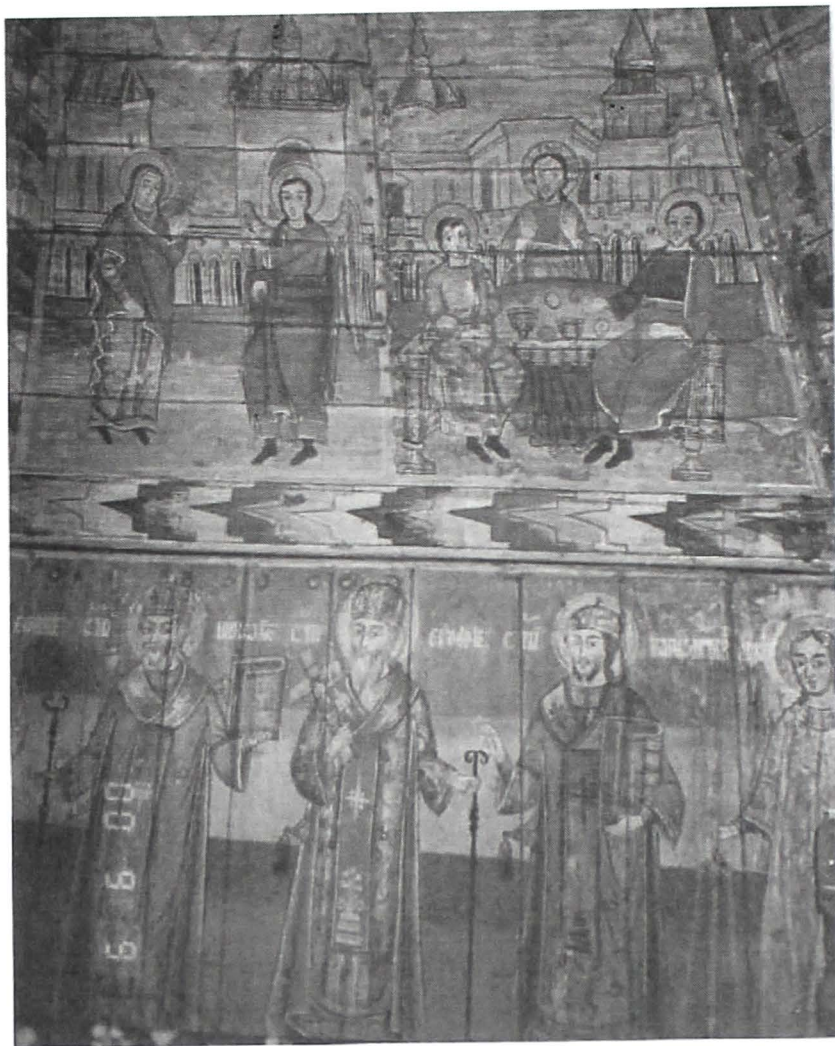

a

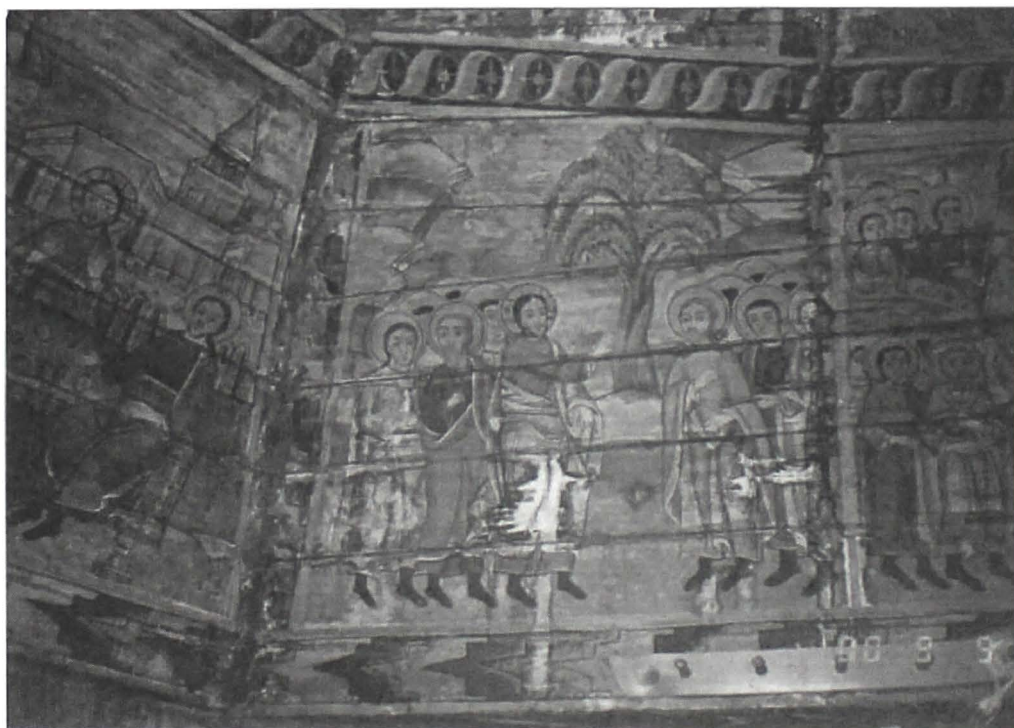

b

PLANȘA XVIII

a

b

PLANŞA XIX

C. BISERICA DE PIATRĂ „ÎNĂLȚAREA DOMNULUI”

Istoria bisericii

Arzând biserica lui Andrei Grecul în anul 1780, greco-catolicii din Târgu-Mureș, ca și ortodocșii din oraș, au rămas fără locaș de închinăciune, fiind nevoiți să participe la slujbe într-o improvizație din lemn, unde se mâncau comandourile (pomenile), până când Ioan Bob,⁸⁸ ajuns episcop în anul 1782, va construi o nouă biserică. Însă până la realizarea acesteia a trecut ceva timp. Petru Maior în scrierile sale menționa:⁸⁹ *„Făcut-au și doao besearici Ioann Bob înainte de a face capitul, una în Cluj cu toată cheltuiala sa, alta la Maroș-Vașarheiu unde fusease paroh și protopop înainte de a se face vlădică, mare parte cu cheltuiala sa. Adecă besearica parohiei din Maroș-Vașarheiu în vremea când era acolo Ioann Bob paroh, prin negrija căplanului Ioann, drept nefiind acasă parohul Ioann Bob, arsease până în pământ. După care întâmplare blănind cu scânduri șopru întru supt carele era obiceiul a mânca comandările morților, acolo slujia parohul Bob Sfânta Liturghie până când fu de la împăratul numit episcop. Cu această întâmplare făgădui Ioann Bob poporanilor săi, că el le va face besearică, despre carea și eu l-am auzit odată acolo în Maroș-Vașarheiu grăind. Ci după ce s-au așezat în scaon, în zadar l-au rugat zișii poporani ca să-și plinească făgăduința. Ba de la o vreme au început a se mânia la cererea lor și pre urmă nici a-i priimi în casă când mergea la Blaj. Așa mulți ani fură siliți poporanii aceia a priimi sfintele taine supt șopru acela, până ce neuniții din Maroș-Vașarheiu, cumpărându-și loc tocma vecin la locul bisericesc al uniților, își feaceră besearică frumoasă. Și iată și cei uniți urându-se cu șopru, supt carele iarna / înghieța de frig, veara se nădușea de căldură, începură a umbla la besearica cea neunită. Îmbulzit Ioann Bob de toate părțile pentru această faptă a poporanilor săi, că acum era aproape a doao oară toți să se facă neuniți, lucră cu de-adins ca să poată strica besearica aceia a neuniților. Ci neputând plini cugetul său acela, și neuniții dobândind de la Crăiescul Gubernium puteare cu voinicie a sluji în besearica aceia, spre abaterea aceii mari imputări, carea era să-i vină asupra, de vrea scădea poporanii lui acum a doao oară de la unire cu prilejul acela, deade ajutoriu uniților din Maroș-Vașarheiu ca să urzească besearică de piatră”.*

Așadar, promisiunea lui Ioan Bob s-a lăsat așteptată timp de 10 ani, perioadă în care slujbele greco-catolicilor s-au desfășurat în paraclisul improvizat, un șopron, în care anterior se servea pomana morților.

⁸⁸ Ioan Bob. Se naște la 25 noiembrie 1739, în Orman, județul Cluj. La 11 ani trece la lezuiții din Cluj, apoi pleacă la Blaj, fiind novice-monah. În 1733, pleacă la studii la Sâmbăta Mare, fiind trimis de Grigore Maior. În 1774, a absolvit cursurile de teologie. În 1778 episcopul Grigore Maior l-a hirotonit preot, ajunge la protopopiatul din Daia Română și de aici la Târgu-Mureș, în perioada martie 1779 – iulie 1782, când, la 21 octombrie același an, este numit episcop, de împăratul Iosif al II-lea. Moare la Blaj, în 2 octombrie 1830

⁸⁹ Petru Maior, *Istoria bisericii românilor*, București, Ed. Viitorul Românesc, 1995, p. 253.

Desigur, credem că acuzațiile lui Petru Maior aduse lui Ioan Bob, sunt mai mult de ordin subiectiv, fiind cunoscută relația tensionată dintre aceștia. Și totuși, în anul 1794, Ioan Bob trece la realizarea bisericii promise în urmă cu 10 ani. Hotărârea sa o punem pe seama faptului că, în imediata apropiere, ortodocșii își realizau biserica de lemn, existând pericolul ca enoriașii să treacă la ortodoxism, unde erau condiții normale de desfășurare a slujbelor.

De o zgârcenie rar întâlnită, Ioan Bob a acumulat o avere uriașă, pe care nici Petru Maior nu o putea considera obținută în mod incorect. A sprijinit cu bani atât pe țăranul de rând, ce este drept contra chitanță, dar și pe nobilimea maghiară din Transilvania, care, la urmă a devenit obligată față de prelatul român. Doar așa a reușit să ridice biserici greco-catolice în unele orașe importante ale Transilvaniei. Având ca scop asemănările din punct de vedere arhitectural, facem o scurtă prezentare ale acestor biserici, îndeosebi a celei din Cluj.

Biserica din Cluj-Napoca ⁹⁰ a fost târnosită la 1 ianuarie 1800, însă lucrările de construcție s-au desfășurat și în anii 1802-1803. Este ridicată pe terenul cumpărat în anul 1798, pentru suma de 4340 de florini, urmat și de alte terenuri, în ideea a se crea un spațiu suficient de mare pentru realizarea construcției. Arhitectul bisericii de la Cluj este, cel mai probabil, Josef Lederer. Planimetric, biserica cuprinde o încăpăre pătrată, aflată la baza turnului, ce comunică printr-o ușă, cu pronaosul îngust, la rândul său legat de navă prin intermediul a două deschideri în semicerc. Partea superioară a încăperii de la baza turnului este boltită cilindric, pe când pronaosul în cinci travee, prezintă calote boeme, pe arce dublouri. În partea centrală a balustradei tribunei se află o placă de piatră, pe care se află o incricție ce formează cifreele anului 1800, iar deasupra este discul heraldic cu armoraliile episcopului ctitor, într-un relief elipsoidal fiind următorul text:

LAVDIBVS DIVINIS
STRVI CVRAVIT DE SVO
IOANNES BABB EPISCOPVS
FOGARASIENSIS

Absida semicirculară este boltită cu o semicalotă. În interior, pronaosul cuprinde stâlpi și pilaștri decorați cu platbande, în timp ce capitellurile au o profilăție articulată. În cele patru colțuri ale navei se află pilaștri masivi, cu o profilăție de bază simplă, ce susțin câte două arce dublouri succesive. Exteriorul prezintă o articulație simplă prin platbande simple ce sunt unite în partea superioară de o bandă decorativă, dispusă sub cornișa întregii construcții.

Biserica din Mediaș ⁹¹ a fost construită cu sprijinul lui Bob, care în anul 1824 cumpără casa de la Martin Hietsch, în locul acesteia, în anul 1826, fiind construită

⁹⁰ Mircea Țoca, *Clujul baroc*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1983, p. 57-61.

⁹¹ Alexandru Avram, Lucian Giura, *Mediaș*, București, Ed. Sport-Turism, București, 1985.

biserica. Este o biserică sală cu absidă poligonală, decroșată, în prima travee a navei având turnul. Amplasat pe axul clădirii, portalul este încadrat de pilaștri simpli. Cu o articulație bogată a pereților, biserica se înscrie totuși într-un cadru sobru.

Biserica din Reghin ⁹² a fost terminată în anul 1811, pe lângă episcopul Bob, participând și unele familii mai înstărite: Marinovici, Muntean, Bardoși. De-a lungul timpului, biserica suferă mai multe restaurări, schimbându-se aspectul exterior, dar și cel interior.

În scrierile de până acum în literatura de specialitate se menționează doar faptul că în anul 1793, episcopul Ioan Bob îl angajează pe arhitectul Ioan Topler (Topler János)⁹³ pentru realizarea bisericii, punându-i la dispoziție suma necesară pentru cumpărarea a 20.000 bucăți cărămidă. Materialul este cumpărat de la cunoscutul comerciant Ioan Fogaraș zis Petrisor din Târgu-Mureș, care era și curator al bisericii greco-catolice. Însă apar unele neînțelegeri cu privire la plata cărămizilor furnizate, în care Ioan Fogarași, la un moment dat, solicită restituirea celor 20.000 de cărămizi, pe care le-a dat lui Ioan Topler. La 11 ianuarie 1798, între aceștia se naște un îndelungat proces, apoi altul, desachis de Ioan Topler împotriva comerciantului Petrișor, pentru unele datorii.

Ce anume a determinat apariția acestui conflict este greu de stabilit. Numeroasele documente procesuale civile, dezbătute în fața Magistratului orășenesc ca for de judecată, ce se referă la acest îndelungat conflict,⁹⁴ cuprind mai multe depoziții ale martorilor, nu puțini ca număr, diferite declarații, somații, hotărâri ale instanței de judecată etc, ele contribuind la formarea unei mai corecte aprecieri a celor întâmplate. Câteva interogatorii mai ample, ne ajută să cunoaștem mai bine cele două părți aflate în conflict: arhitectul Ioan Topler ⁹⁵ (Topler János) și Ioan Fogarași ⁹⁶ (Johannis Petrisor Fogarasi, Fogarasi Petrisor Johannis, Fogarasi Petrisor János, Petrisor Fogarasi János).

Pentru început, ne oprim la interogatoriul din data la 13 februarie 1798,⁹⁷ încheiat de Szabó Jozsef (Josephus Szabó)⁹⁸ și Szentkirály Jozsef (Szentkirály Jozsef).⁹⁹

⁹² Biró Donát, *Adalékok Régen monográfiájához* (Contribuții la monografia Reghinului), Târgu-Mureș, Ed. Impress, 1993, p. 57.

⁹³ Ioan Topler este originar din Kosice „Caaovicus”. Pentru prima dată este menționat în registrele orașului Târgu-Mureș, în anul 1784, când se căsătorește cu Pongracz Elisabeta. Cu ocazia recensământului din 1785, aflăm că avea 30 de ani. Într-o primă perioadă lucrează cu arhitectul Paul Schmidt, dar reușește destul de repede să-și facă un nume în oraș. A construit bisericile din Cluj, Târgu-Mureș, Șincai etc, dar și case la Târgu-Mureș. Începând cu anul 1810, pentru ultima dată, numele său nu mai este menționat în registrele Consiliului orășenesc. Borbely Szabolcs, *Noi date privind construcția bisericii greco-catolice din Târgu-Mureș, Lucrare de masterat, Coordonator științific: Prof. dr. Nicolae Sabău, Cluj-Napoca, 2006, mss.*

⁹⁴ *ANSJ Mureș, Acte judiciare*, dosar nr. 991/1798, nr. 992/1798.

⁹⁵ Intrucât în documente și în literatura de specialitate îl întâlnim sub diferite forme, în continuare îl prezentăm cu numele de Ioan Topler.

⁹⁶ Pe aceleași considerente, îl prezentăm cu numele de Ioan Petrișor Fogarași.

⁹⁷ „*Deo debitam ferie examinaviamus, et gemine iniquissimus receptamque ab cesedam veritas inquisitie certudinem serie sequente deferissimus*,” *ANSJ Mureș, Acte judiciare*, Dosar nr. 991/1798, f.....

În preambulul redactat în latină, se arată că acțiunii de interogare i s-a acordat toată seriozitatea, datele verificându-se în două rânduri, pentru a se obține un rechizitoriu corect, adevărat. Cele trei întrebări se referă la Ioan Topler, și anume dacă acesta a construit cu cele 20.000 cărămizi o casă în strada Sf. Nicolae (Szent Miklos); câte cărămizi a cumpărat; la ce preț; cine a transportat cărămizile; pentru cine; dacă în cuptor au fost cele 20.000 bucăți cărămizi etc. Interogatoriul a fost luat de la nouă martori, dintre care ne oprim doar la Timar Ioan,¹⁰⁰ Vilmos George¹⁰¹ și Martinus Szigeti Szabó.¹⁰² Din cele relatate de primul martor,¹⁰³ înțelegem că Ioan Topler a cumpărat cele 20.000 cărămizi, cu prețul de 6 florini renani la 1000 bucăți. De asemenea cărămizile au fost transportate în strada Sf. Nicolae de către Toth György și Pál Mihály. De la martorul Vilmos George¹⁰⁴ deducem că în urma înțelegerii dintre tatăl său și Ioan Fogarași, acesta a cumpărat 14.000 cărămizi, fiind de față când acestea au fost arse în cuptor, restul de 6000 cărămizi fiind procurate de la numitul Kalusi Gyuri. Martorul Martinus Szigeti Szabó¹⁰⁵ știe că, în primăvara anului 1793 a venit la el Ioan Topler să-i vândă un cuptor de cărămizi. Într-un final, Ioan Petrișor Fogarași vinde cele 20.000 cărămizi la prețul de 6 florini renani 1000 de cărămizi.

La un alt interogatoriu, ținut la 15 mai 1799,¹⁰⁶ dau răspuns șapte martori, de diferite profesii și anume: 1 – *Josephus Szigyárto Murarius Annorum 38* (Szigyáro Iosif, zidar, de 38 ani); 2 – *Georgius Tot Agricola civis Mvásárhelyiensis Annorum 42* (Tot George agricultor, cetățean al Târgu-Mureșului, de 42 ani); 3 – *Joannes Cernát Murarius, Annorum 32* (Ioan Cernat, zidar, de 42 ani); 4 – *Michael Kotsis Murarius Annorum 29* (Kotsis Mihai, zidar, de 29 ani); 5 – *Gabor Ráduli Neorusticus Mvásárhelyiensis Annorum 55* (Gabor Radui, țigan, cetățean al Târgu-Mureșului, de 55 ani); 6 – *Tokus Mező, Neorusticus, Mvásárhelyiensis Annorum 62* (Mező Tokus, țigan, cetățean al Târgu-Mureșului, de 62 ani); 7 – *Alexander Kömöz, cantor Greco-Cátholicus, Mvásárhelyiensis, annuarum 33* (Kömöz Alexandru, cantor greco-catolic din Târgu-Mureș, de 33 ani).

⁹⁸ Szabó Josef face parte din cei 50 de jurați care au depus jurământul la 14 ianuarie 1791 (*Protocollum juratae Quinquaginta viralis communitatis liberae regiaeque civitatis Mvásárhely. Anno 1791, die 1ma Januarii*), Pál-Antal Sándor, *Marosvásárhely XVII-XVIII. századi jogszabályai és polgérnévsorai*, Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 2006, p. 227. (În continuare: Pál-Antal Sándor, 2006)

⁹⁹ „Szentkirály Josef, de asemenea face parte din cei 50 de jurați, care au depus jurământ la 14 ianuarie 1791. Pál-Antal Sándor, 2006, p. 227.

¹⁰⁰ „*Testis civis Johannes Timár cesar Ansior civ. 49, Legitume citatus juratus et examinatus fateur...*” ANSJ Mureș, *Acte judiciale*, Dosar nr. 991/1781, f. 2v, 3.

¹⁰¹ „*Testis Prudens ac Circumspectus Civis Georgius Vilmos tantus Juratus City annos 45. Legitime Citatus jurnatus et examinatus facetder...*”, *Ibidem*, f. 4v, 5.

¹⁰² „*Testis Prudens ac Circumspectus Civis Martinus Szigeti Szabó Juratus Civis quinquasinta vir Anno cirviter 55 ...*”, *Ibidem*, f. 7, 7v.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 2v, 3.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 4v, 5.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 7, 7v.

¹⁰⁶ ANSJ Mureș, *Acte judiciale*, Dosar nr. 991/1798, f. 36, 36v.

După un preambul în limba latină, cele cinci întrebări, se referă la următoarele aspecte: Dacă martorul cunoaște pe comerciantul Ioan Fogarași, zis Petrișor, iar dacă da, atunci: în anul 1793, Topler Ioan, cumpărând de la reclamant 20.000 cărămizi, dacă martorul a văzut cumva pe cumpărător în persoană achitând cu bani peșin prețul cărămizilor, în valori de câte 20 de florini, sau din contră, însuși reclamantul a plătit în acel timp, deci Ioan Topler, Bisericii Unite. Altă întrebare, dacă martorul a văzut ca reclamantul Ioan Topler să fi dat și un crețar, de câte ori, și unde și când l-a văzut că i-a dat banii.

Prin intermediul judeului Szabó József, comerciantul român Ioan Petrișor Fogarași, în mai multe rânduri, solicită arhitectului Topler achitarea datoriilor, sau prezentarea acestuia în fața instanței de judecată. Astfel, la 17 octombrie 1797, îl somează pe arhitect să achite prețul pentru cărămida dată;¹⁰⁷ la 11 ianuarie 1798¹⁰⁸, Ioan Fogarași îl citează pe Topler Ioan în fața judecătorului orășenesc; la fel și la 2 februarie 1798.¹⁰⁹ La 23 ianuarie 1799,¹¹⁰ comerciantul român solicită emiterea certificatului pentru executarea silită, tot prin executorul judecătoresc. La 13 februarie 1799, judele Szabó József solicită lui Ioan Topler ca în termen de 3 zile să elibereze terenul pe care Ioan Fogarași l-a obținut prin execuție judecătorească, să ducă de acolo toate lucrurile depozitate.¹¹¹ La 8 mai 1799, Ioan Fogarași, îl somează pe arhitectul Topler, ca în trei zile să depună contravaloarea unui teren pe care acesta l-a luat. Dacă nu achită suma datorată, va solicita îngrădirea terenului.¹¹²

Important este interogatoriul din 27 septembrie 1800,¹¹³ redactat de notarul Kövesdi János,¹¹⁴ din strada Olarilor (azi strada Borsos Tamás), dat în fața reprezentantului primăriei, Nemes Pál.¹¹⁵ Cele 5 întrebări formulate, se referă cu precădere la Ioan Fogarași și anume: dacă martorul știe cu cine se află în proces Ioan Topler; în acest proces, de câte ori, s-a aflat martorul sub jurământ; dacă de fiecare dată a răspuns la fel; dacă știe că pârâțul a fost dator, sau niciodată, reclamantului, în afară de prețul cărămizilor; dacă acei martori cu care a mai depus jurământ au mărturisit tot la fel, în legătură cu plata cărămizilor; dacă știe martorul că pârâțul a luat

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 11.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 10.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 12.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 95.

¹¹¹ *Ibidem*, f. 92.

¹¹² *Ibidem*, f. 94.

¹¹³ ANSJ Mureș, *Acte judiciale*, Dosar nr. 992/1798, f. 59 v, 60.

¹¹⁴ Kövesdi János (szolgabíró, az esküdt közönség szószólója, praeses exactorum domesticorum), face parte din cei 50 de jurați care au depus jurământul la 14 ianuarie 1791, Pál-Antal Sándor, 2006.

¹¹⁵ „Die 25-ea Mensis Septembris in Libera hac Regiaque Civitate Marosvásárhely. Testis inferior Specificandos nomullas in Domibus Suis per nos requisitos, ceteros vexodi in Domo Civili alterius nostrae Joannis Kövesdi in Platea Fazakas,... praefatae Civitatis di Vásárhely pro parte dicti Exponentis per Spectabilem Dominum Paulum Nemes Inter Audiem Primarium, ectaditi nostri in praesentiam Legitime citates et accesitos....”, *Acte judiciale*, Dosar nr. 992/1798, f. 59. Nemes Pál, a fost primar al orașului Târgu-Mureș între anii 1803-1807. Face parte din cei 28 de jurați ai orașului din anii 1796-1797. Pál-Antal Sándor, 2006, p. 213.

și de la alții aceeași datorie de două ori; care dintre părțile aflate în proces și-a însușit cu bună știință bani și obiecte de aur; dacă martorul știe și alte persoane care ar putea depune mărturie, să le nominalizeze și să răspundă la fiecare întrebare. În total sunt audiați 13 martori, majoritatea lor făcând mențiuni cu privire la tendința lui Ioan Fogarași de a solicita mai multe plăți pentru aceeași lucrare sau obiect pus în vânzare.

Primul martor, procurorul fiscal Nemes Samuel,¹¹⁶ declară că știe de procesul dintre cele două părți, fiind audiat în două rânduri pentru Ioan Tolper. A depus mărturie cu numiții Farkas András și Almasi István și, în cele din urmă, cu Fikk János, Palotás Maria și văduva lui Petri Sámuel. Relatează faptul că o femeie a furat o monedă ce a fost vândută lui Ioan Fogarași, procurorul Nagy Pál care s-a ocupat de acest caz ar putea mărturisi dacă acesta a fost implicat.

Cel de-al doilea martor, Jozsef Benkő,¹¹⁷ știe de procesul legat de prețul cărămizilor. Însuși Ioan Topler i s-a plâns în mai multe rânduri de faptul că Ioan Fogarași i-a cerut să plătească de două ori prețul cărămizilor.

Antonius Sánta, judecător onorific,¹¹⁸ își amintește că pe durata cât a fost judecător, Darko Sámuel a avut un proces cu Ioan Fogarași, privitor la niște bijuterii. La rândul său, Darko Sámuel,¹¹⁹ ce-l amintește Antonius Sánta, cetățean, calfă în Târgu-Mureș, arată că Ioan Topler s-a plâns că a achitat prețul pentru cărămizi lui Ioan Fogarași și totuși acesta solicită să achite și a doua oară.

A șasea martoră, Cristina Filep,¹²⁰ soția lui Marton Illiés arată că, în urmă cu doi ani a dat lui Ioan Fogarași o monedă de aur, a lui Horvath János, maistru poștal, acesta zicând că moneda nu este din aur, ca în momentul solicitării de a i se restitui, să spună că nu o mai are, situație ce a generat o stare de conflict.

Martora Anna Megyesi,¹²¹ soția lui Stephan Bako și ea a auzit că Ioan Topler are probleme cu Ioan Fogarași, în legătură cu prețul unor cărămizi. Și în celelalte interogatorii, martorii relatează faptul că au cunoștință de procesul dintre Ioan Topler și Ioan Fogarași, cât și de alte întâmplări ce caracterizează comportamentul acestora.

Ceva mai târziu, este luat interogatoriul zidarului Kocsis Mihály, dat la 9 mai 1802, în care acesta arată că în urmă cu câțiva ani, împreună cu alți colegi, a lucrat cu Topler la biserica greco-uniților. Împreună, au mers la Topler să-i plătească și atunci au văzut că Ioan Fogarași a adus bani lui Topler și din acești bani au fost plătiți. Topler obișnuia ca din salariul altora să facă plăți, așa că și în prezent îi mai este dator cu 4 florini.¹²²

¹¹⁶ *Ibidem*, *Acte judiciare*, Dosar nr. 992/1798, p.60, 60 v. Nemes Sámuel, procuror fiscal (fiscalis), face parte din jurații orașului din anii 1796-1794. Pál-Antal Sándor, 2006, p. 213.

¹¹⁷ *ANSJ Mureș, Acte judiciare*, p. 60 v, 61 v.

¹¹⁸ *Ibidem*, Dosar nr. 992/1798, f. 61 v. Între anii 1780-1790 a fost judele orașului Târgu-Mureș (városi főbíro).

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 61v – 62v.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 6363v.

¹²¹ *Ibidem*, f. 63v, 64.

¹²² *Ibidem*, f. 112.

Ca urmare acțiunii judecătorești intentate de comerciantul român, ce avea și calitatea de curator al bisericii unite din Târgu-Mureș, împotriva antreprenorului de construcții, arhitectul Ioan Topler, având ca subiect achitarea unei datorii, la 30 noiembrie 1798.¹²³ Judecătoria Consiliului orașului Târgu-Mureș, dezbate din nou acest conflict.

Arhitectul Topler susține că poate dovedi că nu este dator lui Ioan Fogarași. Acesta, în schimb, face mențiunea că Topler nu i-a plătit nici o jumătate de denar. Topler este somat ca în termen de 8 zile să facă dovada scrisă că a achitat prețul cărămizilor. Totodată lui Ioan Fogarași i s-a luat o declarație că prețul cărămizilor nu a fost achitat, fiind obligat să dovedească legalitatea cheltuirii celor 100 de florini renani. Ca urmare Topler urma să achite 120 florini renani lui Ioan Fogarași, împreună cu cheltuielile create. Față de aceste măsuri luate, Topler declară procedura la un nou simplu proces. O însemnare din 21 ianuarie 1799, arată că Topler renunță la reînnoirea procesului. Este data când se eliberează și extrasul din registru. La 28 ianuarie 1799 s-a depus taxa pentru deliberat.

La 31 mai 1802¹²⁴ se dezbate acțiunea înaintată de Topler Ioan împotriva sentinței anterior adusă. Sunt rechemați pentru interogatoriu unii martori, precum Szatmári Sara, Fikk János, Topler fiind împotriva martorelor Palotás Maria și Gyarfás Istvánne, acestea fiind considerate a aveaun prost renume. Martorii declară că Topler nu a avut alte datorii față de Ioan Fogarași. În final, se respinge apelul făcut de Topler, acesta declarând o nouă revocare. Procesul este reînnoit, Ioan Fogarași făcând apel la Tabla Regească, motivând prin patru puncte, primul, că pretențiile sunt de mai mult de 100 florini renani, față de care Topler se împotrivește, însă instanța admite recursul. La 16 iunie 1802, Ioan Fogarași renunță la recurs; la 2 iunie 1802, tot el renunță la continuarea procesului reînnoit, ca, la 23 iunie și Topler să renunțe la recurs.

La 2 iunie 1802,¹²⁵ se dezbate procesul reînnoit a lui Ioan Topler, împotriva lui Ioan Fogarași, având ca obiect datoria pentru cele 20.000 bucăți cărămidă. Ioan Fogarași obiectează că nu s-a efectuat confruntarea și nu s-a creat o comisie de investigare solicitând sistarea audierii martorilor. Instanța analizează din nou declarațiile martorilor. La 2 iunie 1802, este dată sentința respingându-se acțiunea lui Ioan Topler. Cu toate acestea, Ioan Fogarași arată că va înainta apel la Tabla Regească. S-a aprobat recursul lui Ioan Fogarași.

La 13 mai 1803,¹²⁶ are loc procesul de respingere a sentinței date de Judecătoria Consiliului orașului. Nu sunt acceptate unele documente prezentate de Topler, ca nefiind relevante și, ca urmare, se întărește anterioara hotărâre. Topler solicită recurs la Tabla Regească, însă Ioan Fogarași se împotrivește, dar Judecătoria acceptă.

¹²³ *Ibidem*, Dos.991, f. 16, 16v.și Dos. 992/1798, f. 4-5.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 78 – 80.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 81-83.

¹²⁶ *Ibidem*, f. 150, 150v.

Referitor la acest conflict, Biró Jozsef,¹²⁷ face mențiunea că orașul a dat verdictul în câteva rânduri, și anume: la 29 august 1800, la 31 mai 1802, la 2 iunie 1802 și la 13 mai 1803, dând câștig de cauză lui Ioan Topler. Procesul, în sine, nu are valoare documentară deosebită, apariția sa datorându-se mai mult orgoliului celor două părți. În schimb ne ajută la stabilirea unor aspecte legate de realizarea bisericii, cum ar fi:

- stabilirea datei începerii lucrărilor la biserică, nu în anul 1793 ci în 1794, an când aceasta era ridicată, dar fără a avea tâmplăria cât și alte finisaje;
- terminarea lucrărilor la biserică are loc, probabil, în anul 1798, când Fogarași Ioan deschide procesul împotriva lui Ioan Topler.
- probabilitatea terminării turnului-clopotniță de un alt arhitect, Lederer Josef din Cluj;
- obținerea unor date privitoare la proveniența unor materiale de construcție folosite la biserică;
- dobândirea unor date privitoare la meșteșugarii participanți la realizarea bisericii.

Conflictul arhitectului cu Parohia greco-catolică nu este un caz izolat, pe parcursul activității sale Topler a mai avut unele divergențe cu unii dintre beneficiarii de lucrări, atât de ordin financiar, de respectare a termenelor sau a calității lucrărilor.¹²⁸

Începute în primăvara anului 1794, lucrările la noua biserică se desfășoară mai anevoios decât s-a crezut, ele fiind finalizate în anii următori. O spune răspicat și Petru Maior, acesta menționând următoarele: „...deade ajutoriu uniților din Maros-Vasarheiu ca să urzească besearică de piatră. Ci mulți ani au stat acea beserică negata. Când i-au venit lui Ioan Bob de la Roma să răspundă la plângerea cea asupra lui dată, măcar că necum alte gătiri de lipsă în Iontru, ci nici ferestri nu avea acea beserică, totuși porunci și inteții pre parohul, curând să se care de supt șopru și să înceapă a sluji Sfânta Liturghie în besearica aceia”.¹²⁹ Prin urmare, mai erau necesare lucrări de finisaj în interior și montarea ferestrelor.

Lucrările au fost conduse de Topler, avându-l ca ajutor pe meșterul Fikk Ioan, al cărui rol se pare că a fost destul de important. Este pomenit de cantorul greco-catolic Alexandru Komor, care spune că vice-meșterul Fikk „avea grijă de multe lucruri la construcție... deoarece Topler fiind mai tot timpul plecat”.¹³⁰ Topler l-a mai avut ca ajutor pe Fikk la construirea turnurilor de biserici din Sântioana de Mureș și satul Șincai.¹³¹ Deasupra intrării în biserică s-a montat inscripția ce imortalizează pe ctitorul bisericii:

„IN CULTUM DeL strVXIT
exorna Vitque
Joannes Babb

¹²⁷ Biró József, *op. cit.*, p.37, nota 294.

¹²⁸ Biró József, *op. cit.*, p. 32-34 și notele 288-301.

¹²⁹ Petru Maior, *op. cit.*, p.

¹³⁰ ANSJ Mureș, *Acte judiciare*, fila 89, din 30 noiembrie 1801.

¹³¹ *Ibidem*, fila 102, din 15 mai 1799.

Până la construirea bisericii din Târgu-Mureș, protopopiatul greco-catolic se afla la Nirașteu (Ungheni), sinodul din anul 1739 amintind de participarea unui oarecare Gabriel „*arhidiaconus Marosiensis*”,¹³² fără să se cunoască exact anul când sediul protopopesec a fost transferat în oraș și când s-a format protopopiatul Târgu-Mureșului. O pertinentă descriere a parohiei greco-catolice și succesiunea parohilor din Târgu-Mureș ne prezintă Corina Teodor.¹³³ O primă figură legată de istoria locală a fost George Maior, al cărui statut este încă neclar, el fiind amintit ca paroh și protopop între anii 1750-1755, ca în anul 1762, nevoit de împrejurări, să fie mutat în protopopiatul Iclandul Mare, cu reședința la Căpușul de Câmpie. La 9 martie 1763, este consemnat preotul Vasile, în 1774, pe protopopul Teodor Olar, iar în 1779, pe Popa Antonie și Popa Sighiartău. Din luna martie 1779 până în iulie 1782, paroh și protopop este Ioan Bob, urmat doar pentru doi ani de Dimitrie Caian senior.

Ca episcop, Ioan Bob îl desemnează protopop pe Ștefan Anghel, mult mai activ în viața protopopiatului. El este cel care a intervenit la Guvern pentru sprijinirea obținerii unei biserici. În orice caz, în anul 1793, protopop de Târgu-Mureș era Alexandru Tobias. Procesele verbale ale Bisericii Greco-Catolice de Târgu-Mureș, din anii 1801-1869,¹³⁴ ne oferă relații și cu privire la preoții din perioada respectivă.

„Ordulu (Ordinul) Preoților B(isericilor) G(reco) C(atolice) dein Wasarhely dela 1801.

1.*Ioannu Radu* (Ioan Radu) *dela 1801 pana la 1809 transmis*

2.*Ioannu Pinte* (Ioan Pinte) *dela 1809 pana la 1818*

3.*George Bobu* (George Bob) *dela 1818 pana la 1825 transmittat*

4.*Ioan Manu* (Ioan Man) *dela 1825 pana la 1826.*

5.*Eufreniu Petrutin* (Efrem Petruția) *dela 1826 până la 1832 transmis*

6.*Teodoriu Calugăru* (Teodor Călugăru) *dela 1832 pana la 1833, trans*

7.*Ilie Farago* (Ilie Farago) *dela 1833 pana la 1855, transmitatu*

8.*Josifu Nyulasi* (Iosif Nyulași) *1855 pana în 17 Sepot 1868*

9.*Vasile Hosyu* (Vasile Hossu). *dela 1872 pana la 1899”*

Pe baza datelor de mai sus, Corina Teodor prezintă în continuare lista cu prelații greco-catolici. Între anii 1801- 1809, preot și protopop este Ioan Radu, urmat de Ioan Pinte până în anul 1818, când este ales protopop George Bob, nepotul episcopului Ioan Bob. Între 1825-1826, protopop este Ioan Man din Voiniceni. Mort prematur, acesta este urmat de Efrem Petruția (1826-1831). Între anii 1831-1838 protopopiatul este condus de Teodor Călugăru, urmat de cunoscutul Ilie Farago (1833-1855. Între anii 1855-1868 paroh și protopop este Iosif Nyulasi, urmat de Vasile Hossu (1868-1899).

¹³² Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, tom.II, Blaj, 1872, p. 86.

¹³³ Corina Teodor, *op. cit.*, p. 126-138.

¹³⁴ *Procesele verbale de cheltuieli și ședințe ale parohiei (curatoriul) bisericii greco-catolice din Târgu-Mureș, de la 1801-1869”*. Manuscrisul este redactat în limba maghiară și română. Se află la Biblioteca Județeană Mureș, mss, f.p.

Până la titularizarea postului de protopop, administrator este Vasiler Salteleki (1899-1900), pe post fiind ales Iosif Vancea (1900-1909). În urma concursului din 22 iunie 1911, este ales protopop Iuliu Nistor. Ultimul preot și protopop, cel care a ctitorit biserica greco-catolică din Piața Victoriei nr. 4, este Elie Câmpeanu, înscăunat la 25 decembrie 1921.

De la data sfințirii, pe parcursul deceniilor, biserica de piatră a necesitat efectuarea unor lucrări de renovare a elementelor decorative și de reparații a porțiunilor degradate din clădire. În anul 1933, sunt efectuate unele lucrări de renovare, evenimentul fiind consemnat într-o inscripție aparte.

x

x x

Încă anterior actului de toleranță, din anul 1781, în Transilvania se desfășoară o luptă pentru drepturile românilor. Și în această activitate constructivă, negustorii se impun în calitate de ctitori, așa cum s-a petrecut și cu biserica de lemn.

Lunga serie de acțiuni animate de dorința construirii celor două biserici (ortodoxă și unită) de populația românească din Târgu-Mureș, înainte de toate, o putem considera un act de cultură ce se înscrie și el în contextul luptei pentru afirmare națională. Față de marile catedrale catolice, bisericile românești sunt „ceva mai simple, în concordanță desigur și cu mijloacele materiale mai reduse de care au putut dispune beneficiarii”.¹³⁵

Majoritatea bisericilor de zid din Transilvania prezintă un plan dreptunghiular, cu pronaos și naos, încheiat la răsărit cu o absidă poligonală, dacă nu semicirculară. Spațiile, în general, sunt boltite cu semicilindri, adesea și altarul are o cupolă. Caracteristic acestora este turnul-clopotniță realizat pe bolțile pronaosului.

Deși biserica a fost ctitorită de episcopul Bob, uneori fiind definită ca Biserica lui Bob, în cele mai multe situații este cunoscută sub apelativul de *Biserica de piatră*, spre deosebire de *Biserica de lemn*, ortodoxă, situată în apropiere, fiind pe aceeași stradă, la nr. 9, în urmă cu 116 ani, aceasta având denumirea de *Strada Bisericii*. (Pl. XX. a). Împreună cu terenul aferent, biserica este înscrisă în CF. nr. 1107 Târgu-Mureș, top nr. 1919, cu o suprafață de 6902 mp; CF. nr. 7272 Târgu-Mureș, top nr. 1922/2 cu 183 mp; CF nr. 1108, Târgu-Mureș, top nr. 1920/2, 1921, 1920/1 cu 1162 mp (Pl. XX.b).

Biserica greco-catolică din Târgu-Mureș (Pl. XXI.a), după cum am mai văzut, are analogii cu o altă biserică românească a vremii, mai degrabă ca o consecință a programului artistic comun și a identității surselor de inspirație. Este biserica greco-catolică din Cluj, anterior descrisă. (Pl. XXI.b).

¹³⁵ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, II, București, 1965, p. 2145.

Deși este construită din cărămidă, biserica lui Bob înscrie o formă planimetrică identică cu aceea a bisericilor de lemn, având un plan dreptunghiular, absidă semicirculară, navă și turn, cum de altfel și-a propus Ioan Topler pentru a respecta tradiția (Pl. XXII. a,b). Totul până la modul de soluționare a acoperișului interior. Ca și la biserica lui Bob din Cluj, creație a arhitectului Joseph Lederer, nava este împărțită în două travee acoperite cu calote boeme și altar semicircular. Alcătuit dintr-un naos și altar, edificiul înscrie un plan simplu ale cărui dimensiuni sunt destul de modeste.¹³⁷

În exterior biserica înscrie următoarele dimensiuni: 19,63 m lungime, respectiv naosul și altarul, 23,26 m lungimea totală și 9,20 m lățime. La capătul de vest al bisericii se află turnul-clopotniță, situat într-un rezalit de 3,63 m și o lățime de 4,47m. În interior naosul are o lungime de 11,52 m și o lățime de 7,56 m. În partea de est a altarului se află absida de formă semicirculară, cu o rază de 4,40 m. La vest se află mica încăpere (2,48 x 2,47m) ce precede intrarea având o calotă boemă sau „a vela”, ce se sprijină pe masivii pereți ai turnului. Pe axa longitudinală a clădirii, în lungime de 22,80 m, se află intrarea. Pe latura de nord a altarului, imediat după iconostas, se află mica intrare în sacristia de formă aproape circulară.

Din zidărie masivă, pereții bisericii au grosimi care să confere edificiului stabilitatea necesară, atât pentru susținerea sistemului de boltire, cât și pentru înlăturarea eventualelor împingeri. Partea turnului ce corespunde intrării, are pereți în grosimi de 1,15 m la naos și pronaos, de 0,83 m, la absidă tot de 0,83 m, iar la sacristie de 0,50 m.

Naosul primește lumina naturală prin intermediul celor patru ferestre generos dimensionate față de cele întâlnite la bisericile de lemn, având mărimea de 1,00 x 2,20m, dispuse simetric. La altar sunt încă două ferestre, cu aceleași mărimi, dispuse în unghi față de axa longitudinală (Pl. XXIII. a,b). Inițial a mai existat o fereastră pe axa longitudinală, însă a fost desființată pentru a permite prezentarea scenei „Cina cea de taină”, după lucrarea lui Leonardo da Vinci.

Întregul spațiu al naosului este acoperit cu două calote boeme sau „á vela”, specifice artei baroce, soluție ce ridică unele aspecte de ordin structural (Pl. XXIV. a,b). Pe lângă grosimea generală a pereților, arhitectul a prevăzut și alte măsuri de consolidare a clădirii. Măsura luată de arhitect, pentru susținerea acestui sistem de boltire, este că la mijlocul navei și în cele două capete, pereții au fost îngroșați ca să permită sprijinirea pe capitellurile ionice ale pilaștrilor. Prin intermediul imopostelor acestea sprijină arcele dublouri, la rândul lor, suportând greutatea calotelor. Acest

¹³⁶ Mulțumesc, și pe această cale, preotului bisericii, Valentin Berbecar, pentru amabilitatea cu care mi-a oferit numeroase date cu privire la biserică, l-a fostă școală confesională și casa parohială.

¹³⁷ Dimensiunile indicate au fost preluate de la Alexandru Bauer, la rândul său după măsurătorile efectuate de fostul Institut de Proiectare Județean Mureș, op. cit, p. 243 și după relevul întocmit în anul 2006 de SC. „PROIECT” S.A, arhitect Keresztes Geza. Un relevu întocmit la 14 mai 1940, la scara 1:100, prezintă planul bisericii, însă nu este cotate și nici nu este trecut autorul acestuia.

sistem de acoperire a interiorului bisericii, pe lângă rolul constructiv, îl mai are și pe cel estetic, creându-se un ritm longitudinal neîntrerupt, cu elemente inspirate din cele baroce. În concepția arhitectului, ordonarea elementelor care au constituit suportul construirii spațiului trebuie să corespundă stilului baroc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. După cum bine a sesizat Alexandru Bauer, *„Ținând seama de scopul și destinația clădirii, Ioan Topler a modelat suprafețele în planuri și linii variate, iar pe alocuri le-a acoperit cu motive vegetale stilizate și profiluri de structură. Deși nu excelează prin diversitate sau printr-un joc puternic de contraste între părțile aflate în lumină și cele din umbră, ornamentația aceasta, lipsită de valori picturale, intensifică totuși, dar ponderat, efectele scenografice nedisimulat căutate și conferă exclusiv navei eleganța barocă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, eleganță a cărei consistență își are rădăcinile numai în juxtapunerea liniilor drepte și sinuoase, primele reprezentând rigiditatea și stabilitatea, iar următoarele, în antiteză, flexibilitatea și mișcarea”*.¹³⁸

Principalul accent al bisericii îl constituie turnul-clopotniță (Pl. XXV. a,b), la a cărui realizare se pare că s-a apelat la arhitectul Josef Lederer. Cu o secțiune pătrată și înălțime de depășește coama navei, turnul constituie elementul principal al elevației. Pornind de la nivelul pardoselii naosului, principalele cote de înălțime ale turnului sunt: 7,17 m la nivelul coamei navei, 10,17 m în punctul de întâlnire cu acoperișul, 15,94 m la nivelul cornișei turnului, 17,18 m la nivelul de pornire a bulbului mare, 23,40 m la nivelul de pornire a bulbului mic și 27,40 m la capătul superior al crucii.¹³⁹ Descriind turnul, tot Alexandru Bauer arată: *„Turnul de secțiune pătrată și mult mai înalt decât coama navei, se deosebește de celelalte părți într-o plastică arhitecturală bogată, constituind astfel elementul principal al elevației. Fațadele, împărțite în două, ilustrează moduri diferite de tratare plastică. Partea de jos cu trei fațade libere (nord, vest, sud, până la prima cornișă, are fiecare colț marcat cu pilaștri nu prea reliefați, cu capiteli născute din succesiunea mai multor profiluri. Cu pilaștri asemănători, care fac, printr-o îndoire de 90°, tranziția de la turn la navă, s-a stabilit o legătură organică între masele de zidărie. Fațada vestică mai cuprinde, în afara intrării și inscripțiilor, o deschidere circulară cu rol funcțional, acela de a ilumina interiorul turnului, și plastic în același timp.*

Deasupra cornișei se ridică partea a doua, cu toate fațadele libere. Și aici elementele de marcare sunt tot pilaștrii, dar cu capiteli ionice. Câmpurile libere dintre aceștia, prezintă ferestre alungite cu lăcrimare, terminate în arce în plin cintru, mărginite cu brâie netede, nedecorate, de tencuială, ce imită ancadramele de piatră, și cu câte un pseuobolțar de formă aproape hexagonală în punctele de naștere și la cheia arcelor. Exceptând fereastra de est (dinspre coama navei), sub celelalte, protejate de decoruri arcuite de tencuială, în adâncimea masei de zidărie se conturează

¹³⁸ Alexandru Bauer, *op. cit.*, p. 242.

¹³⁹ Datele sunt preluate din relevul clădirii, întocmit în anul 2008 de SC. „PROIECT” SA.

motive eliptice, cu brâie pe margini și pseudo-bolțari aranjați ca la arcele ferestrelor, adică, doi la capetele axei mari și unul, sus, la mijloc....”

Partea de zidărie se sfârșește printr-o cornișă viguroasă, cu multe profiluri suprapuse, dar turnul se continuă mai departe cu un pitoresc coif de tablă, în formele caracteristice stilului baroc. Pe o piramidă triunchiată s-a așezat un bulb mare, de secțiune plană octogonală, cu suprafețele înguste și arcuite lin până la tunul lanternă care are imitații de jaluzele pe minusculele fațade și acoperiș tot în piramidă trunchiată. De aici se ridică un bulb aproape sferic terminat cu o săgeată cu sferă și cruce în vârf.”¹⁴⁰

Prin urmare, turnul capătă ritmuri decorative direcționate vertical, prin pilaștri simpli și ionici, dispuși pe colțuri, fiind separați de cornișa mediană. Pe măsură ce se înalță, turnul capătă un spor de ornamente, menite să precizeze impresia vizuală. Sunt elemente ce apar în Transilvania și întâlnite la aproape toate monumentele epocii, ele constând din goluri eliptice, brâie simple de mortar și pseudobolțari, ciubucuri, ferestre cu și fără lăcrimar, pilaștri ionici precum și cornișe mai mult sau mai puțin viguroase. Fațada vestică a turnului (Pl. XXVI.a) reprezintă principalul punct de atracție. În registrul inferior, pe mijlocul axei, se află intrarea ce se încheie în semicerc, fără a avea ancadrament, însă deasupra s-a prevăzut o copertină metalică, ce se sprijină pe două console, urmărind curbura intrării (Pl. XXVI. b). Deasupra intrării, pe tot spațiul cuprins de pilaștri, până la friza ce separă cele două registre ale turnului, se află o frescă ce reprezintă scena hramului: *Înălțarea Domnului*. (Pl. XXVI. c). La baza frescei se află placa inscripționată, al cărei text a fost prezentat anterior, ea fiind decorată cu un scut ce înfățișează stema orașului, deasupra având și o coroană, totul încadrat de o ghirlandă. Ulterior realizată, ușa de intrare este confecționată din lemn, în două canate sculptate într-un mod admirabil, înfățișând scene religioase și elemente decorative. (Pl. XXVII.a).

Din mărturia zidarului Mikhael Kotsis,¹⁴¹ deducem că turnul bisericii a fost finalizat de un alt meșter clujean și nu de Topler: „... dar la biserica unită de aici nu avea probleme, doar că neterminând construirea turnului, Parohia a fost nevoită să angajeze un alt meșter din Cluj, pentru a găta turnul”, fără a se face cunoscut numele acestuia. Neavând niciun document doveditor, încercăm să clarificăm și acest aspect. Este știut faptul că la câțiva ani distanță de la construirea bisericii din Târgu-Mureș, în anii 1802-1803, s-au finalizat lucrările de construire a edificiului similar din Cluj, tot ctitoria lui Ioan Bob, arhitect fiind Lederer Josef. Luându-se în considerare că vorbim de același ctitor, episcopul Ioan Bob, cât și faptul că ambele biserici au soluții arhitecturale, până la un anumit punct asemănătoare, putem avansa ipoteza că Lederer Josef este cel ce termină de edificat turnul din Târgu-Mureș.¹⁴²

¹⁴⁰ Alexandru Bauer, *op. cit.*, p. 235-236.

¹⁴¹ ANSJ Mureș, *Acte juridice*, fila 119, din 11 februarie 1802.

¹⁴² Borbély Szabolcs, *op. cit.*, p. 21.

Plastica exteriorului se caracterizează prin folosirea unor elemente de articulare simple, distribuite abil și soluționate cu claritate, dând bisericii un aer de monumentalitate, dar mai simplă decât aceea a turnului (Pl.XXVII.b). Fațadele sunt împărțite în panouri prin lesene cu largi deschideri, ce pornesc de pe soclul mic de zidărie, ce se unesc imediat sub cornișă cu bandoul continuu, nedecorat și puțin proeminent, ce înconjoară biserica (Pl. XXVIII.a,b; XXIX.a). În partea de nord a absidei se află sacristia, ca ultim spațiu realizat (XXIX.b).

Tratând exteriorul bisericii, Ioan Topler „se arată încă odată supus principiilor decorative baroce. În consecință, concepe tratarea anume în vederea dobândirii unui echilibru, chiar relativ, între plastica interioară și cea exterioară; suprafețele exterioare ale navei și altarului contrar celor interioare, poartă câteva elemente decorative limitate la lesene, la bandoul de sub cornișă și la brâiele cu câte trei pseudobolțari de formă hexagonală de pe marginea ferestrelor, în schimb, masa de zidărie a turnului tratată amplu și amănunțit este în vădită discrepanță cantitativă și calitativă cu aceasta, dar în acord perfect, dând echilibrul urmărit de maestru, cu plastica dinăuntru a navei și altarului. Analiza plasticii arhitecturale distribuite pe fațadele elementului principal al elevației ne pune în fața similitudinii între anumite elemente ale acestora cu cele din interior, fapt din care reiese – dacă ținem seama și de echilibrul constatat – existența unei unități de concepție decorativă și de procedee de compoziție.”¹⁴³

Pornind de la cornișă alcătuită din mai multe profile simplu modelate și retrase, acoperișul cade în două pante repezi, în dreptul absidei formând șase triunghiuri arcuite în sus până la capătul coamei, sistem ce prezintă asemănări cu cel întâlnit la bisericile de lemn. Inițial, învelitoarea bisericii era din șită, însă cu ocazia reparațiilor din anul 1933, aceasta a fost înlocuită cu plăci de eternit (azbociment). Cu ocazia reparațiilor efectuate în anul 1974 la turn, în bulbul de sub crucea turnului, s-a descoperit un document ce atestă faptul că în anul 1900 s-a procedat la înlocuirea învelitorii de tablă cu alta zincată, cea veche fiind deteriorată, lăsând pătrunderea apei pluviale.

Cu sprijinul documentelor aflăm proveniența unor materiale de construcție, precum și meșterii care au activat atât în oraș cât și în împrejurimi. Materialul lemnos, Topler l-a asigurat din localitatea Periș,¹⁴⁴ iar cărămizile cu care s-a început construcția bisericii s-au achiziționat de la cuptoarele aflate la marginea străzii Pocloș din Târgu-Mureș, (presupunem că actuala Piața Victoriei), unde probabil funcționau ateliere de fabricat cărămizi.¹⁴⁵ Cât privește realizatorii bisericii, documentele îi pomenesc pe: *Johannes Timar alias Moldovan, muraris; Daniel Sajka, murarius; Moldovan Pasculy, murarius; Nicolaus Bodor Neo Rusticus; Georgius Muntyan Neo Rusticus; Michael Kotsis, murarius; Theodorus Darabant, aurorum; Georgius Tot agricola; Joannes*

¹⁴³ Alexandru Bauer, *op. cit.*, p. 242.

¹⁴⁴ ANSJ Mureș, *Acte juridice*, fila 117, din 11 februarie 1802.

¹⁴⁵ *Ibidem*, fila 29, din 1 septembrie 1801.

Bernat, murarius; Joanes Sogor, murarius; Josephus Ustgyarto, muarius; Gabor Raduly Neorusticus”,¹⁴⁶ toți fiind chemați ca martori în procesul dintre Fogarași și Topler. Menționarea lor vine și completează datele privitoare la meșterii (zidari, cioplitori, sticlari) care au activat la Târgu-Mureș la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Făcând o apreciere generală a monumentului realizat de Ioan Topler, constatăm dorința arhitectului de a respecta formula spațială tradițională. Pe considerente de ordin structural, pentru evitarea eventualelor împingeri, după cum am mai arătat alocuri, a prevăzut pe alocuri îngroșarea pereților, permițând angajarea pereților de pilaștri, la rândul lor, prin intermediul impostelor sprijinind arcele dublouri, ca acestea să suporte greutatea bolților. Un alt rol al arcelor dublou, urmărit de arhitect, este cel de a crea un ritm longitudinal al spațiului, neîntrerupt, curgător, cu forme verticale caracteristice barocului din ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea. Exact în locul în care în interior se află perechea de pilaștri, în exterior le corespund lesenele, duble la mijlocul laturilor lungi și simple la capetele navei (Pl. XXVII.a,b; XXIX. d) cele din partea de est indicând punctul de naștere a semicercului absidei. Așadar, marcarea fațadelor cu lesene, indică organizarea spațiilor incluse.

Trebuie să remarcăm discrepanța suprafețelor exterioare ale bisericii, la navă prin crearea de panouri prin mijlocirea lesenelor, și la turn, cu o decorație exuberantă, stare explicată prin realizarea turnului în ultima etapă constructivă.

Toate elementele amintite întrunesc valori deopotrivă decorative și constructive. Arhitectul a considerat că în jurul formelor cu rol simultan decorativ și constructiv, să concentreze motive decorative. Fără a fi deosebite prin tratarea lor plastică, ele totuși produc contraste de luminozitate, creând o dinamică a golurilor și plinurilor. Făcând o apreciere stilistică, prin simplitatea și claritatea elementelor decorative (pilaștri, lesene, bandouri etc), toate acestea prefigurează în această epocă a barocului târziu, clasicismul, care la noi abia se conturează. Făcând o comparație a bisericii din Târgu-Mureș, cu aceea din Cluj, ambele constituind ctitoria episcopului Ioan Bob, constatăm prezența analogiilor. Ambele biserici au calote boeme, pe arce dublou, sprijinite pe pilaștri în interior, lesene și bandouri la fațade. Remarcăm faptul că la finele secolului al XVIII-lea, în arta religioasă din Transilvania s-au format elemente și forme de compoziție devenite caracteristice bisericilor de rit greco-catolic.

Decorul pictural

Vechea pictură murală a bisericii nu s-a mai păstrat, în anul 1933 fiind înlocuită. Câteva icoane provin din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ce reprezintă pe *Maica Domnului cu Pruncul, Iisus Pantocrator; Evanghelistul Ioan; Sfântul Ștefan și Învierea lui Hristos*. Noul iconostas a fost pictat în ulei, în anul 1983, de pictorii Dorin Handrea și Ioan Șulea din Târgu-Mureș. Între anii 1993-1994, Dorin Handrea curăță și restaurează pictura realizată în anul 1965, aceasta fiind afumată din cauza lumânărilor.

¹⁴⁶ Borbely Szabolcs, *op. cit.*, p. 20.

Principalul element decorativ este iconostasul (Pl. XXX.a). Inițial a existat un alt iconostas în forme romanice, ce se sprijinea pe patru coloane cu capitel, așezate în semicerc. Degradându-se, vechiul iconostas este înlăturat și înlocuit cu cel existent, realizat în anii 1983-1988 de meșterul sculptor Ioan Cârcei din com. Grumăzești, județul Neamț. Având o lățime de m, iconostasul este confecționat din lemn de stejar. Registrul inferior este destinat ușilor împărătești, celor diaconești, precum și celor patru icoane împărătești, ce intercalează intrările: *Sfântul Nicolae, Maica Domnului cu Pruncul, Iisus Hristos și Petru și Pavel*. Cele două foi ale ușii împărătești, frumos sculptate, reprezintă scena Bunei Vestiri (Pl. XXX.b) iar cele două uși diaconești pe *Sf. Gavril* (Pl. XXXI.a) și *Sf. Laurențiu*. (Pl. XXXI. b). Deasupra acestui prim registru se află următorul, ce cuprinde în forme pătrate, 12 scene din viața lui Iisus Hristos (prăznicare), la mijlocul acestora, deasupra ușilor împărătești, fiind scena..... Urmează ce-l de-al treilea registru, destinat celor 12 apostoli, prezentați în mărime de trei sferturi, ce se încadrează în formă dreptunghiulară cu terminație semicilindrică. La mijlocul acestora, tot în dreptul ușilor împărătești se află scena cu..... Ultimul registru cuprinde 12 mucenici, la mijloc, într-un chenar rotund fiind înfățișată *Fecioara Maria*. Inițial, iconostasul forma o despărțitură în stil romanic, ce se sprijinea pe patru stâlpi, în semicerc, prin care se pătrundea în altar, prin ușile împărătești și diaconești.

Decorația picturală interioară în ulei, este realizată în anul 1965 de zugravul bisericesc Gheorghe Teodorescu-Romanați. Cu această ocazie, ferestrele de lemn sunt înlocuite cu ferestre metalice, cu excepția celei de pe axa altarului, care a fost înzidită pentru a permite pictarea scenei mari, *Cina cea de taină*. Se știe, că prin anul 1937 un pictor mureșean, numitul Hertzog, a realizat câteva medalioane, fără vreo valoare artistică, astfel încât, în anul 1965 au fost înlăturate. Pictorul Gheorghe Teodorescu-Romanați din București, împreună cu ucenicul Busuioc, au realizat decorul pictural, după cum urmează:¹⁴⁷ Pe bolta altarului s-a pictat *Maica Domnului cu Pruncul Iisus în brațe*, străjuită de îngeri și medalioane cu Prooroci. Pe peretele de est al altarului, la dorința protului Viorel Ghiubuțiu (1953-1968) s-a picat *Cina cea de taină*, după lucrarea lui Leonadro de Vinci. Pe laturile bolții s-a pictat *Răstignirea și Luarea de pe cruce a lui Iisus*. Sub boltă, pe ambele părți, sunt pictați sfinți și ierarhi. În sacristie s-a picat *Iisus în Sf. Potir*. Pe bolta naosului dinspre altar s-a pictat *Pantocratorul*, înconjurat de heruvimi, iar la nașterea bolții au fost pictați Evangheliștii: *Matei, Ioan, Luca și Marcu*. Pe a doua boltă a naosului, a fost pictată *Maica Domnului cu Iisus în brațe*, înconjurată de îngeri. Pe bolți s-au pictat scenele: *Nașterea, Botezul*, iar la nord *Învierea și Pogorârea Sf. Duh*. Pe zidul de la cafas a fost pictată *Adormirea Maicii Domnului*. Între cele două ferestre laterale ale naosului, sunt pictați în picioare: pe latura de sud *Sf. Apostol Pavel, Sf. Mucenic Gheorghe și Sf. mucenic Ecaterina*, iar la

¹⁴⁷ Datele au fost preluate din materialul oferit de preotul Valentin Berbecar: *Cartea de aur a Parohiei Ortodoxe Române și a bisericii sale parohiale cu hramul „Înălțarea Domnului”, cunoscută sub numele de „Biserica de piatră”*.

nord, Sf. Apostol Petru, Sf. Mucenic Dumitru și Sf. Cuvioasa Paraschiva. Sub bolta cafasului este picată scena *Iisus la fântâna din Sihar*.

Între anii 1980-1981, sunt realizate vitraliile celor 6 ferestre ale bisericii, de atelierul Arhiepiscopiei Bucureștilor, respectiv de către meșterii Traian și Rodica Popa. În altar sunt Sf. Treime și Sf. Apostoli, iar în biserică: *Iisus ca judecător, Învierea lui Iisus Hristos, Maica Domnului cu pruncul Iisus și Răstignirea lui Iisus*.

Având o valoare istorică și arhitecturală, biserica a fost înscrisă în categoria monumentelor istorice și de artă, la poziția nr. 293, cod nr. MȘ-II-m-B-15494. De-a lungul anilor s-au desfășurat mai multe lucrări de reparare și întreținere a bisericii, unele mai mari, ca volum și valoare, altele având caracter de întreținere curentă, mult mai reduse ca importanță. Ne oprim doar la un singur șantier de reparații curente la biserică și anume, cele efectuate în anul 1855, constând din zugrăvirea cu var a pereților interiori, precum și a bolților, lucrare ce a necesitat 8 mierțe¹⁴⁸ de var, valoarea materialului fiind de 47 florini și 25 crețari. Pentru cele 6 zile de prestare servicii, realizatorul lucrării primește 6 florini.¹⁴⁹

Începând cu anul 1858 parohiile greco-catolice trebuiau să comunice bilanțurile contabile (*rationum*) cu veniturile (*percepțiunile*) și cheltuielile (*erogaturile*).¹⁵⁰ La parohia Târgu-Mureș percepțiunile au înregistrat 431 florini, 90 crețari (venitul de la școlari 10,10 florini), eroagațiunile 431,90 florini, acestea acoperind cheltuielile pentru diferite plăți.¹⁵¹ Pentru anul 1864, „*rationum*”-ul parohiei Târgu-Mureș prezintă atât veniturile ce provin din diferite surse, în număr de 24, cât și cheltuielile ce cuprind 25 de poziții, între care: „*martie: Pentru reparația coperișului casei parohiale, 12,25 fl; 12.500 de șindrile (20 fl); maiu: 12.500 de șindrile ca la bătutu pe coperișiu Bisericii (10 fl); iunie: pentru văruitu casei paroch. (3,20 fl); octombrie: Plata cantorului (126 fl), plata docentală (80 fl), Plata Parochului în bani (42 fl)*”.¹⁵²

Așadar, în anul 1864, în timpul curatorului primar Iosif Füleș sunt realizate lucrări de reparații la acoperișul bisericii, fiind folosite 12.500 șindrile. Pe parcursul anilor biserica este renovată și dotată în mai multe rânduri. Intervenții mai ample au fost realizate în anii 1933, 1965 și 1974. În perioada anilor 1980-1981, sunt realizate vitraliile la cele 6 ferestre. Două lucrări anexă sunt autorizate în anul 1923. Cu Autorizația de construcție nr. 174/6318/1923,¹⁵³ și acordul Căpităniei de Poliție nr. 4340, s-a dat acordul pentru construirea unei împrejmuiri, la biserică și cimitir, iar cu

¹⁴⁸ Mierță – Unitate veche de măsură a volumului, egală cu 21,5 litri.

¹⁴⁹ Erogatul din 1855: „21. 2 merce de varu la văcălasu Biserici (3,20 florini); 24. 5 merce de varu la văcălasu Biserici (7,30 florini); 26. una merce de varu la văruitul biserici (1,30 florini); 27. Pentru văcălasu și văruitu Biserici (31,45 florini), La un lucratoriu pe 6 zile care au asodat cîndu sau văcălit biserica (6 florini) , în „*Procese-Verbale de cheltuieli și ședințe (curatoriatul) ale bisericii greco-catolice din Târgu-Mureș, de la 1801 la 1869, scrise în limba română și maghiară*. Manuscris aflat în custodia Bibliotecii Județene Mureș, în copie și în posesia autorului. (În continuare: *Procese-Verbale*).

¹⁵⁰ ANSJ Mureș, fond Protop. gr.cat. Târgu-Mureș, dos. 296, f. 2.

¹⁵¹ *Procese- Verbale*, Erogatul din 1864.

¹⁵² *Ibidem*,

¹⁵³ ANSJ Mureș, Varia, nr. 600, poziția 174/1923.

Autorizația de construire nr. 387/1923 din 5 octombrie 1923,¹⁵⁴ și vizată de căpitănie cu nr. 6568/1923, s-a aprobat realizarea unui grajd și o șură. Acestea au fost amplasate pe parcela cu top. nr. 1920/2, 1920/1, unde se aflau locunțele și școala.

Cu ocazia efectuării reparațiilor din anul 1933, pronaosul a fost placat cu faianță albă, pe o înălțime de 1,50 m, ceea ce a determinat ridicarea nivelului de igrasie a pereților. În anul 1974, cu ocazia renovărilor aduse bisericii, plăcile de gresie au fost înlăturate.

Ample lucrări de reparații capitale sunt desfășurate în anii 2010-2012, ele fiind realizate în baza Autorizației de construire nr. 272/9878, din 18 mai 2010, lucrări pentru care s-a obținut și acordul Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Mureș, nr. 55 csf/ M, din 18 mai 2010.

x

x x

Doar la câțiva metri distanță, la nord-vest de biserica lui Bob, se află o clădire modestă ca proporții și aspect. Este clădirea ce înlocuiește vechea școală românească, construită la începutul secolului al XIX-lea. Despre un învățământ sistematic românesc, cu dascăli stabili, se poate vorbi doar după anul 1750. În cunoscuta monografie a orașului, a lui Traian Popa, acesta menționa: „În orașul Târgu-Mureș școala românească ia ființă în jumătatea sec. XVIII, când găsim două școli românești, una unită și alta neunită. La începutul sec. următor, XIX-lea, școala neunită dispare și rămâne numai cea unită, care are de luptat cu o mulțime de greutăți”.¹⁵⁵ Înființată în urma Ordinului Guvernului, din 24 aprilie 1768, pentru o perioadă școala, probabil, a funcționat fie în biserică, fie în una din casele parohiale din incinta unde se afla biserica. În anul 1912, școala este nevoită să-și închidă porțile, urmând să fie dată ca locuință cantorului și îngrijitorului bisericii, suferind compartimentări prost inspirate.

Școala, ca edificiu avea să fie realizată mai târziu. Un manuscris intitulat „*Procesele-Verbale de cheltuieli și ședințe (curatoratul) ale bisericii greco-catolice din Târgu-Mureș de la 1801 la 1869, scris în limba română și maghiară*”¹⁵⁶, se referă și la realizarea clădirii în care avea să funcționeze școala.

O însemnare din 30 august 1852, consemnează hotărârea de a se construi o școală aparte: „În Anul) 1852 die 30 Aug. adunându-se poporul Greco) C(atolic) din Mvasarhely la Casa Jó (Tomasz) Josif Fülep în privința ridicării Școlii populare...”¹⁵⁷, La scurt timp protopopiatul ia măsuri pentru asigurarea unor fonduri, prin vânzarea a 5 terenuri.¹⁵⁸ În fine, o însemnare tot din anul 1854, menționează: „În anul 1854 din

¹⁵⁴ *Ibidem*, poziția 387/1923.

¹⁵⁵ Traian Popa, *op. cit.* p. 265.

¹⁵⁶ Manuscrisul se află la Biblioteca Județeană Mureș, fără a fi datat și numerotate paginile. În continuare: *Procesele-Verbale*.

¹⁵⁷ *Procesele-Verbale*, anul 1852.

¹⁵⁸ *Ibidem*, anul 1854.

*darul lui Dumnezeu s-a zidit Școala Populară sub curatoria D(lui) Iosif Fülep, pentru folosul învățării limbi Române, ce-i spășită din venitul bisericii”.*¹⁵⁹

După decenii de funcționare a școlii confesionale în această clădire, aceasta a rămas nefolosită un timp îndelungat. În atare situație s-a pus problema demolării construcției, în anul 1968 fiind deja întocmit un deviz în vederea obținerii acordului de demolare. Odată cu numirea, în anul 1969, a preotului Streza, ideea demolării construcției a fost revocată, trecându-se la realizarea unor lucrări de reparații capitale. După evacuarea chiriașilor în anii 1986-1987, la 23 mai 1989, episcopul Emilian Birdaș așază piatra de fundament pentru noua construcție. Se trece la refacerea clădirii, cu păstrarea planimetriei inițial avute, cu excepția pridvorului, dar și înlocuirea pereților din lemn cu zidărie de cărămidă, ele fiind finalizate în anul 1995 (Pl. XXXII.a,b). Două imagini ale vechii clădiri permit cunoașterea aspectului și mărimii acesteia înainte de ultima reconstruire.

În fața bisericii, în strada Cosminului nr. 22, la intersecția cu strada Mitropolit Andrei Șaguna, se află fosta casă parohială a protopopiatului greco-catolic. A fost construită în anul 1823. Grație unui relevu întocmit la 14 mai 1940,¹⁶⁰ avem posibilitatea cunoașterii tipologiei clădirii înainte de a surveni alte modificări majore (Pl. XXXIII.a,b). Amplasată la intersecția a două străzi, clădirea înscrie o formă de „L”, cu retrageri succesive spre strada Cosminului, ce se desfășoară pe o lungime de 16,70 m, spre care sunt dispuse principalele încăperi, inclusiv portalul principal, iar spre strada Mitropolit Andrei Șaguna, cu o lățime de 16,80 m, alte încăperi, mai înguste. În prezent clădirea este folosită ca locuință parohială.

În timpul când protopop era Aurel Sămărghițan (1978-1989), s-a construit clădirea menită să adăpostească Patrimoniul Cultural – Parohial. Situată tot în strada Mitropolit Andrei Șaguna, la nr. 10, clădirea este creația arhitectului Ioan Gabor, acesta, între anii 1968-1972, fiind Arhitectul Șef al orașului. Dispusă pe trei niveluri, cu demisol, parter și etaj, clădirea întrunește formele arhitecturii neobrâncovenești, având portic de intrare, pridvor cu arcade trilobate ce se sprijină pe coloane cu capitelluri specifice artei bizantine, brâie ornamentale etc (Pl. XXXIV. a,b). Clădirea adăpostește o valoroasă colecție de vechi icoane, cele mai multe provenind de la bisericile desființate, cât și obiecte de cult.

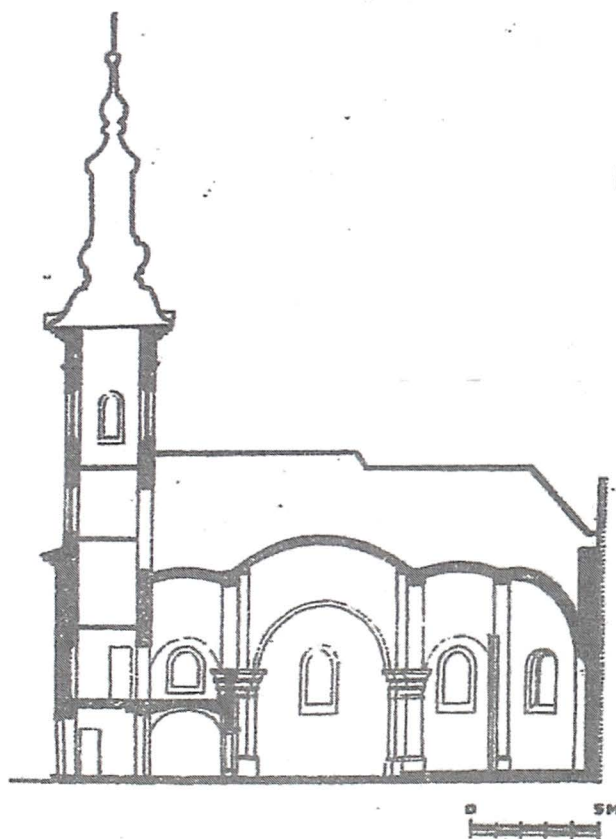
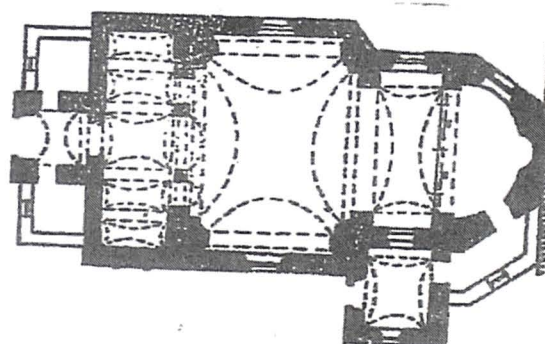
În cimitirul unde se află cele două biserici, sunt numeroase morminte, unele provenind din anii 1802, 1859, 1867, 1873, etc.

¹⁵⁹ *Ibidem*, anul 1854.

¹⁶⁰ Relevuul se află în posesia autorului acestei lucrări

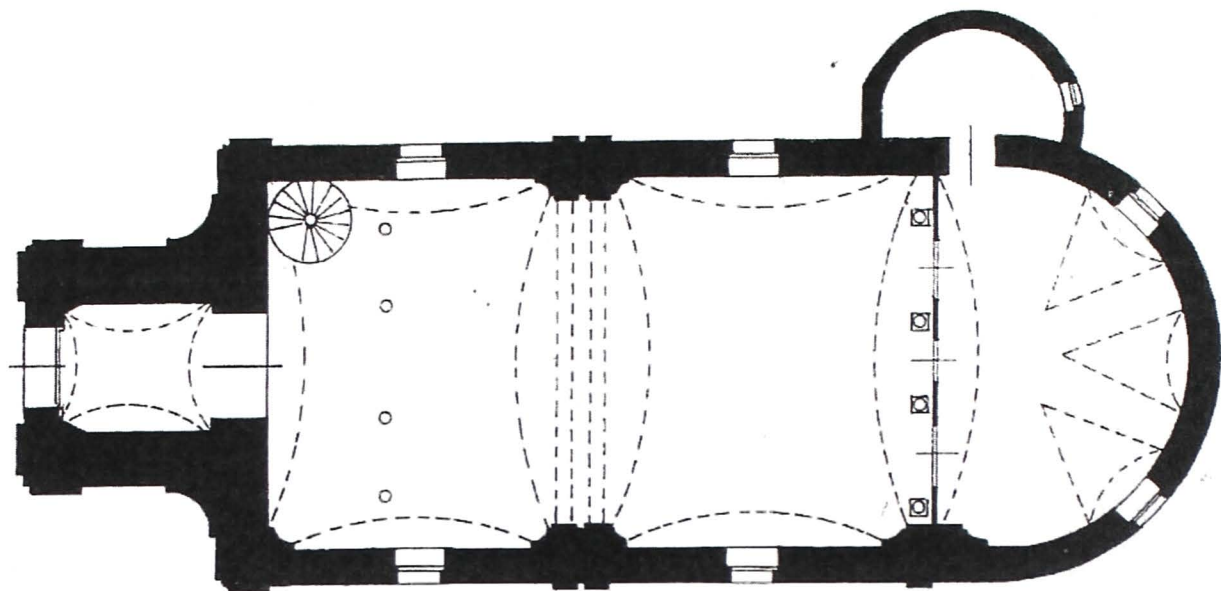

a

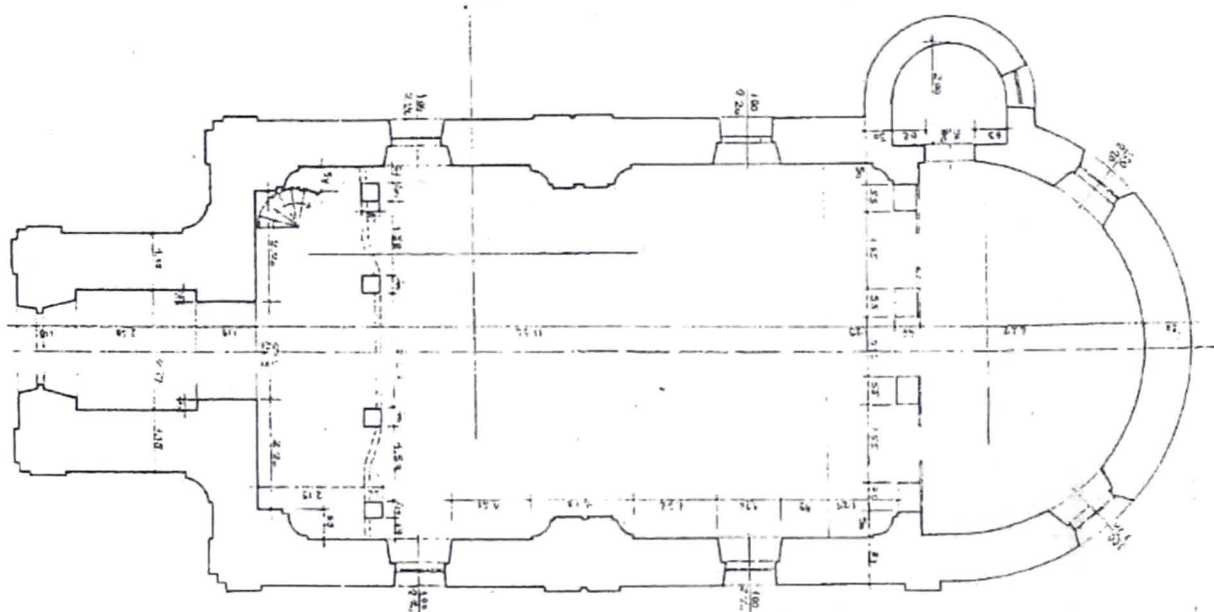

b

PLANȘA XXI

a 0 1 2 3 4 5 m.

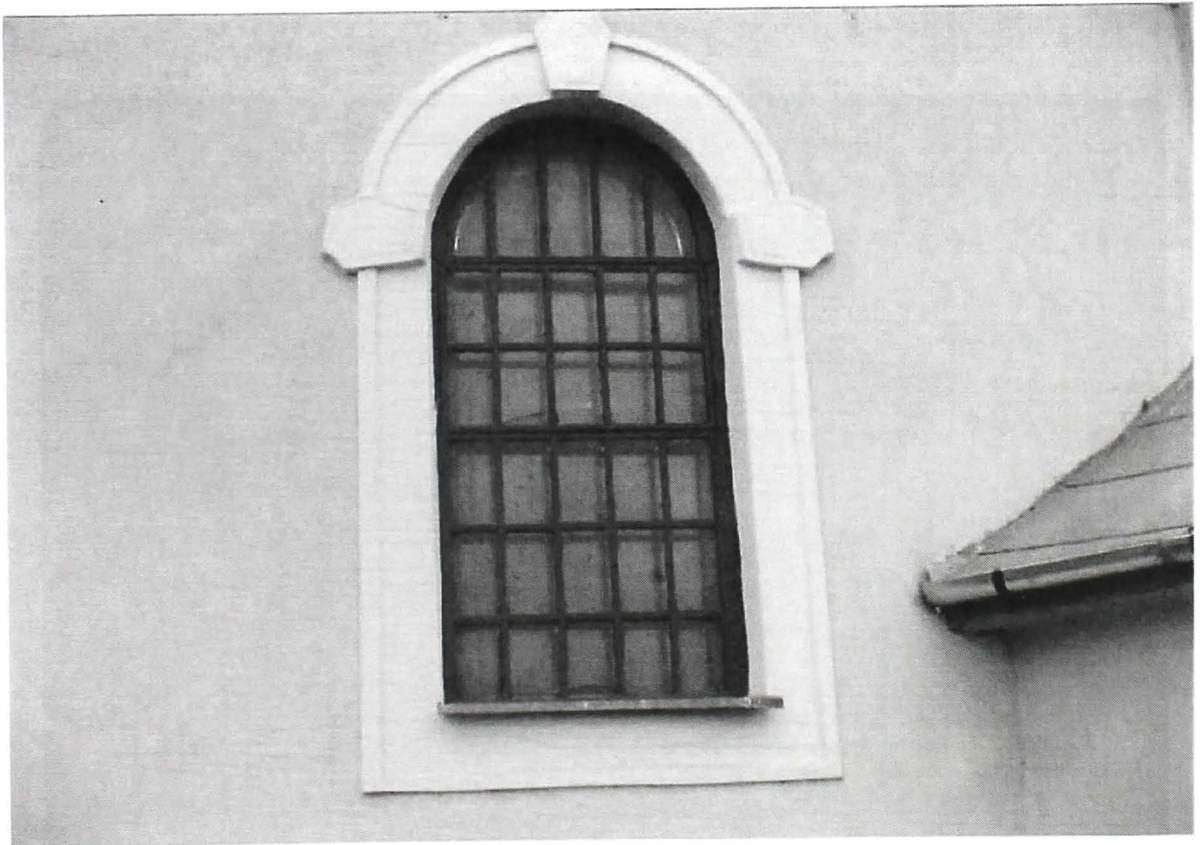

b

PLANȘA XXII

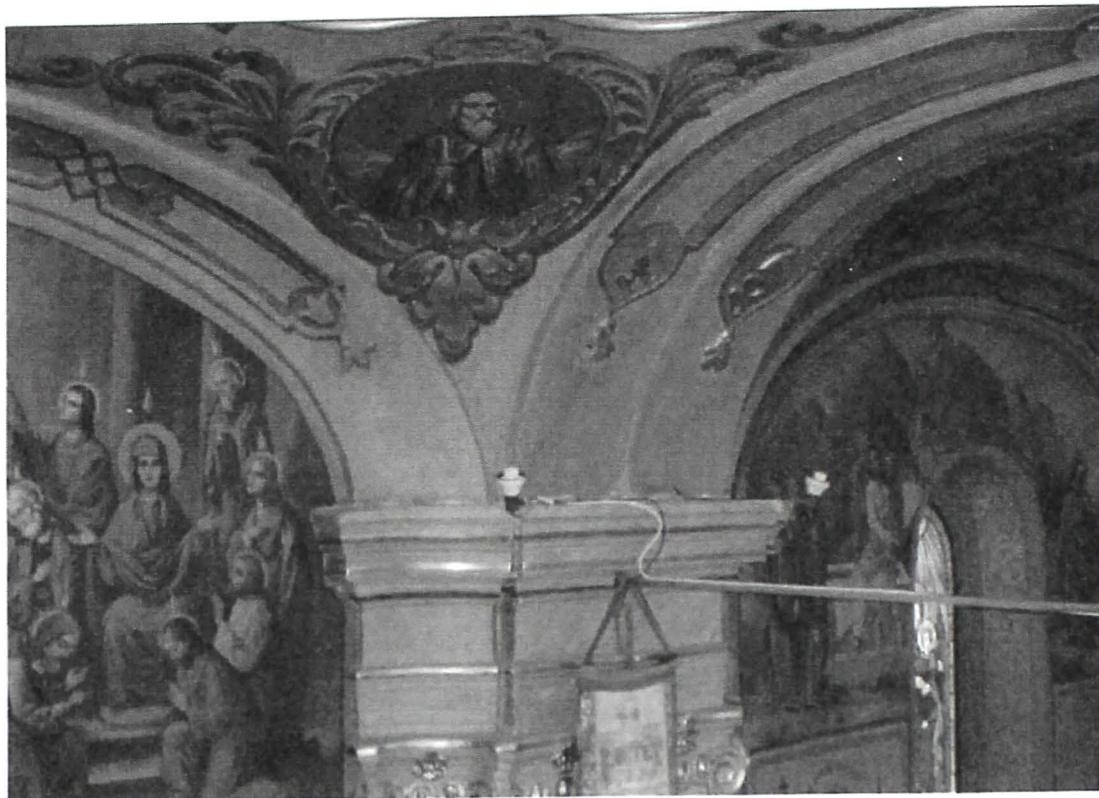

a

b

PLANȘA XXIII

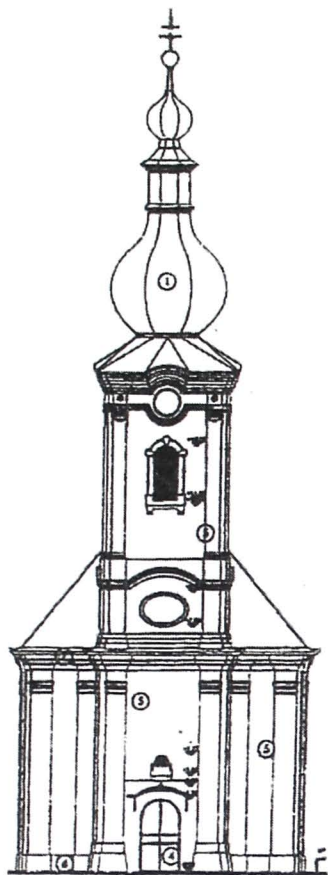

a

b

PLANSA XXIV

a

b

c

PLANȘA XXV

a

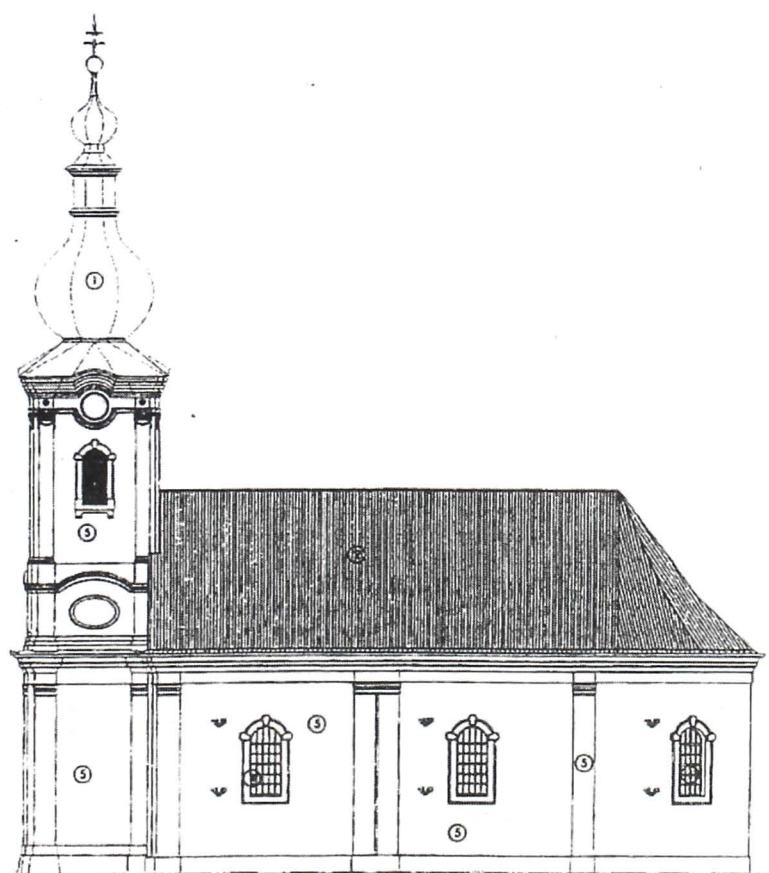

b

PLANȘA XXVI

a

b

PLANȘA XXVII

a

b

PLANȘA XXVIII

a

b

PLANȘA XXIX

a

b

PLANSA XXX

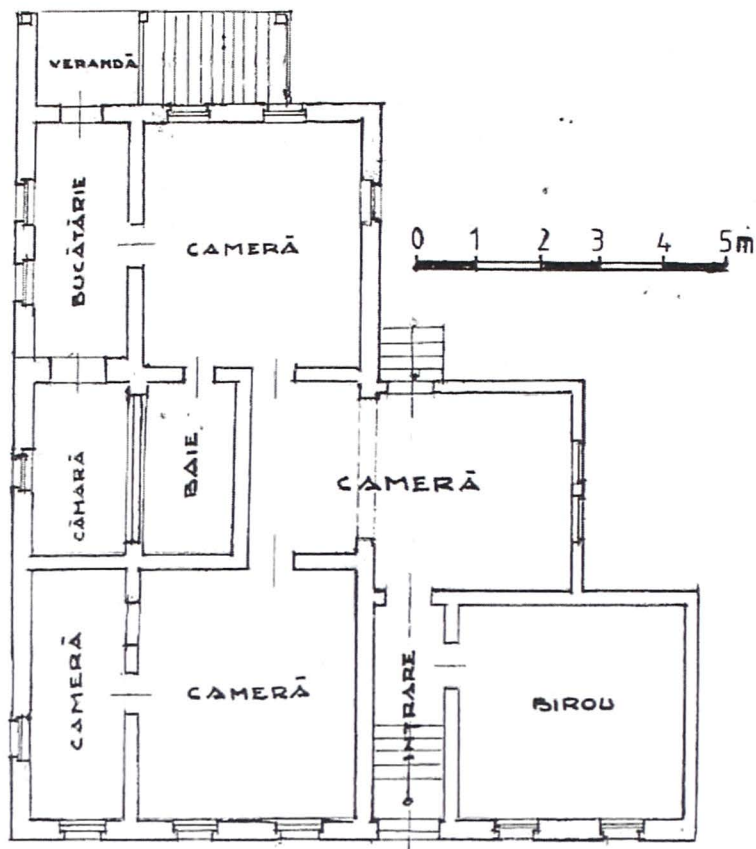
a

b

PLANȘA XXXI

STR. MITROPOLITUL ȘAGUNA

STR. PETRU MAIOR

a

b

PLANȘA XXXII

a

b

PLANȘA XXXIII

Repere istorice

La mai bine de 130 de ani de când s-au construit cele două vechi biserici, Biserica de lemn din strada Mitropolit Andrei Șaguna, nr. 13 și Biserica din piatră, sau Biserica lui Bob, din aceeași stradă, nr. 9, românii din orașul istoric Târgu-Mureș nu și-au mai construit alte locașuri de cult. Cauzele sunt multiple. În primul rând, interdicția ca românii să-și ridice biserici în interiorul orașului, ci numai în suburbii, îndeosebi în cele de pe malul drept al râului Mureș. De altfel, și atunci când s-au realizat vechile biserici din strada Mitropolit Andrei Șaguna aceasta se afla la marginea orașului. Un alt motiv a fost desființarea parohiei ortodoxe din Târgu Mureș. În anul 1902, când Ștefan Rusu este numit administrator parohial și protopopesc la Târgu-Mureș, mai existau doar 14 ortodocși, ca la 6 decembrie 1904, când este numit protopresbier, Guvernul să desființeze parohia, motivat de faptul că numără mai puțin de 50 de familii.¹⁶¹

Trecerea în anul 1902 satelor Podeni și Remetea,¹⁶² aflate pe malul drept al râului Mureș, în teritoriul orașului Târgu-Mureș, s-a dovedit a fi benefică. Astfel, potrivit raportului lui Ștefan Rusu „... numărul familiilor s-a ridicat la 62 cu 323 suflete și atunci au putut constitui un comitet și o epitropie corespunzătoare.”¹⁶³

Aceeași situație era și la greco-catolici. Aici, cunoașterea mai îndeaproape a situației românilor greco-catolici din oraș este îngreunată prin faptul că cea mai mare parte a documentelor legate de biserica greco-catolică, cel puțin până în prezent, lipsesc.

În luna noiembrie a anului 1918 se constituie și la Târgu-Mureș, Consiliul Național Român cercual, al cărui președinte a fost ales protopopul ortodox Ștefan Rusu, realizându-se o strânsă legătură între populația românească din oraș și zona aferentă, participând la manifestările ce susțineau unitatea politică. La 1 decembrie 1918, în ziua Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, armatele secuiești se retrag din orașul Târgu-Mureș, ca, la 2 decembrie 1918, Armata română, sub comanda colonelului Gherescu să intre în oraș prin strada Revoluției. „Entuziasmul cu care Brigada română a fost primită de Consiliul Român și de numeroasa adunare a sătenilor din jur, a putut convinge stăpânirea din trecut, cât de zadarnică a fost nădejdia de a putea deznaționaliza ținutul acesta”.¹⁶⁴

¹⁶¹ ANSJ Mureș, Prot. ort. Român, nr. 785/1927. În raportul pe anii 1925-19237, dat la 30 decembrie 1927, Ștefan Rusu prezintă o scurtă istorie a parohiei și a eforturilor românilor din oraș de a construi o nouă biserică. În anul 1903 protopopiatul cuprindea 20 parohii cu 11 filiale și 19 preoți, două parohii (Târgu-Mureș și Sântandrei) fiind vacante. (ANSJ Mureș, Prot. ort. Român, nr. 277/1904. f.5 constituind raportul general pe anul 1903 din 19 martie 1904, dat de Ștefan Rusu.

¹⁶² Potrivit unui registru de impozite din anul 1919, dăm doar câteva nume românești, întâlnite la Remetea: Bărdășan Petre, Hoța Ioan, Nistor Teodor, Macavei Ioan, Breja Simion, Pârlea Vasi etc. (În Maros Vászárherly sz. ki. város telkéradójanek kivetén lajstroma az 1919-ik évre, Târgu-Mureș, 1919, pag. 73, 80.

¹⁶³ ANSJ Mureș, Prot. ort. Român, nr. 785/1910, f. 161.

¹⁶⁴ Vasile Netea, O zi din istoria Transilvaniei, - 1 decembrie 1918, București, 1970, p. 195.

Instalarea ca primar a lui Emil Aurel Dandea, la sfârșitul anului 1922, a adus o înviorare a afirmării spiritului național românesc. La numai un an de la numirea sa ca primar este prezentat în termeni laudativi: „*Primar al Târgul-Mureșului, un excelent edil, în cea mai bună accepție a cuvântului, care de la venirea sa în fruntea Primăriei acestui oraș, a reușit să naționalizeze totul, înconjurându-se numai de elemente românești capabile. Bun gospodar al comunei, primarul din Târgu-Mureș a știut să întreprindă, cu aceleși proces și opera de înfrumusețare a acestui centru important.*”¹⁶⁵

Una dintre problemele de mare importanță ale orașului, era aceea a locașurilor de cult. Cum profilul arhitectural al orașului a fost creat în perioada ultimei părți a secolului XIX și începutul secolului XX, posibilitatea amplasării unor biserici, catedrale, de mari dimensiuni, în zona centrală, este mai redusă. Situația a devenit mai complexă, în mod evident, când românii de confesiune greco-catolică, la rândul lor, solicită atribuirea unui teren, tot în zona centrală a orașului, pentru a construi un „*edificiu monumental, corespunzător acestui oraș modern.*”¹⁶⁶ Așadar ambele confesiuni și-au propus construirea unor biserici mari – catedrale, având ca etalon arhitectural, Catedrala Ortodoxă din Cluj, aflată în curs de realizare.

Activitatea de zidire a unor biserici românești în Transilvania din perioada interbelică, îndeosebi a celor ortodoxe, este considerată de unii autori, ca o acțiune a statului pentru a da o nouă înfățișare, românească, orașelor din Transilvania. Construirea catedralelor ortodoxe era considerată ca un mijloc de naționalizare a teritoriului. De asemenea, monumentalitatea catedralelor era unul din atributele majore ale acestora, considerate ca menite să româneze spațiul urban. Facem totuși observația că, aceste biserici nu au fost construite de către stat, ci de comunități, prin intermediul unor personalități, cum s-a întâmplat și la Târgu-Mureș. Menită să producă un adevărat impact asupra peisajului urban al Târgu-Mureșului interbelic, biserica ortodoxă împreună cu biserica greco-catolică de la capătul Pieții Victoriei, vin oarecum să contrabalanseze aspectul eclectic al zonei centrale.

Față de catedrala din Cluj, biserica ortodoxă din Târgu-Mureș constituie o importanță mai aparte. Este o catedrală comemorativă, administrația orașului alegând momentele pentru a marca în mod oficial și public construcția. „*Piatra de temenlie se pune la 10 mai 1925, ziua proclamării independenței României, biserica este inaugurată pe data de 2 decembrie 1934 când se împlineau 16 ani de la intrarea Armatei Române în Târgu-Mureș, iar hramul este „Înălțarea Domnului”, care este și Ziua Eroilor.*”¹⁶⁷ A doua chestiune este că deși câștigătorul concursului de proiecte a fost un arhitect bucureștean, ce a prevăzut un edificiu simplu, în anul 1924 se ia hotărârea ca lucrarea să fie încredințată arhitectului Iosif Victor Vlad din Timișoara, ca

¹⁶⁵ *Figuri politice și administrative din vremea consolidării*, București, 1924, p.125.

¹⁶⁶ *ANSJ Mureș, Consiliul orașului*, nr. 4449/1937, f. 121.

¹⁶⁷ *Arhitectură și proiect național. Stilul Național Românesc.*, București, Ed. Media Print, p. 76.

un gest de refuz a politicii centralizatoare din București și de afirmare a identității românești transilvănene.

Creație tot a arhitectului Iosif Vlad Victor, Catedrala Mică Ortodoxă, fostă catedrala greco-catolică, este realizată în aceeași perioadă, între anii 1927-1936, sfințirea acesteia având loc la 8 septembrie 1937, de ziua Fecioarei Maria.

CATEDRALA MARE ORTODOXĂ

Ațiuni premergătoare anului 1924

Urcând pe cunoscutul deal "Platoul Cornești", ce mărginește pe partea de est municipiul Târgu-Mureș, o priveliște minunată îți farmecă privirea. Cu nenumăratele sale construcții, orașul se întinde de-a lungul văii Mureșului, al cărui curs de apă șerpuiește cu luciri metalice pe șesul situat între dealurile ce mărginesc pe ambele părți localitatea. Masa acoperișurilor ceramice, cu lucirile și reflexele lor roșietice, este dominată de câteva monumente răzlețe, ce se înalță dominant deasupra lor, dintre care, în mod deosebit, atrage atenția o construcție impunătoare, ce pare dăltuită în piatră, ale cărei cupole de culoare arămie strălucesc în soare. Este Catedrala Mare Ortodoxă, așa cum o cunosc și o definesc locuitorii orașului, și care poartă hramul „Înălțarea Domnului”.

Este situată în partea de sus a Pieții Trandafirilor, la nr. 1, acolo unde esplanada are cea mai mare lățime, înconjurată de numeroase monumente, al căror stil și vechime se desfășoară pe parcursul mai multor veacuri, prin monumentalitatea ei dominând întreaga zonă centrală a orașului. Anterior, pe actualul amplasament al bisericii a existat una dintre cele mai interesante curiozități ale orașului, anume „Fântâna cântătoare”, opera cunoscutului meșter local, Bodor Péter, realizată în anul 1822, cu destinația de fântână publică, având un bazin cu o capacitate de 300 găleți de apă.¹⁶⁸ Curiozitatea fântânii consta în faptul că, mecanismul care funcționa datorită apei, aduse prin conducte din izvorul cetății, la anumite intervale emitea cântece care erau auzite în tot orașul. În urma unei puternice furtuni, din anul 1836, mecanismul acustic este distrus, fântâna pierzându-și curiozitatea. Degradată și fără a mai fi de folos, în anul 1911, fântâna este demolată în vederea construirii pe acest amplasament a unui teatru, însă, din cauza izbucnirii războiului mondial, proiectul nu s-a mai realizat. Timp de aproape un deceniu și jumătate, larga piață a rămas nevalorificată, deși monumentele ce mărgineau cele trei fronturi construite, între care biserica romano-catolică, casa Görög, sau palatul Apollo, prezentau o valoare arhitecturală deosebită.

Actuala biserică a fost realizată între anii 1925-1934, ca o necesitate stringentă în viața spirituală a românilor ortodocși din oraș. Din cauza vicisitudinilor timpurilor și a dominațiilor trecute, aceștia au fost lipsiți de dreptul și posibilitatea construirii unor locașuri de cult adecvate. După cum s-a mai arătat la timpul potrivit, biserica de lemn, construită în anul 1750, în contextul politicii imperiale de întărire a catolicismului, dar cu sprijinul negustorului ortodox Andrei Grecul, în anul 1780, este distrusă de un

¹⁶⁸ Bodor Péter a szekely ezermester (Bodor Péter meșterul secui universal) în Fodor István, K.F., 1936, nr. 9-10, p. 6-8.

incendiu, „în vremea când era acolo Ioan Bob paroh prin negrija căplanului Ioan”¹⁶⁹ Rămași fără biserică, la 3 aprilie 1793, negustorul Constandin Hagi Stoian cumpără „de la văduva Illyes Maria, cu 550 de florini terenul necesar construirii unei biserici și case parohiale și a casei diacului”.¹⁷⁰

Vechea și modesta bisericuță nu mai putea satisface cerințele celor circa 5000 de români ortodocși, al căror număr era în continuă creștere. Referindu-se la această stare, proaspătul primar român Emil Aurel Dandea,¹⁷¹ ca unul dintre principalii inițiatori și slujitori ai noului edificiu, în Darea de seamă din anul 1924, remarcă: „Între astfel de împrejurări bisericuța de lemn putrezind, dărăpănată, extrem de periculoasă de incendiu, este o rușine a comunei și a religiunii majorității covârșitoare a poporului român, a religiunii dominante. La sărbători împărătești, la serbări naționale (când participarea armatei, școlilor și autorităților la serviciul divin este obligatorie) e o adevărată jale cum se înghesuiesc credincioșii în acest preamodest vechiu lăcaș a lui Dumnezeu, în care abia pot intra 200 de oameni, iar restul pe afară”.

Remarcă asemănătoare face și Ștefan Rusu, la acel moment având funcția de protopop al Parohiei ortodoxe din Târgu-Mureș, care, în scrisoarea din 1 februarie 1924, adresată Băncii Comerciale Române,¹⁷² arată: „Biserica noastră ortodoxă din Târgu-Mureș, a fost edificată din lemn în anul 1793 și zugrăvită în anul 1814. Stă la marginea orașului și este mică, scundă și întunecoasă și atât de deteriorată încât suntem amenințați ca să fie închisă din partea organelor administrative”. Construită din materiale perisabile, fără asigurarea unei temelii trainice, care să o protejeze de intemperii și umezeală, era firesc ca după o anumită perioadă biserica să se degradeze, necesitând repetate lucrări de renovare și intervenții prin înlocuirea bânelor putrezite ale pereților, sprijinirea lor suplimentară, aplicarea unei noi învelitori din șindrilă sau consolidarea fundației de piatră.¹⁷³

În același răstimp, noul comitet este preocupat de realizarea unei noi biserici ortodoxe. La solicitarea lui Ștefan Rusu „... în ziua de 12 mai 1907, în Dumineca Tomii au pus bază fondului de zidire înscriindu-se în acea zi cu oferte benevole de 10, 20, 50, 60, 100 și 200 coroane, în total 3861 coroane.”. La rândul lor, credincioșii din satele Podeni și Remetea, strâng un fond de 344 coroane, adică 172 lei.¹⁷⁴ La 5/18 august

¹⁶⁹ Pompiliu Teodor, *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior. Contribuție la istoria cărții românești*, în *All*, p.280.

¹⁷⁰ Corina Teodor, *op. cit.*, p. 125.

¹⁷¹ Emil Aurel Dandea, *Dare de seamă despre starea generală a orașului municipal Târgu-Mureș în anul 1924 și activitatea Consiliului în acel an*, Târgu-Mureș, anul II, 1925, p. 35.

¹⁷² *ANSJ Mureș, Prot. ort.Tg.Mureș*, nr. 774/1924, f. 24.

¹⁷³ Sunt cunoscute lucrările de restaurare efectuate în anul 1957, când pentru consolidarea pereților, pe cele două laturi ale naosului s-au montat stâlpi de susținere și în prezent existenți, inclusiv rigidizarea structurii cu tiranți metalici. În anul 1970 Traian Trestioreanu restaurează pictura interioară, cu deosebire partea situată pe bolta semicilindrică, degradată din cauza pătrunderii apei prin acoperiș. În fine, biserica este așezată pe un postament de beton și piatră, cu o înălțime de 90 – 100 cm, conferind monumentului stabilitatea și protecția necesară.

¹⁷⁴ *Glasul Mureșului*, Anul I, nr. 2, 29 noiembrie 1934, p.1.

1910 comitetul ales este convocat în vederea înființării fondului pentru construirea bisericii, adunarea având loc la 6/19 august 1910,¹⁷⁵ fiind ales un comitet, în care, printre alții, fac parte: Miculescu Ioan, consilier la Direcția Financiară, Enea D. și Bucur Băra, avocați, Vulcu Nicolae, Săndeanu Dumitru, Henteș Iuliu de la filiala Băncii „Albina”, Nicolae Opreanu, comerciant. Din cauza sentimentelor sale românești, la 17 august 1916, protopopul Ștefan Rusu este obligat să părăsească orașul, pentru început stabilindu-se în Iclandu Mare, din județul Mureș. Aici, la 9 septembrie 1916 este arestat și închis pentru câteva zile la Târgu-Mureș, de unde este deportat în comuna Nagymárton din Ungaria. Fiind bolnav, este dus la Uioara pentru a fi operat. Aici, rămâne cu domiciliu forțat până la 19 martie 1917. La 28 iulie 1918, i se permite reîntoarcerea la Târgu-Mureș, dar condiționat de prezentarea zilnică la primărie.

Acțiunea de strângere a sumei necesare pentru construirea bisericii a început prin sensibilizarea credincioșilor, a asociațiilor culturale și lucrative românești, cărora s-au trimis cunoscutele „Apeluri”.¹⁷⁶ S-au strâns fonduri de la fundația „Șaguna”, de la mecenatele Stroiescu, de la „Reununea Ortodoxă a Femeilor Române” din București,¹⁷⁷ sau prin colecte întreprinse în baza Concesiunii Consisteriale eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului, care prin scrisoarea nr. 353 din 15 noiembrie 1919, comunică: *Rugarea comitetului parohial din Târgu-Mureș pentru a i se concede o colectă pe teritoriul României – Mari în scopul zidirii bisericii se aprobă cu observarea ca să ceară această concesiune și de la forurile civile de la Consiliu Diligent, eventual de la Ministerul de Culte din București.*¹⁷⁸ Ca urmare intervenției lui Ștefan Rusu, Consiliul Dirigent, prin scrisoarea din 13 decembrie 1919, face cunoscut următoarele: *„Comuna Bisericească greco-orientală din Târgu-Mureșului, prin aceasta se autorizează o colectă pe întreg teritoriul de sub administrația Consiliului Diligent, pe durata de 1 (un) an, cu scopul de a se edifica o biserică Greco-Orientală în Târgu-Mureșului”.*¹⁷⁹

În primăvara anului 1921, prin adresa nr. 9/ 22 martie, Dieceza Clujului încuviințează să se continue colecta publică din întregul teritoriu aparținător – după ce mai lipsește suma de 199.000 lei, pentru a începe zidirea bisericii.¹⁸⁰ Sunt acordate tot mai multe ajutoare bănești, unele deosebit de importante. La 14 noiembrie 1921

¹⁷⁵ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 345/345/1910, f. 161.

¹⁷⁶ „Comitetul parohial al bisericii ortodoxe române din Târgu-Mureș, în ședința sa din 13 aprilie a.c. – glăsuia un Apel trimis meseriașilor români din Brașov / având în vedere că consiliul orășenesc a donat un teren pentru ridicarea unei noi biserici ort. române în cea mai frumoasă poziție din oraș, în piață care edificare reclamă mari cheltuieli – a decis să apeleze la simțul de jertfă al tuturor Românilor, rugând pe fiecare să contribuie cu obolul său la ridicarea unui frumos Sion românesc în acest oraș de pe Valea Mureșului. Biserica actuală modestă, de lemn, făcută în 1793 din o magazie donată de un negustor, dovedește sărăcia noastră cauzată de regimurile trecutului și de aceia apelăm la ajutorul tuturor oamenilor de bine”. (ANSJ Mureș, Consiliul orașului, nr. 1181/1923.

¹⁷⁷ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 433/1920. La 9 noiembrie 1920, prin aportul lui Ștefan Rusu se înființează la Târgu-Mureș filiala „Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române” a cărei comitet format din 36 membri are 20 femei și 16 bărbați.

¹⁷⁸ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 762/1919, f.1 și nr. 785/1927, f. 36.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Ibidem, nr. 751/1921, f. 1.

Direcția Regională de Aprovizionare acordă suma de 300.000 lei, Banca Română suma totală de 40.000 lei (câte 20.000 lei în anii 1921 și 1922), iar Banca Marmorosch suma de 20.000 lei.¹⁸¹ O contribuție deosebită de strângere de fonduri a avut-o fostul prefect de poliție Constantin Popa, care în scopul construirii bisericii, prin libretul nr. 903 din 1920, depune la sucursala Băncii „Albina” suma de 69.996 coroane, adică 34.998 lei.¹⁸²

Prin acțiunile întreprinse sumele donate devin tot mai numeroase. Între 17 februarie 1920 – 29 martie 1920 sunt înregistrați 31 de donatori, cu o sumă totală de 5360 coroane, între 29 martie 1920 – 2 aprilie 1920, un număr de 28 de donatori cu 4480 coroane, în total 9840 coroane.¹⁸³ La 17 februarie 1923, Comitetul parohial din oraș constată că suma strânsă până la acea dată este de 558.171 lei și 24 bani, iar până la 31 decembrie 1924 valoarea acesteia se ridică la 657.602 lei și 29 bani.¹⁸⁴

Evidența valorilor bănești donate parohiei este contabilizată în două registre. Registrul al doilea, pe care îl cunoaștem, ce poartă denumirea : „*Cartea II pentru colecta în scopul zidirii bisericii ortodoxă română din Târgu-Mureș*”, este înregistrat sub nr. 432 din 12 ianuarie 1920 pe care Ștefan Rusu a notat: „*Se adeverește că cartea aceasta s-a procurat pentru să se indice în ea ofertele benevole ce vor necesita din colecta întreprinsă pentru zidirea bisericii ortodoxă română în Târgu-Mureș și cuprinde /200/ două sute pagini numerizate*”.¹⁸⁵ Probabil în urma unei sesizări, cele două caiete pentru colecte, au fost predate, spre verificare, Poliției de Stat din localitate, ancheta fiind întreprinsă de Tribunalul din Târgu-Mureș. La 19 august 1920, se face confirmarea primirii celor două registre.¹⁸⁶

În anul 1923 este inițiată o amplă acțiune de strângere de fonduri, fiind împărțite 199 liste de subscripție unor instituții sau persoane fizice. Acțiunea o considerăm doar în parte reușită, întrucât din totalul listelor au fost restituite doar 60 bucăți, la care s-au făcut mențiuni după cum urmează;

- în anul 1923 – 3 liste cu suma de.....2710,00 lei
- în anul 1924 – 3 liste cu suma de 20.356,40 lei
- în anul 1925 – 25 liste cu suma de.....54.615,00 lei
- în anul 1926 – listă fără număr cu suma de240,00 lei
- În anul 1926 – 3 liste cu suma de3000,00 lei
- în anul 1927 – 4 liste cu suma de..... 37.106,00 lei
- în anul 1928 – procesul-verbal 13/I, 1928, cu suma de1000,00 lei
- Lista 165 cu procesul-verbal 24/I, 1926, cu suma de.....2730,00 lei
- lista 165 cu procesul-verbal 13/I, 1928, cu suma de3900,00 lei

¹⁸¹ *Ibidem*, nr. 785/1927, f. 36.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ *Ibidem*, nr. 762/1919, f. 2.

¹⁸⁴ *Glasul Mureșului*, anul I, nr. 2, 29 noiembrie, p.1; *ANSJ Mureș, Prot. ort. TG.Mureș*, nr. 785/1927, f.36.

¹⁸⁵ *ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș*, nr. 762/1919, f. 1

¹⁸⁶ *Ibidem*, nr. 763/1920, f. 6.

- lista 184 cu procesul-verbal 21/I, cu suma de..... 40.300 lei
- lista 184 cu procesul verbal 14/I, cu suma de29.000 lei
- lista 184 cu procesul-verbal 13/I, 1928, cu suma de11.000 lei

Au fost înapoiate fără încasări un număr de 29 liste, iar restul de 110 liste nu au mai fost înapoiate.¹⁸⁷

Bătălia pentru obținerea terenului

Concomitent cu acțiunea de strângere a fondurilor necesare construirii bisericii, Comitetul parohial este preocupat și de obținerea unui amplasament corespunzător edificiului prevăzut. De această dată, noile condiții politice facilitau realizarea bisericii în zona centrală a orașului. La solicitarea bisericii ortodoxe din oraș, nr. 81739 din 3 octombrie 1919, prin Hotărârea nr. 368, din 31 martie 1920, Prefectul orașului dispune atribuirea terenului necesar construirii bisericii în zona centrală a orașului, respectiv a celui aflat în fața Băncii „Albina”, din actuala Piață Victoriei, nr. 4,¹⁸⁸ pe care în prezent este situată Catedrala Mică Ortodoxă, fostă Biserica Greco-Catolică. La 10 octombrie 1921, Enea confirmă că a „*primit de la Ștefan Rusu decisul de la data de 17 septembrie 1921, Nr. 18523 din 1921, din preună cu întreg Dosarul actelor referitoare la cedarea gratuită a teritoriului orășenesc din fața palatului „Albina” pe seama bisericii ortodoxe române din Târgu-Mureș*”.¹⁸⁹

Cum era de așteptat, hotărârea este contestată de populația maghiară, printr-o acțiune intentată de numiții ziariști Kovács Elek și Csergő Tamás, categoric iritați de faptul că românii din oraș își ridică un edificiu religios în centrul orașului. Contestația a fost trimisă Ministerului de Interne, cu adresa nr. 834, din 22 august 1925, arătându-se că „*Hotărârea fiind pusă 10 zile legal la vederea publică a fost apelată de către ziariștii Kovács Elek și Csergő Tamás,... Vă rugăm să binevoiți a aproba decizia noastră pe lângă respingerea apelului menționat.*”¹⁹⁰ Ca urmare, Directoratul General al Ministerului de Interne Cluj, prin adresa nr. 18.523, din 17 septembrie 1921 (Anexa III), respinge acțiunea înaintată de cei doi ziariști maghiari, motivat prin faptul că numărul credincioșilor ortodocși din oraș a crescut considerabil, aceștia neavând un alt amplasament corespunzător zidirii bisericii, considerând că „*intravilanul orașului din fața palatului „Albina” e tocmai potrivit pentru edificarea bisericeii menționate – cedarea acestui teren este apoi motivată considerând apoi împrejurarea, că biserica ortodoxă română nu dispune de mijloace materiale necesare pentru achitarea valorii acestui intravilan,... am aprobat hotărârea Domnului Prefect în senzul căreia se dispune*

¹⁸⁷ *Ibidem*, nr. 785/1927, f.3.

¹⁸⁸ *Ibidem*, nr. 763/1920, f.3-4. Terenul oferit, în suprafață de 2298 mp 639 stânjeni pătrați (2298 mp), face parte din cel cuprins sub top nr: 785/1, 786/a/1, 784/1, 784/2, 783/1/4, 781/4, 781/2, 781/3, 780/2, 780/3, 777/3 773/1, 1152/1, 1152/2, care „*se cedează pentru vecie bisericii ortodoxe române din Târgu-Mureș, pentru zidirea unei biserici ortodoxe române pe acest teritoriu*”.

¹⁸⁹ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 764/1921, f. 3.

¹⁹⁰ *Ibidem*, nr. 764/1921, f.7: Virgil Pană, *Emil Dandea un moț primar la Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. „Ardealul”, 2012, p. 130, anexa IX.

cedarea gratuită a teritoriului din chestiune și am respins apelația".¹⁹¹ În același timp, Subsecretarul de Stat de pe lângă Ministerul de Interne, respectiv Direcțiunea Administrației Teritoriilor Alipite și a Unificării Administrative, prin adresa nr. 9524 din 10 septembrie 1921, înaintează Secretarului General, solicitarea ca Primăria orașului Tîrgu-Mureș să predea terenul necesar construirii bisericii respectiv „... a aproba de urgență hotărârea D-lui Prefect al orașului Târgu-Mureș din 31 martie 1920, cu nr. 368/1920.”¹⁹²

Trecerea concretă la realizarea actualei catedrale ortodoxe, o datorăm, în bună parte, primarului Emil Aurel Dandea, care, la 22 decembrie 1922, preia conducerea administrației locale. De la început, noul primar este preocupat de asigurarea unui alt amplasament pentru noua biserică. Prin urmare, la 13 aprilie 1923 solicită serviciului de specialitate al primăriei să găsească un loc mai adecvat în piața Trandafirilor (fostă Piața Regele Ferdinand). Solicitarea primarului nu a rămas fără urmări. Preocupat de dezvoltarea viitoare a orașului, realizarea unor obiective de interes obștesc, în ședința Consiliului municipal din data de 22 iunie 1923, primarul român solicită a nu se supune exproprierii terenurile virane, proprietatea orașului, întrucât „... fiește care teren își are demult scopul său fixat pentru prezent ori pentru viitorul apropiat”. La punctul IV din capitolul „B” al memoriului prezentat, se arată: „IV. Terenul viran de cca ¼ iug. cu No. top nr. 1197/1, semnat în harta anexată sub lit B., cu No IV, are destinațiunea de a servi ca loc pentru Biserica Ortodoxă Română, ce se va edifica în curând, terenul cu Nrii top: 812/1, 809, 810/1, 808, 807/1, 805/2, 806/2, 805/1/1, 795/1, semnat în hartă de sub lit. B. cu No. IV, în estindere de 1/5 (iugăre) este designat pentru biserica românească gr. cat”.¹⁹³

Deci, la acea dată, opțiunea pentru așezarea noii biserici ortodoxe pe actualul amplasament era deja formulată, concomitent cu stabilirea din timp a locului pentru biserica greco-catolică (unită), din Piața Victoriei. Propunerea noului amplasament pentru biserică este luată în considerare de consistoriul Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului, care îl însărcinează pe arhitectul Gavril Lungu din Cluj și inginerul Dumitru Marcu din București de a-și exprima părerea față de cele două propuneri: 1. Piața Unirii (azi Victoriei); 2. Piața Ferdinand (azi Piața Trandafirilor). Prin scrisoarea din 17 februarie 1924, înaintată comisiei pentru construirea bisericii, cei doi specialiști însărcinați cu această problemă,¹⁹⁴ propun amplasamentul din Piața Trandafirilor, motivat de următoarele:

„1. În Piața Ferdinand se poate amplasa construcția bisericii conform ritului cu altarul la răsărit și intrarea principală la apus, direcția acestora concordând cu axul pieții, pe când în Piața Unirii biserica trebuie așezată cu altarul spre apus și intrarea

¹⁹¹ ANSJ Mureș, Paroh. ort. Tg.Mureș, nr. 764/1921, f. 7.

¹⁹² Ibidem, fila 6.

¹⁹³ Gazeta „Orașul”, 29 iunie 1923, p. 111-113.

¹⁹⁴ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 770/1924, f. 22, 23.

principală spre răsărit, pentru a putea realiza spațiul suficient necesar înaintea intrării în biserică.

2. Fațada principală (cea cu intrarea) fiind cea mai frumoasă la o biserică, este supusă vederii pe toată lungimea Bulevardului Ferdinand, pe când în Piața Unirei, biserica nefiind în prelungirea Bulevardului este în mare parte acoperită de construcțiile înconjurătoare, pierzând astfel mult din perspectivă.

3. Clădirile înconjurătoare în ambele locuri fără deosebire pretind ca construcția bisericii să aibă o înălțime până la streășină de cel puțin 12 m și o înălțime a turlei mari cel puțin 35 metri și deci nu se poate invoca motivul în favorul pieței Unirii, că aici s-ar putea construi o biserică mai puțin costisitoare.

4. Locul din Piața Ferdinand este mai ridicat ca cel din Piața Unirei și deci elevația bisericii compensează un eventual spor de cheltuială la fundații.

5. Locul din Piața Ferdinand fiind mai central prezintă în sine o valoare superioară celui din Piața Unirii.”

Conștient de valoarea mare a impunătoarei biserici preconizate – catedrala – Comitetul parohial ortodox, prin Ștefan Rusu ca protopresbiter – președinte, și Iuliu Henteș, notarul comitetului, prin adresa nr. 147, din 1 februarie 1924, solicită Băncii Comerciale Române, ca, din beneficiul său anual să voteze „...un ajutor cât se poate de mare”, menționând că potrivit estimărilor preliminare ale inginerilor și arhitecților suma necesară ridicării edificiului este de până la 6 – 8.000.000 lei.

Odată cu stabilirea definitivă a amplasamentului pentru catedrală, Comitetul parohial este preocupat de soluționarea juridică a terenului, pentru a putea trece la pregătirea lucrărilor de construire a bisericii. La 12 noiembrie 1924 (Anexa IV. a,b) se perfectează contractul de schimb de terenuri între orașul Târgu-Mureș, reprezentat prin primarul Emil Aurel Dandea și Comunitatea Bisericească Ortodoxă Română din oraș, reprezentată prin protopopul Ștefan Rusu.¹⁹⁵ Prin contract, orașul oferă terenul în suprafață de 2554 mp (710 stânjeni pătrați), înscris în Cartea Funciară nr. 5547 Târgu-Mureș, top nr. 1197/2, situat în Piața Regele Ferdinand (Trandafirilor), iar Comunitatea ortodoxă dă în schimb terenul înscris în Cartea Funciară nr. 5006 Târgu-Mureș, top nr.777/3, 780/3, 1152/2, 781/4, 781/2, 785/1, 1152/1, 780/2, 781/2, 783/1/4, 784/1, 786/a/1, situat în Piața Albina (Victoriei). Schimbul este aprobat de Consistoriul diecezan prin Hotărârea nr. 7182/1924, în ședința din 18 noiembrie 1924. În fine, la 14 septembrie 1925, direcțiunea Cărții Funciare face cunoscut faptul că „asupra imobilelor cuprinse în contractul prezentat s-a întabulat”, ca urmare schimbul a fost înscris.¹⁹⁶

¹⁹⁵ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 770/1924, f.16.

¹⁹⁶ Ibidem.

Concursul de proiecte

Fiind stabilit definitiv amplasamentul pentru biserică, Consiliul parohial, prin protopopul Ștefan Rusu, cu sprijinul primarului Emil Aurel Dandea, dar și episcop al bisericii, este preocupat de dobândirea documentației de arhitectură și a devizului pentru lucrarea preconizată. Presupunem că, la intervenția protopopului Ștefan Rusu, secretarul consistorial, răspunde protopopului din Târgu-Mureș că în ședința din 11 ianuarie a luat act că biserica „*dispune în scopul zidirii unui lăcaș dumnezeiesc suma de 514.400 lei și 75 bani*”, iar în continuare face cunoscut că „*Totodată aprobăm să se facă un plan și deviz de spese pentru edificarea acestei biserici, până la suma de 10.000 (zecemii) lei. În acest scop vă recomandăm pe arhitectul Pamfilie din Sibiu*”.¹⁹⁷ De la început, această sarcină s-a dovedit a fi dificilă, generatoare de diferite interese și conflicte între Consiliul parohial din oraș și Consistoriul Ortodox din Cluj. Aceasta datorită dorinței comitetului de a realiza o catedrală impunătoare, cu caracter de biserică comemorativă și nu o biserică oarecare, sens pentru care, după cum o să vedem îl preferă pe arhitectul Iosif Victor Vlad,¹⁹⁸ din Timișoara, cât și dorinței forului de la Cluj, pentru realizarea unei biserici mai modeste ca volum și tratare arhitecturală, deci, cu o valoare mai mică, susținând direct proiectele prezentate de arhitecții Toma T. Socolescu¹⁹⁹ și Ion D. Traianescu.²⁰⁰ Se pare că în etapa premergătoare a existat și un al patrulea proiectant pretendent, în persoana inginerului Tiberiu Eremie din București deoarece, prin scrisoarea din 21 februarie 1924, face cunoscut protopopului Ștefan Rusu că până la proxima sa vizită la Târgu-Mureș, „*voi strânge ceva planuri și fotografii de alte biserici românești*,”²⁰¹ în vederea stabilirii tipului de biserică care să fie adaptată în raport de amplasament, autor care nu a mai participat la concurs.

Arhitectul Ion, D. Traianescu este printre primii care își oferă serviciile în vederea întocmirii proiectului pentru biserică. Adresându-se protopopului Ștefan

¹⁹⁷ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 767/1922-1925, f.1.

¹⁹⁸ Iosif Victor Vlad s-a născut la 8 februarie 1889 la Lugoj și moare la 22 decembrie 1967, la Timișoara. Parvine dintr-o familie modestă, tatăl era tâmplar, iar mama lenjereasă. Urmerază gimnaziul la Lugoj, clasa V, apoi clasa VI la gimnaziul din Beiuș, clasele VII, VIII la gimnaziul „Andrei Șaguna” din Brașov. În anul 1908 se înscrie la cursurile de arhitectură ale Școlii Tehnice Superioare din Budapesta, dar pe considerente de ordin material se retrage, ca timp de 2 ani, să lucreze ca desenator tehnic. Își continuă studiile la Facultatea de poduri și șosele din Budapesta, pe care le absolvă în anul 1917, primind diploma de inginer-arhitect. Lucrează în construcții în Maramureș până la 1 decembrie 1918, când este repartizat la Sibiu, ca în anul 1920 să fie chemat la Timișoara. La 1 decembrie 1923 este numit profesor provizoriu, iar de la 1 ianuarie 1926, profesor definitiv la Facultatea Politehnică din Timișoara, până la pensionare în anul 1962.

¹⁹⁹ Toma T. Socolescu (1883-1960) din Ploiești, cenzor al Societății Arhitecților Români. A proiectat edificii publice ca Banca „Creditol Prahovei” și Halele Centrale, ambele din Ploiești, precum și numeroase vile, între care Vila proprie vila „Scorteanu din Sinaia, vila avocat Gr. Ivăceanu din Ploiești etc. A proiectat și biserici, între care „Madona Dudu” din Craiova sau anteproiectul unei caedrale.

²⁰⁰ Ion D. Traianescu din București, vicepreședinte al Societății Arhitecților Români. A creat numeroase locuințe în București (str. Clucerului și str. Ion Mincu), participând și la concursul pentru „Palatul Primăriei”. Realizează catedrala din Timișoara, remarcabilă prin formele interioare. Timp de 15 ani este membru a Comisiunii Monumentelor Istorice.

²⁰¹ ANSJ Mureș, Prot.. ort. Tg.Mureș, nr. 770/1924, f. 19

Rusu,²⁰² prin scrisoarea din 29 februarie 1924 (Anexa V.a,b), acesta se oferă a întocmi proiectul pentru suma de 50.000 lei, calculată la valoarea de realizare a bisericii de cel puțin 5 milioane lei, deci, un procent de calcul de 1%, cu mult mai redus decât cel stabilit de Societatea Arhitecților Români. Mai arată că a mai proiectat alte două biserici, a treia fiind în lucru, deci a acumulat experiență în arta bisericească. După un scurt timp, prin scrisoarea nr. din 22 martie 1924, arhitectul revine cu o nouă ofertă, de 45.000 lei, indiferent de valoarea bisericii, solicitând un avans de 10.000 lei.²⁰³ Doar la câteva zile, prin scrisoarea din 2 aprilie 1924 (Anexa VI), arhitectul Toma T. Socolescu se oferă a întocmi proiectele pentru biserică, pentru suma de 35.000 lei, solicitând un avans de 5000 lei, restul urmând să fie onorat la predarea schițelor (10.000 lei) și a proiectului final (20.000). În ziua următoare, la 3 aprilie, trimite spre consultare proiectul unei clopotnițe pentru o catedrală aflată în execuție, solicitând caș în vederea cunoașterii activității sale de proiectant să fie consultată Societatea Arhitecților Români, respectiv președintele acesteia, arhitectul Ștefan Burcuș, dar și arhitectul Petre Antonescu.²⁰⁴ Condițiile contractuale oferite de arhitectul Toma T. Socolescu, în vederea întocmirii proiectelor, s-au dovedit a fi tentante și totodată hotărâtoare în acceptarea acestuia de către comitetul instituit în vederea realizării bisericii. Ne motivăm afirmația prin faptul că, printr-o scrisoare datată la 25 aprilie 1924, arhitectul Ion. D. Traianescu,²⁰⁵ contestă hotărârea comitetului, arătând că în prealabil, a avut o înțelegere cu protopopul Ștean Rusu, cu primarul orașului Emil Aurel Dandea și ingineru Marcu, cu care ocazie i s-a asigurat planul de situație al amplasamentului, după care s-a trecut la întocmirea documentației tehnice pentru biserică.

La 19 aprilie 1924, proiectul este prezentat de ing. Marcu episcopului Nicolae Ivan al Clujului, acesta dovedind a fi „... *pe deplin mulțumit de soluția dată urmând să binevoiască a vi-l recomanda pentru a servi ca bază la facerea planurilor definitive*”. Arhitectul se arată pe deplin surprins de faptul că onorariul a stat la baza concurenței, inclusiv graba cu care comitetul a adoptat hotărârea, fără ca proiectul său să fie cunoscut, considerând că, în prealabil trebuia făcută „*o concurență de idei, adică să se fi pus în cumpănă schița mea cu aceea a D-lui arh. Toma AT. Socolescu din Ploiești... și căruia nu-i face cinste să intervie în înțelegerea noastră, făcându-mi o concurență neloială*.” În finalul scrisorii, arhitectul promovează două propuneri, fie să i se plătească suma de 12.000 lei pentru activitatea depusă până în acel moment, sau, în măsura în care onorariul constituie factorul determinant în acceptarea lucrării, este de acord cu întocmirea proiectului pentru suma de 35.000 lei, ... *ori care ar fi valoarea lucrărilor după deviz, pentru a salva onoarea unui corp demn ca acela al arhitecților români*”. *Reacția arhitectului se dovedește a fi pertinentă întrucât printre îndatoririle unui arhitect față de confracții săi de breaslă, stabilite de Societatea Arhitecților din*

²⁰² *Ibidem*, nr. 770/1910, f. 10.

²⁰³ *Ibidem*. f. 25

²⁰⁴ *Ibidem*, f.26, 27.

²⁰⁵ *Ibidem*, f. 31, 32.

Franța și care se doreau a fi aplicate și la noi în țară, se menționează următoarele:” Arhitectul nu trebuie să-și caute situațiunea acolo unde un confrate o ocupă deja și nici clientela dobândită de la altul. Dacă prin împrejurări un arhitect este chemat a ocupa situațiunea sau clientela altui arhitect, acest lucru nu va fi acceptat, decât în caz de deces, de retragere voluntară, sau de revocațiune legală a acestui confrate.”²⁰⁶ Datată la 3 iunie 1924, scrisoarea arhitectului Ion D.Traianescu constituie o contestație împotriva nedreptății ce i s-a făcut prin angajarea altei persoane în vederea întocmirii proiectelor pentru biserică.²⁰⁷ Motivat de răspunsul Comitetului parohial, dat prin adresa nr.467/1924, la 3 iunie 1924, arhitectul Ion D. Traianescu revine la propunerile anterior formulate făcând cunoscut că „...primesc invitațiunea Dv. de a lua parte la concursul deschis pentru planurile catedralei ort. rom. din Tg.Mureș și că am pus în lucru facerea proiectului pe baza schiței ce am avut onoarea de a vă invita încă de la 18 aprilie a.c.”.²⁰⁸

Nestatornicia Comitetului parohial ortodox din Târgu-Mureș în alegerea finală a proiectului pentru catedrală nemulțumește pe arhitectul Toma T. Socolescu.²⁰⁹ Prin scrisoarea din 9 august 1924, acesta arată că află „... cu destulă surprindere că deși eu am aprobat D-tă pentru proiectul Catedralei, aproape câștigată definitiv pe baza schițelor întocmite, totuși au fos invitați alți D-ni arhitecți la un fel de concurs care ar fi avut rost numai dacă D-ta erați nemulțumiți de schițele mele”. În această situație pare firească atitudinea Consistoriului Ortodox Român din Cluj, care prin vocea autoritară a episcopului Nicolae Ivan, dată prin scrisoarea nr. 4574, din 13 august 1924,²¹⁰ arată că nu este de acord cu modul în care a procedat Comitetul la 13 iulie, de a comanda celor trei arhitecți întocmirea proiectelor, solicitând, în final, ca fiecărui să se achite suma de 100.000 lei. După aceea arată care era modalitatea firească și anume prin organizarea unui concurs din care să se însușească cel mai bun proiect, arhitectului câștigător urmând să i se încredințeze și întocmirea documentației finale de execuție. Episcopul mai consideră necesar ca, anterior hotărârii finale pentru primirea proiectelor și încheierea contractelor, să fie consultat și Consistoriul din Cluj.

La 19 august 1924, arhitectul Toma T. Socolescu prezintă proiectul pentru catedrală,²¹¹ meționând că „valoarea devizului depășește limita stabilită de D-voastră la 12.000.000 lei, deoarece mi s-a comunicat prea târziu această limită”, valoare ce poate fi diminuată ca volum, „fără să piardă nimic din importanță”. În finalul scrisorii consideră că din juriul care apreciază proiectele trebuie să facă parte și doi sau trei arhitecți membrii ai Societății Arhitecților Români din București. Doar la trei zile²¹²

²⁰⁶ *Arhitectura*, București, anul III, 1924, p.30.

²⁰⁷ *ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș*, nr. 770/1924, f. 30 ?.....

²⁰⁸ *Ibidem*, nr. 770/1924, f. 49.

²⁰⁹ *Ibidem*, nr. 770/1924, f. 6.

²¹⁰ *Ibidem*, 770/1924, f. 13.

²¹¹ *ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș*, nr. 770/1924, f.48

²¹² *Ibidem*, nr. 770/1924, f. 44.

acesta revine cu o nouă scrisoare, cu care ocazie prezintă Comitetului parohial câteva lucrări ale celorlalți participanți la concurs: Ion D. Traianescu și Iosif Victor Vlad, față de care, în termeni ce-i considerăm disprețuitori și lipsiți de colegialitate, atacă proiectele acestora, cât și activitatea lor ca proiectanți. Făcând referire la proiectul lui Ion. D. Traianescu, arată că acesta reprezintă „... planurile unei biserici – ce a făcut-o în București, biserica – care indiferent de valoarea artistică ce reprezintă – nu este deloc o catedrală - și dovedește că Dumneata nu și-a dat osteneala să studieze ceva nou și corespunzător subiectului”. Cât privește proiectul arhitectului Iosif Victor Vlad, îl consideră o copie a proiectului monumentului-capelă de la Mărășești, „a fost copiată slab de către d. arhitect Vlad și prezentată ca proiect de catedrală – pentru Tg. Mureș. Pe lângă faptul că nu o catedrală – ci numai o capelă, în a cărei subsol vor fi adunate osemintele soldaților noștri la Mărășești, faptul că D. Vlad prezintă ca proiect al D-sale este ceva nepermis și dovedește că d. Vlad nu cunoaște arhitectura românească - și a fost astfel silit să reproducă o capelă făcută de alții”, respectiv de arhitecții George Cristinel și Constantin Pompoiu.

Indiferent de opiniile formulate de cei doi arhitecți, în ședința din 21 septembrie 1924, Comitetul parohial din Târgu-Mureș „hotărăște cu mare însuflețire ca să se primească și să se aprobe planul prezentat de domnul profesor I. Victor Vlad”.²¹³ Hotărârea luată de Comitetul parohial a stârnit noi reacții din partea celorlalți doi concurenți, dar și a Consistoriului din Cluj, prin episcopul Nicolae Ivan²¹⁴. Destul de curând, la 16 octombrie 1924 (Anexa VII. a,b), arhitectul Toma T. Socolescu critică modalitatea alegerii proiectului pentru catedrală, arătând că nu-i este teamă de concurs, însă îndrumă comitetul să aleagă proiectul „...după criteriul Valorii – lei la Operă de artă”, nu fără a uita să arate că a înaintat plângeri Ministerului Cultelor și la Societatea Arhitecților Români. Trec doar câteva zile și Societatea Arhitecților Români,²¹⁵ prin adresa nr. 20 din 28 octombrie 1924, face cunoscut Protopopului Ștefan Rusu, că a fost sesizată de arhitectul Socolescu „...de modul cum a decurs angajarea construirii „Catedralei din Târgu-Mureș” specificând modalitatea în care un arhitect poate fi angajat pentru realizarea obiectivului preconizat, considerând faptul că „Catedrala este una din cele mai importante monumente de arhitectură și ele nu se pot face la voia întâmplării și nici după judecata bunului plac”. Propune ca proiectele prezentate să fie consultate de un juriu compus în majoritate de arhitecți diplomați.

²¹³ *Gazeta Mureșului*, din 3 septembrie 1934, în care se consemnează. „Dl. prof. Vlad a dovedit că stăpânește de minune toate referințele privitoare la vechea artă românească, pe care a cunoscut-o mai adânc, în dese peregrinări în înseși izvoarele acestei arte semănate pe tot cuprinsul țării. S-a identificat cu ea, crează cu elementele românești ce s-au integrat definitiv în gândirea sa artistică, este un înțelegător, înțelept și duios al evlaviei poporului român”. Au existat și păreri contrare. Potrivit lui Virgil Pană, op. cit., p. 130, un locuitor din Târgu-Mureș, Ștefan Dumitrescu, de formație arhitect sau critic de artă arăta: „Catedrala ortodoxă din Târgu-Mureș nu corespunde absolut întru nimic scopului și intențiilor care au presidat la înălțarea ei...”.

²¹⁴ *ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș*, nr. 770/1924, f. 9

²¹⁵ *Ibidem*, f. 11.

Cele trei proiecte, inclusiv devizele generale prezentate la concurs, sunt înaintate Consistoriului Eparhial Ortodox Român din Cluj, ele fiind aprobate în ședința din 4 noiembrie 1924. Prin adresa nr. 6861, din 4 noiembrie 1924,²¹⁶ Consistoriul din Cluj comunică aprecierea juriului pentru toate cele trei proiecte, ele întrunind condițiile unei arhitecturi bisericești românești, făcând totuși observații de ordin estetic și valoric.

Privitor la proiectul ales de comitet, face observația că „...planului prezentat de ing. Vlad îi lipsesc pronaosurile, care îi să întregască”. Privind costul unui asemenea impozant edificiu, Consistoriul apreciază că „.... proiectul domnului Traianescu în stil românesc din Moldova, ar fi de preferat, căci avându-se în vedere construcția mai simplă, materialele întrebuințate mai proprii, fațada cu ornamente aparente, tencuială simplă și fără ornamente și întrebuințarea în măsură mai mică a betonului armat (armat n.n.) costă circa 10.000.000 lei, pe când contul celorlalte două proiecte se ridică la circa 15.000.000 – 16.000.000 lei.” În măsura în care Comitetul parohial este decis să rămână la proiectul aprobat prin hotărârea din 21 septembrie 1924, între timp fiind acceptat de Sinodul parohial extraordinar din 5 octombrie 1924, Consistoriul din Cluj solicită ca arhitectul Iosif Vlad Victor să modifice planul astfel: „... ca cupola să se înalțe spre a forma un triunghi simetric, pronaosurile să se dezvoalte, iar pentru realizarea unor reduceri a costului clădirii să se reducă coloanele de la naos și grosimea unor ziduri precum și alte modificări, ca facerea de bolți de rabiț suspendate de șarpantă, la naos, pronaos, sânuri și altar și la toate celelalte arcuri și cupole”. În încheiere se solicită ca noul deviz, corelat cu proiectul modificat, să fie din nou supus aprobării.

Cu toate că s-a aprobat proiectul lui Iosif Victor Vlad, la 23 decembrie 1924, arhitectul Ion D. Traianescu revine la protopopul Ștefan Rusu,²¹⁷ menționând faptul că Ministerul Cultelor l-a informat că în primăvara anului viitor urmează a se realiza biserica după proiectele sale, care au fost înaintate comitetului încă la 15 august, însă nu are nici o certitudine în acest sens. Considerând că proiectele sale „față de acelea ale celorlați concurenți prezintă calități superioare, de concepție, stil românesc și condițiuni economice de realizare, pentru cari calități s-ar fi aprobat în principiu și de Sf. Episcop de Cluj”, cere să i se comunice rezultatul final, pentru a trece la întocmirea proiectelor de execuție. Intervenția sa este tardivă, deoarece Comitetul parohial și-a exprimat opțiunea asupra proiectului ales.

În această perioadă protopopul Ștefan Rusu este preocupat de a stânga fondurile bănești în vederea construirii bisericii. Este promovat sistemul de „Apeluri de colecție”, care, potrivit acordurilor primite, sunt difuzate prin intermediul unor instituții de stat, între care și Prefectura Județului Mureș-Turda. Din Procesul Verbal, încheiat la 14 octombrie 1924, la Prefectură,²¹⁸ constatăm că încă din anul 1923 au fost trimise în localitățile județului 171 asemenea apeluri de colecție, din care au fost

²¹⁶ Ibidem, f. 14.

²¹⁷ Ibidem, f. 18.

²¹⁸ Ibidem, nr. 774/1924, f. 3

restituite 26 de bucăți, cuprinzând diferite sume donate de localități sau persoane fizice. Pe ani, situația este următoarea: anul 1923, apelul nr. 14 – Maior Nădejde cu 630 lei, nr. 18 – Lt.Col. Cojan cu 1240 lei, nr. 31 – loc. Sfetea cu 840 lei; în anul 1924: nr. 21 – Parohia Moșuni cu 205 lei, nr. 22 – com. Corunca cu 655 lei, nr. 23 – com. Cerghid cu 129 lei, nr. 25 – Com Morești cu 200 lei, nr. 26 – Vas Tamaș cu 600 lei, nr. 28 – com Petea cu 200 lei, nr. 32 – com. Mureșeni cu 80 lei, nr. 34 – Com Gornești cu 122 lei, nr. 36 – com Sângeorgiu de Mureș cu 698 lei, nr. 43 – Dr. Dandea 5620 lei, nr. 47 – Sabin Baldar cu 2400 lei, nr. 52 – Cantacuzino 1120 lei, nr. 55 – Aurel Bârsan cu 1750 lei, nr. 66 – Colboreanu cu 540 lei, nr. 70 – J. Alexandrescu cu 110 lei, nr. 93 – Parohia I(dicel cu 329 lei, nr. 104 – Aurel Bârsan cu 460 lei, Banca Scont Galați cu 1560 lei; nr. 131 – Heneș din Rășinari cu 90 lei, nr. 138 – Toparcea cu 65 lei, Banca Română din Cernăuți cu 943 lei, nr. 158 - Șefan Rusu cu 1900 lei, nr. 169 – cpt. Petrișor cu 580 lei. În total s-a strâns o sumă de 23.066 lei 40 bani.

Construirea Catedralei Ortodoxe

Receptiv la recomandările făcute de Consistoriul din Cluj, din data de 4 noiembrie 1924, la 22 ianuarie 1925, arhitectul Iosif Victor Vlad prezintă un nou memoriu justificativ, ca anexă la ce-l de-al doilea proiect pentru biserică. În prima parte a memoriului sunt prezentate unele păreri personale privind evoluția istorică a bisericii la români, considerând că noul edificiu trebuie să exprime înălțătoarele sentimente care nu pot fi exprimate decât printr-un plan de formă clasică. De aceea, în memoriu arhitectul arată: *„Am luat ca formă deci istorica cruce grecească, pe care am prelungit-o spre vest cu tinda femeilor. Brațele de Est, Nord și Sud sunt încheiate cu câte o absidă, orânduind o intrare principală spre Vest și câte 2 intrări laterale pe laturile de Sud și Nord pentru credincioși și tot astfel 2 intrări spre Est pentru preot și crainic, ca astfel trecerea la altar să nu se mai facă prin naos ci printr-un acces direct din afară.*

Fiecare intrare dispune de o anticameră așa că interiorul bisericii este lipsit de curent.

Orientarea bisericii se acomodează prescripțiilor rituale, având altarul spre Est. Urcarea în biserică se întâmplă prin mijlocirea a 12 trepte, întruchipând cei 12 apostoli”.

Pentru a obține o suprafață utilă cât mai mare, nivelul etajului este extins și deasupra brațelor, la care accesul este asigurat prin cele două scări situate în turnurile laterale de pe latura vestică. Potrivit datelor oferite de arhitect, suprafețele celor două niveluri sunt următoarele:

- - suprafața totală a parterului.....672 mp.
- - suprafața totală a etajului (emporelor).....301 mp.

Deci, credincioșilor le este asigurată o suprafață de 973 mp, față de care proiectantul mai apreciază:” *...că pe fiecare metru pătrat se pot plasa câte două*

persoane”, rezultând, „... o capacitate de 1900 credincioși, care cifră se poate mări la 2700 când pe fiecare metru pătrat se vor găsi câte trei persoane”. Suplimentar mai sunt prevăzuți alți 171,80 mp destinați altarului, proscomidiei, diaconului etc. În continuare, arhitectul descrie soluțiile tehnice adoptate, arătând că releveul bisericii „începe de la cei patru pilaștri din pătratul navei, cari la înălțimea de 15 m emană arcuri semicirculare spre a se uni cu stâlpii alăturați. Între aceste arcuri se dezvoltă pendenții (pandativ n. a.) spre a asigura trecerea de la pătrat la cerc. Pe baza acestui cerc se ridică un tambur întrerupt în partea sa superioară de cele 16 ferestre, ce va servi o mare parte a luminii din nava bisericii. Deasupra acestor ferestre se dezvoltă cupola propriu-zisă, formată dintr-o jumătate de sferă.

- Deasupra brațelor crucii grecești se dezvoltă în înălțimea arcurilor amintite, patru boltituri semicirculare, cari boltituri se dezvoltă până în esteriorul fațadelor servind motivul arhitecturii esterne ce s-a folosit”. Proiectul Mai prevede realizarea la capetele diagonalelor pătratului de sub cupola centrală, a patru cupole laterale, ce se sprijină pe pilaștrii legați prin arcuri, care dezvoltându-se în înălțime formează cele patru turnuri-clopotniță. În interior, iconostasul este prevăzut ca pe lângă axa principală să mai cuprindă și alte șase axe laterale, în primul registru sunt prevăzute cele trei intrări în altar, mărginite de cele patru icoane împărătești: „Iisus Hristos”, „Fecioara Maria cu Pruncul”, „Sf. Ioan Botezătorul” și „Sf. Nicolae” în registrul superior cele 12 praznice, iar deasupra cei 12 apostoli. Spre finalul memoriului arhitectul arată că prin proiect s-a avut în vedere „... ca arhitectura externă să exprime în mod fidel construcțiile interne ce s-au folosit. S-a ținut cont de materii cât se poate de eftine, deci nu s-au prevăzut decorații sculpturale și piatra decât la locurile strict necesare.”,²¹⁹

- Devizul anexat la memoriul celui de-al doilea proiect,²²⁰ prevede o valoare estimată la suma de 10.408.000 lei, care pe principalele capitole de lucrări se prezintă astfel:

-	I – Lucrări de pământ.....	59.750
-	II – Lucrări de beton.....	531.000
-	III – Lucrări de zidărie.....	4.450.000
-	IV – Lucrări de beton armat.....	1.040.650
-	V – Lucrări de fierărie.....	681.000
-	VI – Lucrări de tinichigerie.....	537.000
-	VII - Lucrări de dulgherie.....	188.900
-	VIII – Lucrări de tâmplărie.....	1.049.000
-	XI – Lucrări de vopsitorie și diverse.....	1.870.000
-	TOTAL:	10.408.000 lei

²¹⁹ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 776/1925, f. 2-8

²²⁰ Ibidem, f. 9-22.

- Privitor la valoarea lucrărilor, arhitectul arată că în această sumă este prevăzută și pictura interioară, alte decorații mai deosebite, parcare din exterior etc, a căror valoare totală se ridică la suma de 1.370.000 lei, „*ceea ce înseamnă că proiectul e realizabil și pentru suma de 9.500.000 lei.*”²²¹

- Era firesc ca observațiile să nu apară. Prin adresa nr. 822, din 9 februarie 1925, Consistoriul din Cluj face câteva constatări:

- După deviz, zidirea bisericii ar costa 10.000.000 lei, ori după calculul efectuat de experți valoarea lucrărilor se ridică la 13 – 14.000.000 lei, deci mai mare cu cca. 30 – 40%.

- În calcul nu au fost cuprinse lucrări, precum: instalația electrică, mobilierul sculptat, iconostasul, pictura, clopotele, pardoseala, acestea necesitând cel puțin 2 – 4.000.000 lei.²²²

- Față de această constatare, Consistoriul din Cluj își pune întrebarea, „...*dacă putem, ori nu putem aproba planurile și devizul și răspunsul ce-l datorăm conștiinței noastre este, ca să nu-i dăm aprobarea*”, arătând că i s-a dat sfatul, „...*să mărginim cât se poate gustul arhitecților să le dăm să înțeleagă starea reală, că adică noi voim faptic să zidim o biserică și s-o vedem și terminată, iar nu să vedem planuri frumoase și fantastice, cari să le ținem în sertare*”. Prin urmare, nu este de mirare că în termeni categorici episcopul solicită protopopului Ștefan Rusu, „*să întrunești din nou comitetul parohial și să le citești întreg cuprinsul acestei rezoluțiuni, și dacă și după aceste sfaturi părintești... vor persista în hotărârea de a se aproba planurile, pe răspunderea lor a tuturor membrilor comitetului, cari vor garanta și cu averea lor, atunci vom aproba planurile*”. Mai cere episcopul ca arhitectul să fie invitat „...*și să-i arătați situația și să-l determinați să vă facă un plan și deviz real, care să nu coste peste 5, cel mult 6 milioane lei, omițând turnulețele, omițând intrările costisitoare, afară de intrarea principală și omițând toate decorațiile ce sunt contemplate la exterior, așa ca biserica să rămână numai la înălțimea de 35 – 38 metri, absolut necesari la un turn, ori două și numai o cupolă și să se facă și alte reduceri, ca să poată fi lucrarea executată.*”

- Nu știm dacă intervențiile episcopului au fost bine intenționate, dar înclinăm să credem că sfaturile primite din partea consilierului său de specialitate au fost subiective, pentru a-l determina pe arhitectul Iosif Victot Vlad să renunțe și astfel să permită unuia dintre concurenți de a prelua lucrarea. Oricum, intervenția episcopului Nicolea Ivan de a modifica proiectul nou întocmit nu s-a dovedit de a fi de bun augur, cel puțin pentru aspectul general al catedralei, dacă nu și de ordin funcțional. Așa cum a conceput-o arhitectul, pe lângă intrarea principală, de pe latura de vest, catedrala era prevăzută cu intrări colaterale, la sud și la nord pentru credincioși, și la est pentru preot și crainic, fiecare dotată cu câte o anticameră, pentru păstrarea temperaturii în

²²¹ *Ibidem*, f. 8.

²²² *Ibidem*, f. 25.

biserică. La rândul său, fiecare intrare avea câte un portic format din arcade sprijinite pe stâlpi pătrați sau coloane, iar frontonul de pe latura de vest a intrării principale, era prevăzut cu o logie, deschisă spre exterior printr-un șir de arcade ce se sprijină pe coloane. Conformația catedralei vădea o bună sintetizare a arhitecturii vechi românești și celei bizantine. Obligat să revizuiască valoarea lucrărilor, arhitectul este nevoit ca, rând pe rând, să renunțe la unele elemente compoziționale, decisive ca aspect, îndeosebi la cele de ordin sculptural și decorativ, încât, în final, așa cum se înfățișează în prezent, catedrala să prezinte o oarecare tendință de monumentalitate forțată și de unele noi elemente, precum vestibulul și balconul corului, ca artificial introduse.

- Expertul Consistoriului eparhial din Cluj, ing. Gavrilă Lungu, el fiind și consilierul episcopiei în domeniul construcțiilor, prin raportul nr. 1560, din 6 martie 1925, face unele recomandări privitoare la întocmirea proiectelor și a devizului. El este de părere „că să se țină o licitație publică că numai așa se poate stabili costul lucrărilor în mod real și echitabil. În ce privește devizul D-lui Victor Vlad este compus pe baza unor schițe de măsurătoare 1:200, și ușor se pot strecura unele greșeli care numai la executare se vor evidenția. Este neapărat de lipsă ca devizul unui obiect de construcție să se facă pe baza planurilor de mărimea 1:100, după care se pot evidenția toate construcțiile și modul de executare a lucrărilor”. Consideră că biserica se poate realiza cu 10 – 12.000.000 lei , fără pictură și mobilierul din interior, aportul orașului putând fi considerabil, astfel încât, în termen de 3 ani consecutivi biserica să fie realizată. Este importantă aprecierea acestuia că „Planul prezentat trebuie executat așa cum este compus, ori ce abatere ar însemna a strica toată forma și perspectiva bisericii fără a câștiga avantaje materiale costisitoare”, ²²³ deci putem considera că proiectul prezentat conținea formele corespunzătoare unui edificiu religios. În sfârșit, la 4 martie 1925, devizul prezentat de arhitectul Iosif Victor Vlad, în ședința extraordinară din 26 martie 1925, prezidată de Ștefan Rusu, este aprobat de Comitetul parohial din Târgu-Mureș.²²⁴ Față de această hotărâre, prin adresa nr. 1560/1925, Consistoriul de la Cluj face cunoscut că în ședința din 7 martie 1925, fiind lămurită și partea materială, „planul și devizul acceptat și votat la comitetul parohial se vor aproba, rămânând toată răspunderea și eventualul eșec... în sarcina Comitetului parohial din Tg.Mureș, atât de insistent și optimist în credința realizabilității cu bine a acestei lucrări monumentale,,²²⁵ deci calea spre edificarea catedralei este deschisă. Față de raportul inginerului Gavrilă Lungu, arhitectul Iosif Victor Vlad , prin scrisoarea din 23 martie 1925, face cunoscute și condițiile de elaborare a proiectelor de execuție.²²⁶

²²³ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, 776/1925, f. 9 – 24. 29.

²²⁴ Ibidem, nr. 776/1925, f. 9-22.

²²⁵ Ibidem, nr. 776/1925, f. 33.

²²⁶ Ibidem, nr. 776/1925, f. 37-38.

- Pentru obținerea acordului final al Consistoriului de la Cluj, Comitetul parohial din Târgu-Mureș, arată că pentru construirea catedralei, dispune de următoarele fonduri:

1. Sume depuse la bancă, conform conturilor capitolelor active.....705.704 lei.
2. Ajutor din partea Consiliului orașului Târgu-Mureș.....500.000 lei.
- 3, Ajutor din partea Ministerului Cultelor și Artelor.....500.000 lei
4. Ajutor din partea Consiliului orașului, dat prin adresa confidențială, nr. 6 din 15 martie 1925.....1.500.000 lei
5. Ajutor din partea Subprefectului jud. Mureș-Turda, dat prin adresa confidențială nr. 2 din 25 martie 1925.....1.000.000 lei
6. Cărămidă din partea orașului.....1.500.000 lei
7. Material lemnos din partea Subprefectului jud, Mureș-Turda ...1.500.000 lei.
8. Cărașia gratuită a materialelor de către Primărie.....1.000.000 lei

În total, fondul se ridică la valoarea de 8.205.704 lei, la care se mai adaugă repartizarea unor fonduri de la bugetul orașului din anii următori.

Tot la 26 martie 1925 (Anexa VIII), este încheiat contractul dintre Comitetul parohial din Târgu-Mureș și arhitectul Iosif Victor Vlad,²²⁷ acesta din urmă fiind însărcinat cu „... *dirigența lucrărilor de edificare a bisericii proiectate de dânsul*”, fiind stabilite și celelalte sarcini privind elaborarea proiectelor de detaliu, precum și conducerea efectivă a lucrărilor, cu obligația de „... *a servi toate mijloacele ce-i stau la dispoziție, exclusiv interesele Comitetului parohial pentru a ajunge cât mai economic și cât mai exigent la buna încheiere a lucrărilor*. Pentru activitatea depusă arhitectul primește un onorariu integral de 450.000 lei, cu un avans de 50.000 lei, stabilindu-se ca „... *lichidarea primei jumătăți a onorariului stabilit nu poate fi făcut mai curând ca la punerea bisericii sub acoperiș*”. Contractul încheiat dintre cele două părți este aprobat și de Consistoriul de la Cluj, cu nr. 2121/1925, în ședința ținută la 26 martie 1925.²²⁸ Se pare că anterior emiterii acordului final, arhitectul a întârziat cu predarea proiectelor, deoarece la 3 aprilie 1925, prin adresa nr. 2445/1925, episcopul Nicolae Ivan cere protopopului Ștefan Rusu de a interveni la arhitectul din Timișoara, pentru a depune documentația solicitată și „... *să-îl somezi ca să-și facă datoria și să nu ne încurce cu întârzierile D-sale – în continuarea lucrărilor, căci atunci cu părere de rău, vom fi nevoiți să-i obzicem contractul ce îl avem cu d-sa și să încredințăm pe altcineva cu conducerea tehnică a lucrărilor*.”²²⁹

Urmează o etapă ce cuprinde o perioadă de aproape un deceniu, aceea destinată realizării efective a bisericii, care s-a dovedit a fi deloc ușoară. Lucrările pregătitoare de trasare a noului edificiu, debutează la 6 aprilie 1925, săpăturile efectiv

²²⁷ *Ibidem*, nr. 776/1925, f. 39.

²²⁸ *Ibidem*, nr. 776/1925, f. 9-20.

²²⁹ *Ibidem*, nr. 538/1929, f. 22.

fiind începute la 11 aprilie 1925, de către antreprenorul Anton Dege.²³⁰ În ședința Comitetului administrativ din 16 aprilie 1925, primarul Emil Aurel Dandea menționa faptul că „...s-au început lucrările pe teren pentru edificarea catedralei românești. Lucrările de pământ progresează frumos, iar cimentul, varul și nisipul necesar fundamentului sunt deja comandate”.²³¹

Nu este greu să observăm faptul că de această dată se vorbește tot mai mult de construirea unei catedrale și nu a unei biserici. Doar cu două săptămâni mai înainte, articolul de fond al gazetei „Orașul”²³², intitulat „Catedrala noastră”, făcea cunoscut „...începerea lucrărilor pe teren pentru zidirea noiei catedrale ortodoxe”, cu observația că noul edificiu – catedrala – „...va exprima cea mai adâncă mulțumită omenească , după îndeplinirea completă a visului nostru milenar”. Pentru conducerea efectivă a lucrărilor, pe perioada cât timp lipsește arhitectul Iosif Victor Vlad, primarul îl însărcinează ca diriginte de șantier pe Maetz Erwin, inginerul șef al Serviciului tehnic al orașului, secundat de Klozs Valentin, cunoscutul maistru zidar din oraș. De la început, odată cu efectuarea săpăturilor pentru fundații, au apărut unele probleme de ordin tehnic, constatându-se că în zona amplasamentului bisericii, în urmă cu mai multe veacuri, exista un braț al râului Mureș, impunându-se modificarea cotei de fundare. Așa cum, anterior, s-a procedat la Palatul Culturii, sau la Primărie, ambele din Piața Victoriei, după un studiu amănunțit al terenului apt pentru fundare, proiectantul și dirigințele de șantier au procedat la modificarea proiectului, prevăzând la fiecare colț al edificiului câte o fundație continuă de beton, a câte 135 mp, pentru dobândirea unei repartizări mai uniforme a sarcinilor, iar cota de fundare este adusă la -3,00 m de la nivelul solului, fapt ce a determinat săparea unui volum de 2316 mp pământ.²³³

Menită a fi catedrală comemorativă, cu hramul „Înălțarea Domnului”, când creștinii ortodocși sărbătoresc Ziua Eroilor, la 10 mai 1925, au avut loc festivitățile de așezare a pietrei de temelie și, ca urmare, trecerea efectivă la realizarea lucrărilor de ridicare a catedralei. Festivitățile sunt onorate de personalități de seamă ale vieții politice și spirituale din perioada respectivă, între care Alexandru Lapedatu ministrul Cultelor, foștii miniștri Octavian Goga și D. Chirculescu, notabilități locale, ceremonialul de sfințire a catedralei a fost oficiat de episcopul Nicolae Ivan al Clujului,²³⁴ cu participarea consilierilor episcopali Sebastian Stanca și Vasile Sava. Cu acest prilej numeroși participanți donează importante sume de bani, pe lista donatorilor, între alții, fiind trecuți subprefectul Roșca Petru cu suma de 11.000 lei, precum și episcopul Nicolae Ivan, protopopul Ștefan Rusu, Dr. Nicolae Crețu directorul Școlii normale din

²³⁰ *Ibidem*, nr. 770/1925, f. 64-65.

²³¹ „Orașul”, II, nr. 10 din 1 mai, 1925. p.88

²³² „Orașul” III, nr.9, din 15 aprilie 1925

²³³ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 776/1925, f.64-65.

²³⁴ „Glasu Mureșului”, an I, nr. 2 din 29 noiembrie 1934

oraș, Ștefan Pasăre, consilier municipal, sau Consiliul municipal din Târgu-Mureș, fiecare cu câte 10.000 lei.²³⁵

Din Comitetul parohial ales, compus din 30 membri, în majoritatea sa cuprinzând personalități de seamă ale vieții politice și sociale din localitate, fac parte Dr. Aurel Baci, decanul baroului avocaților, Aurel Bersan, președintele Curții de Apel, Ioan Budiu și Octavian Fulea, directori de bancă, Dr. Octavian Popescu, prim-președinte al Tribunalului Mureș, Pavel Popa, prim-notar județean, sau Petru Roșca, subprefectul județului Mureș. Ca președinte este ales protopopul Ștefan Rusu, epitropi fiind Emil Aurel Dandea, primarul orașului Târgu-Mureș, Ioan Macavei și Teodor Duca²³⁶ Acestora le revine sarcina și răspunderea îndeplinirii hotărârii din 4 martie 1925, de ridicare a monumentalei catedrale.

Evenimentul de sfințire a pietrei de temelie a catedralei este dublat de debutul lucrărilor de construire a încă unui monument și anume: Căminul ucenicilor români „Avram Iancu”,²³⁷ sfințit tot în ziua respectivă de către episcopul Nicolae Ivan al Clujului. Referindu-se la acest eveniment, primarul orașului arăta că cele două comitete însărcinate cu coordonarea lucrărilor de edificare, au „... *hotărât ca ambele aceste temple – una a lui Dumnezeu alta a muncii – să se pună piatra fundamentală în cadrul serbărilor de 10 mai*”. De la început comitetul ales pentru noul cămin condus de Dr. Aurel Baci, a beneficiat de sprijinul primarului Emil Aurel Dandea. Pe lângă atribuirea gratuită a terenului, primarul român înțelege să sprijine și material ridicarea noului edificiu, „...*care ca în toate acțiunile românești și-a vărsat toată căldura sufletului lui de moț, care prin gesturile ce le făcea părea să repare nedreptățile seculare îndurate de înaintașii lui*”. Până în anul 1930 acesta contribuie cu suma de 1.885.000 lei.

În prima perioadă destinată ridicării catedralei, lucrările avansează destul de repede. Din raportul comun, din 26 septembrie 1925 al arhitectului Iosif Victor Vlad și al inginerului Erwin Maetz,²³⁸ deducem principalele faze de lucru desfășurate, precum și soluțiile de ordin tehnic, recomandate. Modificarea planului de săpături, ca urmare a necesității de adâncire a fundației, a creat posibilitatea ca sub fiecare turn, la demisol, să se obțină spații suplimentare cu acces direct de la nivelul solului, apte pentru amenajarea centralei termice, locuințe pentru paraclisier sau călugăr. La 1 august 1925, începe ridicarea zidurilor despărțitoare de beton de la demisolul catedralei, lucrare care, până la întocmirea raportului, avea să fie realizată în proporție de 2/3 urmând, să fie terminată în următoarele 12 zile. După finalizarea lucrărilor de izolații orizontale, cu data de 24 septembrie 1925, se trece la ridicarea efectivă a pereților portanți de cărămidă la turnurile dinspre nord-est și nord-vest, cu

²³⁵ „Renașterea”, Cluj, 20/17 mai 1925.

²³⁶ Dr. Petru Roșca, *La sfințirea catedralei ortodoxe*, în „Glasul Mureșului”, I, nr. 2 din, 29 noiembrie 1934, p.1.

²³⁷ „Orașul”, IV, nr. 6 din 1 martie 1926.

²³⁸ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 776/1925, f. 64/65.

poziționarea cadrelor pentru uși, „... ceea ce înseamnă începutul ziditului parterului înalt a bisericii”. Lucrările de beton realizate până la 26 septembrie 1925, așa cum este prezentat în raport, se ridică la suma de 1,137.456 lei²³⁹ Anii 1925-1926 se dovedesc deosebit de prielnici, atât sub aspectul financiar, dar și material, astfel încât lucrările de ridicare a bisericii avansează destul de rapid. Din darea de seamă cu privire la cheltuielile din anul 1925 pentru ridicarea bisericii,²⁴⁰ deducem că valoarea lucrărilor realizate se ridică la 2.530.000 lei, lucrări ce cuprind spăaturi de pământ până la -4,10 m, fundația de beton, dulgherie, zidăria de cărămidă la parter, cu un volum de 850 mc. Pentru anul 1926 s-au prevăzut alți 2.670.999 lei, astfel ca, până la 15 iulie zidăria să ajungă până la nivelul cornișei. Până la sfârșitul anului, când la 31 decembrie 1926, arhitectul Iosif Victor Vlad și inginerul Erwin Maetz prezintă comitetului parohial contul lucrărilor executate, valoarea acestora ridicându-se la 7.954.567 lei 86 bani.²⁴¹ În totalitate, în anii 1925 – 1926, s-a realizat un volum de lucrări de 4773 mc din care, 2160 mc reprezentând fundația de beton, 912 mc, zidăria parterului, 1381 mc zidăria registrului superior, 320 mc, pilaștri și empoarele din beton armat. Pentru realizarea acestor lucrări s-au folosit următoarele materiale de construcție: 100.000 kg piatră; 2707,02 mc pietriș; 1027,25 mc nisip; 301.140 kg ciment; 85955 kg tras; 109600 kg var; 664.000 bucăți cărămidă. Onorarii plătite: arhitectului Iosif Victor Vlad – 185.000 lei; D-lui Dege-5000 lei.

În paralel cu desfășurarea lucrărilor concrete de ridicare a catedralei, efortul Comitetului parohial, al protopopului Ștefan Rusu, este concentrat pentru asigurarea fondurilor necesare, pentru achiziționarea materialelor de construcție, dar și pentru plata mâinii de lucru. După ce, în anul 1921, Banca Românească a donat suma de 20.000 de lei, în anul 1925, mai dă încă 20.000 lei.²⁴² Tot în acest an, la 20 martie, primarul Emil Aurel Dandea,²⁴³ prin Serviciul tehnic al Primăriei comunică lui Ștefan Rusu, faptul că întrucât lucrările de edificare vor începe în termen de 30 de zile, pe lângă suma de 500.000 lei, mai asigură și cărămida necesară, cu plata valorii acesteia în favoarea furnizorului. Doar la cinci zile, subprefectul județului, prin adresa nr. 2, din 25 martie 1925,²⁴⁴ comunică lui Ștefan Rusu dorința de a începe cât mai grabnic lucrările de edificare a bisericii, scop în care acordă o subvenție de 1.000.000 lei, „... care se va ordonanța îndată după aprobarea Ministerului”. Concomitent, prin adresa nr. 6 din martie 1925, primarul Emil Aurel Dandea comunică protopopului faptul că „... este în situația plăcută a mai ajuta această operă – afară de tot ce a făcut pentru ia până acum - încă cu suma de cca. 1.500.000 lei... însă numai în cazul când Catedrala plănuită va fi un adevărat monument de artă românească, un decor a pieței unde se va

²³⁹ Ibidem, nr. 785/1927, f. 29-30.

²⁴⁰ ANSJ Mureș, Paroh. ort. Tg.Mureș, nr. 783/1926, f. 0.

²⁴¹ Ibidem, nr. 785/1927, f. 29-30.

²⁴² Ibidem, nr. 493/1925, f. 7

²⁴³ Ibidem, nr. 776/1925, f. 34.

²⁴⁴ Ibidem, nr. 493/1925, f. 11.

ridica".²⁴⁵ Promisiunea este îndeplinită prin Decizia nr. 7068, din 7 iulie 1925 (Anexa IX. a,b), a Consiliului municipal, când din fondul pentru deschiderea de credite suplimentare și extraordinare este aprobată alocarea de 1.500.000 lei.²⁴⁶

În urma unor intervenții anterioare, începând cu anii 1922 – 1923, cât și a raportului nr. 208/1923, înaintat de protopopul Șteaf Rusu, Ministerului Culturii și Artelor, prin ordinul de plată nr. 2393, din 25 iunie 1925, se încredințează suma de 1.000.000 lei.²⁴⁷ Din nou, Consiliul municipal Târgu-Mureș, prin adresa nr. 8273, din 11 august 1925, comunică hotărârea prin care se *„ordonațeară restul sumei din prevederile bugetare pe anul în curs pentru catedrala ortodoxă română, adică 399.355 lei.*²⁴⁸ Sensibilă la efortul depus de Consiliul parohial ortodox din Târgu-Mureș, Prefectura Județului Mureș - Turda, văzând intenția Comitetului parohial, *„...ca nou edificânda biserică prin monumentalitatea și frumuseța ei artistică să fie expresia fidelă a sufletului națiunii unită în granițele ei etnice - și să fie un monument de slavă al lungului șir de mucenici și ostași eroi”,* precum și faptul *„că orașul de reședință Tg. Mureș până acum a subvenționat această măreață operă națională cu o sumă de peste 2.000.000 lei” etc, prin Hotărârea nr. 840 din 6 octombrie 1925, acordă o subvenție de 1.000.000 lei din excedentul exercițiului financiar pe anul 1924.*²⁴⁹ Hotărârea este aprobată de Consiliul Ministerelor, prin Decizia nr. 3603, din 13 octombrie 1925,²⁵⁰ și ca urmare pusă în aplicare. Promisiunea lui Emil Aurel Dandea pentru asigurarea cărămizilor necesare catedralei este realizată la 9 noiembrie 1925, când Uzinele Comunale din oraș confirmă primirea sumei de 900.000 lei.²⁵¹

Pentru a avea o evidență clară a sumelor primite prin diferite forme, cât și a cheltuielilor, începând cu anul 1925, până în anul 1932, s-a înființat un registru ce poartă titlul: *„Donații și ajutoare pentru Edificarea bis. ort. române din Târgu-Mureș. 1925-1932”.*²⁵² Pentru anul 1925 sunt notate 84 poziții; anul 1926 cu 89 poziții; anul 1927 cu 75 poziții, anul 1928 cu 158 poziții, anul 1929 cu 124 poziții, anul 1930 cu 63 poziții anul 1931 cu 64 poziții și anul 1932 cu 31 poziții.

Nu cu mult timp înainte de expirarea mandatului său, în anul 1926, Emil Aurel Dandea intervine la ministrul Cultelor și Artelor, Alexandru Lapedatu, solicitând o subvenție de 7.000.000 lei din excedentul bugetar al anului 1925, *„pentru ca astfel să putem desăvârși opera începută sub ocrotirea înțeleghătoare a D-Voastră”.*²⁵³ Continuă acțiunea de strângere fonduri și prin colecte publice, de pe întreg teritoriul județului, atât cu sprijinul unor instituții publice, cât și prin donații din partea a numeroși

²⁴⁵ ANSJ Mureș, Paroh. ort. TgMureș, nr. 776/1925, f. 10.

²⁴⁶ Ibidem, nr. 493/1925. f. 13.

²⁴⁷ Ibidem, nr. 493/1925, f. 37.

²⁴⁸ Ibidem, nr. 776/1925, f. 59.

²⁴⁹ Ibidem, nr. 493/1925, f. 37.

²⁵⁰ Ibidem, nr. 493/1925, f. 38.

²⁵¹ ANSJ Mureș, Consiliul orașului, nr. 4986/1926

²⁵² ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 780/1925-1932., f. 1-28.

²⁵³ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 776/1925, f. 72

cetățeni. Un ajutor de 10.000 lei este oferit și de Consiliul comunei Toplița Română, azi municipiul Toplița, care prin adresa nr. 943 din 24 noiembrie 1925 (Anexa X), comunică protopopului din Târgu-Mureș²⁵⁴ următoarele: „*Vă rugăm primiți acest dar ca un mic semn al dragostei și admirațiunei ce poartă populația noastră română din acest loc, față de mărețele opere începute de Preasfinția Voastră și iluminării conducători ai orașului Tg.Mureș cari din „Vásárhelyul” monstrul din vremea asuprirei faceți un adevărat Templu al Neamului*”. Mulțumind pentru ajutorul acordat, Ștefan Rusu arată că scrisoarea a fost trimisă ziarelor „Renașterea” din Cluj și „Viitorul Mureșului” din Târgu-Mureș, pentru ca nobilul gest să fie cunoscut și apreciat de populația românească din zonă. Ca urmare a ordinului nr. 19.640/1924 al Ministerului Sănătății Publice, de sprijinire a Comitetului parohial din Târgu-Mureș, Prefectura Județului Mureș, prin procesul-verbal nr. 17 din 21 ianuarie 1926 (Anexa XI. a,b), face cunoscut că s-a strâns suma de 97.885 lei și 50 bani,²⁵⁵ iar prin procesul-verbal nr. 4598 din 14 ianuarie, mai oferă încă 32.000 lei.²⁵⁶ La rândul său, episcopul Nicolae Ivan, la 4 decembrie 1927, după ce arată că prilejuit de punerea pietrei de fundament la biserică a promis o sumă de 10.000 lei, însă din anumite motive nu a putut onora promisiunea, trimite o primă tranșă de 5000 lei, urmând ca restul sumei să o onoreze în anul 1927. Scrisoarea are și o însemnătate aparte, întrucât în alegerile din acel an Emil Aurel Dandea nu a mai fost ales primar, episcopul sesizând faptul că aceste schimbări vor influența în mod negativ bunul mers al lucrărilor la catedrală, arătând: „*Aud, că schimbările obvenite la conducerea orașului influențează lucrările de zidire în mod nefavorabil și în punctul acesta încă doresc să fiu informat*”.²⁵⁷

Intervențiile protopopului Ștefan Rusu la Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale nu rămân fără ecou, întrucât pe lângă anterioarele favorizări, la 3 martie 1926 și 125 februarie 1927,²⁵⁸ se comunică protopopului acordul pentru colectarea de fonduri, până la sfârșitul fiecărui an în curs. Nu putem neglija și aportul adus de Societatea Ortodoxă a Femeilor Române, filiala din Târgu-Mureș, care în anul 1927 strânge un fond de 220.000 lei, sumă confirmată de protopop la 15 martie 1927,²⁵⁹ acțiunea desfășurându-se și în anii următori.

Făcând o recapitulare a sumelor subvenționate de către principalele instituții de stat, la 1 decembrie 1927, protopopul Ștefan Rusu dă următoarele date:²⁶⁰

a – de la comuna Târgu-Mureș.....	în 1925 suma de.....1.000.355 lei
	în 1926 suma de.....1.500.000 lei
	în 1927 suma de.....350.000 lei

²⁵⁴ *Ibidem*, nr. 493/1925, f. 43

²⁵⁵ *Ibidem*, nr. 783/1926, f. 1.

²⁵⁶ *Ibidem*, nr. 785/1927, f.4.

²⁵⁷ *Ibidem*, nr. 783/1926, f. 51.

²⁵⁸ *Ibidem*, nr. 783/1926, f. 10.

²⁵⁹ *Ibidem*, nr. 785/1927, f. 16.

²⁶⁰ *Ibidem*, nr. 185/1927, f. 35-36.

Total:.....3.849.355.lei

b – de la Județul Mureș-Turda.....în 1925 suma de1.000.000 lei
în 1926 suma de.....500.000 lei
în 1927 suma de.....600.000 lei
Total:.....2.100.000 lei

c – de la Stat.....în 1925 suma de.....1.000.000 lei
în 1926 suma de.....1.000.000 lei
Total:.....2.000.000 lei

În total s-au subvenționat fonduri în valoare de:..... 7.949.355 lei.

Prin străduința lui Ștefan Rusu, ajutoarele bănești sunt întregite și cu oferte pentru unele materiale de construcție necesare. La 6 aprilie 1925, se solicită Direcțiunii generale a CFR atribuirea a 300 mc de piatră,²⁶¹ iar în anul 1927,²⁶² Consiliul municipal din Târgu-Mureș, la o solicitare anterioară, prin hotărârea adusă în ședința ținută la 15 martie 1927, donează gratuit cele două plăci de marmură aflate în custodia Palatului Culturii, care s-au montat pe cele două părți laterale ale tindei femeilor, ca să amintim doar câteva asemenea preocupări. Rămânând la această perioadă, amintim ofertele lui Al. Dimitriu de la Fabrica de produse metalice din București, arătând că „...în dorința de a colabora negreșit la opera D-Voastră creștinească, am revăzut și mi-am recalculat prețurile și în consecință m-am decis să reduc costul întregii lucrări cu în totul condițiile de lucru și materiale prevăzute în ultima mea ofertă, pentru toate 4 turlele.”²⁶³ Nu știm rezultatul acestei oferte, însă numai cupola principală și lanterna au fost învelite cu tablă de cupru.

Temerile episcopului Nicolae Ivan cu privire la desfășurarea în viitor a lucrărilor la catedrală, din nefericire s-au dovedit a nu fi doar simple prezumții. Prin plecarea lui Emil Aurel Dandea de la conducerea Primăriei din Târgu-Mureș, protopopul pierde un adevărat sprijinitor, rămânând singur în fața tuturor greutăților care nu au întârziat să apară. Noua conducere, primarul ales, Bernády György,²⁶⁴ nu a reușit să termine construirea catedralei. Atât Bernády György cât și ceilalți primari români ce au urmat pînă la revenirea lui Emil Aurel Dandea, au avut de înfruntat condițiile crizei economice din anii 1929-1933, când fondurile destinate investițiilor au fost diminuate substanțial. În iulie 1927, primăria acordă o subvenție de 500.000 lei celor două biserici românești în construcție.²⁶⁵

²⁶¹ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 776/1925, f. 41.,

²⁶² Ibidem, nr. 785/1927, f. 15.

²⁶³ Ibidem, nr. 785/1927, f. 20, 23.

²⁶⁴ A fost primar în perioada 27 martie 1926 – 15 februarie 1929, urmat de Adrian Popescu (16 februarie 1929 – 7 octombrie 1939); Ioan Pantea (8 octombrie 1930 – 31 iulie 1931); Petre Muscă (1 august 1931 – 18 iunie 1932); Ioan Pantea (11 iunie 1932 – 11 decembrie 1933).

²⁶⁵ „Avându-se în vedere că vechile biserici românești aflate în oraș sunt în ruină, mai ales biserica greco-orientală, care fiind construită de lemn mai bine de 100 de ani și care este cu totul putrezit din cauza vechimei și intemperiilor... Așa deci acordarea acestui avantaj s-a făcut pentru servirea intereselor

La 26 mai 1928, în cadrul adunării Consiliului parohial ortodox din Târgu-Mureș,²⁶⁶ la care participă Emil Aurel Dandea ca primar dar și ca episcop al bisericii, membrii consiliului, precum și arhitectul Iosif Victor Vlad și Erwin Maetz, se dezbate unele aspecte cu privire la construirea bisericii. S-au lansat unele afirmații denigratoare la adresa arhitectului Iosif Victor Vlad, precum calitatea necorespunzătoare a fundațiilor, proporția prea mare a catedralei, față de care arhitectul arată: *„Dimensiunile bisericii nu au fost alese după bunul plac, ci ele au fost impuse de principiile elementare ale arhitecturii aplicate împrejurărilor din Târgu-Mureș și anume piața, adică locul unde se construiește și imobilul lui Bürger* ²⁶⁷ *a cărui înălțime indică și unui laic dimensiunile unei biserici”.*

La toate acestea, adăugăm insistența Consistoriului eparhial din Cluj, a episcopului Nicolae Ivan, pentru accelerarea lucrărilor la catedrală, solicitând repetate rapoarte cu privire la starea lucrărilor la aceasta.²⁶⁸ Dintr-o comunicare a lui Ștefan Rusu, nr. 376, din 17 iunie 1929,²⁶⁹ constatăm că lucrările au fost reluate la 8 aprilie, deoarece au stagnat o anumită perioadă de timp. Cu întârziere, la 25 mai, arhitectul prezintă unele detalii de proiect, necesare pentru continuarea lucrărilor, ce se desfășoară sub supravegherea inginerului Maetz Ervin. Conștient de eforturile depuse, cu regret și durere în suflet, în scrisoarea adresată episcopului, Ștefan Rusu arată că *„...subsemnatul știu aprecia timpul și știu să-mi fac datoria și astfel, liniștit în conștiința mea, am luat cu durere la cunoștință imputarea nemeritată, adusă poate prin informațiuni răutăcioase, lăaturalnice”.* Mai arată în scrisoare că *„Pentru ridicarea acestei biserici am alergat poate singur necunoscând oboseală și astfel mă miră imputarea că „alții lucră cu spor și noi nu progresăm cum trebuie”.* În final, solicită să nu mai fie suspus atâtor molestări, *„...cer a se face contra mea anchetă, pentru neglijența ce ași fi avut-o în chestia zidirii bisericii și a se constata conform normelor în prezența Consiliului parohial dacă într-adevăr merit reproșurile la cari sunt expus”.*

De fapt, protopopul a făcut noi intervenții pentru primirea de noi subvenții, cum a procedat la 2 martie 1929, când a solicitat Președintelui Comisiei Interimare a orașului, Adrian Popescu, să-i acorde 500.000 lei. Cererea nu a fost soluționată favorabil, în răspunsul dat menționându-se motivele: *“...Primăria nu poate acorda subvenții și pentru motivul, că, este nevoită a satisface alte lipsuri urgente și de mare importanță, dintre cari prima este chestia alimentării cu apă, care nu poate suferi amânare și care reclamă cheltuieli foarte mari”* Pe de altă parte, *„vă comunicăm că nu*

românești și ca bun român, am făcut acest gest pentru ambele biserici românești”. ANSJ Mureș, Consiliul orașului, nr. 13.049.

²⁶⁶ ANSJ Mureș, Prot.ort. Tg.Mureș, nr. 790/1928, f. 4-5.

²⁶⁷ Este vorba de clădirea „Apollo” din Piața Trandafirilor nr. 5, care în anul 1924 a fost supraetajată cu cel de-al treilea etaj și mansarda.

²⁶⁸ S-au mai solicitat rapoarte în anul 1929, prin adresele nr. 1992, 2445, 3002, 38888, din anul 1929 etc, față de care protopopul a oferit detalii privind lucrările, cât și asigurarea unor fonduri. ANSJ Mureș, Protop. Ortodox Român, nr. 7771/1929, f. 7, 13.

²⁶⁹ ANSJ Mureș, Prot. ort. Tg.Mureș, nr. 538/1929, f. 45.

*putem satisface cererea D-voastră, deoarece, pe deoparte, pe baza principiului de echitate dacă v-om acorda D-voastră subvenția cerută, ar urma să acordăm pentru fiecare biserică din localitate astfel de subvenție, ceea ce, având în vedere numărul destul de însemnat al bisericilor, s-ar ridica la o sumă foarte mare, iar pe de altă parte, municipiul se află în prezent într-o situație financiară atât de precară încât îi este imposibil a-și lua asupra sa obligamentul suportării unor cheltuieli atât de mari.*²⁷⁰

O ilustrată din anul 1928 ne dă posibilitatea aprecierii stadiului lucrărilor la catedrală. Este realizată elevația, cele patru turnuri laterale, inclusiv cupolele, fără cupola centrală. Acesta se va realiza în anul următor, și așa va rămâne până în vara anului 1930. Într-o scrisoare din 26 august 1930, adresată Ministerului Agriculturii și Domeniilor, după ce arată situația lucrărilor de edificare a catedralei, Ștefan Rusu solicită reducerea impozitului după bunul imobiliar din comuna Band, numit „Lacul”, aflat în proprietatea protopopiatului. Revenind cu o nouă scrisoare, la 20 septembrie 1930²⁷¹ (Anexa XII), solicită din nou reducerea arendei la 5000 lei anual, față de care, prin adresa nr. 209789, din 27 septembrie 1930, ministerul face cunoscut parohiei Târgu-Mureș că o scutește de plata arenzii de 50.000 lei pentru anul 1930, „... cu obligațiunea ca suma să se verse în fondul de construcții al catedralei ca donațiune dată de Ministerul Agriculturii. Odată cu aceasta vă facem cunoscut că tot astăzi s-a dat ordin pentru scăderea debitului cu suma de 50.000 lei arendă pe anul 1930”.²⁷² Se mai menționează: „Odată cu aceasta vă facem cunoscut că tot astăzi s-a dat ordin pentru scăderea debitului cu suma de 50.000 lei arendă pe anul 1930”.

Întrunit în ședința extraordinară, din 18 octombrie 1930, Consiliul parohial, împreună cu comitetul restrâns responsabil cu edificarea catedralei, respectiv protopopul Ștefan Rusu și alți 18 membri, între care și Emil Aurel Dandea ca epitrop, apoi Simion Pantea, Victor Groza, Henteș Iuliu etc,²⁷³ prezent fiind și arhitectul Iosif Vlad Victor, analizează stadiul lucrărilor de construcție reîncepute în luna septembrie a aceluiași an. Cu această ocazie se arată sprijinul acordat de episcopul Nicolae Ivan prin suma de 400.000 lei, primită din partea Ministerului de Interne și Cultelor, precum și 200.000 lei din partea orașului și 300.000 lei din partea județului. Dintr-o scrisoare a arhitectului Iosif Victor Vlad, datată la 8 august 1931,²⁷⁴ constatăm că până la acea dată sunt realizate unele lucrări de finisaj exterior, învelirea cu tablă a cupolei centrale, a lanternei, urmând ca pentru realizarea pietrei artificiale să fie solicitat meșterul Vegh, iar montarea acesteia să fie încredințată lui Klosz Valentin. Importantă donație oferă fostul paroh din Sângeorgiu de Mureș, preotul Nicolae Motora, care la 20 iunie 1931 depune la sucursala din Târgu-Mureș a Băncii Marmorosch, suma de 300.000 lei „în

²⁷⁰ ANSJ Mureș, Consiliul orașului, nr. 4916/1929.

²⁷¹ ANSJ Mureș, Prot.ort. Tg.Mureș, nr. 549/1931, f. 33

²⁷² Ibidem, nr.549/1930, f. 30.

²⁷³ Ibidem, f. 46

²⁷⁴ Ibidem, nr. 802/1930, f. 4.

favorul fondului pentru iconostasului Catedralei Ortodoxe Române din Tg.Mureș”,²⁷⁵ pe lângă alți 300.000 și respectiv 400.000 lei, oferiți pentru catedrala din Cluj și biserica din Câmpeni. Actul de donare este aprobat de Consistoriul din Cluj în ședința din 27 iunie 1931. Iconostasul sculptat în lemn este realizat de Samuil Keresztesi din Tășnad.

Încet, încet, lucrările de ridicare a bisericii ajung aproape de partea finală. La 15 octombrie 1931, sunt montate crucile de pe cupola centrală și cele 4 turnuri, iar la 19 aprilie 1932, se sfințesc cele 5 clopote, a căror valoare este de 453.150 lei.²⁷⁶ Clopotele ajung la Târgu-Mureș la 19 aprilie 1932, când se și montează. În raport de mărimea lor ele sunt următoarele:

- clopotul de 1604 kg donat de parohie;
- clopotul de 805 kg donat de preotul Nicolae Matora din Sângeorgiu de Mureș;
- clopotul de 482 kg donat de parohie
- clopotul de 332 kg donat de Liceul militar „Mihai Viteazul”;
- clopotul de 201 kg donat de fostul subprefect Roșca Petru.

În anul 1933 pictorul Virgil Simionescu din Lugoj pictează iconostasul, după care s-a trecut la realizarea tencuielilor interioare, care sunt finalizate în anul următor.²⁷⁷ Pentru terminarea lucrărilor la catedrală, Consiliul parohial solicită prefectului alocarea sumei de 2.000.000 lei.

Revenirea la conducerea Primăriei a lui Emil Aurel Dandea, la 23 martie 1934, s-a dovedit încă odată benefică pentru oraș. Cunoscând problemele orașului, de îndată, primarul a trecut la continuarea programului întrerupt în anul 1926, între care: *„...încheierea contractului pentru introducerea gazului metan, terminarea catedralei ortodoxe și a celei greco catolice române și a palatului căminului de ucenici români”* din bugetul pe anul 1934, pentru cele două edificii fiind prevăzuți 400.000 + 100.000 lei.²⁷⁸

Cu puțin timp înainte de terminarea lucrărilor la catedrală, într-un articol din publicația *“Gazeta Mureșului”,²⁷⁹* prin care se elogiază arhitectul Iosif Victor Vlad, cel care a întocmit proiectul monumentalei catedrale, printre altele, arăta: *„Lucrările în interior se continuă cu aceeași febrilitate după un plan îndelung meditat de creatorul acestui mare monument de artă creștină și românească, care este d-l prof. Vlad, de la Politehnica din Timișoara. Opera D-lui Vlad reprezintă admirabil ideea arhitectonică ce și-a propus să o realizeze. Este un gânditor avizat și adânc în meseria domnisale...Iconostasul va fi lucrat după indicațiile sale, având ca model pe cel de la biserica Sf. Gheorghe Nou de la București, care este ctitorie de-a lui Vodă Brâncoveanu”.*

După un îndelungat efort, de aproape un deceniu, plin de greutate materiale și obstrucționări, mai mult sau mai puțin justificate, Comitetul parohial din Târgu-Mureș,

²⁷⁵ *Ibidem*, nr. 554/1931, f.68.

²⁷⁶ *„Renașterea”,* Cluj, nr. 19 din 8 mai 1932.

²⁷⁷ *ANSJ Mureș, Prot. Ort. Tg.Mureș*, nr. 818/1934, f.2.

²⁷⁸ *Dare de seamă*, pentru anul 1935, anul XIV, 1936, p. 9, 20.

²⁷⁹ *Gazeta Mureșului”,* IV, nr. 30, 26 august 1934. Articolul „Pentru desăvârșirea Catedralei Ortodoxe”.

protopopul Șteaf Rusu și, nu în ultimul rând credincioșii ortodocși din oraș, și-au văzut îndeplinit visul de a avea un locaș al lui Dumnezeu. La 2 decembrie 1934, cu ocazia sărbătoririi a 16 ani de la intrarea Armatei Române în orașul Târgu-Mureș, au loc festivitățile de sfințire a catedralei.²⁸⁰ La impresionanta adunare participă peste 3000 de invitați, între care, generalul Condeescu, ca reprezentant al Regelui Carol al II-lea, miniștrii Constantin Angelescu și Alexandru Lapedatu. Serviciul divin este oficiat de episcopul Nichita Duma de Argeș, fost protopop al Reghinului, originar din satul Săcalu de Pădure, de lângă Reghin. După cuvenitele luări de cuvânt ale oaspeților și a lui Ștefan Rusu, primarul Emil Aurel Dandea, în finalul alocuțiunii sale, arăta: *Am ținut ca serbarea aceasta să aibă loc din prilejul acelorasi evenimente atât de glorioase: Unirea Ardealului și intrarea armatei române în acest oraș...Simbolul credinței noastre strămoșești biserica, reprezintă dreptatea cauzei noastre și asigură toate neamurile conlocuitoare și țările vecine, că vor fi tratate cu blândețea și bunătatea proverbială a Românilor tot timpul cât vor merita acest tratament prin loialitatea lor*". Cu prilejul acestor festivități, în numele Regelui Carol al II-lea, generalul Condeescu îl decorează pe Emil Aurel Dandea cu medalia „Meritul cultural”, ca recompensă pentru eforturile depuse pentru ridicarea catedralei.

În albumul dedicat sfințirii catedralei, publicat la 6 noiembrie 1934, de Primăria municipiului și de ziarul „Glasul Mureșului”²⁸¹, s-au prezentat și date privind principalele contribuții pentru catedrală:

1. Subvenții din partea Primăriei din Târgu-Mureș.....6.364.355 lei
2. Subvenții din partea Județului Mureș.....4.947.000 lei
3. Subvenții de la Stat.....3.760.000 lei
4. Colecte și donații de la particulari.....2.250.418, 38 lei
- În total, s-a donat suma de.....17.321.773, 38 lei.

Festivitățile de sfințire a catedralei au fost înregistrate pe peliculă, filmul fiind difuzat ca jurnal de actualități la cinematografele din țară,²⁸² fiind realizat și nu număr de 750 de fotografii de 6/9 cm.²⁸³ Aceste documente nu mai există, ele sunt ori dispărute definitiv, ori păstrate în cine știe ce colecție particulară.²⁸⁴

De-a lungul anilor, în mai multe rânduri, catedrala cunoaște diferitel lucrări de reparații, dar și de noi decorațiuni interioare. În anul 1965, la o neinspirată hotărâre a unor lideri politici din fosta Regiune Autonomă Maghiară și a Comitetului Orășenesc de Partid, s-a trecut la demolarea parțială a terasei bisericii, în vederea amenajării unui loc de parcare. Urmare a intervenției Protopopiatului Ortodox Român din Târgu-Mureș, s-a dispus refacerea terasei. La baza lucrărilor de reconstruire a stat documentația

²⁸⁰ „Orașul”, anul XII, nr. 24, 15 decembrie 1934, p.227, 228; „Glasul Mureșului”, anul I, nr. 2, 29 decembrie 1934, p.1.

²⁸¹ *Ibidem*.

²⁸² *ANSJ Mureș, Consiliul orașului*, nr. 28533/1934.

²⁸³ *Ibidem*.

²⁸⁴ Virgil Pană, *op. cit.*, p. 134.

tehnică, întocmită la 30 noiembrie 1965, ce poartă titlul: „*Deviz estimativ pentru lucrări de reparație la catedrală*”,²⁸⁵ valoarea lucrărilor fiind de 99.000 lei, din care, 86.776 valoarea construcțiilor și 7.000 lei, a instalațiilor electrice exterioare. Între anii 1970-1986, când protopop era David Lazăr, un colectiv de pictori sub supravegherea lui Nicolae Stoica, realizează vasta pictură interioară cu o suprafață de 6500 mp, din care remarcăm mozaicul de 12 m înălțime din absida altarului, ce reprezintă pe Fecioara Maria cu Pruncul. La 11 noiembrie 1990, se săvârșește resfințirea catedralei de către Prea Fericitul Părinte Teoctist, urmată de o liturghie, la care au participat circa 40.000 de credincioși.²⁸⁶

În ultimii ani, prin grija preoților Nicolae Gheorghe Șincan și Silviu Negruțiu, sunt realizate lucrări de reparații capitale la acoperișul catedralei, după proiectul ing. Ionică Moldovan, constând din înlocuirea învelitorii, a jgheburilor și burlanelor cu tablă din cupru, cât și lucrări de reparații la tencuieli, tâmplărie, instalații. Lucrările au fost realizate de SC. „Socor” SRL, inginer Sever Ormenișan,²⁸⁷ în baza Autorizației de construire nr. 927/11114, din 3 iulie 2005.²⁸⁸

La solicitarea Protopopiatului Ortodox nr. II, Târgu-Mureș, nr. 6999, din 23 decembrie 2013, Primăria Municipiului Târgu-Mureș, prin Certificatul de Urbanism nr. 33/6999/2013, din 10 ianuarie 2014, avizează²⁸⁹ evidențierea bisericii în Cartea Funciară, în care scop este emis și „Certificatul de atestare a edificării construcției”, nr. 6999, din 11 ianuarie 2014.

Pictura interioară

- Cercetând arhiva Parohiei Ortodoxe Române, nr. V, din cartierul Mureșeni,²⁹⁰ am avut plăcuta surpriză de a găsi un dosar cu 53 file, ce cuprinde acte privitoare la demersurile pentru realizarea picturii la Catedrala din Târgu-Mureș.²⁹¹

„Artistul-pictor” D. Brăescu din București, ca un prim-participant la concurs, prezintă Comitetului parohial al Catedralei Ortodoxe din Târgu-Mureș oferta pentru realizarea picturii în frescă, ce „*se va executa conform tradiției bisericilor noastre vechi, declarate în monumente istorice, păstrându-se Sfințe canoane și a creia o desăvârșită operă de artă*”. Lucrarea ar fi fost terminată în timp de 2 ani și jumătate, iar costul lucrărilor a fost apreciat la valoarea de 3.500.000 lei.²⁹² Este un cunoscut pictor de biserici, între altele a pictat capela Palatului regal din Balcic (Bulgaria), biserica „Sf.

²⁸⁵ ANSJ Mureș, Paroh. ort. Tg.Mureș, nr. 2-5.

²⁸⁶ Mitropolia Ardealului, anul XXXV, nr. 6, noiembrie-decembrie, 1990, p. 83.

²⁸⁷ Monumente de arhitectură bisericească răsăriteană. Catedrala Mare „Înălțarea Domnului” Târgu-Mureș, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2006, f.p.

²⁸⁸ Arhiva Primăriei municipiului Târgu-Mureș, Compartimentul arhitect șef, nr. 11114/2005.

²⁸⁹ Primăria municipiului Târgu-Mureș, Compartimentul arhitect șef, dosarul nr. 6999/2013.

²⁹⁰ Aduc pe această cale mulțumirile mele părintelui Ioan Tutecean, care, cu deosebită amabilitate mi-a pus la dispoziție documentația.

²⁹¹ Arhiva Paroh. ort. Române, V, Mureșeni din Târgu.Mureș.

²⁹² Ibidem, f. 19-20.

Maria” din București, biserica Ortodoxă din Lipova etc. Oferta este însoțită de un memoriu al pictorului în care își prezintă activitatea, precum și alte recomandări.²⁹³

Dosarului i s-au atașat și ofertele a încă patru pictori. Două devize-ofertă sunt prezentate de pictorul D. Belizarie din București. După o perioadă, la 6 aprilie 1937, printr-o scrisoare adresată protopopului Ștefan Rusu, pictorul solicită să i se comunice hotărârea luată cu privire la realizarea picturii.²⁹⁴ La solicitarea acestuia, protopopul îi transmite următoarele: „*Cu multă părere rău Vă aduc la cunoștință că nu vi sa încredințat Dumneavoastră pictura iconostasului de la biserica noastră*” arătând că în ședința din „5 iunie a.c. a hotărât ca pictura să deie D-lui profesor pictor Simionescu din Lugoj”, cu mențiunea că acesta a pictat biserica greco-catolică din Târgu-Mureș²⁹⁵. Alt pictor ce-și oferă serviciile este Emil Ivănescu din București. La 20 martie 1937, acesta întocmește devizul-ofertă pentru pictarea iconostasului (icoanele din tâmplă), pentru suma de 440.000 lei, cât și pentru cel pentru pictura murală în biserică, pentru suma de 1.500.000 lei.²⁹⁶ Printr-o scrisoare din 22 aprilie 1937, adresată protopopului, pictorul prezintă preopunerea ce urmează să o realizeze, anexând și planul iconostasului realizat de Bobletec Traian din Nazna.²⁹⁷ La 9 iunie 1937, disperat, pictorul se adresează protopopului din Târgu-Mureș, solicitând un răspuns la oferta dată.²⁹⁸ Alți pictori sunt: Arutiun Avakian din București, a cărui ofertă este de 1.850.000 lei, la iconostas și pictura murală,²⁹⁹ precum și Nicolae Barna de la Episcopia Ortodoxă din Cluj.

Așadar, pictura iconostasului este realizată de Virgil Simionescu din Lugoj, cel care, cu puțin timp în urmă, a terminat pictura la biserica Greco-catolică din Târgu-Mureș. Numai așa putem explica izbitoarea asemănare a două icoane împărătești, și anume *Sf. Nicolae* și *Sf. Ioan Botrezătorul*, aflate la Catedrala Mare Ortodoxă și Catedrala greco-catolică. La ambele cei doi sfinți sunt înfățișați în atitudini identice și doar vestimentația, atât ca și culoare, precum și fondul scenei diferă.

La data sfințirii catedralei, era pictată doar cupola mare. În Iulie 1935, pictorii Alex Papp, Aron Demian și Aurel Ciupe, primesc sarcina împodobirii cupolei bisericii. Între timp, Alex Papp este chemat la Timișoara pentru organizarea Academiei de pictură de acolo. Astfel, până în toamna anului 1935, sunt pictate scenele „*Liturghia ingerilor*” și „*Puterile cerești*”.³⁰⁰

²⁹³ *Ibidem*, f. 21-32.

²⁹⁴ *Ibidem*, f. 17.

²⁹⁵ *Ibidem*, f. 18.

²⁹⁶ *Ibidem*, f. 39-47.

²⁹⁷ *Ibidem*, f. 14-16.

²⁹⁸ *Ibidem*, f. 49.

²⁹⁹ *Ibidem*, f. 34-38.

³⁰⁰ „*Gazeta Mureșului*”, 18 septembrie 1935.

Descrierea catedralei

Odată cu terminarea lucrărilor de construire a catedralei și desfacerea schelelor, întregul edificiu s-a prezentat în grandioarea sa, până în prezent rămânând cea mai reprezentativă clădire de cult din oraș. Având o veche tradiție, arhitectura bisericii ortodoxe a dat valoroase locașuri de rugăciune, de o rară frumusețe și de o necontestată originalitate. De-a lungul veacurilor, această artă a trăit neîncetat în plin efort de creație, până către mijlocul secolului al XIX-lea când, importarea arhitecturii clasicizate a apusului a creat confuzii și devieri de la tradițiile vechii arte. În perioada primelor decenii ale secolului al XX-lea, s-a căutat să se revină la vechile principii, însă pe drumul impus de cerințele programelor de atunci, precum și al noilor sarcini, procedee, metode și materiale de construcție. Este perioada când s-a format stilul național românesc, printre cele mai reprezentative biserici din Transilvania amintind pe cele de la Alba Iulia, arh. V. Ștefănescu, din Timișoara, arh. I. D. Traianescu sau aceea din Cluj, arh. C. Pomponiu și G. Cristinel.

Așa cum a fost concepută de autor, catedrala din Târgu-Mureș prezintă un plan în formă de cruce grecească, prelungit spre vest cu „tinda femeilor”. Prin adoptarea noului tip de biserică, mai încăpătoare, mai înaltă și, de această dată, din materiale de construcție durabile, inclusiv betonul armat, a devenit obișnuită tendința de suprimare a zidului despărțitor dintre pronaos și naos, pentru a se obține un cât mai mare și unic spațiu. Tot în acest scop, s-a procedat la realizarea unor spații poligonale la capetele celor trei brațe, reușindu-se a se da o calitate remarcabilă a planului și volumelor, obținându-se largi perspective și efecte de spațiu interior. Mult timp catedrala din Târgu-Mureș, prin dimensiunile și volumul ei, a fost cea mai mare și monumentală biserică din țară.

Generos dimensionat pe cele două axe, parterul prezintă planul tradițional, cu dimensiuni interioare aproape egale: 39,15 m pe axa longitudinală de est-vest și 37,75 m pe axa transversală de nord-sud, din dreptul absidelor laterale. La capătul de vest al edificiului, intrarea este precedată de un exo-nartex închis, cu dimensiuni de 6,20 x 1,45m, ușa de intrare având mărimi de 2,80 x 4,60 m. Din vestibul, prin intermediul unei alte uși, similară cu precedenta, cât și cele două uși turnante, pătrundem în „tinda femeilor” (pronaosul), cu o lungime de 8,00 m ce precede naosul pantocrator. Trecerea în naos se face pe nesimțite, ea fiind marcată doar de cele patru coloane de susținere ale corului, de factură bizantină și de denivelarea la cota de +0,15 m, față de pardoseala naosului, asigurând o unitate completă a volumului boltit central, astfel încât de la prima vedere ochiul să cuprindă interiorul monumentului. Larg dimensionat, spațiul naosului prezintă forma unei cruci grecești, în mijlocul compoziției situându-se stâlpii robuști, cu secțiunea de 95 x 95 cm, care, prin intermediul celor patru pandative, asigură trecerea de la pătratul spațiului la cercul de bază al tamburului central, surmontat de cupolă, formând domul.

Abordând problema locașurilor mai noi, realizate din materiale durabile, devenind mai încăpătoare și în același timp mai rezistente, arhitectul Petre Antonescu arăta: „Astfel cum am putea, bunăoară, închipui planul unei biserici ortodoxe de o mai monumentală înfățișarea fără așezarea în mijlocul compoziției a celui caracteristic element de construcție religioasă ortodoxă care e cupola: acea cupolă a Sfintei Sofia din Bizanț, care de la strălucirea neuitată a primei sale geniale întocmiri a rămas pe vecie prezentă în toate bisericile și legată de simbolul boltei arcuite pe creștele noastre”.....

Distanța dintre stâlpi ce formează pătratul este de 12,10 m, ei fiind grupați câte patru, din care unul este inclus în zidăria masivă a turnurilor laterale. La capătul de est al axei longitudinale este situat altarul, despărțit de naos prin monumentalul iconostas, la care vom reveni. Atât altarul, cât și cei doi săni laterali, se termină cu câte o absidă pentagonală, cu o lățime de 12,10 m și o adâncime de 6,00 m, având laturile în lățimi de câte 5,00 m. Pe cele trei laturi extreme pereții au câte o fereastră alungită, în mărimi de 50 x 280 cm, care asigură pătrunderea luminii laterale în spațiul delimitat.

La capetele diagonalelor pătratului central al naosului sunt situate cele patru turnuri laterale, a căror înălțime ajunge la cercul tamburului cupolei centrale, consolidând prin masa lor punctele corespunzătoare celor patru piloni de rezistență. Planul fiecărui turn prezintă o secțiune pătrată în exterior și hexagonală în interior, laturile interioare având câte 4,50 m lățime. Cele două laturi exterioare ale turnurilor, â solid profilate au ferestre identice, ca mărime și formă, cu cele ale absidelor. În turnurile aflate în colțul de sud-vest și nord-est al bisericii, ce flanchează naosul, se află scările care conduc la cor și empore, apoi la lăcașul clopotelor. În interiorul altarului, cât și la abside (sânii laterali), în interior, la distanța de 5,00 m de la pereții exteriori, au câte un șir de opt coloane, ce poartă amprenta artei bizantine, având menirea de a susține emporele (tribunele laterale), cât și partea poligonală superioară a acestora, care la cota de 17,40 m se încheie cu câte o semicalotă.

Pentru obținerea unei suprafețe interioare cât mai mari, după cum am mai văzut, arhitectul a prevăzut realizarea etajului, la cota de +6,00 m, care constă din corul aflat deasupra tindei femeilor, cele două tribune laterale, de sud și de nord, dar și spațiul situat deasupra altarului. Atât absidele, cât și turnurile, în cel de-al doilea registru au ferestre cu deschideri de 50 x 320 cm. De la nivelul corului se ajunge la mica terasă situată deasupra vestibulului, mărginită de un parapet plin, decorat în exterior cu cruci grecești. La înălțimea de 15,00 m de la nivelul pardoselii, stâlpii de susținere emană arcuri semicirculare, ce se unesc cu stâlpii alăturați, asigurând trecerea de la pătrat la cerc prin intermediul a patru pandative. La înălțimea de 21,50 m se află masivul inel de beton, pe care se sprijină tamburul, a cărui înălțime de 10 m este străpunsă de cele 16 ferestre alungite, care asigură o bună parte din lumina naturală a bisericii. Peste tambur, la înălțimea de 35,50 m, se află cupola cu o rază de 5,50 m, în

partea sa superioară, la cota de 40,00 m, continuând cu lanterna înaltă de 5,00 m și pe care, în final, se află cupoleta pe care se sprijină crucea.

Așa cum l-a conceput autorul, exteriorul catedralei exprimă volumul spațiilor interioare. Fațada principală este dominată de rezalitul care cuprinde tinda femeilor și corul, al cărui acoperiș semicircular atinge înălțimea de 25 m față de pardoseala naosului. Masiva suprafață a frontonului principal este dominată în registrul superior de golurile ferestrelor alungite sau curbe, a căror compoziție reprezintă o imensă cruce, pe când registrul inferior, aflat la nivelul terasei (balconul) ce acoperă vestibulul, este străpuns de cele cinci goluri: ale celor două uși și trei ferestre. Fațada principală la nivelul parterului prezintă o înșiruire de panouri dreptunghiulare, așezate vertical, ce se înalță de la nivelul soclului până la profilul ce marchează etajul, dar și nivelul tribunelor interioare. Fiecare panou este delimitat de câte un tor puternic reliefat, de secțiune semicilindrică, scoțând în evidență tencuiala reliefată prin metoda stropirii câmpului ce-l limitează. În schimb, partea superioară a corpului central, inclusiv a turnurilor, este finisată cu tencuieli drișcuite, orizontal, la distanțe egale, este străbătută de nuturi, discret realizate și care în partea superioară sunt dispuse perpendicular pe semicerc. Lateral rezalitului central sunt situate două din cele patru turnuri, fiecare prezentând patru registre delimitate de profile ce se desfășoară pe toate cele patru fațade, cu excepția frontonului principal. Deasupra pătratului fiecărui turn, marcat de cornișa puternic reliefată și de decorațiile ce formează o înșiruire de arcuri, se ridică tamburul octogonal, fiecare fațetă având câte o fereastră terminată cu un semicerc, la rândul lor delimitat de colonete angajate. Deasupra arcelor ce încheie tamburul se înalță cupola din beton armat, ce poartă o cruce mai scundă, întregul edificiu sprijinindu-se pe masiva zidărie a soclului la care s-a întrebuintat piatra de talie.

Principala compoziție dominantă a fațadei principale, ca de altfel a întregului edificiu, o formează tamburul cupolei (tambour de cupole), care se înalță deasupra celor patru frontoane semicirculare până la calotă. De formă circulară, tamburul este străpuns de cele 16 ferestre, a câte 2,00 m înălțime, intercalate de coloane identice cu cele ale turnurilor laterale. Deasupra tamburului se află masiva cupolă de beton, marcată prin cele 16 nervuri menite să-i consolideze rezistența. La rândul ei, cupola este surmontată de lanterna cu cupoletă, aproape identică cu aceea a turnurilor și care este încununată de crucea mare metalică. Pe axa principală a parterului, pornind de la rezalitul central, se află intrarea larg dimensionată, fără a avea ancadrame sau alte attribute care să o scoată în evidență. Cele două foi ale ușii confecționate din lemn de stejar sunt sculptate în frumoase motive geometrice, caracteristice artei populare românești.

Cu excepția fațadei principale de vest, celelalte trei fațade, de est, de sud și de nord, sunt identice ca formă și decorații, fiecare fiind dominată de frontonul puternic arcuit și de formele poligonale ale altarului și ale sânilor laterali. Pe fiecare latură a

bisericii, compoziția centrală este încadrată de câte două turnuri de colț, în totalitatea lor identice, Prin lucrările de reparații capitale recent realizate, toată suprafața acoperișurilor, a cupolei centrale și a cupolelor celor patru turnuri, a00000 fost învelită cu tablă de cupru pentru asigurarea unor izolații corespunzătoare.

În interior, decorul cuprinde lucrările de artă plastică de pe partea superioară a stâlpilor de susținere și, îndeosebi, iconostasul. Cele 28 coloane de susținere, repartizate câte opt în cele două abside laterale și altar și patru pe linia ce desparte tinda femeilor de naos, în totalitatea lor sunt de factură bizantină. Pornind de la stilul corintic, în perioada bizantină sculptura capitелurilor se simplifică tot mai mult, devenind mai seci, adoptând forme schematice în care motivele vegetale și cele geometrice devin dominante. Aceste forme sunt preluate și adaptate de arhitectura românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului următor. La cele patru coloane situate spre tinda femeilor, care susțin corul, remarcăm capitелul de formă trapezoidală, cu decorații florale ce înscriu crucea în centru. Pe una dintre coloane întâlnim numele meșterului făuritor: Vegh Iosif. Restul de 24 de coloane ce susțin emporele, se remarcă prin forma capitелului, cu o terminație de secțiune octogonală, preluată și de stâlpii de susținere situați deasupra. Trecerea de la rotunjimea fusului coloanei se face prin intermediul unor triunghiuri dispuse invers, ce înscriu motive florale. Pe cele opt fețe ale porțiunii superioare a capitелului se află înscris câte un ortogon. În toate cazurile, baza coloanelor, pe lângă plintă și racordările în formă de tor și scotie, conțin un brâu sculptat reprezentând cercuri cu împletituri.

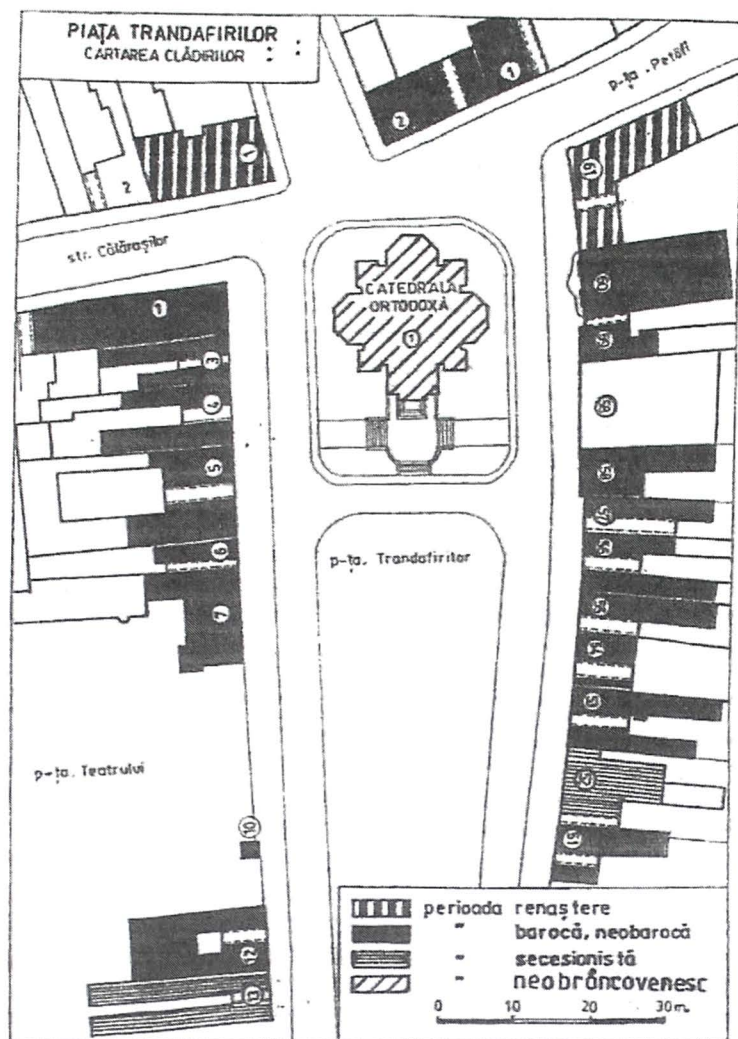
Sculptat în lemn și împodobit cu motive florale, iconostasul constituie principala lucrare plastică, mai veche, a catedralei. Depășind rolul unui simplu panou despărțitor, iconostasul întrunește formele unei arhitecturi, în totalitatea sa având puternice influențe ale sculpturii de lemn brâncovenești. Decorul sculptat nu este un veșmânt care să îmbrace o oarecare suprafață, fiind tributară fondului, el întinzându-se atât cât corespunde întru totul limitelor sale materiale. Decorația sculpturii se prezintă sub un aspect exuberant, elementele componente, ca și motivele decorative având o largă varietate, nu atât prin aceea a formelor cât prin modul în care aceste ornamente sunt prezentate. De la început, constatăm faptul că între fond și decor există un raport organic, imprimând compoziției ideea spiritului limitat, prin imagini materiale, concrete, perceptibile vizual. În cadrul compoziției, fiecare element ocupă un loc anume, bine precizat în funcție de schema stabilită cu mult timp înainte.

De mari proporții, iconostasul catedralei cuprinde o mare varietate de panouri, frize, coloane, timpane etc, care unite constituie o formă arhitecturală perfect unitară. Partea inferioară a primului registru este lipsit de elemente sculpturale deosebite, lăsând impresia de sobrietate a zonei de rezistență a întregii construcții. Deasupra pilaștrilor se înalță colonete cu fusul răsucit și capitел composit, ce delimitează panourile consacrate celor trei intrări în altar (ușile împărătești și ușile diaconești) precum și cele patru icoane împărătești: „Sf. Nicolae”, „Maica Domnului cu Pruncul”,

„Iisus Hristos Învățător” și „Sf. Ioan Botezătorul”. Deasupra colonetelor se află a doua structură de rezistență, formată dintr-o grindă, arhitrava, de această dată constituind o sculptură de fond, căreia i s-a dat o singură culoare – auriul. Partea de deasupra arhitravei, purtătoarea șirului celor șase icoane din ciclul vieții lui Iisus, despărțite prin pilaștri decorați cu bandouri aurii: „Nașterea lui Iisus”, „Botezul lui Iisus”, „Învierea lui Iisus”, „Intrarea în Ierusalim”, „Înălțarea lui Iisus”, „Fecioara Maria cu sfinți”, nu este realizată în relief înalt, ci în meplat. Partea superioară a panourilor este încheiată printr-o arcadă trilobată, câmpul de deasupra scenei pictate fiind decorat cu motivul viței de vie. Deasupra este situată ampla friză aurie, formată din cinci rânduri de decorații cu motive florale și vița de vie. Cel de-al treilea rând de picturi, cuprinde șapte panouri, delimitate de colonete cu capitel bizantin. Panoul central, mai larg dimensionat, identic cu lățimea golului ușilor împărătești, reprezintă pe Iisus Hristos și cei 12 apostoli. Fiecare panou pictat are în partea superioară un șir format din șapte arcade, panoul central având 14 arcade. Deasupra se află o altă friză, mai modestă ca mărime, formând arce decorate cu frunze de acantus, decorații florale, precum și un rând de butoni cu decorații succesiv inversate. Cel de-al patrulea registru pictat, este rezervat celor 13 panouri delimitate de colonete bizantine, toate reprezentând scene din viața lui Iisus. Cel din centru, mai generos dimensionat, reprezintă pe „Fecioara Maria cu sfinți”. Despărțit de un ciubuc decorat în auriu, ultimul registru pictat este destinat celor 12 proroci, fiecare încadrat într-un chenar circular. În centru, încadrată de un cartuș, se află scena cu „Năframa Veronicăi”. Partea superioară a iconostasului este lucrată mai mult în ajur decât sculptura de fond, lăsând impresia unei vibrații a spațiului ce înconjoară elementele suprapuse.

Demn de remarcat este faptul că decorația inițială de pe cupolă a fost realizată de cunoscutul pictor Aurel Ciupe (1900-1988), care între anii 1932-1940 acesta îndeplinește funcția de custode la Pinacoteca Municipală din Târgu-Mureș.

Pe cele două laterale ale pronaosului sunt montate plăcile de mari dimensiuni, confecționate din marmură neagră. Pe latura dreaptă (Anexa XIII), se află placa ce indică hramul bisericii, data începerii lucrărilor și făuritorii monumentalului edificiu. Pe latura stânga (Anexa XIV), se află placa ce indică data sfințirii bisericii, din 2 decembrie 1934, participanții de seamă la festivități și membrii consiliului parohial.

a

b

PLANȘA XXXIV

IOSVÁSÁRHELY Főtéren részlet

a

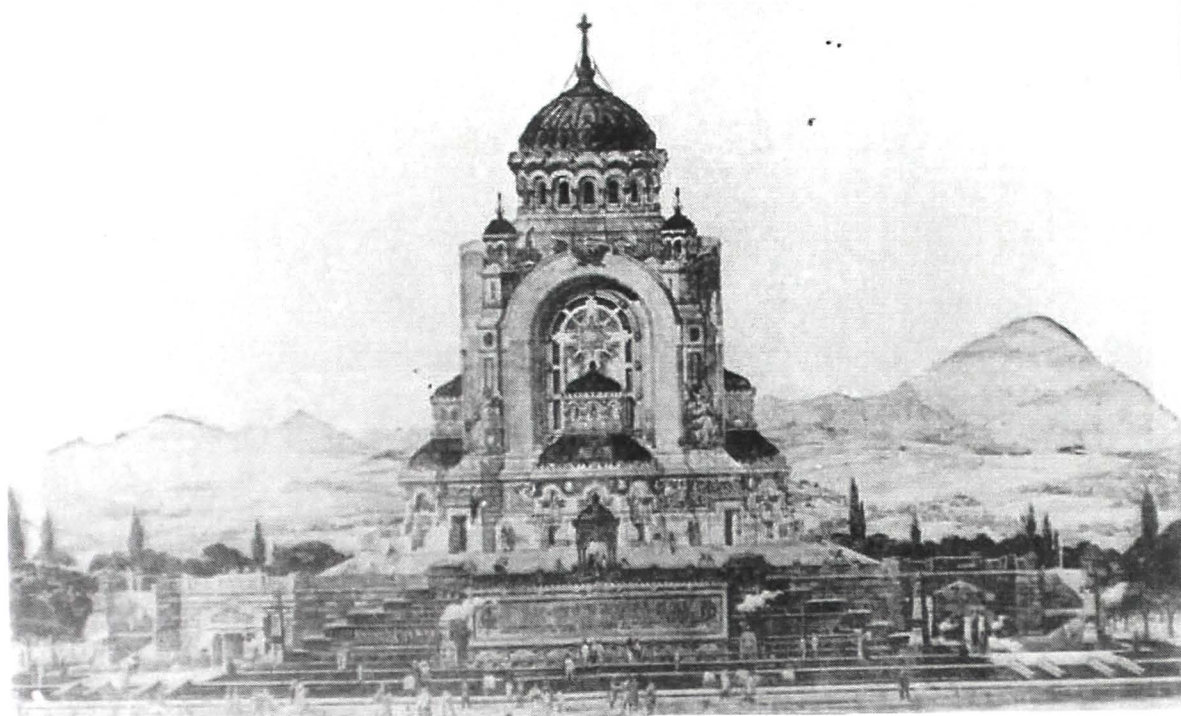
iosvásárhely

Piac részlet

b

PLANȘA XXXV

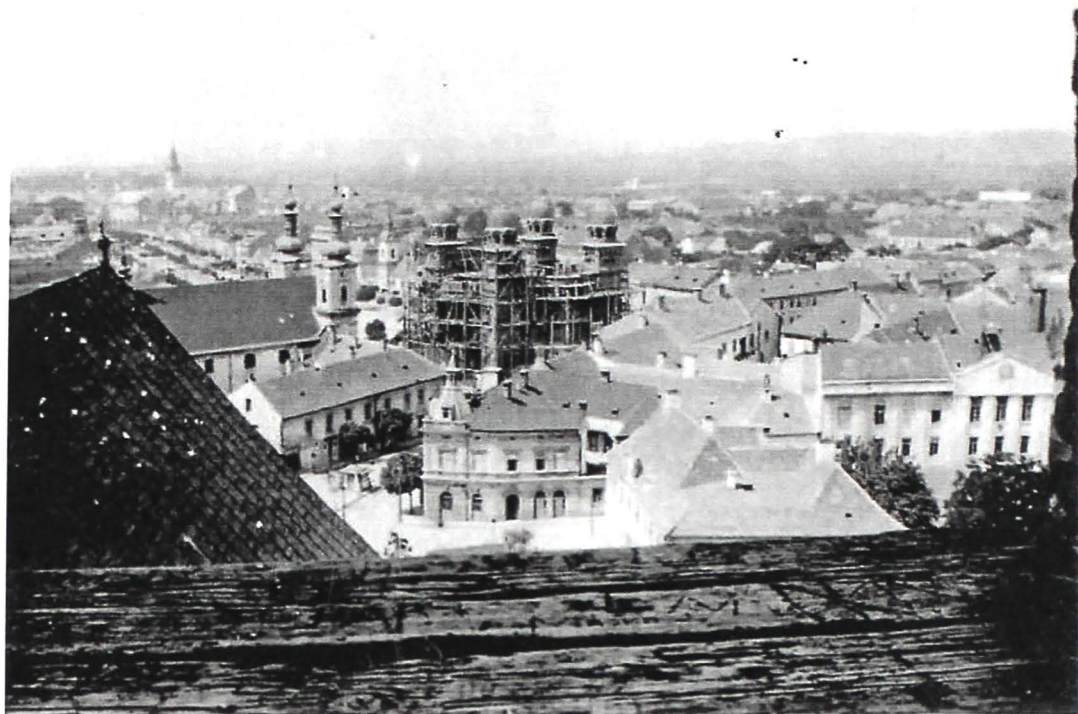

a

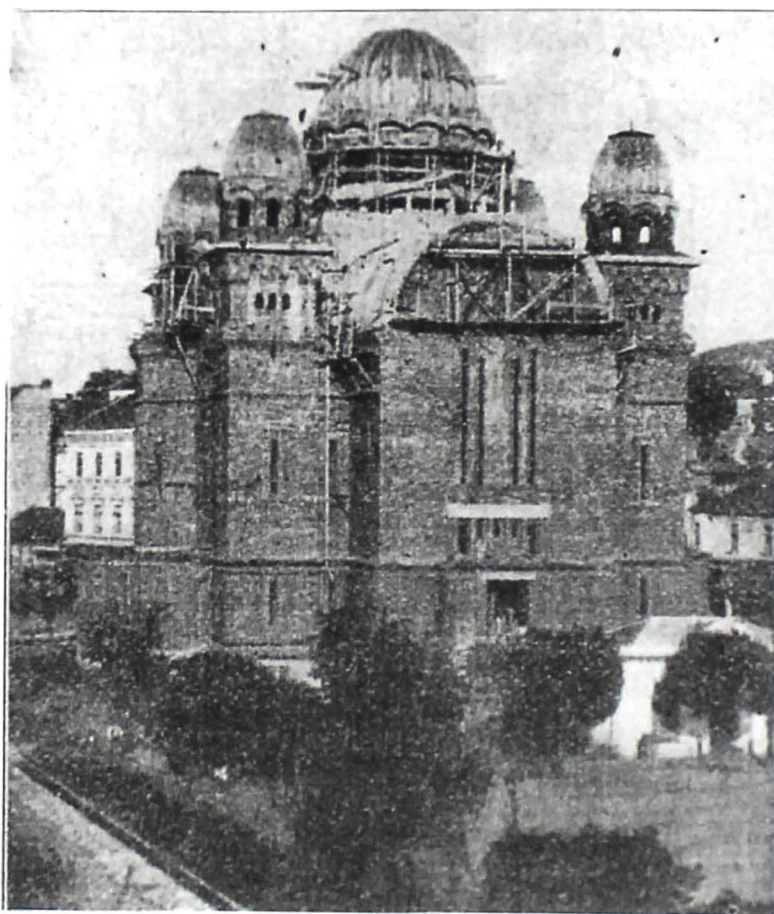

b

PLANȘA XXXVI

a

b

PLANȘA XXXVII

a

b

PLANȘA XXXVIII

a

b

PLANȘA XXXIX

a

Marosvásárhely

Széchenyi téri részlet

b

PLANȘA XL

a

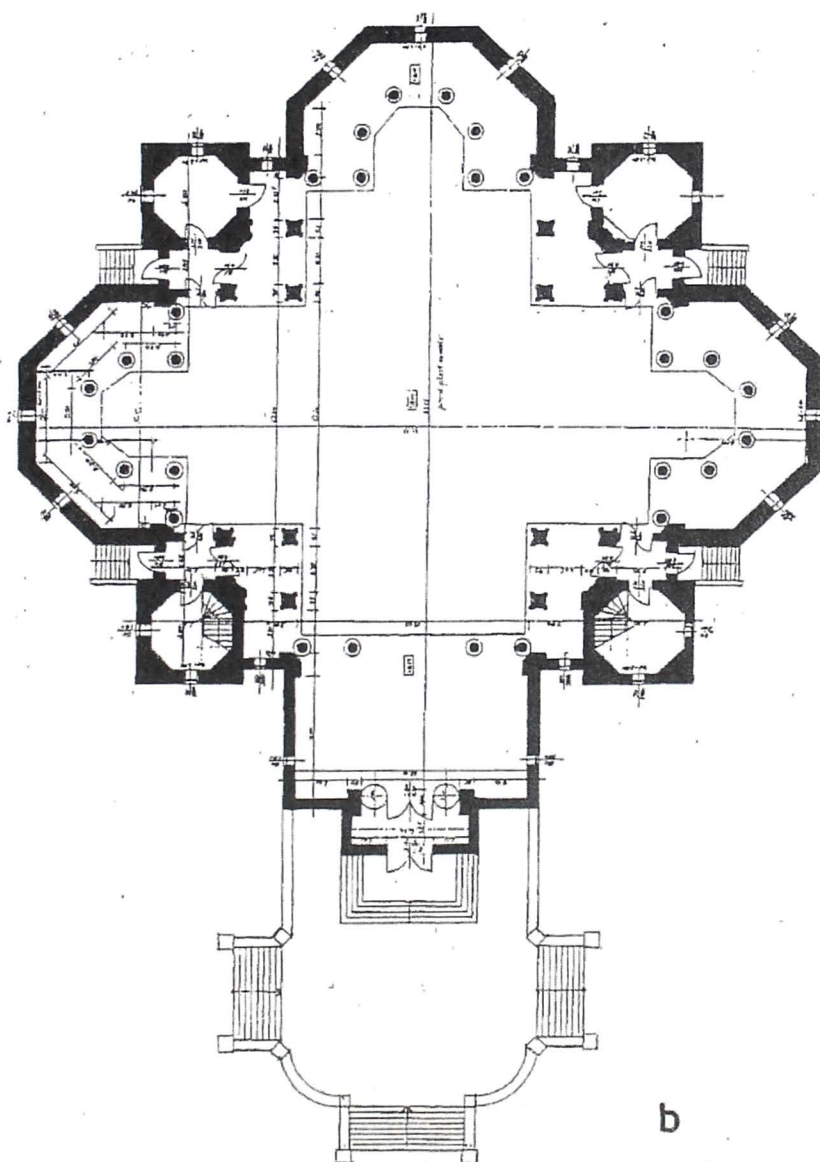

b

PLANȘA XLI

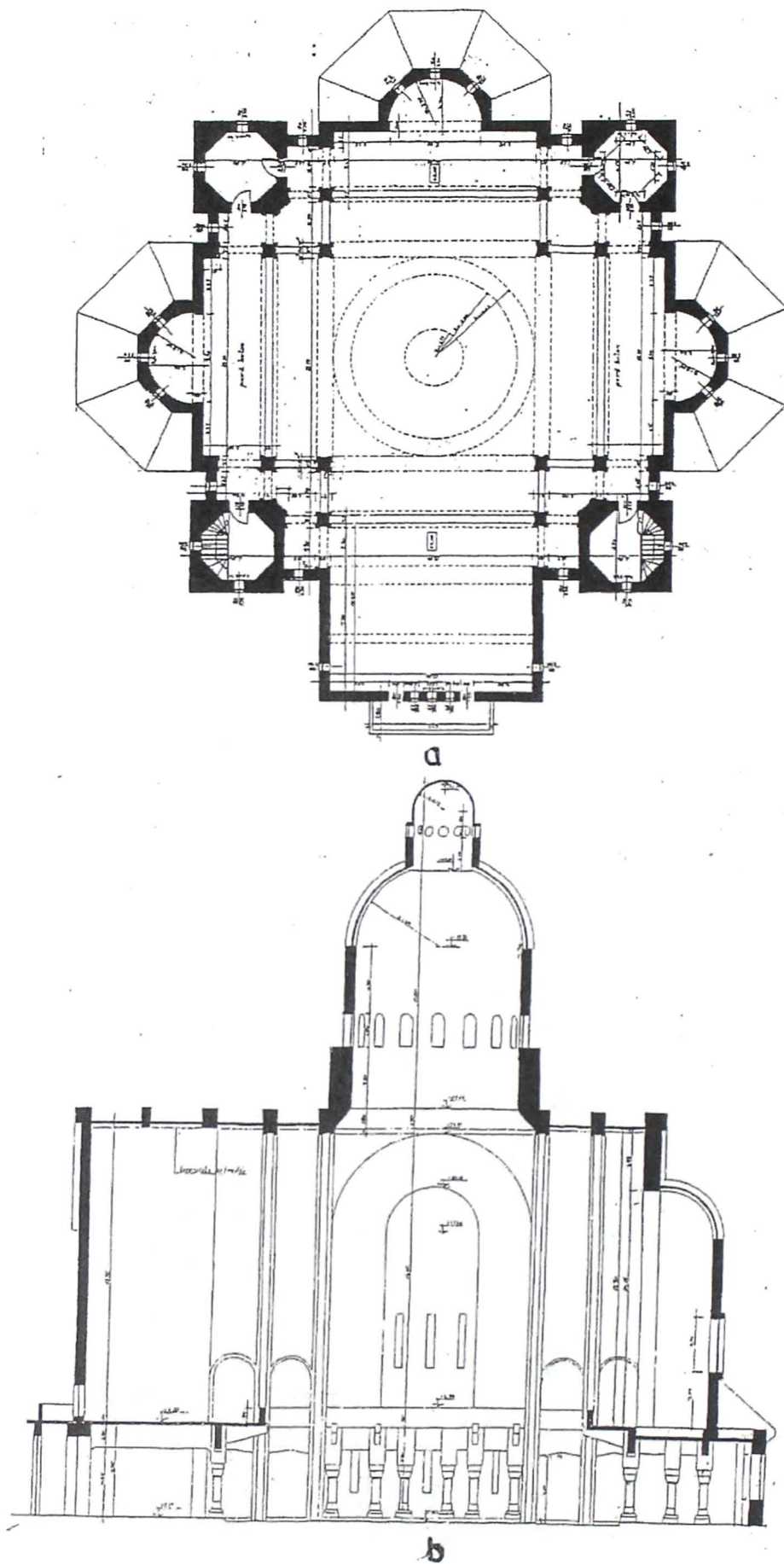

a

b

PLANȘA XLII

PLANȘA XLIII

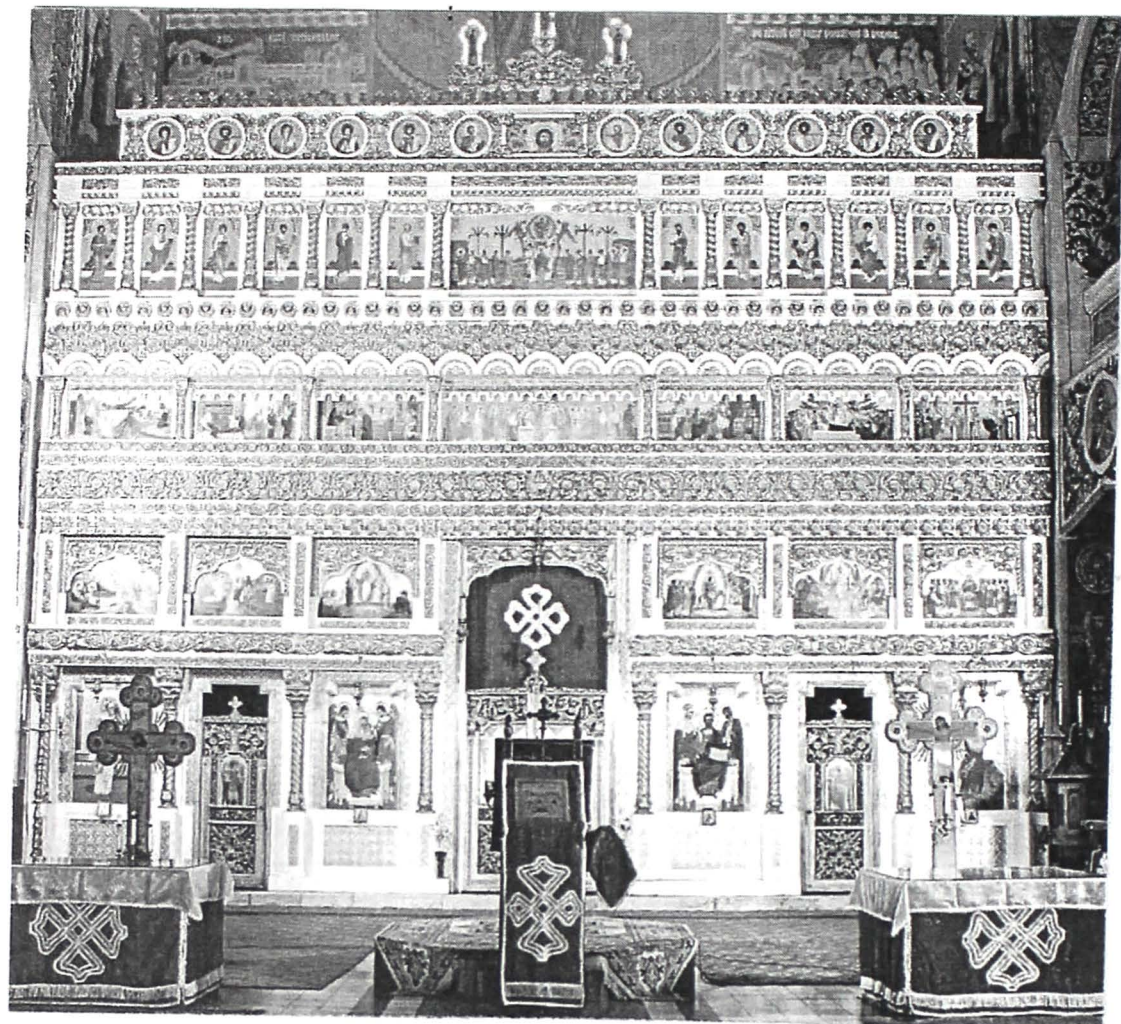

a

b

PLANSA XLIV

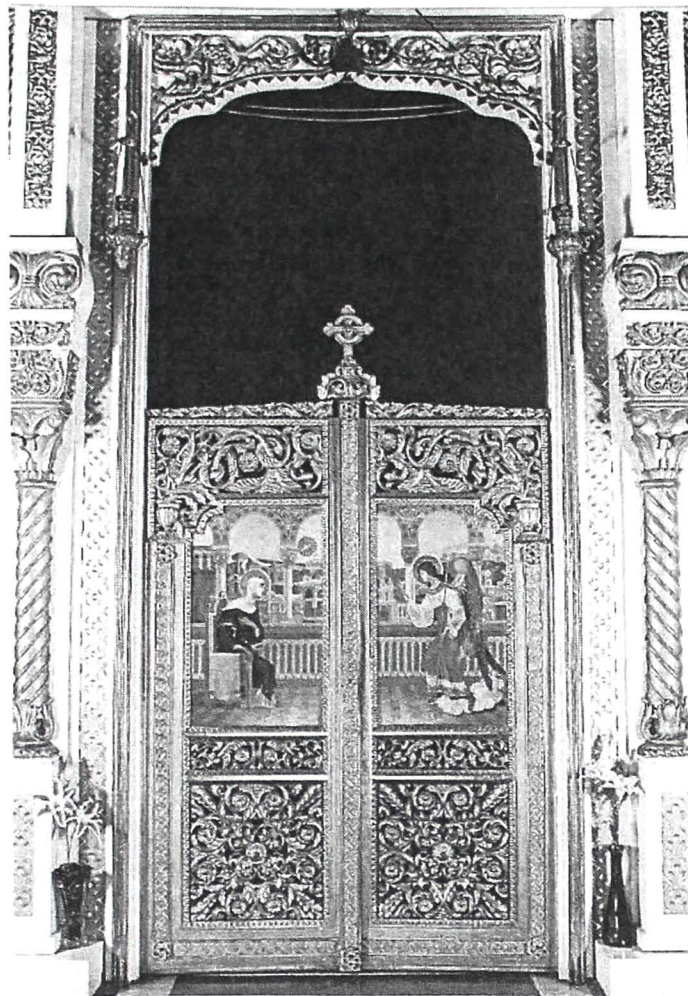

a

b

PLANSĂ XLV

a

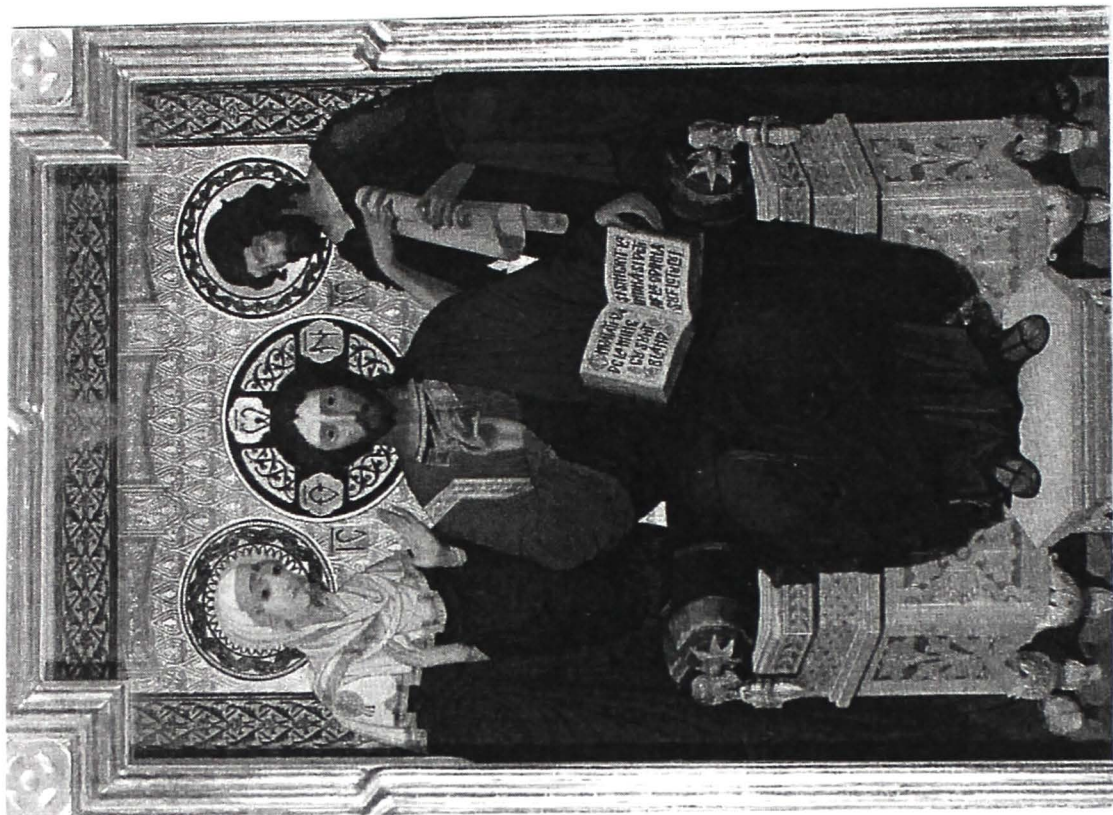

b

PLANȘA XLVI

d

b

PLANȘA XLVII

a

b

PLANSA XLVIII

CATEDRALA MICĂ ORTODOXĂ (Fosta catedrală greco-catolică)

Scurt istoric

Actuala Catedrala Mică Ortodoxă, din Piața Victoriei nr. 4, până în anul 1948 a fost Catedrala greco-catolică, construită de românii uniți cu Roma în perioada interbelică. Biserica face parte din categoria monumentelor istorice și de arhitectură, fiind înscrisă la poziția 292, cod. MȘ-II-m-B-15578, cu hramul „Buna-Vestire” și al doilea hram „Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul,” deservind parohiile Târgu-Mureș III și Târgu-Mureș IV.

Până nu demult, datele privitoare la construirea bisericii erau prea puțin cunoscute, deoarece, nu se știe prin ce împrejurări, majoritatea documentelor legate de realizarea acesteia nu mai există, fie că au fost distruse, deci irecurabile, fie că sunt păstrate în cine știe ce colecție particulară. În anii 2008-2009, după ce am parcurs fondul Parohiei greco-catolice, aflat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, cercetând documentele din fondul Primăria orașului Târgu-Mureș, Consiliul orașului, am avut surpriza de a găsi un dosar cu referire la Catedrala greco-catolică din Târgu-Mureș,³⁰¹ cu referire la sprijinul acordat de Primărie. Documentele din dosarul menționat, ne ajută la stabilirea etapelor de construire a bisericii, a facilităților financiare și materiale acordate de Primăria Municipiului Târgu-Mureș, cât și la relația edililor orașului cu conducătorii parohiei greco-catolice.

Ca și românii ortodocși din oraș, și comunitatea greco-catolică, timp de peste 130 de ani, a avut o singură biserică, cunoscută sub numele de „Biserica de piatră” sau „Biserica lui Bob”, din strada Mitropolit Andrei Șaguna nr. 9. Chiar dacă nu se afla în starea de degradare pe care o avea învecinata Biserica de lemn a ortodocșilor, ea era insuficientă ca spațiu, construirea unui alt așezământ cu precădere în zona centrală a orașului devenind o necesitate. Totuși, diferența constructivă dintre cele două vechi biserici a dus la stabilirea unor priorități în ceea ce privește construcțiile religioase din oraș, în primul rând gradul de uzură a bisericii de lemn care a ajuns să pună în pericol viața enoriașilor. Un alt aspect este faptul că datorită creșterii numărului de credincioși greco-catolici, s-a creat încă o parohie, a doua, înființată mai recent, neavând un locaș pentru oficierea serviciului divin. Această stare de lucruri, a fost sesizată de primarul Emil Aurel Dandea, într-un „*Memoriu în chestiunea exproprierilor*”, care solicită Comisiei Județene de ocol pentru expropriere și împrumut, să aibă în vedere asigurarea unui teren pentru construirea unei biserici greco-catolice.³⁰²

³⁰¹ ANSJ. Mureș, Consiliu orașului, nr. 4449/1937. Dosarul conține un număr de 151 de file, majoritatea documentelor făcând referire la subvențiile acordate de Primăria municipiului Târgu-Mureș, mult mai numeroase decât cele cunoscute până atunci, la asigurarea terenului. Ca și la celelalte biserici românești care s-au realizat, nu contribuția cetățenilor s-a dovedit a fi principala sursă de finanțare, ci fondurile provenite de la Stat, de la autoritatea locală, etc. Ulterior, dosarul a fost cercetat și de Virgil Pană, datele fiind folosite în lucrarea: *Un moș primar la Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș. Ed. „Ardealul”, 2012, p. 134-142.

³⁰² „Orașul”, 29 iunie, 1923, p. 112.

Se cuvine a prezenta câteva date despre parohia și protopopiatul greco-catolic din Târgu-Mureș, precum și unele referitoare la viața și activitatea protopopului Elie Câmpeanu. Acesta s-a născut la 12 iulie 1859 la Gorenii, județul Mureș și a decedat la 24 ianuarie 1937, la Târgu-Mureș. La reșezarea Parohiei și a Protopopiatului greco-catolic din Târgu-Mureș, un rol deosebit l-a avut Elie Câmpeanu, numit protopop prin Decretul nr. 3876, din 27 august 1921,³⁰³ a cărui numire s-a dovedit deosebit de inspirată. Reorganizat după anul 1918, protopopiatul preluat de Elie Câmpeanu cuprindea următoarele parohii: Band, Bărdești, Bolintineni, Ceuașul de Câmpie, Chinari, Crăciunești, Ernei, Glodeni, Hărtău, Ivănești, Lăurenii, Miercurea Nirajului, Poienița, Oroiu, Oroiu de Câmpie, Păsărenii, Roteni, Sângeorgiu de Mureș, Șardu Nirajului, Șăușa, Târgu-Mureș I (str. Petru Maior nr. 8), Târgu-Mureș II, (str. Cuza Vodă nr. 31), Târgu-Mureș III (str. Școlii nr. 35), Tirimia, Troița, Ungheni, Vaidacuta și Voiniceni, în total fiind 33 de parohii și 73 de filii.

Situația parohiei și a protopopiatului greco-catolic la numirea lui Elie Câmpeanu încă se resimțea de pe urma arendării ei la Episcopia de Hajdúdorog, ca în primii ani de după război, să fie administrată de protopopiatul din Reghin. În sfârșit, la 10 decembrie 1921, are loc ședința Consiliului de administrație al bisericii pentru numirea noului protopop,³⁰⁴ instalarea publică având loc la 25 decembrie 1921.³⁰⁵ În anii administrării protopopiatului, Elie Câmpeanu a desfășurat o adevărată campanie de refacere și construire de școli românești, al căror număr a scăzut de la 106 în anii 1877/78, la 74 în anul 1914.³⁰⁶ A fost preocupat de refacerea și construirea de noi biserici. Cu contribuția credincioșilor, cu ajutorul Mitropoliei din Blaj, în perioada cuprinsă între anii 1921-1937, cât timp a fost protopop, s-au ridicat 44 de biserici greco-catolice. Însă principala sa realizare a fost construirea Catedralei greco-catolice din Târgu-Mureș, ai cărei credincioși au ajuns la 6265 suflete.³⁰⁷

La moartea protopopului, în cadrul ședinței din 29 ianuarie 1937, a Comisiei Interimare a municipiului Târgu-Mureș, Emil Aurel Dandea, primarul orașului, între altele, arăta *„Ca paroh, a făcut totul pentru ridicarea frumoasei catedrale din piața Albina, care este în parte covârșitoare opera sa și care a consacrat-o alături de arhiereul său și de corpul preoțesc din tract, în octombrie 1936. În toate împrejurările a fost un animator cu fapta, cu exemplul, nu numai cu vorba.*

*Și pentru prosperarea municipiului a muncit ilustrul dispărut cu toată abnegația și însuflețirea românească care îi caracterizau toate acțiunile, a fost membru în comisia administrativă, în cadrul municipiului și în alte comisii”.*³⁰⁸

³⁰³ ANSJ Mureș, Fond personal Elie Câmpeanu, Dos. 1, f. 21.

³⁰⁴ ANSJ Mureș, fond. Proto.gr.cat, Tg.Mureș. nr. 1289, fila 13.

³⁰⁵ Ibidem, f. 13.

³⁰⁶ Ibidem, nr. 1421, f. 5.

³⁰⁷ Astra, I, nr. 26, 26 mai 1927, p. 1.

³⁰⁸ Emil A. Dandea, *Politică și administrație*, Culegere de texte Târgu-Mureș, Casa de editură „Mureș”, 1996, p. 118-119.

Dobândirea terenului

Pentru asigurarea terenului necesar construirii bisericii, un rol important l-a avut primarul Emil Aurel Dandea, situație prezentată mai pe larg în lucrarea privind Istoria urbană a orașului Târgu-Mureș în perioada interbelică.³⁰⁹ La scurt timp de la sfințirea pietrei de temelie a catedralei ortodoxe, cu cererea nr. 66 din 12 iulie 1925, în mod inexplicabil, curatorul parohiei II, greco-catolice, pe un ton lipsit de diplomație, se adresează Consiliului orașului, cerând să dea dovadă de un tratament egal pentru cele două biserici surori.³¹⁰ Față de solicitarea parohiei, primarul Emil Aurel Dandea menționează: *„Văzând cererea curatoratului bisericei române-ortodoxe unite din localitate, pe lângă constatarea, că tonul acesteia este neuzitat între instituțiuni cari sunt în cele mai cordiale relațiuni și reciprocă apreciere, cum este cazul între biserică și consiliul nostru.”*³¹¹ Totuși se angajează să-și facă datoria de conștiință față de biserica greco-catolică după cum o merită, manifestându-și încrederea că slujitorii săi vor demara o acțiune productivă, arătând că ar fi fericit ca în orașul ce-l administrează să fie înălțate două locașuri de cult.

La 15 septembrie 1926, la scurt timp după alegerile din primăvara anului 1926, când la conducerea orașului a fost ales primar Bernády György, curatorul primar al bisericii greco-catolice, împreună cu parohul Ioan Dredețeanu și protopopul Elie Câmpeanu, se adresează Consiliului orășenesc arătând că, crescând numărul credincioșilor greco-catolici, parohia s-a despărțit în 2 parohii independente, a II-a neavând locaș de închinăciune, solicitând *„să binevoiți a lua în considerare cele aici scrise și a ne acorda un ajutor mai însemnat ca să putem începe lucrările de edificare a noiei biserici spre mărirea lui Dzeu și podoaba orașului”*.³¹² Abordând necesitatea construirii unor obiective de interes comun, inclusiv a unor biserici de către românii din oraș, primarul indică și *„terenul Nr. 1. top. 812/1, 809, 810/1808, 807/1, 805/2, 806/2, 805/1/1, 795/1, semnat pe hartă de sub lit. B.) No. IV în extindere de 1/5 este designat pentru biserica românească gr. cat”*.

³⁰⁹ Ioan Eugen Man, *Târgu-Mureș, Istorie urbană, III, Perioada interbelică*, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2010, p. 179.

³¹⁰ *„Curatorul bisericei române gr. cat. din Tg. Mureș - constatând că această biserică din localitate, care deși numără mai mulți credincioși, în privința materială stă totuși îndărăptul bisericei soră română ortodoxă – î-și ține de a sa datorie a vă prezenta următoarea adresă-rugare: Având în vedere faptul incontestabil – întărit și prin textul constituției țarei românești – că biserica română gr. cat., este tot atât de națională și românească ca și biserica soră cea română ortodoxă. Având în vedere că în Târgu-Mureș aceste 2 biserici surori deopotrivă lipsite de mijloace materiale, sunt și deopotrivă neîncăpătoare pentru numărul credincioșilor lor și că ambelor deopotrivă le incumbă datoria de a lupta pe toate terenurile pentru înălțarea demnității noastre naționale și pentru consolidarea acestei țări. Având în vedere că din un buget al orașului ce se simte în putere a ajuta o biserică românească, trebuie să fie și a 2-a biserică românească în aceeași vreme și cu aceeași sumă ajutată, fie chiar împărțindu-se frățeste suma ce poate orașul jertfi pentru culte/.../ ne credem în drept a așcepta dela consiliul orașului ca această adresă, care e totodată și o cerere a noastră și care cuprinde un incontestabil drept al nostru, să fie desbătută și rezolvită în proxima ședință a consiliului”, „Orașul”, III, nr.16 din 30 iulie 1925, p. 139-140.*

³¹¹ *Ibidem*. p.140

³¹² *ANSJ Mureș, Consiliul orașului*, nr. 4449/1927, f. 14.

În condiția creării celei de a II-a parohii, la 22 septembrie 1926, preotul Ioan Dredețeanu solicită Consiliului Municipal Târgu-Mureș ca, în schimbul terenului dat de Comisia de Reformă Agrară, din strada Aliaților (actuala str. Iuliu Maniu), să li se atribuie un teren, *„unde să edificăm un edificiu monumental, corespunzător cerințelor acestui oraș modern”*. În mod direct este solicitat *„terenul care se întinde înaintea Palatului Camerei de comerț și Industrie și azi are menirea de teren pentru joc la copii. Pe acest teren voim să edificăm apoi o biserică pompoasă, care să fie în consonanță cu edificiul visavis a Palatului Cultural”*³¹³ (Anexa XV).

În ședința Delegației Permanente a Municipiului Târgu-Mureș, din data de 9 octombrie 1926, se propune: *„cedarea teritoriului din fața băncii „Albina” pe seama Bisericii greco-catolice cu condițiunea ca Biserica gr. cat. să cedeze în favoarea Municipiului teritoriu din Str. Aliaților ce i s-a dat de către comisiunea agrară.”*³¹⁴ Iar în ședința a zecea a Consiliului Municipal,³¹⁵ cu nr. 143/16402/1926, luându-se în considerare discuțiile purtate cu reprezentanții bisericii greco-catolice, se aprobă cedarea terenului din fața Băncii „Albina”, cu condiția ca aceasta să renunțe la terenul municipiului din strada Aliaților (azi str. Iuliu Maniu). De această dată s-a luat în considerare terenul pe care în prezent se află Catedrala Mică Ortodoxă. Cele stabilite au fost comunicate Bisericii greco-catolice, făcându-se mențiunea: *„Întrucât Dv. ați acceptat această hotărâre în mod oficios și valabil se va redacta contractul referitor care va fi citit de două ori în ședința de Consiliul”*.³¹⁶ Biserica greco-catolică, prin Elie Câmpeanu, ca Protopop paroh I, și Ioan Dredețean ca paroh la parohia II, cu adresa nr. 448, din 2 noiembrie 1926, comunică Consiliului orașului acceptul luat, făcând cunoscut că *„s-a decis ca această hotărâre să se substearnă spre aprobare prea amabila și Prea Ven. Consistor Archiepiscopesc din Blaj”*, cu rugămintea de a se redacta și contractul pentru a fi înaintat forului superior pentru aprobare.³¹⁷

Existând unele nereguli cu privire la terenul acordat bisericii, prin dispozitivul de parcelare Nr. I/II, din 11 noiembrie 1926, Reforma Agrară, Comisiunea de Ocol pentru Împroprietărire Târgu-Mureș, prin Decizia de rectificare din 15 martie 1927, completează dispozitivul de parcelare inițial *„Nr. I/II 1926 RA pronunțat la 11 Noiembrie 1926”*, ce cuprinde top nr. 1152/2 și 111/2/1, cu parcelele top nr. 777/3, 870/3, 781/3, 781/4, 785/1, 780/2, 781/2, 783/1/4, 784/1, 786/a/1, cu o suprafață totală de 625 stânjeni pătrați, adică 2250 mp.³¹⁸ Procesul-Verbal al comisiei respective, prin Decizia nr. 6735, dată în ședința din 29 martie 1927, aprobă ca terenurile descrise mai sus *„să se întabuleze în favoarea bisericii române greco-catolice din Târgu-Mureș, ca fiind*

³¹³ *Ibidem*, nr. 4449/1927, f. 121. Este terenul pe care avea să fie construită Prefectura Județului Mureș, azi Primăria Municipiului Târgu-Mureș.

³¹⁴ *Ibidem*, f. 122. nr. 16402, din 27 septembrie 1926.

³¹⁵ *Ibidem*, f. 117. nr. 17648 din 14 octombrie 1926

³¹⁶ *Ibidem*, f. 118, nr. 17648, din 14 octombrie 1926.

³¹⁷ *Ibidem*, f. 114, înregistrat cu nr. 19114 din 5 noiembrie 1926.

³¹⁸ *Ibidem*, f. 106.

expropriate în mod definitiv”,³¹⁹ ea fiind comunicată lui Aurel Rusu, jurist consult al bisericii respective. În fine, prin Hotărârea nr. 46/6735, luată în ședința din 19 aprilie 1927, a Consiliului Municipal Târgu-Mureș, luând în considerare și sentința nr. I/II/1926 RA și a Comisiei de Ocol, din 11 noiembrie 1926, prin Declarația de întabulare nr. 8894, din 5 mai 1927, se consimte „*ca dreptul de proprietate asupra imobilului de mai sus să se întabuleze în favoarea Bisericii greco-catolice din Târgu-Mureș, fără nici o altă formalitate din partera noastră*”.³²⁰ Cu Decizia nr. 2149, din 6 mai 1927, Judecătoria de Ocol Târgu-Mureș, dispune întabularea terenului,³²¹ în favoarea Bisericii greco-catolice, cu titlul de drept expropriere, în valoarea de 62.500 lei”.

Cu întârziere, prin adresa nr. 4733, din 26 februarie 1929, Ministerul de Interne își exprimă acordul privitor la atribuirea terenului pentru Biserica greco-catolică, menționând „*că Ministerul, n-are nimic de obiectat contra împrumutării bisericii gr. catolice cu terenul situat în piața Regele Ferdinand cu atât mai mult cu cât biserica este edificată*”.³²² Acordul Ministerului de Interne, cu adresa Primăriei, este făcut cunoscut și Parohiei greco-catolice, cu adresa nr. 21095, din 14 martie 1929. Într-un raport privind activitatea administrativă între anii 1926-1934 se mai arată: „*Pentru construirea bisericii noui gr. cath. Consiliul municipal prezidat de dl. E. Dandea, a cedat în anul 1926 un teren din fața Paltului Băncii „Albina”,*”³²³

Construirea bisericii

La 24 iulie 1925, prin Decizia nr. 7572 dată în ședința Consiliului orașului, având ca obiect de dezbatere solicitarea „*curatoratului bisericii ortodoxe unite/.../ se hotărește în principiu subvenționarea construirii celei de a doua biserici române ortodoxe unite cu suma cea mai importantă admisă în situațiunea actuală,*”³²⁴ după ce se vor depune proiectul și devizul pentru noul edificiu. Însă articolul II specifică condiția ca „*suma se va statori după ce fondul pentru această clădire va fi constituit fie din cotizațiunile credincioșilor, contribuirea arhierelui ori a Statului și după ce planul și devizele noiei construcții aprobate de forurile competente vor fi prezentate serviciului tehnic al acestui consiliu, întocmai ca și în cazul bisericii surori*”.

În ultimul articol se stabilește faptul că plățile efective se vor face „*deodată și condiționat de începerea lucrărilor pe teren, condiție pusă și bisericii surori*”.

În completarea adresei nr. 7572/1925, primarul Emil Aurel Dandea, adresându-se protopopului greco-catolic, arată că „*nici când nu a înțeles să aibă nici sentimente, decum atitudinii cari ar fi îndreptății tonul de neîncredere și cam nepotrivit când se solicită un ajutor*”, afirmând că bisericile românești existente sunt egale, asigurând tot

³¹⁹ *Ibidem*, f. 104.

³²⁰ *Ibidem*, f. 100-101, nr. 8894, din 2 aprilie 1927.

³²¹ *Ibidem*, f. 98. nr. 9931, din 6 mai 1927.

³²² *Ibidem*, f. 77. nr. 4800, din 2 martie 1929

³²³ *Dare de seamă*, pentru anul 1934, p.123-124.

³²⁴ „*Orașul*”, III, nr. 16, din 30 iulie 1925, p. 140

sprijinul pentru construirea acestora.³²⁵

Deși nu toate condițiile stabilite de Consiliul orașului au fost îndeplinite, la 20 noiembrie 1925 se votează o subvenție de 100.000 lei, *„drept solictare parohiei gr. cat. Târgu-Mureș, pt. fond de construire a unei biserici noi”*,³²⁶ suma fiind dovedită ca insuficientă pentru începerea lucrărilor. De fapt, începerea acestora nici nu era posibilă, deoarece terenul pentru construcție, din strada Aliaților nu era corespunzător pentru edificarea unei biserici, fiind situat și la marginea zonei centrale a orașului. La 30 decembrie 1925, în ședința comună a curatorilor celor două parohii greco-catolice, se stabilește a se trimite o adresă Consiliului orășenesc, prin care este rugat să respecte prevederile constituționale privind egalitatea celor două culte ale Bisericii Române, iar subvențiile să se acorde în mod proporțional cu numărul credincioșilor fiecăreia³²⁷ (Anexa XVI. a,b).

Adresându-se Consiliului Municipal din Târgu-Mureș, prin scrisoarea nr. 26 din 15 septembrie 1926, reprezentanții Parohiei greco-catolice II, după ce au arătat situația în care *„Parochia nou creată nu are biserică, nu are loc de închinare, unde credincioșii să-și poată lua hrana sufletească, în interesul sufletului lor, în interesul moral al orașului și al patriei”*, neavând nicio putere de a *„ridica o biserică vrednică de Dzeu, vrednică de orașul municipal a cărui podoabă vrem să fie”* solicită *„un ajutor mai însemnat ca să putem începe lucrările de edificare nouiei biserici”*, amintind, totuși, de rezoluția luată de Consiliu, nr. 2973, din 2 februarie 1924, când s-a promis că *„se va lua pe deplin în considerare principiile de egalitate între bisericile surori.”*³²⁸ În ședința Delegației permanente, din 9 octombrie 1926, se propune ca *„în preliminarul bugetului pe exercițiul anului 1927 să se prevadă un ajutor potrivit pentru biserica gr.cath din loc. spre a contribui la spesele de construire a noui biserici gr. cat.”*,³²⁹ după ce în prealabil, la 2 octombrie 1926, Comisia finaciară a Consiliului orașului, la solicitarea primarului Bernády György, și-a dat avizul în acest sens,³³⁰ arătând: *„rugarea Parohiei II a Bisericei gr. cat. din loc. prin care cere ajutor necesar construirii unei biserici și suma să fie fixată cu ocazia compunerii bugetului pe anul 1927”*. În ședința Comisiei financiare a Consiliului Municipal Târgu-Mureș, din 2 octombrie 1926, primarul Bernády György solicită luarea în considerare a cererii bisericii greco-catolice, de sprijinire, urmând ca suma să se stabilească cu ocazia introducerii bugetului.³³¹

La 18 februarie 1927, arhitectul Iosif Victor Vlad din Timișoara, întocmește și *„Devizul estimativ, referit la proiectul construirii bisericii gr. cat. române din Târgu-Mureș”*, valoarea lucrărilor fiind stabilită la suma de 4.874.670 lei.³³²

³²⁵ *Ibidem*, III, nr. 17, din 15 august 1925, p. 148.

³²⁶ *ANSJ Mureș, Consiliul orașului*, nr. 4449/1937, f. 127, înregistrat cu nr. 2374, din 1 februarie 1926.

³²⁷ *Ibidem*, nr. 3374/1926, f. 126.

³²⁸ *Ibidem*, nr. 4449/1931, f. 124., nr. 16401, din 27 septembrie 1926

³²⁹ *Ibidem*, pachet 162 (3800-9000), filele 124-125, nr. 16401 din 27 septembrie 1926.

³³⁰ *Ibidem*, nr. 4449/1937, f. 125, 127.

³³¹ *Ibidem*, f. 127.

³³² *Ibidem*, f. 16-18.

Cu cererea nr. 33, din 16 iunie 1927, Ioan Dredețeanu se adresează primarului în vederea emiterii acordului de construire a bisericii, între altele arătând: *„dorind a edifica biserica noastră pe terenul donat de Onor. Primărie pe piața din fața Băncii „Albina”, conform planurilor anexate,— cu onoare rugăm să binevoiți a ne elibera permisul de edificare cât mai curînd posibil”, concomitent cu rugămintea de a fi scutiți de plata taxelor de edificare și folosirea drumului situat între Banca „Albina” și amplasamentul bisericii, „pentru depozitarea materiilor de construcție ca pietriș, nisip și altele similare”*.³³³ (Anexa XVIII).

Lucrările de edificare a bisericii sunt începute la 8 august 1927 Ioan Dredețeanu, președinte al Comitetului de construire a bisericii, cu cererea nr. 42 din 8 august 1927, solicită a *„da pe credit 300.000 bucăți cărămizi de la fabrica Dvoastră, transportate la locul de edificare, cu un preț convenabil, plătit cu dobînda de 12%,”* cu achitarea din prețul total a sumei de 500.000 lei.³³⁴ Consiliul Municipal, în ședința a șaptea, nr. 69/15721, din 17 septembrie 1927, aprobă solicitarea stabilind un preț de 2150 lei/1000 bucăți cărămizi.³³⁵ Prin adresa nr. 18267, din 23 septembrie este comunicat și acordul.³³⁶ Din prețul de cumpărare, biserica va plăti în anul 1928 suma de 500.000 lei, iar restul în anul 1929. Din scrisoarea nr. 26, din 21 mai 1928, a Prohiei greco-catolice adresată Primarului municipiului Târgu-Mureș (Anexa XIX), înțelegem că până la acea dată au fost transportate pe șantier 199.500 bucăți cărămizi, solicitând încă alte 50.500, ca să se completeze la 250.000 bucăți, transportul acestora începând de la 25 mai, zilnic câte 2000-3000 cărămizi. Solicitarea este satisfăcută, cu specificarea ca biserica să se îngrijească de achitarea datoriilor.³³⁷

Cu scrisoarea nr. 76, din 5 noiembrie 1928, se solicită un nou sprijin financiar, arătându-se că *„de aceea când vă mulțumim pentru ajutoarele anterioare, Vă rugăm respectos ca să binevoiți a ne lua și în bugetul anului 1929 cu un ajutor, pe care îl veți crede de cuviință”, la care, prin rezoluția din 26 noiembrie 1928, se face cunoscut că am prevăzut în bugetul anului 1929 un ajutor de 500.000 lei.*³³⁸ O asemenea solicitare mai este înaintată prin scrisoarea nr. 37, din 28 noiembrie 1931, cu rugămintea de a *„căuta o modalitate ca datoria ce o avem la municipiul, în fruntea căruia cu onoare stați, pentru cărămizile folosite la zidirea bis. se ni se relaxeze”,* reamintind că în anul 1927 au fost promiși 500.000 lei, din care au primit doar 350.000 lei, *„fără ca restul de Lei 150.000 să ni se fi stornat în contul datoriei noastre”*.³³⁹ Față de această solicitare, în ședința din 18 decembrie 1931, Comisia Interimară a Municipiului Târgu-Mureș, cu

³³³ *Ibidem*, f. 95, nr. 13009, din 25 iunie 1927. Actuala stradă Tușnad.

³³⁴ *Ibidem*, f. 187.

³³⁵ *Ibidem*, f. 84.

³³⁶ *Ibidem*, f. 85.Nr. 18267/1927

³³⁷ *Ibidem*, f.80. Nr. 9413, din 22 mai 12928. În acordul comunicat la 13 iunie 1929 se arată: *„...vă rugăm să binevoiți a vă îngriji de datoria Dvoastră provenită din cumpărarea de cărămizi, să o achitați cât mai urgent posibil”*.

³³⁸ *Ibidem*, f. 28.

³³⁹ *Ibidem*, f. 74., nr. 28551, din 28 noiembrie 1931.

nr. 23551/1931, decide: „1. Scutește pe petentă de plata sumei de 150.000 lei și reduce cu suma aceasta datorie originală de 374.784 lei, rămânând să mai plătească numai 224782 lei”. Hotărârea este dată condiționat de obținerea acordului autorității tutelare.³⁴⁰ Pornind de la această sarcină, prin adresa nr. 23551/1931, din 25 ianuarie 1932, Primăria prezintă Comitetului Local de Revizuire din Cluj (Anexa XXII) situația creată, arătând că „...luând în dezbatere acea rugare în ședința sa din 18 Decembrie 1931, prin deciziunea No. 23551-1931 adusă în acea ședință, condiționat de aprobarea forurilor tutelare, a hotărât ca pe motiv că parohia greco-catolică este cea mai săracă dintre toate cele din localitate și că de fapt în bugetul anului 1927 i-a fost aprobată o subvenție de 500.000 lei din care i-a rămas neachitat suma de 150.000 – Lei, a hotărât ca acea parohie din suma totală cât datorează să fie scutită de plata sumei de 150.000 Lei, rămânând să mai plătească 224784 Lei”.³⁴¹

Prin Procesul-Verbal încheiat la 9 februarie 1932, Comisia Interimară a municipiului Târgu-Mureș, constată că Decizia nr. 23551/1931, cu referire la datoria Parohiei greco-catolice, a fost expusă publicului timp de 10 zile, de la 29 ianuarie la 9 februarie 1932, împotriva acesteia „nu s-a înaintat nici o întâmpinare”.³⁴² În această situație, prin Decizia nr. 12114, din 28 iunie 1932, (AnexaXXII) Primăria Municipiului Târgu-Mureș decide: „ I. Să anulează deciziunea Comisiei Interimare din 17 iunie a.c. prin care s-a decis scutirea, respectiv reducerea de lei 125.000. - din datoria Bisericii Gr. catolică II. Deschiderea unui credit suplimentar de Lei 125.000 în sarcina art. 209 „Fond pentru deschideri de credite suplimentare” pentru majorarea creditului de la art. 86 „ cu condițiunea ca această sumă să fie reținută în contul datoriei Parohiei Greco-Catolice Tg. Mureș pentru cărămida furnizată în anul 1927 III. Prin această deschidere de credit suplimentar disponibilul „fondul de credite suplimentare se reduce de la Lei 2.000.000 la Lei 1.774.220”³⁴³.

În continuare, documentele prezintă alte noi măsuri de sprijinire financiară a parohiei din partea Primăriei, pentru realizarea bisericii. Luând în discuție solicitarea Parohiei greco-catolice nr. 1/1933, ca datoria pentru cărămizi să fie reținută din subvenția ce o au înscrisă în bugetul anului 1933, înregistrată sub nr. 330 din 5 ianuarie 1934, se dispune Serviciului financiar și de contabilitate de a ordona suma de 285.619 lei din subvenția înscrisă în bugetul în curs de 250.000 + 123.000 lei pe seama parohiei, făcând și unele calcule ale sumelor primite și donate.³⁴⁴ Alte sume sunt alocate prin Decizia nr. 21956 din 10 octombrie 1933, în valoare de 50.000 lei,³⁴⁵ sau

³⁴⁰ Ibidem, f. 74 v, nr. 23551, din 18 decembrie 1931.

³⁴¹ Ibidem, f. 73. nr. 23551/1931, din 25 ianuarie 1932.

³⁴² Ibidem, f. 62

³⁴³ Ibidem, f. 58., nr.12114, din 8 iunie 1932.

³⁴⁴ Ibidem, f. 51.nr. 3304, din 4 ianuarie 1937.

³⁴⁵ „ Se aprobă ordonanțarea sumei de Lei 50000 pe seama parohiei greco-catolice Tg.Mureș și se înredințează serviciul contabilității cu executarea acesteia”, Ibidem, f. 49.nr. 21036 din 6 octombrie 1933.

Decizia nr. 24826 din 28 noiembrie 1933, cu o valoare de 30.000 lei.³⁴⁶

La solicitarea din 16 iunie 1927 a parohului Ioan Dredețeanu, pentru emiterea acordului de construire, aceasta a devenit posibilă abia după doi ani, ca urmare a ordinului Ministerului de Interne, din 18 aprilie 1927, prin care primăriilor municipale le era interzisă sub responsabilitate personală, eliberarea acordurilor de construire sau de împrejmuire a terenurilor expropriate prin Reforma Agrară, situație în care se afla și terenul greco-catolicilor.

Abia la 18 ianuarie 1929, când biserica se afla deja sub acoperiș, primarul municipiului adresându-se Ministerului de Interne, face cunoscut că terenurile intravilane ale orașului au fost expropriate printr-o hotărâre a Comitetului Agrar, din 15 februarie 1924. Municipiul nu avea niciun interes ca biserica greco-catolică să nu primească terenul, care de altfel nici nu se afla în proprietatea sa.

În acest context de climat juridic, fără a se mai aștepta soluționarea terenului, la 16 iunie 1927, sunt demarate lucrările de construire a bisericii, la 15 august fiind sfințită și piatra de temelie. Cu acest prilej credincioșii greco-catolici îi îndeamnă pe confrății lor ortodocși la pace și armonie, însă nu fără a avea loc unele confruntări stradale în anul următor.³⁴⁷

Proiectul bisericii este întocmit de arhitectul Iosif Victor Vlad, cel ce a proiectat și Catedrala Mare Ortodoxă, acesta fiind aprobat de Consistoriul Arhidiecezan din Blaj. Lucrările de construire a bisericii s-au desfășurat anevoios, efectele crizei economice din anii 1929-1933 resimțindu-se din plin. Până în anul 1932, pentru o perioadă de timp, nu s-a mai lucrat nimic. Lucrările au fost reluate în anul 1933, după ce Emil Aurel Dandea a revenit la conducerea Primăriei.

Motivat de prevederile Constituției, în care, atât biserica ortodoxă cât și cea greco-catolică sunt declarate biserici românești, adică naționale, prin scrisoarea nr. 25 din 14 aprilie 1934, Protopopiatul greco-catolic din Târgu-Mureș, solicită ca ambele confesiuni să se bucure de tratament egal „și să nu se facă nici o părtinire proprie, de a jigni sentimentele naționale, căci s-ar produce o nemulțumire, între cei mai buni și devotați fii ai patriei, adecă între români, care sunt frați și între bisericile lor, cari sunt surori”, și ca urmare, propune ca sumele acordate celor două biserici să fie egale,³⁴⁸ fără a lua în considerare numărul existent al credincioșilor celor două confesiuni românești din oraș și nici starea fizică reală a celor două vechi biserici existente. La aceste reproșuri, Primăria Municipiului Târgu-Mureș, prin adresa nr. 7962, din 30 aprilie 1934, face cunoscute motivele pentru care diferă sumele acordate bisericilor ortodoxă și greco-catolică, situația fiind analizată și de Comisia Interimară cu ocazia aprobării bugetului pe anul fiscal 1934/1935, specificând că, pentru anul 1935 se va

³⁴⁶ „Se aprobă ordonanțarea sumei de 30.000 (treizecidemii) pe seama Parohiei gr. cat. Tg.Mureș”, *Ibidem*, f. 48, nr. 24826, din 25 noiembrie 1932.

³⁴⁷ „Astra”, Târgu-Mureș, 11 august 1927, p. 1.

³⁴⁸ *ANSJ Mureș, Consiliu orașului*, nr. 4449/1931, f. 44.

asigura suma necesară în vederea terminării lucrărilor la biserică.³⁴⁹

Întrucât, cu tot sprijinul acordat lucrărilor de construire a bisericii, acestea se desfășoară anevoios, la 22 aprilie 1935, primarul Emil Aurel Dandea comunică reprezentanților bisericii greco-catolice, că, așa cum a promis anul anterior, în bugetul anului 1935-1936 s-a prevăzut o subvenție de 1.000.000 lei, la care de adaugă cei 450.000 lei din partea Prefecturii și 200.000 lei din partea Departamentului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor. Împreună cu suma disponibilă aflată în casieria Comitetului pentru edificarea bisericii,³⁵⁰ suma totală se ridică la valoarea stabilită prin deviz, cu care se putea termina lucrările la biserică. Prin urmare, primarul recomandă „*Vă rog să binevoiți a începe de urgență și să continuați lucrările din sumele disponibile, cum am arătat mai sus, fixând și data inaugurării, cunoscând că subvenția din partea primăriei s-a votat cu această condiție.*”³⁵¹

Cu tot îndemnul primarului Dandea, lucrările la biserică se desfășoară greoi, după cum am mai văzut cu stagnări de durată mai lungă, deși se dorea a se crea o operă durabilă. Cauzele acestui ritm scăzut rămân o necunoscută, starea fiind sesizată și de Virgil Pană,³⁵² redând o afirmație a preotului Ioan Dredețeanu dată la 13 august 1935, care, la solicitarea superiorilor săi, menționa: „*cei din jurul domnului Dandea scriu așa pentru că și ei și D-l Dandea, țin cu orice preț ca biserica noastră să fie consacrată cu mare alai sub actuala conducere a municipiului chiar cu riscul de a ploa în ea, cum au pățit ortodocșii.*”³⁵³

Întrucât, nici după cele două intervenții din partea Primăriei, cu condiția asigurării unor fonduri bănești, reprezentanții bisericii greco-catolice, nu au avut interesul de a demara lucrările stagnante la noua biserică, la sfatul ministrului Valer Pop, președintele AGRU-lui, la 6 august 1935, primarul se adresează³⁵⁴ Veneratului Consistor Arhiepiscopesc” al Blajului. Cu această ocazie primarul Emil Aurel Dandea face cunoscut că încă din 13 aprilie Parohia greco-catolică a fost înștiințată despre asigurarea unor fonduri pentru terminarea bisericii. La 22 aprilie 1935, fără a primi vreun răspuns, a revenit cu mențiunea că Primăria păstrează la dispoziția construcției suma de 2.000.000 lei, însă condiționat de sfințirea edificiului în anul respectiv. Întrucât nici de această dată nu s-a solicitat nimic din suma alocată, la 1 iulie 1935³⁵⁵ se solicită tencuirea exterioară a bisericii. „*De atunci, nu s-a terminat nici cel puțin construirea schelăriei, continuându-se tăndălirea lucrărilor, cu toate că am repetat că*

³⁴⁹ Ibidem, f.45.

³⁵⁰ ANSJ Mureș, Prot. gr.cat., nr. 1722/1935, f. 8.

³⁵¹ Respectând ordinea priorităților, biserica ortodoxă a primit pentru continuarea lucrărilor, doar 400.000 lei de la Primărie și 200.000 lei de la Prefectură. Referindu-se la conducătorii orașului se menționează: „*ei cred că nu este nici românesc, nici creștinesc principiul care îl avea un conducător al orașului din 1929-1930, că nu ne trebuie biserică.* ANSJ Mureș, Consiliul orașului, dos. 3599/1934, f. 41.

³⁵² Virgil Pană, op. cit., p.139.

³⁵³ ANSJ Mureș, Prot. rom.cath., dosar 1722/1935, f. 67.

³⁵⁴ Dare de seamă, 1935, p. 19.

³⁵⁵ ANSJ Mureș, Consiliul orașului, f. 35, nr.15109/1935.

*banii stau oricând la dispoziție, s-a ridicat numai suma de 200.000 lei/.../ Suntem informați, de asemenea, că din sumele acordate anii trecuți, sub achitat câteva interese în sumă de cca. 700.000 lei, fapt care ar fi cu totul contar scopului căruia trebuie să se destine ajutoarele cari le acordă instituțiile publice.*³⁵⁶

De această dată, intervenția primarului a avut efect, deoarece printr-o scrisoare, presupunem că la îndemnul forului superior, datată 28 august 1935, autoritățile greco-catolice din Târgu-Mureș, adresându-se lui Emil Aurel Dandea, arată: „*ne simțim îndatorați a vă aduce atât subsemnații, ca și conducătorii acestei opere monumentale, cât și a credincioșilor noștrii parochieni, cea mai caldă mulțumită pentru ajutorul generos patriotic manifestat de la începutul lucrărilor de edificare a acestei biserici, până anul acesta, în care ne apropiem către terminarea ei /.../ Primiți Domnule Primar asigurarea celei mai sincere recunoștință și nestrămutatul nostru devotament.*”³⁵⁷

La data respectivă suma disponibilă era de 1.965.397 lei, provenind din: a – subvenția prevăzută la bugetul municipiului de 1.000.000 lei; b – subvenția prevăzută la bugetul județului de 450.000 lei; c – subvenția primită de la Ministerul Cultelor de 200.000 lei și d – 315.397 lei aflați la dispoziție la 31 decembrie 1934.³⁵⁸

Ca urmare ședinței consistoriale din 3 septembrie 1935, prin adresa nr. 5127/1935, Elie Câmpeanu este din nou atenționat să grăbească lucrările la biserică: „*După ce și Frăția Ta recunoști că nu s-au depus toate sacrificiile posibile pentru terminarea bisericii și că e îndreptățită imputarea ce se aduce conducătorilor, din partea D-lui primar Dandea/.../ te invităm, ca în calitate de protopop și președinte al Comitetului de Construcție, să faci tot posibilul pentru accelerarea lucrărilor și terminarea încă în toamna aceasta a Sf.Lăcaș. O reclamă aceasta nu numai numărul mare de credincioși cari nu au unde să asiste la serviciile divine, ci și respectarea dorinței acestora cari au dat în prevederile bugetare ale orașului frumoasa sumă de 2.000.000 lei pentru terminarea lucrărilor*”³⁵⁹ Prin adresa nr. 823, din 28 august 1935. însuși protopopul greco-catolic informa Ordinariatul Arhiepiscopesc din Blaj că, la 5 august 1935, primise o adresă din partea Primăriei Târgu-Mureș prin care i se reproșa faptul că Parohia Târgu-Mureș II, cea mai interesată în edificarea noii biserici începute din 1927, nu a depus toate eforturile pentru terminarea lucrărilor, lucru pe care îl cunoștea și el.³⁶⁰ Cu același număr, Mitropolia Română Unită din Blaj,³⁶¹ prin prim-vicarul capitular Victor Macoveiu, trimite o scrisoare primarului din Târgu-Mureș, făcând cunoscut că i s-a comunicat protopopului Elie Câmpeanu, cât și Comitetului de Construcție, dorința ca „*încă în toamna aceasta sf. lăcaș să poată fi dat destinației sale, plinind prin acesta dorința credincioșilor noștrii și evocând și gestul frumos al*

³⁵⁶ *Ibidem*, nr. 4449/1937, f.32.

³⁵⁷ *Ibidem*, nr. 4449/1937, f.28.

³⁵⁸ Virgil Pană, *op. cit.*, p.140.

³⁵⁹ *ANSJ Mureș, Prot. gr. cat., nr. 1722/1935, f. 68.*

³⁶⁰ *Ibidem*, p. 140-141

³⁶¹ *ANSJ Mureș, Prot Greco Cat, nr. 1722/1935, f. 68.*

Dvoastre, prin luarea în buget a sumelor necesare pentru terminarea lucrărilor”.

La anterioara scrisoare, din 28 august 1935, trimisă primarului de Elie Câmpeanu și Ioan Dredețeanu, la 5 septembrie 1935, edilul orașului le aduce mulțumiri „pentru aprecierea binevoitoare a modestului nostru rol în sprijinul ce s-a dat acestei opere, sprijin care l-am considerat și-l considerăm numai ca o elementară obligație și ca îndeplinire a unei îndatoriri românești, de care vă asigurăm și pe viitor”, căutând să-i lămurească pe cei doi conducători al greco-catolicilor din oraș, că urgentarea lucrărilor s-a datorat dorinței de respectare a programului edilitar propus, ce cuprinde mai multe obiective de interes comun.

Promisiunile primarului, din anul 1935, de a sprijini terminarea lucrărilor la biserică, au fost respectate. La solicitarea Parohiei greco-catolice nr. 19, din 17 februarie 1935,³⁶² prin care se arată că potrivit devizului întocmit de arhitecții Iosif Victor Vlad și Maetz Erwin, mai sunt necesari 2.920.000 lei,³⁶³ prin adresa nr. 15109, din 1 iulie 1935, Primăria face cunoscut că s-a aprobat o subvenție de 1.000.000 lei, cu plata în tranșe de câte 200.000 lei, solicitându-se și terminarea bisericii, îndeosebi a tencuielilor exterioare.³⁶⁴

În darea de seamă pentru anul 1934,³⁶⁵ primarul Emil Aurel Dandea arăta: „În celălalt capăt al pieții se află construcția frumoasei biserici gr. catolice, începută tot atunci și care se va termina în toamna anului 1935. În fața acestei biserici este o fântână săritoare care seara este luminată și este clădită în anul 1934”. Tot în anul 1934, în Expunerea de motive la proiectul de buget pe anul 1934-1935, la capitolul I, aliniatul 5, primarul menționa: „Ne vom da concursul neprecupețit pentru terminarea ambelor biserici românești”,³⁶⁶ deci și a celei greco-catolice.

În anul 1934, practic, biserica era ridicată, fapt constatat din scrisoarea protopopului greco-catolic II, nr. 44, din 30 august 1934, adresată Primarului oraşului, în care s-au arătat lucrările realizate din ultima tranşă de bani dată prin ordonanţa din bugetul oraşului, inclusiv valoarea acestora:

³⁶² *ANSJ Mureș, Prot. Greco-catolic*, f.38, nr. 4076, din 18 februarie 1935.

³⁶³ Lucrările restante la biserica greco-catolică, stabilite de cei doi arhitecți sunt următoarele:

„1. Pardoseli în interiorul bisericii din plăci inclusiv betonul de fundație și

canalele pentru încălzirea centrală.....	200.000
2. Încălzirea centrală cu aburi.....	250.000
3. Tâmplărie, uși, scaune, mobilă.....	500.000
4. Iconostas, sculptură și auritură.....	300.000
5. Pictură figurală și decorativă.....	500.000
6. Clopote.....	350.000
7. Scări.....	20.000
8. Tencuieli externe și finisări.....	500.000
9. Neprevăzute.....	200.000
Total:.....	2.920.000 lei

ANSJ Mures, Consiliul orasului, nr. 4449/1937, f. 39.

³⁶⁴ Ibidem, f. 34.nr. 15109, din 26 iunie 1935.

³⁶⁵ *Dare de seamă*, pentru anul 1934, p. 47.

³⁶⁶ „Orasul”, XII, nr. 8, din 15 aprilie 1934, p. 58.

- Realizarea la parter și etaj, de stâlpi din beton armat pentru cor și balcoanele laterale, cornișele și decorațiile sculptate, cu 125.500 lei;
- Confecționarea ferestrelor metalice, cu 137.000 lei;
- Montarea ferestrelor la cupolă, inclusiv geamurile, cu 15.000 lei;
- Urmează montarea a 40 de ferestre mici și 3 mari cu profile din ipsos, precum și arcadele celor 3 mari ferestre, cu 58.992 lei, fără sticlă.

În finalul scrisorii se solicită noi subvenții din bugetul Primăriei,³⁶⁷ acestea fiind aprobate în ședința Comisiei Interimare din 4 septembrie 1934, comunicate cu nr. 17254/1936.

Cu toate că se dorea ca în anul 1935 biserica să fie terminată, la mijlocul anului respectiv, necesarul de lucrări și implicit bani, era încă mare, lucrările realizate din subvenția de 300.000 lei acordată la 31 decembrie 1934 fiind deja cheltuită,³⁶⁸ lucrările efectuate fiind următoarele:

- Lucrări de tinichigerie executate de Nagy Károly.....602 lei
- Geamuri la ferestrele cupolelor, executate de Naftali.....14.014 lei
- Confecționarea ferestrelor metalice, fără geamuri, executate de Vlasa Gheorghe.....97.720 lei
- Tencuieli interioare, inclusiv partea sculpturală.....147.685 lei
- Diverse.....700 lei
- TOTAL:3609721 lei.

- De asemenea, solicitarea nr. 95/1935 a Protopopiatului greco-catolic II, cu referire la subvenția acordată de Primărie, precum și suma de 200.000 lei primiți din partea Ministerului Cultelor ne dezvăluie și pe ceilalți participanți la realizarea bisericii, cum sunt:

- Pictorul D. Simionescu pentru pictură.....101.200 lei
- Vlad, inginer conceotor (proiectantul).....30.000 lei
- Keresztesi, pentru iconostas.....100.000 lei
- Bobletec și Rusu, pentru tâmplărie.....130.000 lei
- Ciupe, premiul II, pentru planul iconostasului.....3.000 lei
- Pastor, în contul lucrărilor de zidărie.....52.000 lei

TOTAL:.....406.200 lei.

În vederea continuării lucrărilor la zidărie și sculptura interioară, se solicită a se „ordonanța o sumă ce veți crede de cuviință”.³⁶⁹ După atâția ani de șantier, conducerea protopopiatului ar fi dorit să se treacă la o sfințire provizorie, dar Consiliul Municipal, prin adresa nr. 25751 din 11 noiembrie 1935,³⁷⁰ își exprimă părerea să se aștepte până la terminarea definitivă a lucrărilor la biserică, cu stabilirea datei sfințirii „bisericei în intervalul de la 1-12 septembrie 1936”. Se mai face cunoscut „că primăria donează

³⁶⁷ ANSJ Mureș, Consiliul orașului, f. 40, nr. 17254 din 4 august 1934.

³⁶⁸ Ibidem, nr. 15617/ 4 mai 1935.

³⁶⁹ Ibidem, f. 31, nr. 19611, din 26 august 1935.

³⁷⁰ Ibidem, f. 22, nr. 25751, din 11 noiembrie 1935.

bisericii cele două table de marmură care le-ați solicitat". Pentru cunoașterea stării de fapt, se solicită ca parohia să prezinte o dare de seamă cu lucrările realizate în anii 1934 și 1935, precum și un sumar preliminar al lucrărilor restante, inclusiv un deviz estimativ. La 3 ianuarie 1936, șeful Serviciului tehnic al orașului, Maetz Erwin, întocmește devizul cu lucrările necesare pentru terminarea bisericii,³⁷¹ stabilind un necesar în valoare de 2.000.000 lei. Potrivit devizului, au mai rămas de realizat următoarele lucrări mai importante: construirea amvonului din beton armat, cu 50.000 lei; a altarului din cărămidă, în mărime de 120 x 180 cm, cu 15.000 lei; pardoseli interioare cu plăci de mozaic, în suprafață de 500 mp, cu 220.000 lei; încălzirea centrală cu apă caldă, inclusiv instalația aferentă, cu 220.000 lei; scările de acces la cele trei intrări, cu 338.750 lei; scara interioară din lemn de stejar de la nivelul corului la cel al clopotelor, cu 200.000 lei; scaunele și strana, cu 500.000 lei.

Referindu-se la adresele Primarului nr. 20366, 25751 și 29827/1933, Elie Câmpeanu și Ioan Dredețeanu, cu scrisoarea nr. 5, din 12 ianuarie 1936, înregistrată sub nr. 1052, din 16 ianuarie 1936, fac mențiunea că potrivit devizului întocmit de Maetz Erwin, valoarea lucrărilor necesare terminării bisericii este de 2.000.000 lei. Pe lângă lucrările prevăzute în deviz, mai sunt și alte lucrări restante de plătit, cum ar fi pentru „*DI. prof. pictor Simionescu mai avem de plătit la terminarea lucrărilor Lei 492.884, iar D-lui Keresteșiu pentru iconostas 70.000 Lei și tâmplarilor 256.000 lei, deci totalul cheltuielilor reclamate în anul curent face 2.818.884 lei. Față de aceste cheltuieli avem în casă 177.648 lei, iar de la județ mai avem de primit 200.000 lei, deci o lipsă de Lei 2.441.236*”³⁷² Este solicitat sprijinul financiar, inclusiv de la Stat și Prefectură, astfel încât, așa cum a hotărât Comitetul de construire a bisericii, în ședința din 28 noiembrie 1935, biserica va fi sfințită la 8 septembrie 1936.

Epuizând fondurile primite, cu cererea nr. 67, din 16 iunie 1935 (Anexa XXIII), biserica solicită ordonanțarea din bugetul municipiului „*o sumă pe care o veți crede de cuviință pentru a putea continua lucrările*”, solicitare îndeplinită deja prin Decizia nr. 15109/1935, la care ne-am mai referit, dispunându-se ca suma de 1.000.000 lei să fie achitată în rate de câte 200.000 lei, pentru perioada lunilor iulie-noiembrie ³⁷³(Anexa XXIV).

Alte subvenții sunt acordate atât în anul 1936, cât și în cel următor. Cu Decizia nr. 13.951, din 12 iunie 1936, la solicitarea parohiei, Primăria municipiului Târgu-Mureș aprobă „*ordonanțarea a câte 100.000 lei săptămânal din subvenția acordată din bugetul pe anii 1936/1937, în vederea terminării bisericii*”.³⁷⁴ Pe lângă sprijinul financiar acordat de Primăria din Târgu-Mureș, Protopopiatul greco-catolic primește încă 450.000 lei din partea Prefecturii Județului Mureș, și alți 200.000 lei din partea

³⁷¹ „Deviz de cheltuieli despre lucrările încă necesare pentru terminarea edificării Catedralei gr. cat. din Tg. Mureș, executabile în campania de lucru al anului 1936,, Ibidem, f.12, nr. 5/1936.

³⁷² ANSJ Mureș, Consiliul orașului, nr. 4449/1937, f. 10, nr. 1052, din 16 ianuarie 1936.

³⁷³ ANSJ Mureș, Consiliul orașului, nr. 4449/1937, f. 34, din 26 iunie 1925.

³⁷⁴ Ibidem, f.9, nr.13151, din 12 ianuarie 1936.

ministrului A. Lapedatu.³⁷⁵ Partidul Național Liberal mai asigură o subvenție de 1.000.000 lei pentru bisericile ortodoxe din județ și 302.045 lei, pentru biserica greco-catolică din Târgu-Mureș.³⁷⁶ În a doua jumătate a anului 1935, deși s-au asigurat 2.000.000 lei, lucrările la biserică au stagnat, ceea ce îl determină pe primarul Emil Aurel Dandea să intervină la Episcopia din Blaj pentru reluarea și terminarea lucrărilor la biserică.³⁷⁷ La solicitarea parohiei, cu nr. 91 din 11 septembrie 1936, alți 5000 lei sunt acordați prin Decizia nr. 20733, din 25 septembrie 1936, pentru acoperirea cheltuielilor de sfințire a bisericii, de această dată numită „Catedrala Româno-Unită”.³⁷⁸

- La 8 septembrie 1936, de ziua Sfintei Maria, se desfășoară festivitățile de sfințire a noului așezământ al greco-catolicilor din oraș, celebrate de P.S. Al. Nicolescu, episcop al Lugojului. Cu această ocazie, în alocuțiunea sa, printre altele, primarul menționa: *„Un asemenea act este pretutindenea important pentru viața noastră națională, dar importanța lui ia proporții și mai mari pe aceste meleaguri unde bisericile românești erau până la unire tolerate abia la marginea orașelor”...„Credem că pronia divină a trimis ca un bun augur pe Înalt Prea Sfinția Voastră ca aici în Târgu-Mureș să faceți începutul, desigur lungului șir al sfințirilor de biserici române unite”.*³⁷⁹

- Purtând titlul *„Sfințirea catedralei româno-unite”*, un articol din *„Glasul Mureșului”*,³⁸⁰ face mențiunea că lucrările la biserică au durat 9 ani, costul acestora ridicându-se la valoarea de 12.500.000 lei”.

- Mulțumind primarului *„pentru sprijinul moral și material ce a-ți binevoit a ni-l da, pentru terminarea bisericii noastre”*, preotul paroh Ioan Dredețean, în scrisoarea nr. 175, din 24 februarie 1937, specifică plățile rămase restanță: *„La antreprenorul Iosif Pastor Lei: 81.640, Prof. Simionescu cu 280.000, Lui Zsako 10% din 13.000 și tot lui pentru tablele comemorative cu 25.000 Lei, la Soc. De Gaz metan lei 60.000. Lui Tompa 10% din 1000 lei. Lui Nagy Benő 10% pentru arvon Lei 3000. Lui Reiszfeld pentru corpurile luminătoare Lei 10.000, pentru geamuri 10.000 lei, lui Kereszteși 10% Lei 32,000, total 515.949 lei”.* Aduce mulțumiri lui Maetz Erwin, *„pentru conducerea lucrărilor”*, care timp de 3 ani nu a fost plătit. Ca urmare se solicită a prevedea din bugetul municipiului suma de 500.000 lei pentru lichidarea datoriilor.³⁸¹ Receptivă, prin Decizia nr. 10053, din 15 aprilie 1937, Primăria dispune ordonanțarea sumei de 100.000 lei, *„reprezentând o parte din subvenția acordată pentru acoperirea*

³⁷⁵ *„Glasul Mureșului*, II, nr. 21, 15 aprilie 1935, p.9.

³⁷⁶ *Ibidem*, II, 1935, din 24 mai 1935, p.1.

³⁷⁷ *Ibidem*, II, nr. 32, 15 august 1935, p.2.

³⁷⁸ *„Se aprobă un ajutor bănesc de Lei 5000 (cincimii) pe seama parohiei româno-unite, pentru acoperirea în parte a cheltuielilor în legătură cu sfințirea Catedralei, în sarcina art. 17/I din buget”.* ANSJ Mureș, Consiliul orașului, nr. 4449/1937, f.6, nr. 20773, din 11 septembrie 1936.

³⁷⁹ Emil Aurel Dandea, *Politică și administrație. Culșegere de texte*, Târgu-Mureș, Casa de editură „Mureș”, 1996, p. 116-117.

³⁸⁰ *„Glasul Mureșului”*, III, nr. 74, din 13 septembrie 1936, p.3.

³⁸¹ ANSJ Mureș, Consiliul orașului, nr. 4449/1937, f. 3, nr. 4449 din 24 februarie 1937.

cheltuielilor cu edificarea și zugrăvirea bisericii greco-catolice din Tg.Mureș".³⁸² Alți 100.000 lei sunt atribuiți prin Decizia nr. 17539 din 12 iulie 1937,³⁸³ ca urmare solicitării nr. 41, din 9 iulie 1937. În fine, la solicitarea parohiei, cu nr. 651 din 2 noiembrie 1937, prin Decizia nr. 27174, din 4 noiembrie 1937, se mai acordă o sumă de 50.000 lei.³⁸⁴

Descrierea bisericii

Așa cum s-a menționat anterior, biserica este creația arhitectului Iosif Victor Vlad din Timișoara, cel care a proiectat și Catedrala Mare Ortodoxă din Târgu-Mureș. Fiind opera aceluiași autor și tot o biserică românească, ne-am fi așteptat ca și biserica de față să fi fost concepută în formele neoromânești în general utilizate la bisericile românești din România. Nu cunoaștem alte variante de proiect, însă presupunem că actuala formă – neoclasicistă – a fost cerută de către beneficiar, dacă nu cumva este o sugestie a arhitectului, ca o replică mai modestă a bine cunoscutei bazilici „San Pietro” din Roma.

Pentru descrierea bisericii sub aspectul planimetric, am avut în vedere releveul întocmit în anul 1940,³⁸⁵ întocmit – probabil - de fostul arhitect șef al orașului, Ioan Gabor (1968 – 1972), în acea perioadă fiind proiectant la Serviciul tehnic al orașului. Planul bisericii conturează un edificiu dezvoltat pe o schemă geometrică, pornind de la un plan central în cruce grecească, totul înscriind o formă de hexagon, care pe latura de vest, unde este intrarea, este prelungit prin tinda femeilor. Mai modestă ca mărime, față de precedenta catedrală, biserica se întinde pe o lungime totală de 32,60 m și o lățime de 27,50 m. Conceput în forme simetrice, planul bisericii se desfășoară într-o ordine funcțională a spațiilor, punând în relief punctele de sprijin ale cupolei și ale celor două turnuri-clopotniță, înalte de câte 20 m, precum alternanța ritmică a zidurilor exterioare.

Intrarea principală, de secțiune pătrată, cu o deschidere de 2,80 m, încadrată de câte două perechi de coloane ce se sprijină pe câte un pedestal înalt, ne conduce în vestibulul (pronaosul) în mărime de 6,50 x 3,40 m, lateral având câte un mic spațiu cu care comunică, și de unde se pătrunde în turnurile-clopotniță, al căror interior este de 3,30 x 3,30 m. Intrarea și turnurile, ce constituie fațada principală a bisericii, formează un corp paralelipipedic, cu zidărie masivă de 60 cm grosime, totul înscriind un front de 20,00 și o lățime de 4,50 m, a cărei ritmicitate este a-b-c-b-a-, respectiv 4,50 m – 1,50 m – 7,80m – 1,60 mm – 4,50 m. Păstrând simetria, de la acest corp al intrării și cele

³⁸² *Ibidem*, f. 5, nr. 10053, din 15 aprilie 1937.

³⁸³ *Ibidem*, f. 4, nr. 17539, din 12 iulie 1937.

³⁸⁴ *Ibidem*, f. 2, nr. 27174, din 2 noiembrie 1937.

³⁸⁵ Purtând data de 14 mai 1940, releveul casei parohiale greco-catolice („Casa parohială gr. catolică din Târgu-Mureș”), aflat în posesia autorului lucrării de față. Presupunem că în acea perioadă a fost întocmit și releveul bisericii, fiind desenat pe același tip de hârtie de calc, același stil de prezentare și aceleași caractere de scriere.

două turnuri, pornește zidăria naosului, cu o lățime totală de 13,60 m, în interior având de 12,60 m, grosimea pereților fiind de câte 45 cm. La o distanță de 4,20 m de la punctul de pornire se dezvoltă spațiul destinat naosului, prin evazarea pereților, primele laturi având o lungime de câte 14,10 m. La punctul maxim, deschiderea este de 28,50 m lățime, de unde, din nou, se restrânge, tot cu pereți în lungime de câte 14,70 m, ca, în cele două puncte de capăt, din zona altarului să ajungă la o deschidere de 13,90 m. La capătul axei se află spațiul absidei altarului, în formă de semicerc, cu o lățime de 7,50 m și o adâncime de 4,30 m.

Compoziția centrală este dominată de cei șase stâlpi prismatici masivi de peste 1 m grosime, ce susțin grinda de beton armat, ale cărei laturi formează un hexagon. La rândul lor, cei șase stâlpi, recent îmbrăcați cu plăci de marmură verde de Guatemala, și capitele aurite, înscriu o formă hexagonală, cu distanțe între axe de câte 7,50 m, laturile interioare ale hexagonului fiind de câte 6,0 m și o deschidere totală de 13,15 m. De la cei doi stâlpi aflați la capătul vestic al hexagonului, până la portalul de intrare, pe o lățime de 7,0 m de la axă, se află un șir de câte 5 coloane ionice, legate prin patru arcade, ce susțin platforma etajului (emporele), respectiv a corului și balconului. Între stâlpii de susținere și pereții laterali ai bisericii este o distanță de 5,00 m. La o distanță de 26,60 m de la intrarea în tinda femeilor se află iconostasul, ce conduce în altarul semicircular. Pentru a dobândi un spațiu cât mai mare pentru credincioși, arhitectul a creat și ce-l de-al doilea nivel, al balconului, cu o lățime de 5,00 m, ce cuprinde spațiul dintre golul hexagonal al stâlpilor de susținere din dreptul intrării și al primelor două arcade. A rămas deschis spațiul din interiorul hexagonului, al celorlalte două arcade rămase, precum și cel de deasupra altarului. Pe grinda masivă hexagonală, realizată din beton armat, se sprijină tamburul cu cupola, a cărei deschidere este de 15,00m.

În întregimea ei, fațada bisericii prezintă formele caracteristice stilului neoclasicist. La cota ce marchează distanța dintre cele două niveluri, al parterului și al balconului, pe toată întinderea fațadelor se remarcă cornișa simplu profilată, deasupra căreia se desfășoară aticul, cu o înălțime de cca 1 m, ce cuprinde nișe alungite, semirotunde, dând impresia unui parapet cu baluștri, al cărui rol este de a ascunde învelitoarea de tablă a bisericii. Fațada principală cuprinde portalul mărginit de cele două perechi de coloane cu capitel ionic, pe al cărui antablament se sprijină frontonul triunghiular și a cărui înălțime nu depășește nivelul aticului. Lateral sunt situate cele două turnuri, mai joase decât capela centrală, marcate de pilaștri laterali, întreruși doar de cornișă. Pe cele patru laturi, registrul superior al turnurilor conține câte o fereastră înaltă, dreptunghiulară, mărginită de pilaștri simpli, aplatizați, deasupra terminându-se printr-un mic fronton triunghiular. În partea superioară remarcăm cornișa profilată care, deasupra ferestrelor formează o arcuire, iar la colțuri conține câte o urnă. Totul este surmontat de cupola centrală, prevăzută cu o mică lanternă.

Cele patru laturi ale naosului sunt identic tratate. Cele dinspre tinda femeilor, spre vest, cuprind câte 4 ferestre suprapuse (câte una la fiecare nivel), de formă

dreptunghiulară, cu ancadramente simplu profilate în retragere, iar cele de la mijlocul registrului fiind duble la parter și cu o deschidere larg arcuită, la balcon. Celelalte două laturi aflate spre altar, sunt identice, atât doar că, în locul celor două ferestre îngemănate se află câte o ușă, cu o lățime de 2,80 m. Confectionate din lemn de tei, atât ușile laterale, cât și ușa principală, în urmă cu câțiva ani au fost sculptate de Vasile Botoș din Târgu-Mureș cu scene ce reprezintă: „Maica Domnului”, „Sf. Ioan Botezătorul”, „Cei patru evangheliști” și Sfinți Romani. Tot Vasile Botoș, împreună cu Ion Cârcei din Grumăzești, județul Neamț, execută mobilierul sculptat, din interiorul bisericii: proscomidiar, strane, tronuri arhieresti, lambriuri. Atât ferestrele duble, cât și ușile sunt încadrate de câte două perechi de coloane ionice, ce se încheie cu câte un fronton, toate identice cele de la intrarea principală. Cele două laturi ale tindei femeilor, la rândul lor dispun de câte două ferestre identice cu celelalte. La rândul ei, absida în semicerc, are patru ferestre intercalate de câte o coloană identică cu cele întâlnite la intrări.

În centrul edificiului, pe grinda hexagonală, se înalță tamburul ce susține cupola ce ajunge la o înălțime de 38 m. Atât cupola centrală, cât și cele ale turnurilor-clopotniță, sunt învelite cu tablă de cupru. De formă cilindrică, tamburul este înzestrat cu 12 ferestre dreptunghiulare, intercalate de câte două perechi de coloane cu capitel compozit, ce susțin antablamentul, ce urmărește retragerile din dreptul ferestrelor. Totul ne apare ca un element dinamic ce conturează o mișcare ascensională în punctul cel mai caracteristic al edificiului – cupola. Împreună cu tamburul, cupola reprezintă elementul constructiv cel mai apropiat de cel al bisericii „Sf. Petru” din Roma, marcată de nervurile care își au punctele de pornire în colonetele duble ale tamburului, prelungindu-se în acelea ale lanteroului. Între nervuri, fiecare panou are câte două rânduri de luminatoare circulare de mărimi diferite.

Privită din interior, remarcăm puternica grindă hexagonală, cu o lățime de peste 80 cm, deasupra căreia, după cum am mai văzut, se înalță tamburul, a cărui circumferință este împărțită între cele 12 ferestre alungite, mărginite de pilaștrii cu capitele compozite și panourile destinate celor 12 apostoli. Sub acest registru, imediat deasupra grinzii hexagonale, s-a prevăzut un brâu cu decorații pictate, ce conține 24 imagini de sfinți, în panouri circulare. Deasupra ferestrelor și a panourilor ce reprezintă apostolii se mai află câte un panou aproape pătrat, fiecare reprezentând sfinți. Deasupra tamburului se află cupola, și ea recent pictată cu scene religioase, deasupra într-o formă circulară fiind reprezentat Iisus Hristos.

Decorul pictural

Principalul decor pictural al bisericii este cel aflat pe iconostas, realizat la sfârșitul lucrărilor de construire a bisericii. Iconostasul, în sine, a fost realizat de

Keresztesi Samuel din Tășnad,³⁸⁶ fiind confecționat din lemn de tei, iar pictura de pe panouri executate de Virgil Simionescu din Lugoj, prin calitatea sa artistică constituind un punct de atracție.

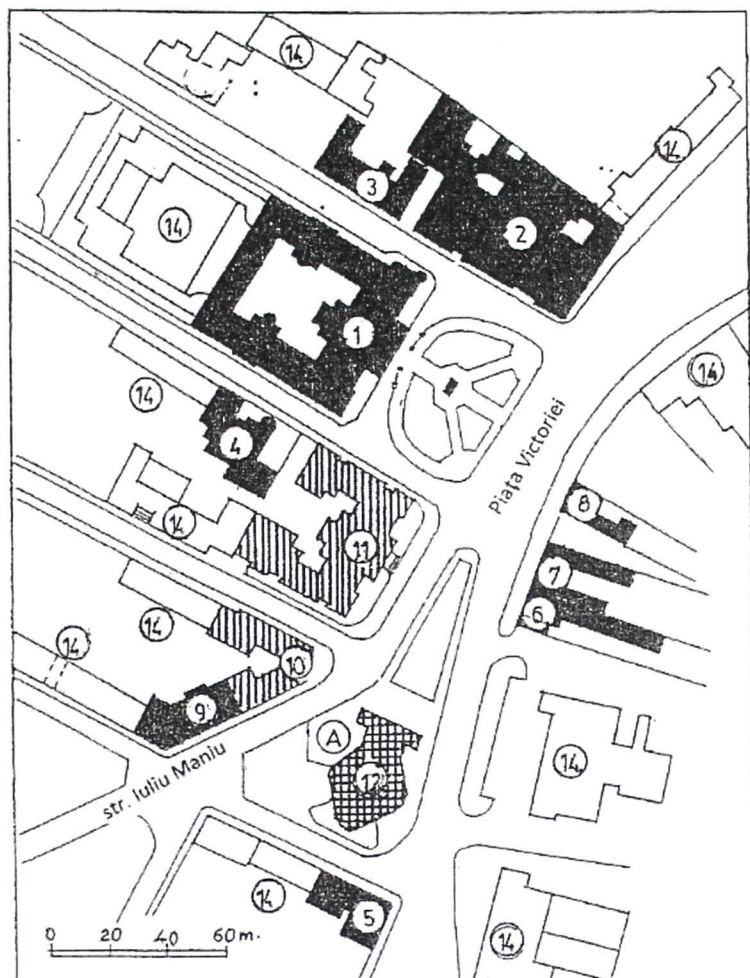
Desfășurat pe o lățime dem, iconostasul prezintă un panou ce cuprinde două mari componente. Prima o formează iconostasul în sine, la rândul său format din trei registre verticale. Registrul de mijloc este destinat ușilor împărătești, iar cele laterale fiind destinate intrărilor diaconești, precum și panourilor cu icoanele împărătești. Pe cele două părți ale ușilor împărătești, cât și la capetele iconostasului se află coloane înalte, în stil composit, ce delimitează registrele verticale. Ușile împărătești sunt și ele înalte, fiind confecționate din lemn traforat, formând patru forme spiralate în partea inferioară, și două în partea superioară a acestora. La mijlocul celor două foi, pe două panouri dreptunghiulare alungite se află scena „Buna Vestire”. În spațiul aflat deasupra ușilor împărătești se află scena „Cina cea de taină”. Cele două registre laterale, pe primul rând de jos, cuprind ușile diaconești, ale căror panouri au pictați pe sfinții Sf. Mihai și Sf. Gavril, precum și icoanele Împărătești: „Sf. Nicolae”, „Maica Domnului cu Pruncul”, „Iisus Hristos” și „Sf. Ioan Botezătorul”. Deasupra celor două registre laterale se află pictate scene din viața lui Iisus Hristos și a Maicii Domnului, tot câte două, dispuse vertical.

Deasupra auturilor acestora, pe întreaga lățime a iconostasului se află arhitrava, frumos decorată în forme aurii. Urmează cea de a doua componentă a iconostasului, tâmpla, ce pare a fi realizată ulterior. În centrul acesteia se află panoul „Iisus Hristos Învățător”, mărginit de două colonete pe care se sprijină o cornișă curbată. Lateral, în panouri mici, încheiate în semicerc, se află pictați cei 12 evangheliști. Deasupra acestora se află un alt rând de panou traforat, în mijlocul căruia, într-un cadru circular se află pictați Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru.

În anul 1980, la primul rând de ferestre s-au montat 18 vitralii, realizate în atelierul Patriarhiei Ortodoxe Române din București. Pornind de la tinda femeilor spre altar, pe latura stângă a naosului, vitraliile reprezintă următoarele scene: „Iisus în grădina Ghetsimani”, „Iisus în fața lui Pilat”, „Răstignirea lui Iisus”, „Învierea lui Iisus”, „Înălțarea lui Iisus”, „Coborârea de pe cruce”, „Coborârea Sf. Duh peste Apostoli”, „Constantin și Elena”. Pe latura dreaptă a naosului se află următoarele scene: „Cina cea de taină”, „Intrarea lui Iisus în Ierusalim”, „Schimbarea la față”, „Iisus și Samariteanca”, „Botezul lui Iisus”, „Nașterea lui Iisus”, „Buna-Vestire”.

Începând cu anul 1994, s-a trecut la realizarea picturii murale în tehnica „fresco”, executată de pictorul Cristian Corneanu din Târgu-Mureș. Lucrarea este realizată în proporție de 80 – 85%, mai fiind de pictat parterul.

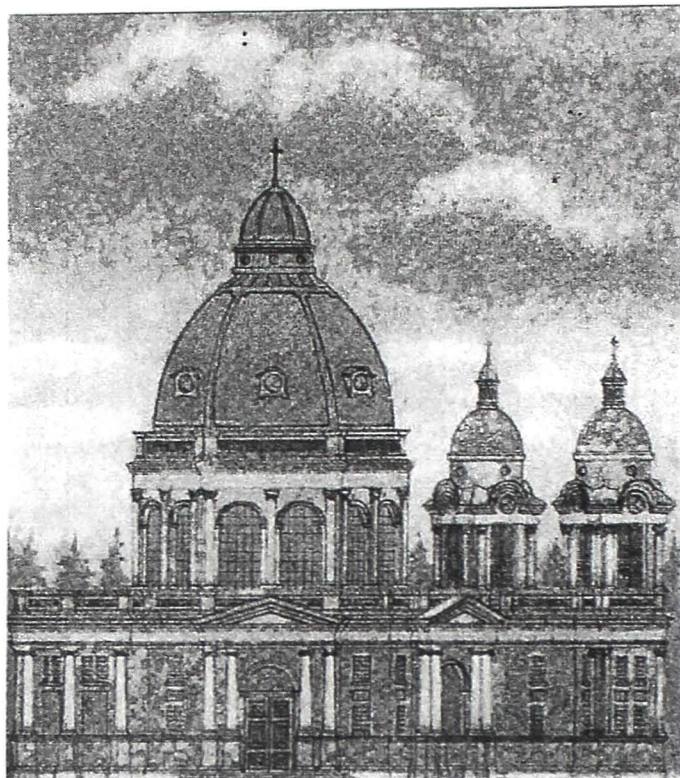
³⁸⁶ O inscripție aflată pe dosul iconostasului face mențiunea: „PLĂNUIT ȘI EXECUTAT S. KERESZTESI TĂȘNAD 1935 – 1936”

- Construcții în stil secesion (1-9)
 Construcții în stil neoromânesc (10-11)

b
 PLANȘA XLIX

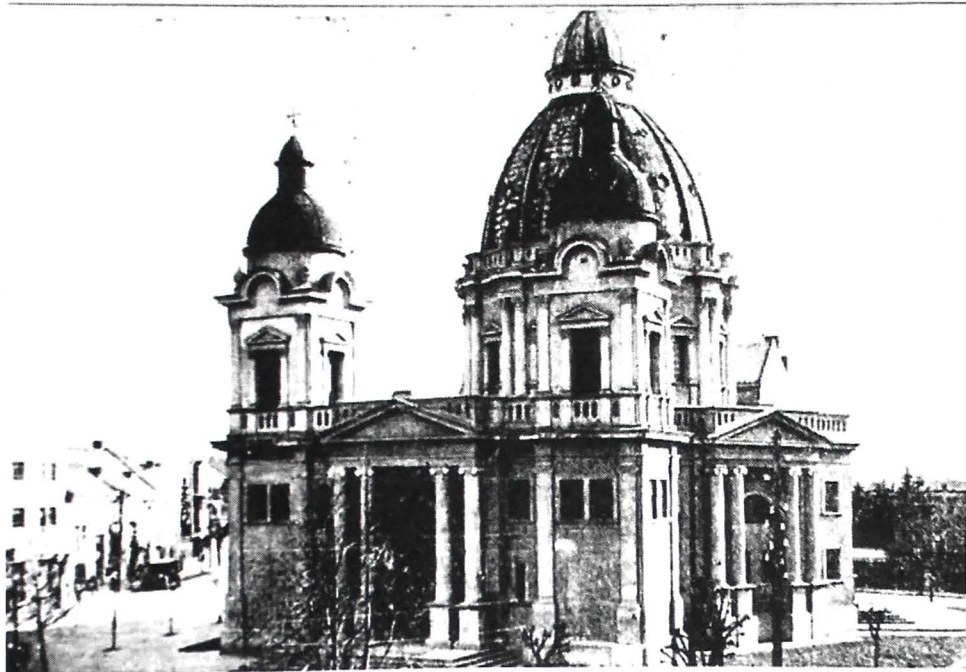
Proiectul Bisericii gr. cat. Tg.-Mureș

a

b

PLANȘA I

a

Marosvásárhely

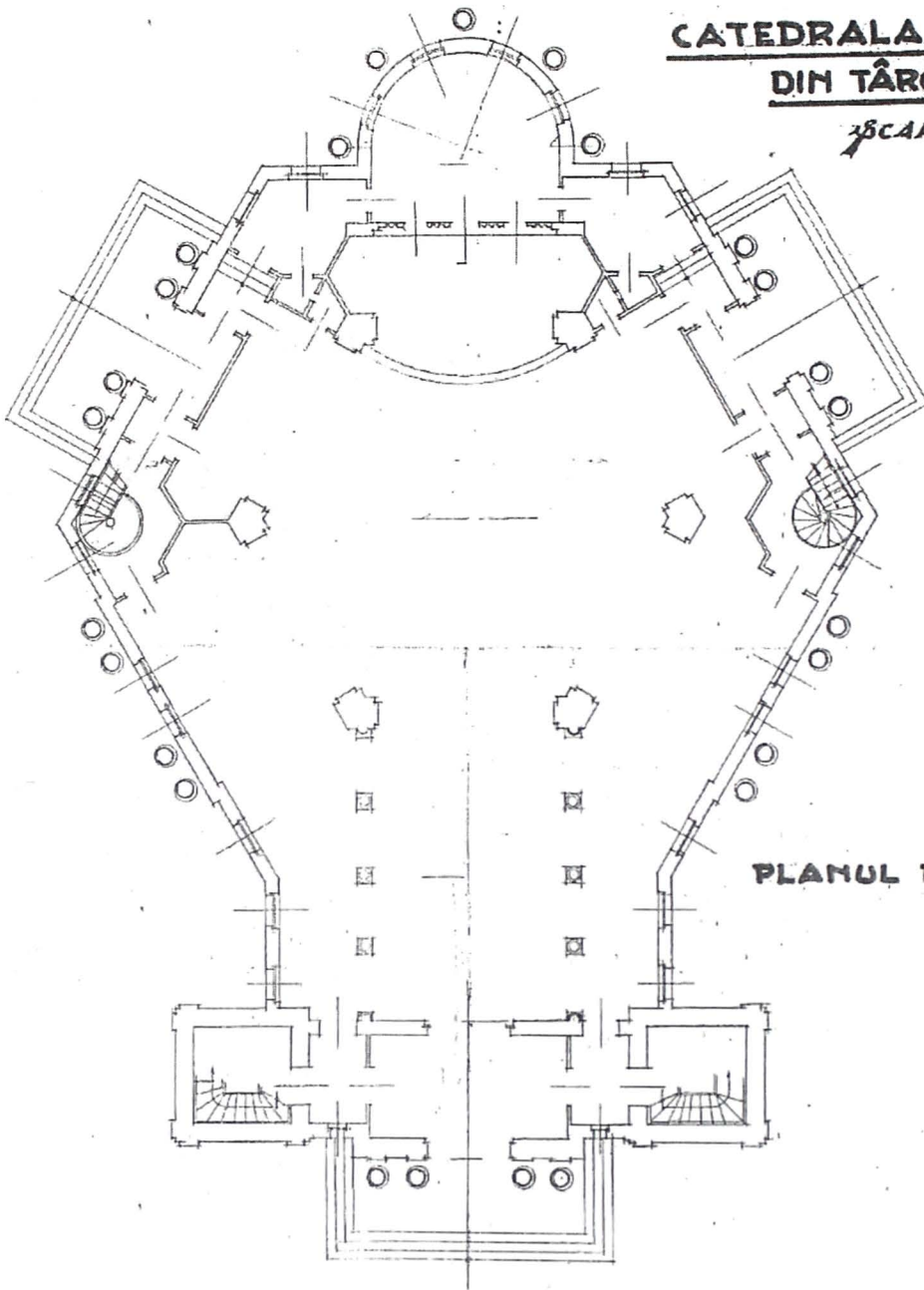
Városháza és román templom

b

PLANȘA LI

**CATEDRALA GR. CATOLICĂ
DIN TÂRGU-MUREȘ.**

SCARA 1:100

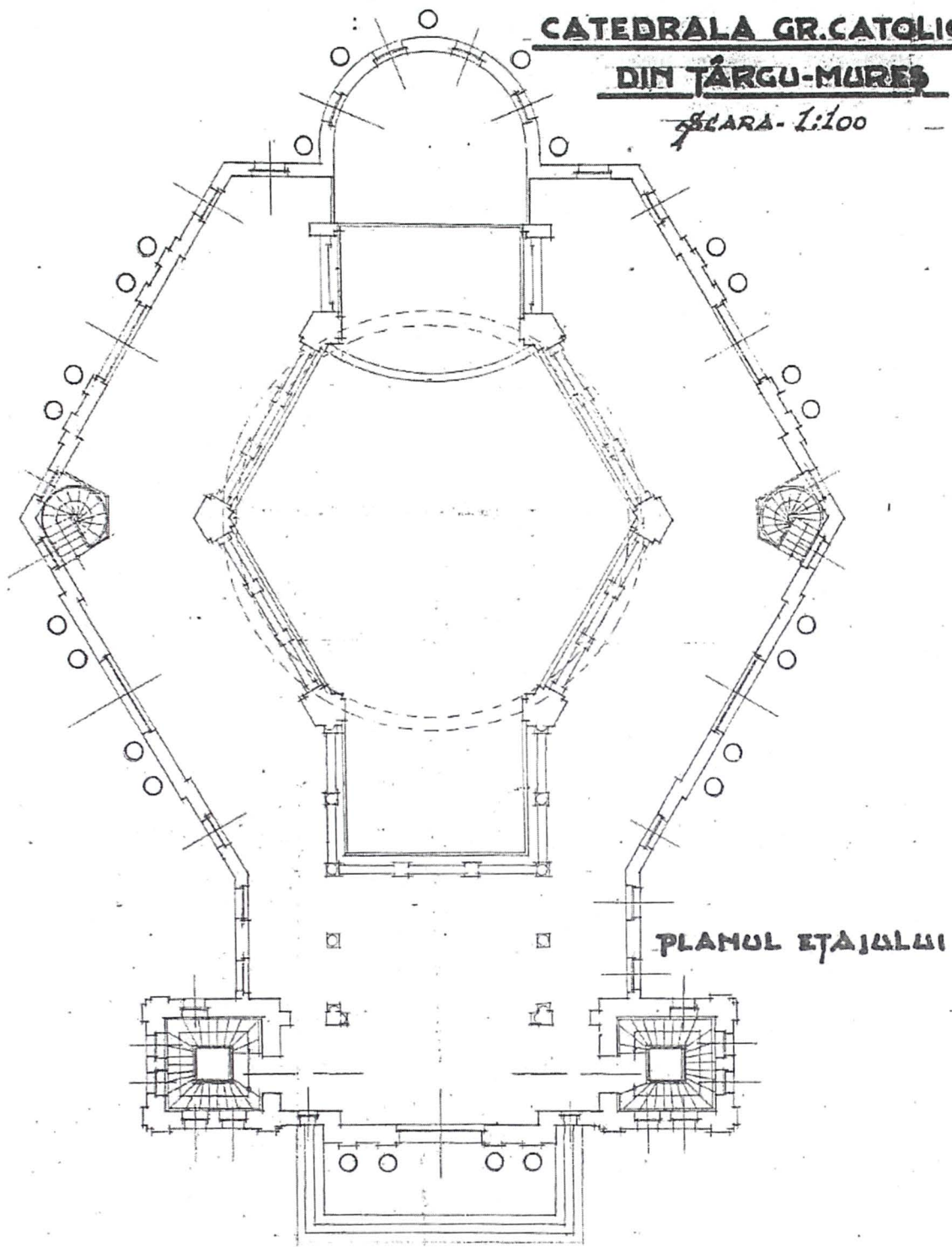

PLANUL PARTERULUI

PLANȘA LII

CATEDRALA GR.CATOLICĂ
DIN TÂRGU-MUREȘ

SCALA - 1:100

PLANUL ETAJULUI

PLANȘA LIII

a

b

PLANSA LIV

a

b

PLANSĂ LV

a

b

PLANȘA LVI

162

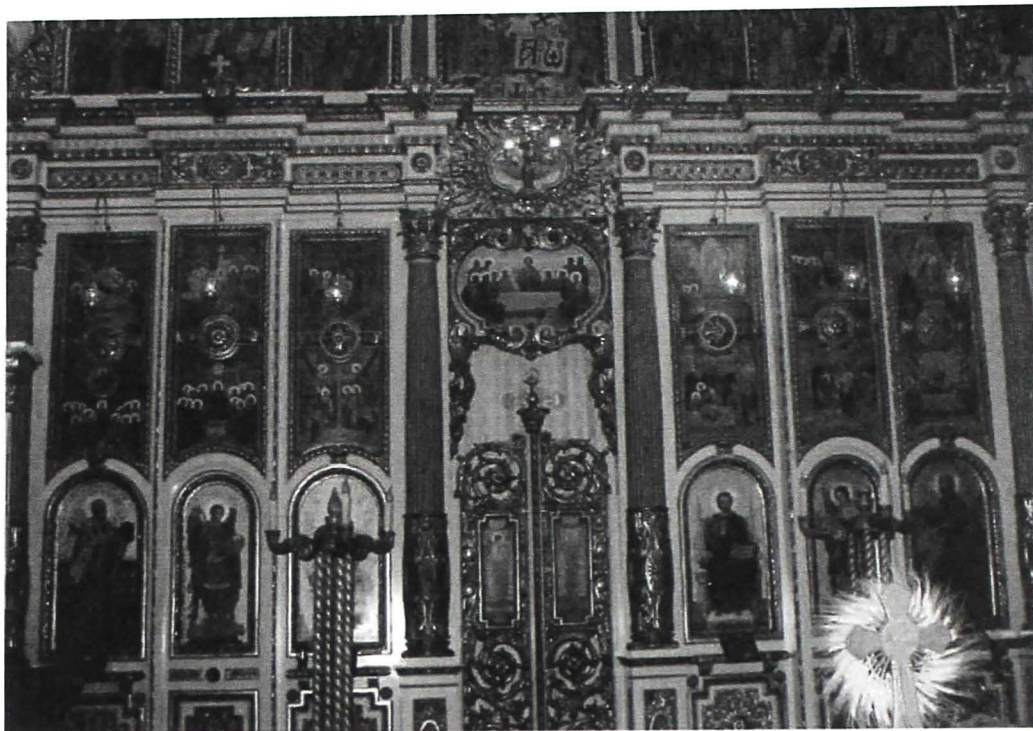

a

b

PLANȘA LVII

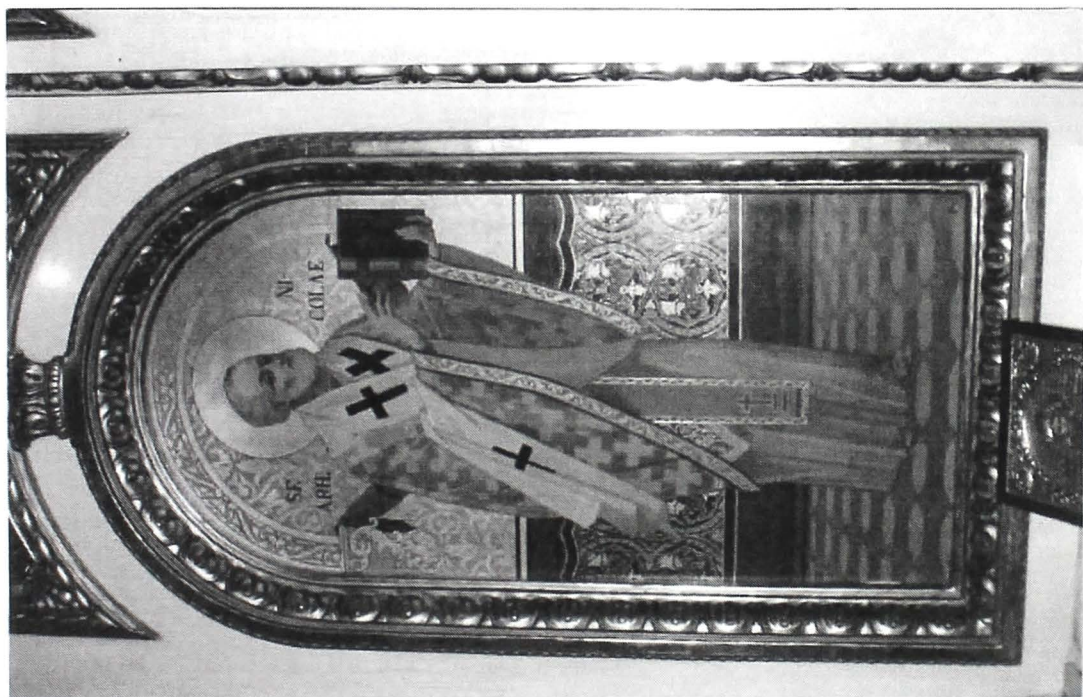

a

b

PLANȘA LVIII

d

b

PLANȘA LIX

d

b

PLANȘA LX

b

PLAȘA LXI

d

a

b

PLANȘA LXII

a

b

PLANȘA LXIII

a

b

PLANȘA LXIV

a

b

PLANSA LXV

a

b

PLANȘA LXVI

a

b

PLANȘA LXVII

C.BISERICA ORTODOXĂ DIN CARTIERUL MUREȘENI „SF. ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIL”

Scurt istoric

Actuala localitate componentă Mureșeni din Târgu-Mureș, documentar este atestată în anul 1390 ca *Medyesfalwa*, în 1412 ca *Megyesfalwa*, în 1567 ca *Magiesffalwa*, în 1760-1762 ca *Megyesfalva*, în 1850 ca *Magyesfaleu*, în 1854 ca *Magyesfalva*.³⁸⁷ Era o localitate rurală de mărime mică, în anul 1567 înregistrând un număr de 6 porți.³⁸⁸ În anul 1786, recensământul iosefin înregistrează pentru localitatea Mureșeni un număr de 73 case, 467 locuitori și 88 familii.³⁸⁹ Încă din secolul al XIX-lea, la Mureșeni aveau să apară unele unități industriale, evident, ca urmare a vecinătății imediate cu orașul Târgu-Mureș. Dintre aceste unități, până la 1900, amintim Fabrica de spirt (1891?) și Fabrica de cărămidă și țiglă (1893).³⁹⁰

În anul 1954, localitatea Mureșeni este atașată orașului Târgu-Mureș, devenind localitate componentă, împreună cu Remetea (Legea nr. 2/1968).

Aparținând de Parohia Ortodoxă Română nr. V, cartierul Mureșeni, biserica ce poartă hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”, pentru prima dată a făcut obiectul unui studiu în anul 2010, fiind publicat în vasta lucrare: *Târgu-Mureș, Istorie urbană*. volumul III.³⁹¹ La baza întocmirii acestui prim studiu, a stat bogata și bine întreținuta arhivă a parohiei,³⁹² ce cuprinde numeroase documente privind organizarea și viața parohiei respective. Sunt păstrate jurnale de casă, registre cu procese-verbale, protocoale, cât și alte documente, ele constituind suportul documentar principal și al lucrării de față.

Mai puțin cunoscută, deși a fost realizată în urmă cu peste șapte decenii, având unele valori arhitecturale și artistice inspirate din arhitectura neobârâncovenească, biserica a fost ignorată de literatura de specialitate. Datorită bogatei surse documentare, privitoare la modul realizării bisericii detaliile pe care le prezentăm vor fi mai numeroase decât la alte edificii bisericesti românești din oraș.

Primele începuturi, biserica de lemn

Până la realizarea, între anii 1936-1943, a actualului edificiu, creștinii ortodocși din Mureșeni,³⁹³ aveau ca loc de închinăciune o mică biserică de lemn, în prezent fiind

³⁸⁷ DILT, I, p.412.

³⁸⁸ „*Regestrum super Sedium siculicalium Marus Wdvarhelj, Chik gijergijo 1.5.67*”, în *Sz. Ojkl.*, I, p. 218.

³⁸⁹ Ioan Ranca, *Românii din Scaunele secuiești. 1699-1821, Vol. I. Scaunul Mureș*, Cluj-Napoca, 1955, p. 124.

³⁹⁰ Simion Fuchs, *Din istoria dezvoltării industriei și a muncitorimii din Târgu-Mureș la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în *Studii de istorie*, sub redacția Fuchs, București, Ed. Academiei R.S.R., 1969, p. 113.

³⁹¹ Ioan Eugen Man, *Târgu-Mureș, Istorie urbană, III. Perioada interbelică*, Tg.Mureș, Ed. Nico, p.194-203.

³⁹² Și pe această cale aduc mulțumirile cuvenite părintelui paroh Ioan Tutecean, care mi-a dat posibilitatea cercetării arhivei ce aparține parohiei.

³⁹³ În anul 1857 localitatea Mureșeni avea un număr de 541 locuitori, din care 474 o constituiau ortodocșii și doar 16 greco catolici, în *Recensământul din 1857*, p. 352-353.

strămutată în cătunul Sfântu Gheorghe de lângă Oarba de Mureș. Date precise cu privire la construirea vechii biserici de lemn nu avem. Un document ce poartă data de 14 aprilie 1941, o menționează ca provenind din anul 1750,³⁹⁴ deși, mai degrabă, data o putem considera ca anul realizării unor reparații mai ample la biserică. Despre starea acestei biserici pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, ne oferă date un inventar, din anul 1872, al bisericilor din Protopopiatul Târgu-Mureșului. Pentru biserică „Sfinții Arhangheli” din localitatea Mureșeni inventarul oferă date atât pentru biserică, cât și pentru casele parohiei și ale școlii confesionale.³⁹⁵ 1. Biserica cu hramul „Sfinții Arhangheli”, cu mărimea de 11 x 3 m, realizată din lemn, cu învelitoarea din șindrilă, nu se știe anul realizării, valoarea 700 florini. 2. Casa parohială, de 7 x 4 m și 3 x 3 m, realizată din lemn, acoperită cu paie, realizată în anul 1831, valoarea 300 florini, 3. Școala cu casa cantorului, de 7 x 3 m, realizată în anul 1837, valoarea 200 florini. În total valoarea bunurilor construite este de 1400 florini, fiind destul de scăzută în comparație cu bunurile altor parohii din Protopopiatul Mureș.

Evident este faptul că, la începutul secolului al XX-lea, biserica de lemn prezenta degradări, îndeosebi la acoperiș. Ca urmare, la solicitarea Consistoriului, nr. 3828, din 25 august 1901, prin Protocolul încheiat la 7 decembrie 1901, s-a stabilit valoarea de asigurare a bisericii în situația de incendiu și anume la 899 coroane.³⁹⁶ Tot de parohie aparținea și casa preotului, ea, împreună cu școala confesională, fiind construcții vechi și în stare de uzură înaintată. Protocolul din 11 aprilie 1893, face cunoscută starea de fapt a casei parohiale, la punctul nr. 2 menționând: „*Având parochia o căsuță de tot ruinată sub nr. 61 care nu se poate folosi, asemenea casa de școală veche care stă chiar în câmp, acestea două căși ne fiind de folos, sau hotărât ca spre scopul edificării ce se vînză de oricui pentru care se capătă bani gata la moment 400 fl...*”. Ca urmare, la 16 august 1896, Comitetul parohial ia hotărârea acoperirii celor două clădiri cu țiglă.³⁹⁷

Până când se va trece la construirea unei noi biserici de zid, principalul obiectiv al comunității ortodoxe din Mureșeni a fost repararea bisericii de lemn. Într-o primă etapă, la 31 decembrie 1903, sinodul parohial pune în discuție acoperirea bisericii, hotărându-se „*ca biserica să se acopere ca până acum și șindrili și spesele împreunate cu acésta la lucrare să nu se facă din lada bisericească, ci să se facă una pentru fiecare membru sinodal, împărțit în trei clase conform stărei materiale*”.³⁹⁸ Prin urmare, în

³⁹⁴ Arh. Paroh. Ort. Mureșeni, Dosarul cu procesele-verbale pentru anii 1940-1946, din 14 aprilie 1941, f. 6.

³⁹⁵ Elena Miha și Gheorghe Nicolae Șincan, *Inventarul tuturor bisericilor aflătoare Anu 1872 sub protopresbiteratul Mureșiu Osorheiului fiind protopresbiter Pareteniu Trombitașiu de Bethlen*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2014, p. 173.

³⁹⁶ „a). Coperișul de șindrilă 160,00 coroane; Turnul în valoare de 100,00 coroane; uși, ferestri, paviment 120,00 coroane; d) boltirea de scânduri 120,00 coroane; e) Clopotele 200,00 coroane”. Arh. Paroh. ort. Mureșeni. Protocoale 1891-1912. Protocolul, din 7 decembrie 1901, f.86.

³⁹⁷ Arh. Paroh. Ort. Mureșeni, Protocolul, din 16 august, 1896, F. 57.

³⁹⁸ *Ibidem*, Protocolul, din 31 decembrie 1905, f. 106.

raport de condițiile materiale ale enoriașilor, cei din clasa I vor plăti câte 6 coroane, cei din clasa II, suma de 4 coroane și cei din clasa III, vor achita 2 coroane. Considerându-se comunitatea participantă la circa 80 membri, se aprecia că se va putea obține un venit de 382 coroane, la care se mai adaugă 71 coroane după alți enoriași. În total urma să se dobândească suma de 453 coroane. După alți aproape trei ani, Sinodul parohial, în ședința din 13/26 iulie 1908, aprobă și susține acoperirea cu șindrilă a bisericii.³⁹⁹ Față de hotărârea adusă, Oficiul protopopesesc, prin adresa nr. 516 din 17/30 octombrie 1908, comunică, „*ca pentru acoperirea bis. să se facă preliminaru de spese.*”⁴⁰⁰ În fine, la 7/21 decembrie 1908, Comitetul parohial aprobă „*Proiectul de speze pentru coperirea bisericeii din Medesfalău*”, pe capitole de lucrări fiind date următoarele valori: „1) 30.000 șindrilă la una mie piroane, - 481 cor; 2) Coperirea măestrului – 911 cor.; 3) Lețe. 18 cor; 4) cuie de șindrilă, 211 cor.; 5) 1 grindă și 2 usciori intrarea în bis. 16 cor; 6) Cuie de drot 10 cor.”⁴⁰¹ În total suma de 634 coroane.

Protocolul, din 29 octombrie 1909, al Comitetului parohial consemnează: „*Terminându-se acoperirea se presentă membrii comitetului parohial pentru asemenea lucrarea săvârșită de măestrul. Membrii comitetului constată cum că lucrarea este bună cu observarea, ca epitropul să se gândească ca podul de la turnul bisericii să se copere*”.⁴⁰² La 18 noiembrie 1909, Consistoriul arhidiecezan din Cluj aprobă contractul pentru acoperirea bisericii cu șindrilă, el fiind trimis, la 29 octombrie 1910, Oficiului parohial spre luare la cunoștință.⁴⁰³

Așadar, cel puțin pentru o anumită perioadă de timp învelitoarea apără clădirea, însă biserica fiind veche, aflată într-o stare destul de precară, neavând nici capacitatea de cuprindere a enoriașilor, determină Comitetul parohial a trece la realizarea unui nou edificiu de cult, din cărămidă. Încă în ședința din 5/18 aprilie 1909, Comitetul a hotărât „*a intemeia un fond pentru edificarea unei biserici de peatră*”, când doar un număr de 16 locuitori contribuie cu anumite sume de bani, în total 317 coroane.⁴⁰⁴ La numai câțiva ani, în Sinodul parohial din 4 februarie 1912, se pune din nou în discuție starea bisericii de lemn, cât și construirea alteia din materiale durabile, în zona centrală a localității. Privitor la această problemă, preotul bisericii, Alexandru

³⁹⁹ „...referitoriu la coperirea bisericii noastre cu șinrili... și îndrumă cvomitetul parohial să mijlocească prin Of. protopresbiterol concesiune de la Onor Consistoriu Archiadececanh ca biserica cît de curând căsă poată coperi.”, *Ibidem*, Protocolul, din 13/26 iulie, 1908, f. 136

⁴⁰⁰ *Ibidem*, Protocolul de eșibite, nr. 35, p.35.

⁴⁰¹ *Ibidem*, Protocoale 1891-1912. Protocolul din 1/21 decembrie 1908, f. 140.

⁴⁰² *Ibidem*, Protocolul din 29 octombrie 1909, f. 152.

⁴⁰³ *Ibidem*, Proccolul de eșibite, 1909, nr. 73, din 20 octombrie 1910 și nr. 8o, din 18 noiembrie 1909, p.41.

⁴⁰⁴ *Ibidem*, Protocoalele din 1891, 19123, Protocolul nr. 5/18 aprilie 1909, f. 146. Participanți sunt: Blas Dumitr cu 60 coroane, Buzan Dumitru cu 10 coroane, Prunaș Vasile cu 20 coroane, Rus Ioan cu 10 coropane, Lazăr Dumitru cu 10 coroane, Oltean Ștefan tnăr cu 15 coroane, Buzan Ștefan cu 10 coroane, Barany George cu 24 coroane, Cridon Florera cu 10 coroane, Chereși Toader cu 10 coroane, Lazăr Ionică cu 10 coroane, Oltean Alexandru cu 100 coroane, Chereși Ștefan cu 8 coroane; Iulian Flanând cu 10 coroane, Fekete Simion cu 5 coroane, Chridon George cu 5 coroane.

Olteanu, arăta: „Având în vedere că biserica noastră de lemn e cam veche și așezată departe, la marginea comunei, de unde nici sunetul clopotelor nu se poate auzi adeseori pentru a chema credincioșii la rugăciune, având în vedere, că în cele mai multe comune din împrejurime și din îndepărtare se arată o mișcare și un interes călduros pentru zidirea bisericilor”... „ ne îndeamnă a ne zidi biserica în locul celor necorespunzătoare și vechi”...„că o biserică frumoasă de piatră ar servi cinstea tuturor credincioșilor a acestei parohii și spre mărirea lui Dumnezeu și că prin ridicarea unei asemenea biserici al lăsa fiilor, nepoților și strănepoților noștri o dulce și caldă sevenire...” considerând că ridicarea „unei biserici de piatră parohia are în mijlocul comunei, dar de mijloace bănești nu dispune”. Propunerea este supusă votului, un număr de 36 membri fiind pentru și 13 contra și, ca urmare, se hotărăște „înființarea unui fond pentru zidirea unei biserici de piatră, la care fond este obligat a contribui fiecare cap de familie aparținători bisericii noastre cu o sumă de 5 (cinci) coroane.”⁴⁰⁵

Noile condiții politice și sociale, create după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 au adus noi speranțe pentru construirea unei biserici de zid. Însă, timpul a dovedit că vor trece încă câteva decenii până când se va realiza o nouă casă a lui Dumnezeu. Și de această dată, documentele aflate în custodia parohiei din Mureșeni ne dezvăluie efortul depus pentru realizarea acestui obiectiv, atât de însemnat pentru credincioșii ortodocși din localitate. La 20 august 1921, Gheorghe Marinescu, din partea Garnizoanei militare din Târgu-Mureș, împreună cu preotul Alexandru Oltean și cu primarul comunei, Toader Blaj, în conformitate cu Ordinul nr. 8021/1921 al Ministerului de Război, convin ca una dintre barăcile rămase de la fosta armată austro-ungară de pe teritoriul Fabricii de cărămidă și țiglă din Mureșeni să treacă în folosința Parohiei Ortodoxe, cu condiția că „baraca va fi întrebuințată numai pentru construirea bisericii ortodoxe din comuna Mureșeni”.⁴⁰⁶ După ce construcția a fost demolată, s-a constatat că o parte din materialul rezultat din demolare „a fost atât de putred încât nu s-ar mai fi putut întrebuința la edificarea bisericeii” și, ca urmare, s-a decis „a vinde acest material într-o licitație publică și de a vărsa suma câștigată în fondul destinat pentru edificarea bisericeii”.⁴⁰⁷ Licitația a avut loc la 18 septembrie 1921. Însă, între cele două părți au apărut unele divergențe, ca în final, Direcția XII-a Domenii Militare a Ministerului de Război, prin adresa nr. 11305, din 2 decembrie 1921, să comunice că retractează donația anterioară a barăcii, motivând prin aceea că „fiind necesară armatei nu se mai pot restitui parohiei Mureșeni, care nu a respectat clauzele actului cu care i se cedase aceste materiale”.⁴⁰⁸

După mai bine de doi ani, preotul din Mureșeni, Alexandru Oltean, printr-o scrisoare înaintată protopopului din Târgu-Mureș, datată la 30 noiembrie 1923, face

⁴⁰⁵ Ibidem, Protocolul, din 4 februarie 1912, f. 169-170.

⁴⁰⁶ Arh. Paroh. Ort. Mureșeni. Dosarul cu procese-verbale anii 1921,1923. Procesul verbal, din 20 august 1921, f. 1.

⁴⁰⁷ Ibidem, Declarația, din 18 septembrie 1921, f. 2.

⁴⁰⁸ Ibidem, Adresa nr. 11305, din 2 decembrie 1921, f. 4.

cunoscut că „Biserica ce o avem acum e veche, de lemn și pornită spre ruinare. Tot în astfel de stare se află și casa parohială acoperită cu paie, care nici decum nu corespunde timpului de astăzi”. În continuare, solicită sprijin pentru a primi fosta biserică de zid și o casă din apropiere, proprietatea contesei, văduva lui Bissingen Otto. Deși parohia a solicitat contesei de a îi vinde construcțiile, aceasta a preferat să le dea „pocăiților” veniți din Târgu-Mureș, însă aceștia nu le-au folosit. O însemnare mai târzie din *Protocolul de eșibite*, datată la 26 ianuarie 1931, menționează: „Se primește procesul-verbal al conziliului comunal în care se donează paroh. ort. române din loc. edificiul bisericii cumpărate de la Bissingen Margareta cu un teritoriu de 333 stj.p”,⁴⁰⁹ presupunându-se că, în final, parohia a dobândit aceste bunuri.

Procese verbale ale ședințelor, ordinare sau extraordinare, din anul 1926, ale parohiei din Mureșeni ne prezintă demersul Consiliului parohial pentru construirea bisericii, respectiv asigurarea fondurilor bănești și a materialelor de construcție, dar și pentru rezolvarea celorlalte probleme, precum edificarea unei noi case parohiale și a școlii confesionale. La 24 februarie 1926, Sinodul parohial, pe lângă unele constatări de ordin financiar, prezintă și lista contribuabililor cu produse agricole „în fav. fond de zidire a bisericei”. De asemenea, în continuare, se arată starea casei parohiale, „în care de prezent locuște preotul este foarte veche, din vremuri neștiute, slabă și acoperită cu paie, nici decum numai corespunde de locuință preotească”.

Pentru asigurarea fondului bănesc, nu au lipsit și unele propuneri de-a dreptul bizare. În punctul IX al ședinței mai sus amintite, se propune scoaterea banilor de la bancă, unde profitul era doar de 12% și să fie împărțiți credincioșilor pentru o dobândă de 16%.⁴¹⁰

Începând cu ședința extraordinară a Comitetului parohial, din data de 18 iunie 1926, se pune în discuție și dobândirea terenurilor, Comitetului local fiindu-i avansate mai multe variante, remarcându-se faptul „cum că locuitorii comunei acesteia sunt aproape toți și credincioșii bisericii din localitate, aceste două organisme, comitetul bisericesc și comitetul comunei politice e neapărat de lipsă să se ajute unul pe altul cu atâta mai vârtos, că toți suntem de una și aceeași naționalitate”. Comunitatea bisericească ar urma să cedeze școala cu grădină, cu contravaloarea plătită de comuna politică, astfel încât să se construiască casa parohială, iar pentru terenul cedat în vederea construirii școlii de stat „pe care l-am folosi ca teren pentru edificarea bisericii”.⁴¹¹

⁴⁰⁹ „În anul trecut ca să arate cum că aceea biserica nici decum nu voiește a da Românilor, a dat-o „pocăiților” cari venind în număr mare din Târgu-Mureș și din satele învecinate ungurești, au ținut o adunare, dar numai într-o Duminică, căci am făcut toate posibilitățile, ca pentru pocăiți acea biserică să nu să mai deschidă. Închisă a fost înainte de aceea, închisă e și în ziua de astăzi”, *Ibidem*, Cererea din 30 noiembrie 1932, fila 1 și Arh. Ort. Mureșeni. *Protocole de esibite al Parohiei române greco-orientală din Medeșfaleu*. ian. 1931”, nr. 8

⁴¹⁰ Arh. Paroh. ort. Mureșeni, *Registru cu procese-verbale 1926-1936*, Procesul-Verbal, din 24 februarie 1926, f. 4-5.

⁴¹¹ Arh. Paroh.ort. Mureșeni, *Registru de procese-verbale*, Procesul-Verbal, din 24 februarie 1926, f. 5-6.

Următoarele adunări parohiale sunt consacrate principalelor probleme ale comunității: construirea casei parohiale, precum și a bisericii. Adunarea generală din 30 iunie 1927, având ca obiect „edificarea casei parohiale, constată din nou starea actualei locuințe a preotului ca *„fiind forte veche, făcută în timpuri necunoscute, acoperită cu paie și pornită în toate părțile spre ruinare, situată departe de comună, izolată la marginea Mureșului”...*„prin urmare refacerea acesteia nu mai poate suferi nici o amânare”.⁴¹² Problema este reluată în ședința Consiliului parohial, din 25 ianuarie 1927, în care se arată *„necesitatea edificării casei parohiale”* hotărându-se demolarea edificiului școlar, cu folosirea materialului pentru noua casă parohială ce se va edifica pe terenul donat de Petru Munteanu, iar pe locul fostei școli să se zidească biserica.⁴¹³

Acțiunile pentru construirea unei noi biserici continuă și în deceniul următor. Oricum, constatându-se starea degradată a bisericii, adunarea parohială din 23 septembrie 1934, la punctul 2 din hotărârile luate, arată: *„Având în vedere cum că coperișul bisericii actuale e în stare slabă așa încât vântul și ploaia pot pătrunde în interiorul bisericii prin mai multe părți, biserica să se copărească încă în toamna aceasta cu șindrila.”*⁴¹⁴

Preocupări financiare

Pe lângă celelalte probleme legate de construirea bisericii, asigurarea fondurilor necesare realizării acesteia devine tot mai urgentă, căutându-se căile pentru strângerea banilor necesari. Un tabel ce cuprinde persoanele care au luat în arendă „pământurile bisericii”, din 31 decembrie 1926, arată că, la finele anului *„Suma anuală din licitație”*, este de 49.300 lei,⁴¹⁵ iar la 13 martie 1927, ca urmare a intervenției Consiliului Eparhial, nr. 749/1927, se menționează sumele de bani de care dispune protopopiatul: *„1.) Banca „Albina” suma lei 55.528 lei. 2.) Arânzile anuale 45.000 lei. 3.) Aruncul proiectului 45.000 lei. 4.) Bani dați împrumut 26.000 lei. Total 171.526.”*. Suma de 55.528 lei depusă la Banca „Albina” este rezervată construirii bisericii, dar se propune a fi destinată construirii casei parohiale.⁴¹⁶ În fine, la 20 martie 1927, Consiliul parohial hotărăște cumpărarea imobilului intravilan de la Libeg Teodor și Maria Muntean. Cu ocazia vizitării acesteia *„se constată că casa e o zidire nouă, clădită din cărămidă, are 4 odăi, toate padimentate și sănătoase, 2 odăi sunt pictate. Are pivniță cu pereți de beton...”*, urmând a se plăti prețul de 359.000 lei, din care, 6000 lei constituie avansul. Cu această ocazie sunt menționate și veniturile ce acoperă

⁴¹² *Ibidem*, Procesul-Verbal, din 30 ianuarie 1927, f. 15.

⁴¹³ *Ibidem*, Procesul-Verbal, din 25 ianuarie 1927, f. 13-14.

⁴¹⁴ Arh. Paroh. ort. Mureșeni, Registru cu procese-verbale 1926-1936. Procesul-Verbal, din 23 septembrie 1934, f. 75.

⁴¹⁵ *Ibidem*, Procesul-Verbal din 31 decembrie 1926, f. 10-11.

⁴¹⁶ *Ibidem*, Procesul-Verbal din 13 martie 1927, f. 17.

cheltuielile, ele fiind în total de 350.578 lei.⁴¹⁷ Privitor la acest târg, Consiliul Eparhial Ortodox din Cluj, solicită actul licitației publice, precum și contractul de vânzare-cumpărare, în vederea analizării și aprobării acestor acte.⁴¹⁸

După atâția ani de la primele încercări de a construi o nouă biserică, în anii 1930 Parohia Ortodoxă din Mureșeni încă mai era în imposibilitatea îndeplinirii vechii dorințe. Pe lângă repetatele referiri la starea fizică a vechii biserici de lemn, în continuare sunt luate noi măsuri de asigurare a fondurilor bănești. După ce, la 30 mai 1930, din nou, se arată starea vechii biserici, *„făcută din lemn și acoperită cu șindrilă în mai multe rânduri, astăzi se află în stare cam slabă.”*⁴¹⁹ La adunarea din 9 iunie 1931, se constată că *„Deoarece împrejurările de ordin financiar nu permit ca biserica să se dea gata în cursul anului curent, membrii conziliului sunt de acord, ca în anul în curs ar fi deajuns să se pună numai sub coperiș, să se înalțe turnul la mărimea recerută, să se tencuiască și văruiască întreg edificiul”*, lucrări ce necesită o sumă de 200.000 lei.⁴²⁰ Aceeași propunere este aprobată de Consiliul parohial la 6 iulie 1931, cu scoaterea lucrărilor la licitație și publicarea în editorialul „Renașterea”, licitația în sine urmând a se desfășura la 26 iulie 1931.⁴²¹ Luând în discuție ofertele prezentate de participanții la licitație, în ședința din 3 octombrie 1931, Consiliul parohial respinge ofertele pentru faptul că nu corespund devizului întocmit de parohie, considerând că începerea unor lucrări de construcție la acea dată este oricum târzie.⁴²² În contractul de asigurare, întocmit la 1 ianuarie 1932, face aprecieri valorice a unor bunuri imobiliare,⁴²³ din care și ale bisericii de lemn:

„Biserica în valoare de 38.400 lei – Părți asigurate:

- a. Zidurile de lemn în valoare de 6.000 lei*
- b. Coperișul din șindrilă.....6.000 lei*
- c. Turnul zidit din lemn.....2.000 lei*
- d. Turnul coperit cu șindrilă.....2.000 lei*
- e. Padimentul de scândură.....2.000 lei*
- f. Plafonul din scândură.....2.000 lei*
- g. Stranele.....2.000 lei*
- h. Ușile, ferestrele.....400 lei*
- i. Clopote.....8.000 lei*
- j. Odoare și cărți bisericești..... .8.000 lei”*

⁴¹⁷ *Ibidem*, Procesul-Verbal, din 20 martie 1927, f. 18-19.

⁴¹⁸ *Ibidem*, Scrisoarea nr. 2588/1927, f.4.

⁴¹⁹ *Ibidem*, Procesul-Verbal, din 30 mai 1930, f. 34.

⁴²⁰ *Ibidem*, f.47, Valoarea s-ar obține din: a). Vinderea prin licitație publică a două parcele de terenuri și a casei vechi parohiale cu 140.000 lei; b) Din arenzile restante cu 36.928 lei; c) din arenzile pe anul 1931 cu 29.289 lei; d) Din alte venituri cu 4000 lei. În total suma de 210.217 lei.

⁴²¹ *Ibidem*, Procesul-Verbal, din 6 iulie 1931, f.51.

⁴²² *Este de notat că oferta resp. devizul din partea parohiei la completat numai antreprenorii Tamási și soții Szilágyi éi Ildikó, și aceștia numai alternativa A. Iar ceilalți s-au dat oferte numaiu cu suma globală... Consiliul hotărește ca să se respingă toate ofertele nefiind corespunzătoare și să se publice o licitație nouă. Ibidem*, Procesul-Verbal, din 3 octobmbrie 1931, f. 54-55.

⁴²³ Arh. Paroh ort. Mureșeni, Registru cu procese-verbale 1926-1936. Procesul-Verbal, din 1 iunie 1936, f.8.

Suma totală ce constituie premiul anual este de 524 lei.

Realizarea bisericii

Edificarea noii biserici s-a dovedit a fi mult mai anevoioasă decât s-a crezut. La câțiva ani, adunarea parohială extraordinară, din 1 linie 1936, își exprimă dorința ca în *„chestiunea edificării bisericii comunică că dorește să vadă cât mai îngrabă începută această zidire cu atât mai vârtos că materialul de lemn necesar la edificare îl avem”*. Realizarea bisericii este sprijinită și de protopopul Ștefan Russu, care promite un ajutor de 20.000 lei, însă menționează că și credincioșii trebuie să dea dovadă de interes pentru realizarea acesteia, deoarece contribuția lor s-a dovedit ca fiind insuficientă. Pentru obținerea cât mai repede a unui spațiu liturgic, se propune *„ca biserica veche ungurească să se prefacă în biserică nouă după planul aprobat de Ven. Conz. Ep.”*, urmând ca un inginer să stabilească lucrările și cantitatea de materiale necesare.⁴²⁴ Date suplimentare ne oferă și documentele provenite de la Comitetul de construcție a bisericii. Procesul-Verbal, din 4 iulie 1937,⁴²⁵ la punctul 1, menționează că *„Mai mulți membrii pun întrebarea, pentru ce se întârzie cu aprobarea planului și devizului de spese a bisericii de către Venerabilul Conziliu Eparhial”*, la care, parohul bisericii răspunde că acestea vor *„sosi cât de curând”*. La punctul 2, se pune în discuție licitarea *„materialului din biserica cea veche ungurească”*, la data de 2 iunie 1937, cu prețul de 15.000 lei, repetată la 27 iunie, dar fără a putea fi valorificată. Se hotărăște reducerea prețului de strigare la 10.000 lei.

La 11 iulie 1937, în ședința Comitetului de construcție a bisericii se face cunoscut *„actul Venerabilului Conziliu Eparhial din 30 iunie 1937, Nr. 4250, prin care se aprobă planul și devizul de spese a bisericii cât și lista de repartiție pe credincioși etc”*.⁴²⁶ Așadar, prin acordul nr. 4250, din 30 iunie 1937, s-a autorizat realizarea bisericii ortodoxe din Mureșeni. Un articol din publicația *„Glasul Mureșului”*, din 10 octombrie 1937, descrie pe scurt festivitățile de punere a pietrei de temelie la biserică, în duminica precedentă. Serviciul religios a fost oficiat de protopopul Ștefan Rusu, fiind prezenți prefectul Fr. Porubski și Emil Dandea, președintele Comitetului Interimar. În cuvântarea sa, protopopul *„mulțumește comitetului de inițiativă pentru eforturile depuse și îndeamnă a aduce mai departe cu aceeași râvnă munca depusă.”* Emil A. Dandea, la rândul său, *„mulțumește tuturor celor cari au contribuit la ridicarea sfântului locaș, îndemnând pe credincioși să stea și pe mai departe în credința noastră nestrămutate în D-zeu și biserică...”*. Deși încă nu sunt asigurate toate fondurile bănești pentru construirea bisericii, se solicită Comitetului de a interveni la Consiliul Eparhial pentru a permite începerea lucrărilor de construire a bisericii, motivat de faptul că populația este *„dornică de a vedea odată începută clădirea bisericii”*, urmând a se recupera datoriile restante, existând asigurate și unele materiale de construcție. Se mai solicită ca în ziua

⁴²⁴ Arh. Paroh. ort. Mureșeni, Registru cu procese-verbale 1926-1936. Procesul-Verbal, din 1 iunie 1936, f. 83.

⁴²⁵ Ibidem, Procese-Verbale ale comitetului de construcții 1937-1938. Procesul-Verbal, din 4 iulie 1937, f. 1-2.

⁴²⁶ Ibidem, Procesul-Verbal, din 11 iunie 1937, f. 2-4.

de 1 august, să aibă loc licitația pentru stabilirea antreprenorului. În urma licitației se „încredințează pe Dl. Gheorghe Matei antreprenor cu zidirea bisericii până la punerea ei sub acoperiș pe lângă suma de 128.000 lei, dând parohia întreg materialul necesar”.⁴²⁷

Odată cu începerea lucrărilor de ridicare a bisericii, se continuă demersurile pentru asigurarea fondurilor bănești, în vederea continuării lucrărilor, astfel încât, la sfârșitul anului biserica să fie pusă sub acoperiș. Făcând o analiză a situației financiare, la 21 noiembrie 1937, Comitetul de construcție a bisericii constată următoarea situație: La „intrate” : 30.000 lei din pădurile statului; 44.000 lei din luarea unui împrumut; 9.000 lei constituind depunerile la „Steluța”; 64.000 lei din „arunc” curent și restant; 5.000 lei rest de casă. În total, 152.000 lei. La cheltuieli, se consideră necesari 141.600 lei, pentru asigurarea unor materiale de construcție și plata lucrărilor realizate până atunci.⁴²⁸ La 1 decembrie 1937 se ia în discuție stabilirea antreprenorului în vederea realizării lucrărilor de tinichigerie, față de ofertele avansate comisia stabilind ca realizatori pe Hácsek Ioan și fiul, Hécsek Iosif, aceștia prezentând o „mai multă garanță morală, pe lângă suma globală de 50.000 lei”.⁴²⁹ „Jurnalul de casă pentru edificarea bisericii ortodoxe române din Mureșeni pe anul 1937,”⁴³⁰ datat la 31 decembrie 1937, face bilanțul sumelor dobândite și cheltuite. Ca valori „intrate” indică suma de 403.883 lei, iar ca valori „ieșite” suma de 402.572 lei, rămânând 1.308 lei, situația financiară fiind aprobată în adunarea parohială din 6 martie 1938.

În anul 1938, se trece la reglementarea situației juridice a terenurilor, când la 1 aprilie 1938, Consiliul parohial al bisericii aprobă schimbul de terenuri dintre biserică și școală. Biserica primește terenul de 423 stj. pătrați (1521 mp), iar școala dobândește în schimb terenul de 333 stj. pătrați (1197 mp), cu condiția înscrierii schimbului în Cartea Funciară.⁴³¹ În „Glasul Mureșului”, un articol intitulat „Problemele comunei Mureșeni”, arată că în comună este „în curs de edificare un frumos locaș de biserică ortodox, în stilul atrăgător bizantin”, pentru care s-au donat unele fonduri „prin

⁴²⁷ Glasul Mureșului, an IV, nr. 116 din, 10 octombrie 1937; p.2: Arh. Paroh. ort. Mureșeni, Procese verbale ale comitetului de Construcții. Procesul-Verbal, din 15 august 1937, f. 4.

⁴²⁸ Ibidem, Procesul-Verbal, din 21 noiembrie 1937, f. 9-11. Sunt date valori în ceea ce privește și cheltuielile, după cum se arată:

„La cheltuieli am avea 20.000 lei pentru scânduri
 62.000 ” pentru lucr. de tincichigerie
 31.000 ” antreprenorului
 13.000 ” cărămizi
 5.000 ” ciment
 10.000 ” eventuale

Suma cheltuielilor: 141.000”

⁴²⁹ Ibidem, Procesul – Verbal, din 1 decembrie 1937, f. 12.

⁴³⁰ Arh. Paroh. ort. Mureșeni. Jurnalul de casă pe anul 1937, f. 8-12. Principalele sume intrate sunt cele de la Banca „Albina” și de la Prefectură, cheltuielile reprezentând obținerea principalelor materiale de construcție, cum ar fi: cimentul, cărămida, țiglele etc, dar și plata antreprenorilor Gheorghe Matei și familia Hácsek.

⁴³¹ Arh. Paroh, ort. Mureșeni, Procese-verbale ale Comitetului de construcții. 1937-1939, Procesul-verbal, din 1 aprilie 1938.

donațiunile prefecturei 377.000 lei fostul scaun de Mureș 30.000 și Dl. E. Dandea fost primar al Municipiului Tg.Mureș împrumut ajutor de 50.000 lei. În această vară se va face sfințirea sfântului locaș... ”. În vara anului 1938 lucrările la biserică sunt destul de avansate, deoarece la 28 august 1938, în ședința Comitetului de construcție a bisericii, parohul arată „ că Dl. antreprenor Gheorghe Matei ar mai avea de făcut la biserică în interior cupola, care încă nu e pe deplin terminată, apoi corul ”, fiind de aceeași părere cu ing. Miculescu (probabil coordonatorul principal al lucrărilor la biserică), „că ar fi bine mai întâi terminat acoperișul definitiv, ca să nu intre în biserică și nici într-o parte apa, deci ar fi conștient ca să se facă tencuiala exterioară a bisericii până la streșina edificiului adecă să se facă și să se așeze toate ferestrele de la cele 3 turlă conform planului general, să se acopere colțurile acoperișului și să se tencuiască”.⁴³² Pentru acest an „Jurnalul de casă,” datat la 31 decembrie 1938, indică la „Intrate” suma de 96.573 lei, iar la „Eșite”, suma de 87.171 lei, rămânând disponibili 9.402 lei, bilanțul fiind aprobat în ședința Comitetului parohial din 15 februarie 1939.⁴³³ În anul 1939, „Jurnalul de casă nr.2”, pentru edificarea bisericii,” aprobat la 31 decembrie 1939, prezintă următoarea situație: „Venituri” 48.809 lei, „Cheltuieli” 48809 lei, situația financiară fiind aprobată de consiliul parohial, la 27 ianuarie 1940.⁴³⁴

Și totuși, în anul 1938, Primăria comunei Mureșeni, prin scrisoarea nr. 962, din 21 august 1938, adresată lui Lazăr David, fiu al satului, cel ce avea să devină protopop de Târgu-Mureș al bisericii ortodoxe, deplânge incompetența „Comitetului de construcție” arătând „că planurile făcute de acest comitet de construcție în mare parte au eșuat și azi stăm în situația de a nu mai putea continua lucrările de edificare așa, că în vara anului crt. nu s-a mai luat nici o măsură de lucru”.⁴³⁵ Nu facem aprecieri cu privire la activitatea acestui comitet, motivele ce au cauzat întârzierea lucrărilor ar putea fi și altele. Cert este faptul că lucrările la biserică s-au târăgănat prea mult timp. Din Procesul-Verbal, din 27 ianuarie 1940, al Comitetului de construire a bisericii din Mureșeni, aflăm preocuparea pentru recuperarea unor restanțe ale unor credincioși față de parohie „deoarece în primăvara aceasta se vor începe continuarea lucrărilor de construcție de la biserică”.⁴³⁶ O nouă analiză a situației lucrărilor la biserică are loc la 14 aprilie 1940, ele fiind deja aprobate de Consiliul eparhial cu nr. 6780, din 23 noiembrie 1939. Antreprenorii care au răspuns solicitării Comitetului au fost Bobletec Traian și Kohler Coloman, dar cu condiția majorării valorii lucrărilor de la 19.000 lei la 24.125 lei, respectiv de la 13.806 lei la 23.470 lei.⁴³⁷

⁴³² Glasul Mureșului, an V, nr. 138, din 28 mai 1938, p. 3; Arh. Paroh. ort. Mureșeni, Procese-Verbale ale Comitetului de construcție, Procesul-Verbal, din 28 august 1938, f. 23-24.

⁴³³ Arh. Paroh. ort. Mureșeni, Jurnalul de casă pe anul 1938, f. 12-14. Principalele intrări provin de la Ministerul Cultelor, de la Prefectură și de la stat, cheltuielile constând din asigurarea unor materiale de construcție și plata anteprenorilor.

⁴³⁴ Ibidem, Jurnal de casă pe anul 1939, f. 15-18. Sunt realizate lucrări de zidărie, tencuieli exterioare până la streșină, ferestre la turnuri, acoperirea cu țigle.

⁴³⁵ Ibidem, Dosarul cu procese-verbale, din anul 1938, Actul nr. 962/1938, f. 1.

⁴³⁶ Ibidem, Dosarul cu procese-verbale, din anul 1940. Procesul-verbal, din 27 ianuarie 1940, f.1.

⁴³⁷ Arh. Paroh. Ort. Mureșeni, Dosarul cu procesele-verbale din anii 1938, 1940, 1943 și 1946, Procesul-Verbal din 14 aprilie 1940, f. 2.

Tot în anul 1940, la 23 iunie, comitetul de construcție a bisericii face o analiză a lucrărilor realizate până atunci și a cheltuielilor, deoarece Ioan Pop înlocuitorul antreprenorului Matei Gheorghe, față de prețul stabilit prin contract în toamna anului 1940 „*declară următoarele majorări de preț*”:

- La lucrările de zidărie (tencuială) cu 30%, de la 41.942 lei la 54.524 lei, în plus cu 12.582 lei;
- La lucrările de fierărie cu 50%, de la 36.240 la 54.360 lei, în plus cu 18.120 lei;
- La lucrările de dulgherie (pardoseli) cu 30 %, de la 31.250 lei la 40.625 lei, în plus cu 9.375 lei.
- În total, de la 109.432 lei la 149.509 lei, în plus cu 40.077 lei.

Au mai rămas neterminate unele lucrări precum: cele 4 goluri de la cupolă și corul bisericii.

Făcând un bilanț total al veniturilor, Comitetul obține suma de 134.131 lei, la cheltuieli, preconizându-se 50.837 lei, rămânând disponibili 83.294 lei.⁴³⁸ În luna iulie a anului 1940, consiliul parohial analizează ofertele unor antreprenori pentru realizarea tencuielilor interioare, ele fiind ale următorilor: Matei Gheorghe cu 54.524 lei; Fărcaș Iosif cu 71.296 lei; Clos (Klosz) Valentin cu 54.306 lei. Având în vedere „*că Dl. Gheorghe Matei antreprenor a început lucrările de la biserică și sau finalizat până la ridicarea ei în roșu și avându-se în vedere că munca respectivului este apreciată de inginerul – conducător, încredințează lucrările de tencuială interioară a bisericii pe Dl. Gheorghe Matei cu suma de 54.524 lei*”⁴³⁹ Datele „*Jurnalului de casă*” pentru anul 1940 sunt următoarele: „Venit” 97.226 lei, „Spese” 95.609 lei, rămânând la 31 decembrie 1940, disponibilă suma de 1.617 lei. Principalele cheltuieli au fost: achitarea datoriilor față de Banca „Albina”, plata lucrărilor realizate de Bobletec Traian, de către electricianul Köhler, de Matei Gheroghe și Pop Ioan pentru tencuielile interioare etc. Dat fiind faptul că ajutorul promis de Comuna Politică Mureșeni a fost acordat doar în luna februarie a anului 1940, lucrările vor continua și în acest an.⁴⁴⁰

Noi schimbări politice au loc în anul 1940, când prin Diktatul de la Viena, o parte din Transilvania, între care și orașul Târgu-Mureș, este încorporată Ungariei, stare ce creează noi aspecte dificile în realizarea bisericii. La 14 aprilie 1941, parohia din

⁴³⁸ *Ibidem*, Dosarul cu procesele-verbale din anul 1940. Procesul-Verbal, din 23 iunie 1940, f. 1-2. Ca venituri s-a prevăzut: a) Banca „Albina” cu 78.000 lei; b) Valoarea cupoanelor ridicate din rente cu 5130 lei; c) Donația Dr. Emil Orbonaș; d) Restanțe din aruncul pe anul 1938 cu 30.000 lei, în total 134.131 lei; e) Arenda după terenuri pe anul 1940, cu 20.000 lei. La cheltuieli sunt următoarele sume: a) Antreprenorul Bobletec Traian 12.200 lei; b) Electricianul Köhler 11.637 lei; pentru realizarea corului și la capelă 14.000 lei; d) Restanța pentru Matei Gheorghe 10.000 lei; e) Lotul de vatră pentru biserică 3000 lei; în total 50.837 lei. În continuare, se notează: „Comitetul după ce constată că parohia ar dispune suma de 84.294 Lei, în care se cuprinde și suma de 50.000 lei din arunc și arendă încă neîncasată, decide ca dintre lucrările sus menționate să se excute deocamdată numai lucrările de tencuială în interior și să se aducă la cunoștința antreprenorului Ioan Pop din comuna Iernuțeni că comitetul nu e aplecat a oferi această lucrare o majorare de 30% ci 20%”.

⁴³⁹ *Ibidem*, Procesul-Verbal din, 21 iulie 1940, f. 23.

⁴⁴⁰ Arh. Paroh. ort. Mureșeni, Dosarul cu procese-verbale, din anii 1938, 1940, 1943 și 1946. Jurnalul de casă pentru anul 1940.

„Meggyesfalva” - Mureșeni, trece în revistă situația celor două biserici ortodoxe în acel moment. Se constată că vechea biserică de lemn, considerată ca realizată în anul 1750, este necorespunzătoare, noua biserică de zid fiind începută în anul 1937. *„Până la sfârșitul lui anului 1939 s-a cheltuit suma de 588.555 lei, iar în anul 1940 suma de 93.992 lei, în total s-au cheltuit 682.547 lei. Cu acești bani biserica s-a zidit în roșu, acoperit, tencuit pe din lăuntru și s-au făcut ușile și s-a tencuit cupola și partea de sus a turnurilor pe din afară.”*⁴⁴¹

Continuă acțiunea de strângere a fondurilor, dintre care amintim doar colecta Asociației Femeilor Ortodoxe Române din parohia Mureșeni, care în decembrie 1942 a strâns suma de 584,40 pengö.⁴⁴² În prima parte a anului 1942, sunt efectuate mai multe lucrări la biserică. În ședința din 15 februarie 1942 a consiliului parohial se aprobă de către Consiliul Eparhial acordarea a 3.000 pengö, fără dobândă, în vederea terminării bisericii, principalele lucrări fiind cele de pardoseli, confecționarea ferestrelor, strana, corul, pictura interioară și tencuielile exterioare, care se amână pentru etapa următoare.⁴⁴³ Pentru lucrările de pardoseli, în ședința din 8 martie 1942, se iau în discuție două oferte: pentru pardoseli a lui Petru Crișan și a lui Kacsó Ferenc, urmând ca la o nouă licitație, cu participarea și a altor antreprenori, să se aducă o hotărâre.⁴⁴⁴

Pentru iconostas, cu adresa nr. 138, din 9 martie 1941, Oficiul protopopesc comunică părintelui Alexandru Oltean că, în biserica greco-catolică din Crăciunești s-a depozitat un iconostas, solicitându-i să-l *„transportați în parohia D-voastră pe sama bisericii celei noi”*.⁴⁴⁵ Invitația este comunicată și cu adresa nr. 137, din 8 aprilie 1941, cu indicația ca, în termen de 10 zile iconostasul să fie adus la noua biserică.⁴⁴⁶ La 9 februarie 1942, prin adresa nr. 14/1942, preotul Alexandru Oltean comunică Administratorului Protopopesc din Sâncraiu de Mureș că iconostasul *„s-a adus și s-a depozitat în biserica cea nouă”*... *„Iconostasul e frumos, dar nu e zugrăvit”*.⁴⁴⁷ Rămânând la iconostas, în ședința din 12 aprilie 1942, consiliul parohial din comuna Mureșeni, arată *„că iconostasul adus din Karácsanfalva – Crăciunești, care a fost donat pentru biserica noastră, este mic de înălțime și nepictat, are neapărată trebuință de o adăugare și pictură. În privința aceasta sa conzultat pictorul Dl. Nicolae Pop din Tg.M.*

⁴⁴¹ Ibidem, Dosarul cu procese-verbale din anul 1941, Procesul-Verbal, din 14 aprilie 1941, f.6.

⁴⁴² Ibidem, Dosarul cu procesele-verbale din anii 1938, 1940, 1944 și 1946. Anul 1942, înregistrat cu nr. 43/1943, f. 62-63.

⁴⁴³ „a da parohiei Mureșeni un împrumut de 3000 (trei mii) pengö fără dobândă plătibili în curs de 3 ani de zile”... „în vederea terminării bisericii noi... lucrările cele mai de căpetewnie executate ar fi deocamdată: padimentarea și facerea ferestrelor ca să se poată sluji în biserică, iar celelelte lucrări precum stranele, corul, pictura și tencuirea exterioară se amână pe altă dată”. Ibidem, Dosarul cu procese-verbale, din anii 1945-1946. Procesul-Verbal, din 15 februarie 1942, f. 10-11.

⁴⁴⁴ „Au intrat pentru padimentarea bisericii 2 oferte și anume: 10. Szabó Gyula din Târgu-Mureș, care se obligă că padimentează biserica cu scânduri cu prețul 3,80 pengö de metru pătrat(...). 2). Se citește ofeta lui Petru Crișan, care se obligă a face asceastă lucrare cu 1,60 pengö de petru pătrat având a da parohia întreg materialul. 3). S dă cetire ofertei antreprenorului Kacsó Ferencz, care declară că execută facerea ferestrelor.... pentru suma de 1551,50 pengö”, Ibidem, Procesul-Verbal, din 8 martie 1942, f. 12.

⁴⁴⁵ Ibidem, Dosarul cu procese-verbale, din anii 1941-1942. Adresa nr. 138/1941, fila 1.

⁴⁴⁶ Ibidem, Adresa nr. 137/1941, f. 3.

⁴⁴⁷ Ibidem, Adresa nr. 1 din 9 februarie 1942, f. 3.

*Dânsul a făcut un plan – schiță de iconostas în înțelesul căruia lucrările de tâmplărie ar costa 800 (opt sute) pengö, iar cele de pictură 1.500 pengö, în total 2.300”.*⁴⁴⁸

Noile autorități maghiare au solicitat date cu privire la construirea bisericii, îndeosebi care au fost sursele de finanțare. Datele cerute sunt comunicate la 14 aprilie 1942 și anume:⁴⁴⁹

1. 4 iug. 300 stj.pătrați terenuri vândute cu..... 178.600 lei = 5.953,33 pengö
 2. Terenuri date în arendă cu..... 181.072 lei = 6.035,73 pengö
 3. Donații cu118.633 lei = 3.954,43 pengö
 4. Ajutoare financiare:
 - a. Prefectura cu67.000 lei = 2.233,33 pengö
 - b. Comuna Mureșeni, prima tranșă, cu.. 25489 lei = 849,63 pengö
 - c. Ministerul Culturii cu..... 20.000 lei = 666,66 pengö
 - d. Comuna Mureșeni a doua tranșă, cu100.000 lei = 333,33 pengö
- În total.....690.794 lei = 2.3026,49 pengö

Deși anul 1942 este considerat ca data când lucrările la biserică practic au fost terminate, ele continuă și în anul următor. Prin scrisoarea din 19, din 30 ianuarie 1943, Oficiul protopopesc ortodox din Târgu-Mureș solicită preotului din Mureșeni să comunice unele date privitoare la biserică, casa parohială și școala confesională.⁴⁵⁰ La 3 februarie 1943 sunt comunicate datele solicitate, din care aflăm următoarele: biserica este corespunzătoare; valoarea actuală a bisericii este de 26.571 pengö; parohia are biserică în construcție; au fost investiți până în prezent 26.571 pengö, din care 4.000 pengö în anul 1942; suma necesară pentru terminarea lucrărilor la biserică este de 13.333 pengö; hramul bisericii este „Sfinții Arhangheli”; fondul de care dispune parohia pentru zidirea bisericii este de 1.000 pengö.⁴⁵¹

La 16 mai 1943, Adunarea parohială a bisericii adjudecă realizarea lucrărilor de tencuieli exterioare, în valoare de 5047 pengö, antreprenorului Ioan Pop⁴⁵² ca, la 12 august același an,⁴⁵³ să facă cunoscut Părintelui Administrator Protopopesc următoarele date solicitate:

„1. Construirea bisericii din Mureșeni a costat până acum Pengö 33291, 52.

2.Acum se lucrează la terminarea exterioară în care scop sa făcut un arunc în suma de 6000 pengö, a cărui încasare merge foarte greu.

Lucrări mai trebuiesc până la terminare:

a. Stranele, b. Corul, c. Pictura, d. Înădirea iconostasului pentru a fi mai înalt, e. Ciotornele (jghiaburile și burlanele) împrejurul streșinei bisericii, f. Treptii la intrare. Ar mai fi padimentarea turnurilor.

Toate aceste lucrări reclamă aproximativ 27.000 pengö.”

⁴⁴⁸ Ibidem. Dosarul cu procese-verbale din anii 194-1946. Procesul-Verbal din 12 aprilie 1942, f. 13. În încheiere se propune să se intervină „pentru executarea lui roagă respectuos Ven. Consiliu Eparhial să binevoiască a ne mai împrumuta încă vreo 3000 pengö cari se vor plăti în rate anuale”.

⁴⁴⁹ Ibidem, Dosarul cu procese-verbale, din anii 1941-1942, f. 47.

⁴⁵⁰ Ibidem, Dosarul cu procese-verbale, din anii 1938, 1940, 1943 și 1946. Scrisoarea nr. 19/1943, f. 4.

⁴⁵¹ Ibidem, Dosarul cu procese-verbale, din anii 1938, 1940, 1943, Anul 1943, f.6.

⁴⁵² Ibidem, Anul 1943. Scrisoarea nr. 194, din 24 iunie 1943, f.30.

⁴⁵³ Ibidem, Anul 1943. Scrisoarea nr. 97, din 97 din 12 august 1943, f. 57.

Așadar, au mai rămas unele lucrări de amenajări interioare la biserică, precum și unele dotări exterioare, lucrări care necesitau încă 27.000 pengö. La sfârșit de an, cu adresa nr. 376, din 31 decembrie 1943, Oficiul protopopesco ortodox solicită din nou date privitoare la biserică,⁴⁵⁴ însă datele furnizate nu ne sunt cunoscute. Dintr-un registru inventar din anul 1948,⁴⁵⁵ putem face aprecieri privind valoarea principalelor bunuri imobiliare ale Parohiei ortodoxe din Mureșeni: Biserica clădită în anul 1937 cu 6.300.000 lei; Căminul cultural (fosta școală confesională) cu 134.000 lei; Biroul parohial (locuința parohială) cu 532.500 lei; Biserica veche de lemn cu șindrilă cu 100.000 lei; Iconostasul din lemn cu 20.000 lei.

Descrierea bisericii

Biserica se află în perimetrul zonei centrale a fostei localități, în strada Dezrobirii nr. 42. Nu am întâlnit date care să ateste existența unui concurs de proiecte în vederea realizării bisericii, singurul element întâlnit fiind un plan de instalații de gaze naturale, întocmit în anul 1976 de Întreprinderea de gaze naturale din oraș.⁴⁵⁶ În general, planul bisericii se aseamănă cu cel al bisericii actuale, cu diferența că absidele laterale sunt dreptunghiulare, în mărimi de câte 6,40 x 1,80 m, pronaosul are o deschidere de 5,20 x 2,0 m, iar cupola centrală se sprijină pe patru stâlpi masivi de susținere. De această dată, cupola centrală are o înălțime în interior de 14,15 m, mai joasă decât aceea a turnurilor așezate lateral intrării, la rândul lor cu înălțimi diferite, cel din dreapta fiind mai înalt, de 20,30 m până la extrema superioară a cupolei. Pe considerente de ordin structural, cele două colțuri laterale ale turnurilor au contraforturi așezate oblic, contribuind la crearea unui efect plastic, folosit la multe clădiri de interes comun, realizate în stil neoromânesc. Stilul este neoromânesc, condiție impusă de consiliul parohial. Remarcăm intrarea ce cuprinde trei arcade, deasupra cărora se află peretele arcuit, traforat prin 5 ferestre alungite. Absidele laterale, la rândul lor, în retrageri succesive, sunt tot arcuite, cu ferestre aidoma unor fante. Deosebite sunt cupolele ce se sprijină pe tambururi ce înscriu 12 deschideri arcuite la cupola centrală, 6 deschideri identice la tamburul turnului mai scund, pe când tamburul turnului mai înalt prezintă coloane decorate înscrise într-un hexagon, totul purtând elemente decorative specifice artei românești.

Actuala biserică se apropie ca mărime de aceea a catedralei anterior prezentate. Până în prezent nu cunoaștem proiectul care a stat la baza ridicării bisericii și nici autorul, singura sursă de cunoaștere fiind un relevu întocmit în anul 1976, cu ocazia realizării unor lucrări de reparații. De această dată, intrarea este mai modestă, având un

⁴⁵⁴ *Ibidem*. Anul 1943. Adresa nr. 276, din 31 decembrie 1943, f. 42.

⁴⁵⁵ *Arh. Paroh. Ort. Mureșeni, Registrul Parohia ortodoxă Română Mureșeni. Prot. Tg.Mureș. Registru inventar, p.2.*

⁴⁵⁶ Proiectul, ce poartă titlul: „Planul Bisericii Comunei Murășeni. Scara 1:1000, este realizat pe două planșe din hârtie de calc, în creion și cărbune, purtând data de 7 martie 1936, întocmite de arhitectul Bogdan Cornel Șildan. Prima piesă cuprinde: secțiunea longitudinală, secțiunea transversală și plan fundații. A doua planșă cuprinde: plan parter, fațada laterală și fațada principală. Deși nu este semnat, autorul proiectului a fost identificat prin comparația planșelor de față cu alte proiecte ale acestui arhitect, respectiv modul de prezentare a proiectului, scrisul etc.

mic pridvor ce poartă forme și elemente specifice arhitecturii brâncovenesti, dând impresia unei realizări ulterioare. De la acest pridvor, pe o adâncime de 3,30 m se află pronaosul. Deschis spre vest, din acesta se comunică cu cele două încăperi laterale și cu naosul bisericii. Deasupra intrării în naosul bisericii, se află pisană scrisă pe perete cu ocazia sfințirii bisericii, în anul 2002, și anume:

„ÎNTRU PREA MĂRIREA LUI DUMNEZEU ÎNCHINAT ÎN TREI IPOSTASURI: TATĂL. / FIUL ȘI SFÂNTULUI DUH. ZIDITU-S-A ACEASTĂ BISERICĂ ÎN ANII / 1937-1942. PICTURA FIIND EXECUTATĂ DE CAZILĂ IOAN ÎN ANII 1958-1959 DIN / CONTRIBUȚIA BENEVOLĂ A ROMÂNILOR ORTODOȘI DIN PAROHIA MUREȘENI.

S-A SFINȚIT DE Î.P.S.S. ANDREI ARHIEPISCOPUL ALBA-IULIEI. LA 27 OCTOMBRIE / 2002. PROTOPOP AL TÂRGU MUREȘULUI FIIND PREOT ȘINCAN GHEORGHE NICOLAE / ȘI PREOT PAROH TUTECEAN IOAN”.

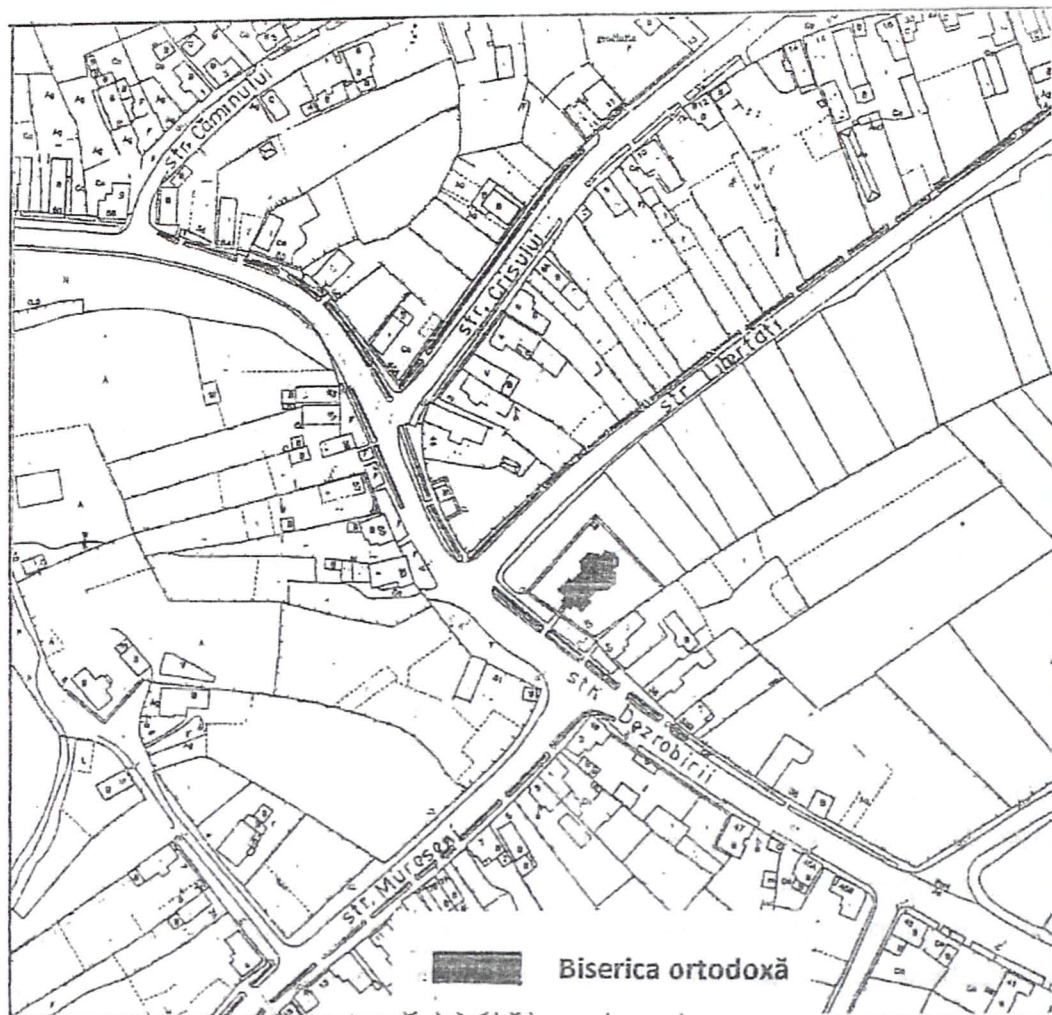
Cu o lungime totală de 14,0 m, naosul cuprinde două tronsoane, egale ca lungime, și anume: partea cu laturile paralele și o lățime de 7,0 m și partea aferentă absidelor laterale, fiecare având câte 3,30 m adâncime, în total, naosul având o lățime de 13,75 m. După iconostas se pătrunde în altarul decorat, pe o adâncime de 4,70 m și o lățime de 5,10 m. Interiorul bisericii prezintă o oarecare valoare artistică. După scundul pronaos, doar de 3,30 m înălțime, se ajunge în naos, la rândul său având spre corpul turnurilor corul ce se sprijină pe doi stâlpi, după care acoperișul interior se ridică la o înălțime de 8,20 m, urmat de spațiul cupolei a cărei înălțime ajunge la 13,35 m. Ultimul spațiu, cel al altarului, are o înălțime de 7,65 m. Interiorul este luminat prin intermediul ferestrelor alungite, de câte 0,40 x 2,70 m.

Fațada principală a bisericii, pe alocuri, pare a prelua unele detalii aflate la Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, îndeosebi cele ale cupolei centrale și turnurile laterale. În primul plan se prezintă cele două turnuri, pe a căror axă se află intrarea aidoma celor existente în alte biserici. Primul registru este rezervat celor două ferestre alipite de 2,70 m, a căror jumătate de înălțime este fragmentată de cornișa acoperișului edificiului. Următorul registru, al turnurilor ce se ridică aproape izolat, are câte o fereastră mai scundă, deasupra căreia se profilează o cornișă puternică. Deasupra se înalță spațiul destinat clopotelor, de această dată printr-o secțiune hexagonală, cu o înălțime ce ajunge la cota de + 17,70 m, fiecare latură având câte o fereastră înaltă. Totul se încheie cu cupola ale cărei panouri urmăresc forma hexagonală. În registrul următor se înalță corpul cupolei centrale de deasupra naosului, al cărui tambur, de secțiune hexagonală, pe fiecare latură, ca și la turnuri, este format din șase panouri ce se încheie în partea superioară, la cota de +19,15 m. Deasupra intrării se află pisană, mai sus descrisă.

Decorul pictural

Prin urmare, între anii 1958-1959, pictorul Ioan Căzilă din Sibiu, realizează pictura interioară în tehnica „fresco”, conferind bisericii atmosfera vechilor biserici românești.

În interiorul bisericii remarcăm în primul rând iconostasul, realizat în anul 1982, de către Foșalău Constantin din comuna Vânători, sat Nemțișor, județul Neamț, la recomandarea P.S.S. Episcop Emilian din Alba Iulia. Consiliul parohial al Parohiei ortodoxe române din Mureșeni, în ședința din 29 mai 1981, pune în discuție necesitatea pentru *„Confecționarea și instalarea unui nou iconostas în sf. biserică”*,²²³ documentația fiind înaintată spre aprobare Episcopiei Ortodoxe Române, sub nr. 20, din 3 iulie 1981, cu precizarea că este identic cu cel de la Toaca, județul Mureș, opera aceluiași autor.²²⁴ Dintr-un contract (nedatat), deducem faptul că pictura iconostasului a fost realizată de Ciubotariu Constantin din Târgu-Neamț, care *„se angajează a picta pentru iconostasul executat de Dl. Foșalău Constantin toate icoanele necesare iconostasului respectiv în număr de 49”*, valoarea lucrărilor fiind de 28.000 lei.²²⁵ Cuprinzând ușile împărătești pictate cu scena „Bunei-Vestiri” precum și ușile diaconești, cu „Sf. Mihail” și „Sf. Gavril”, registrul inferior cuprinde icoanele împărătești cu „Sf. Nicolae”, „Maica Domnului cu Pruncul”, „Iisus Învățător” și icoana hramului. Deasupra se desfășoară friza cu scene din viața lui Iisus Hristos, în registrul al treilea, cei 12 apostoli, iar în mijloc, „Iisus Judecător”. Ultimul registru este destinat celor 12 mucenici, în mijloc având pe „Maica Domnului Oranta”, iar deasupra, în centrul compoziției, crucea pictată. Deasupra tindei femeilor și a naosului, pe o distanță de aproape jumătate din lungimea acesteia, se află corul susținut de cele patru coloane cu capitele compozite, cele laterale fiind angajate. Rămânând la pictura interioară, semnalăm cele patru portrete realizate pe peretele de vest al naosului, de la nord spre sud, reprezentând pe Mitropolitul Andrei B. de Șaguna și Mitropolitul Dr. Nicolae Bălan și pe Episcopul Nicolae Ivan, I.I.S.S. B.D. Nicolae Colan, Mitropolitul Alba Iuliei.

a

b

PLANȘA LXVIII

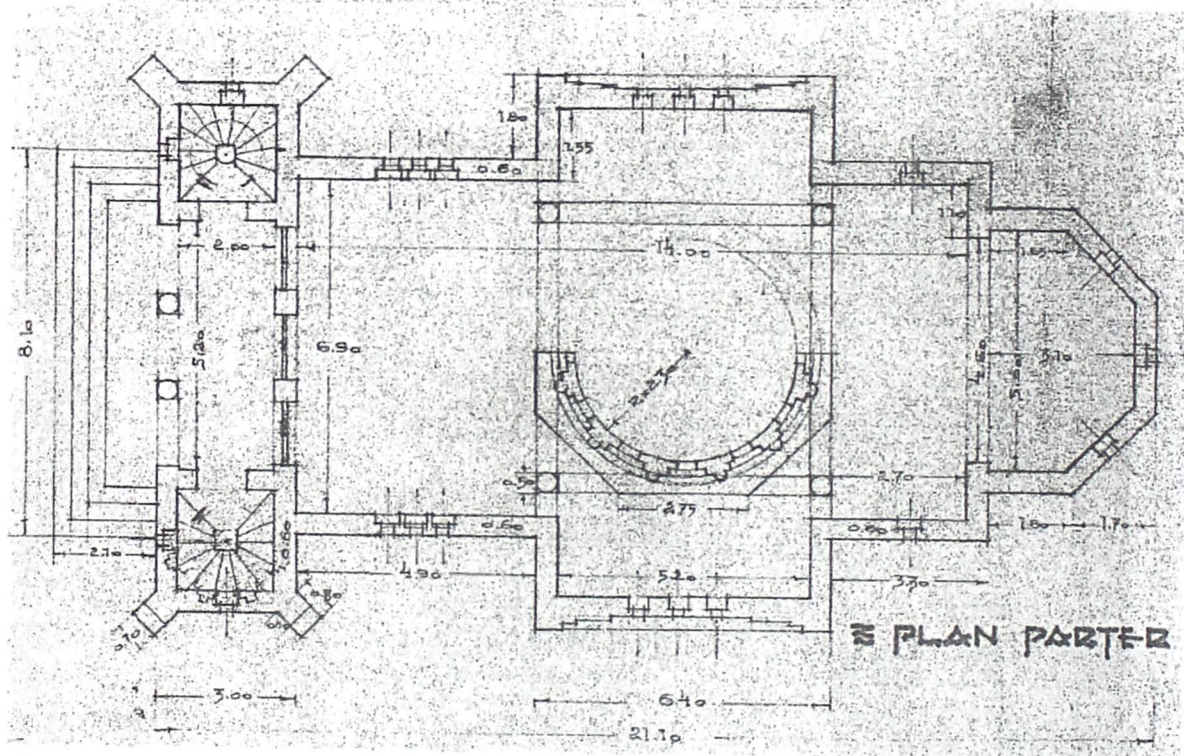
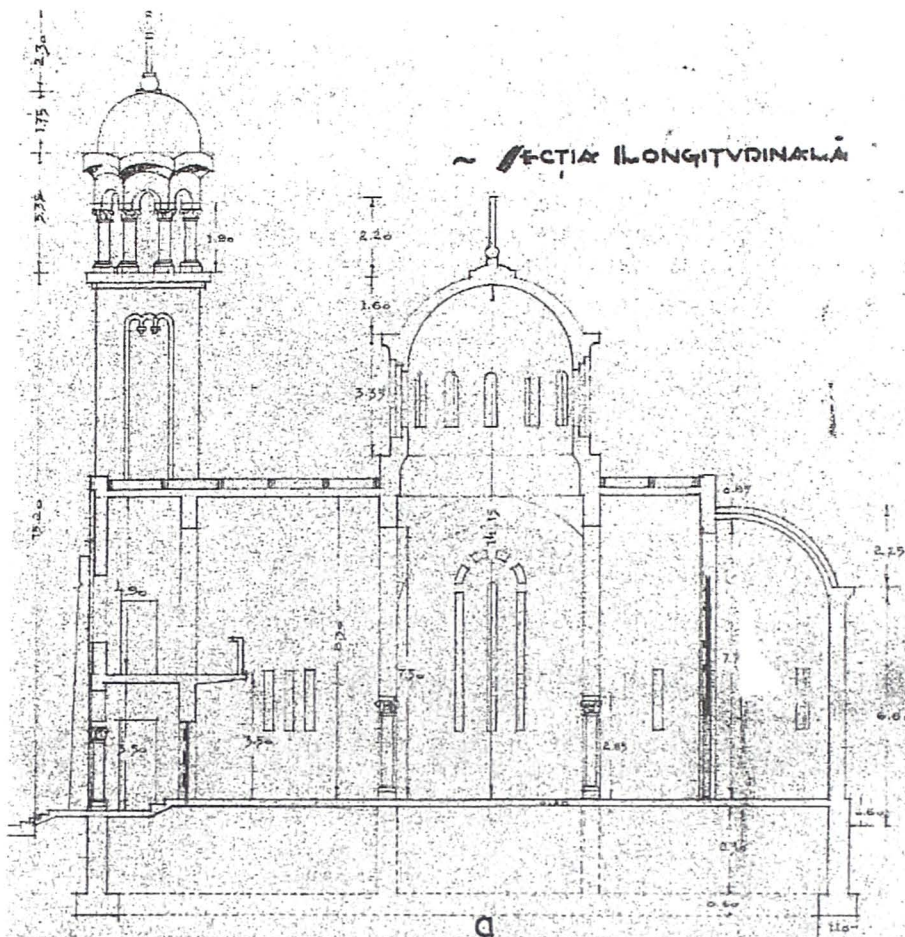

a

b

PLANȘA LXIX

b

PLANŞA LXX

≡ FAȚADĂ PRINCIPALĂ

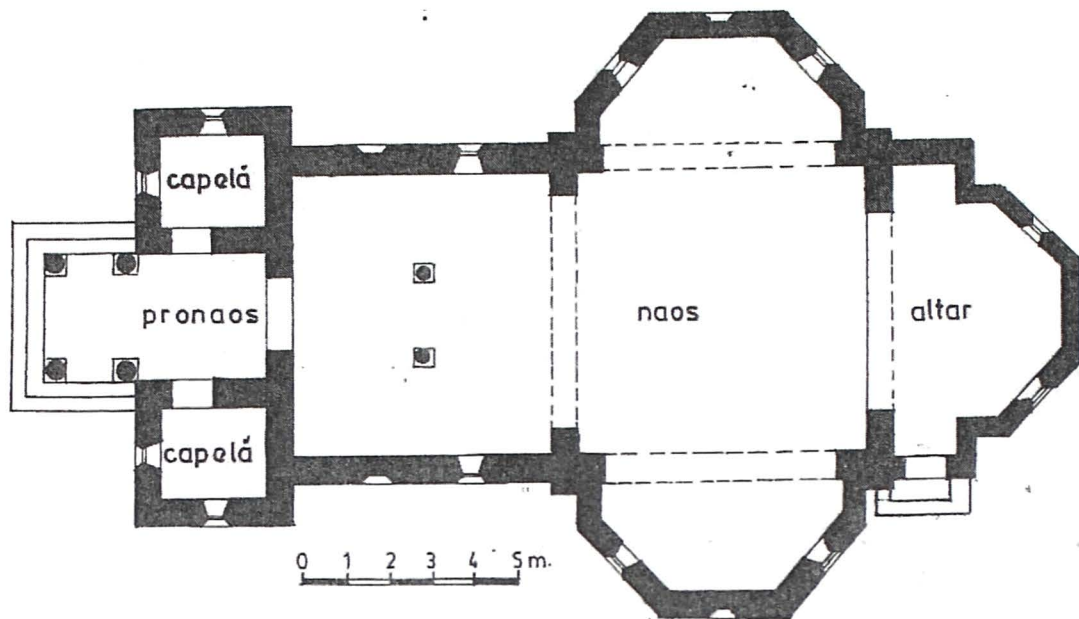
d

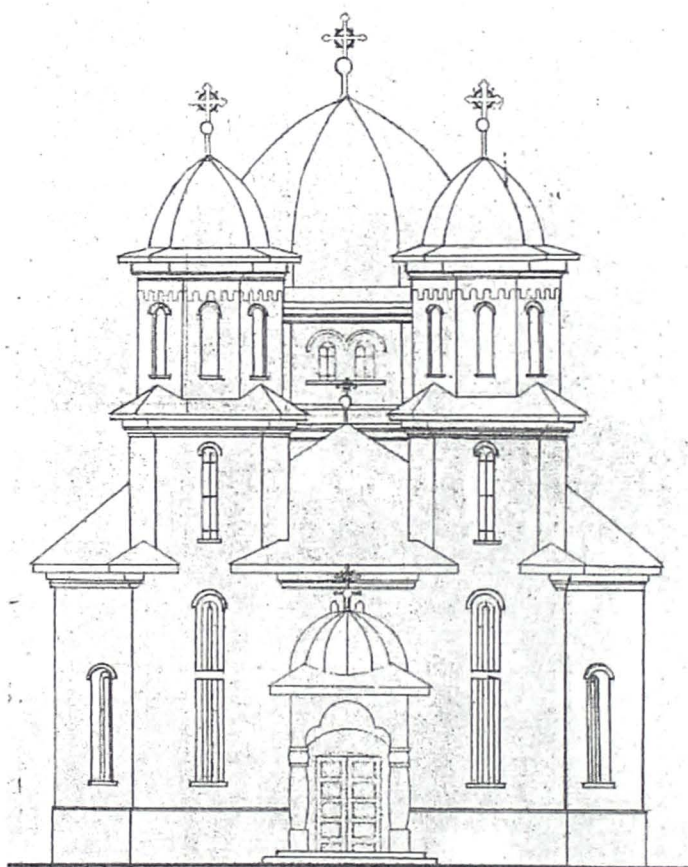
≡ FAȚADĂ LATERALĂ

b

PLANȘA LXXI

a

b

PLANȘA LXXII

a

b

PLANȘA LXXII

a

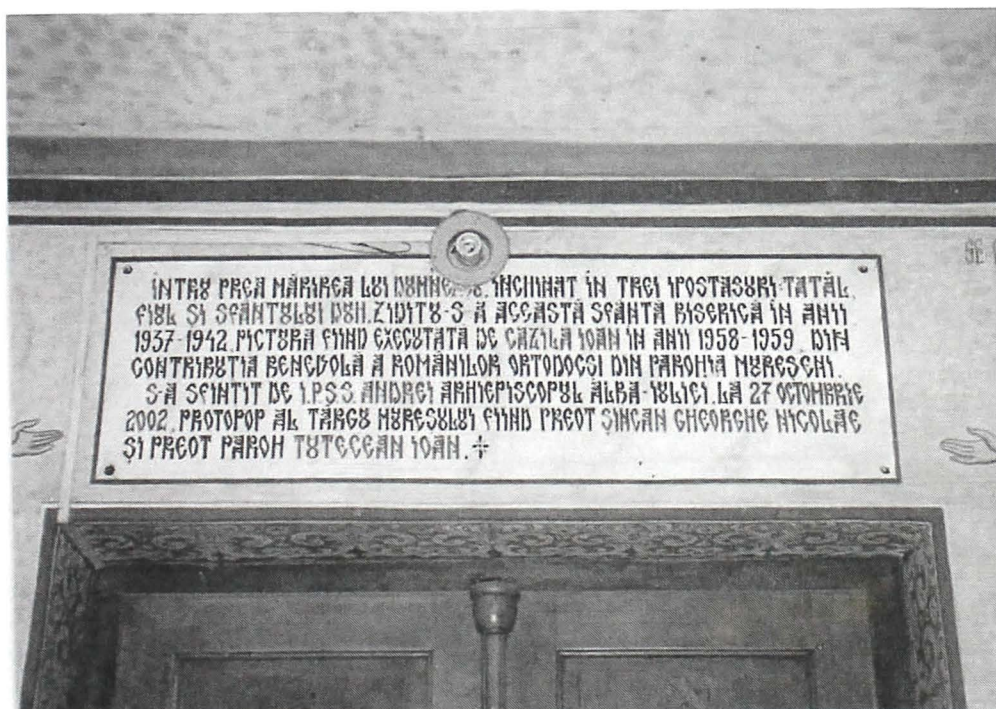

b

PLANȘA LXXIV

a

b

PLANȘA LXXV

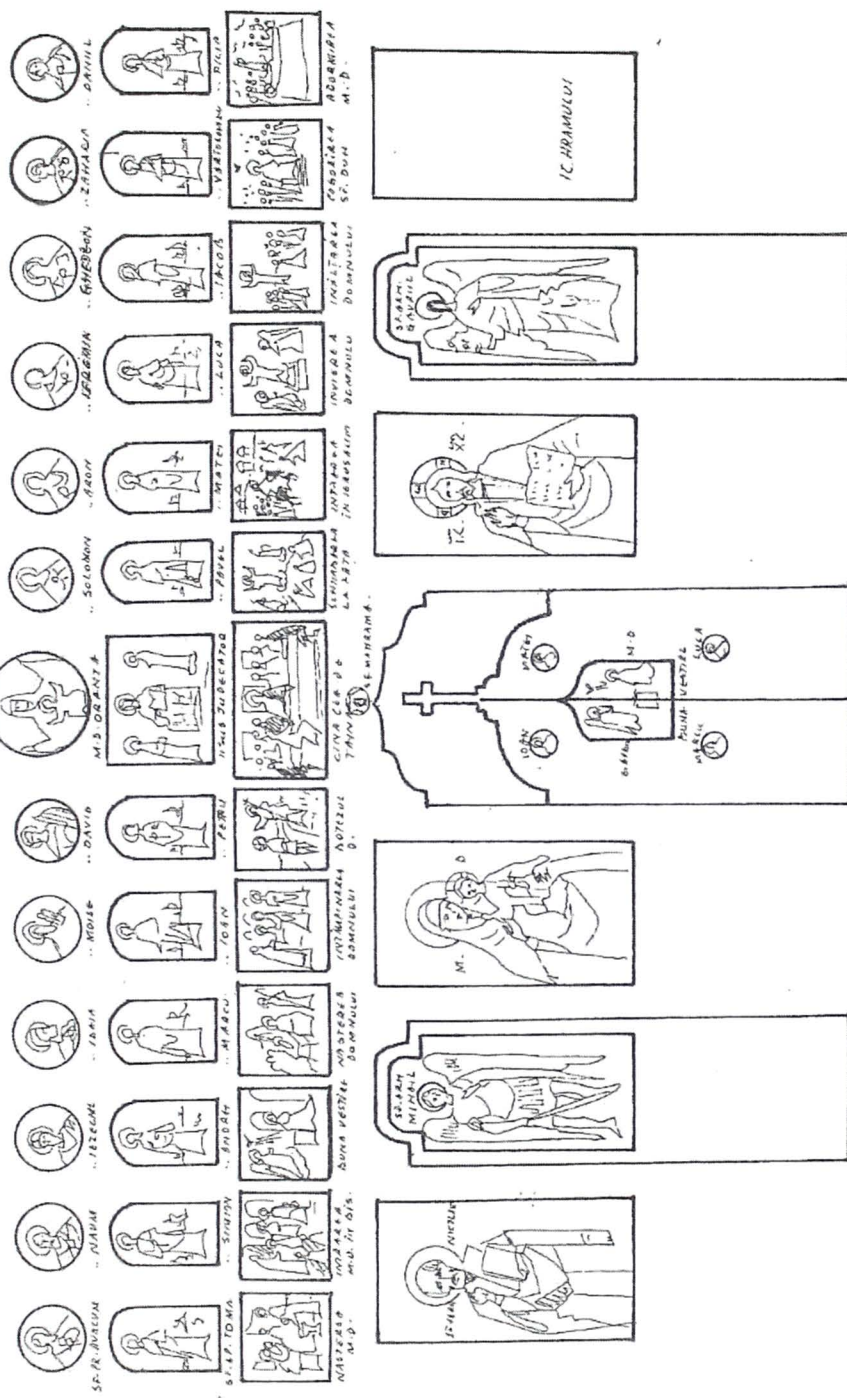
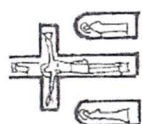
a

b

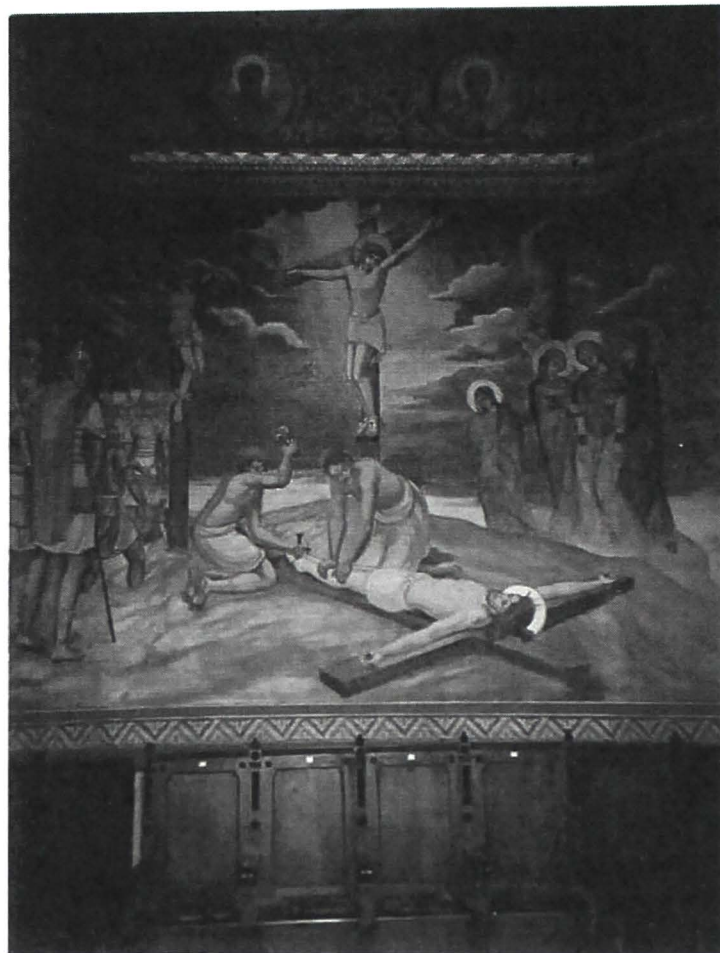
PLANȘA LXXVI

PLANUL DOCUMENTAR AL PICTURII ÎN
CONDȘTAS -- PAROHIA ORTOXOM. - TH. MUREȘ P. - CĂRĂ MUREȘANI

1870-1871

PLANŞA LXXV II

a

b

PLANȘA LXXVIII

a

b

PLAȘA LXXIX

a

b

PLAȘA LXXX

a

b

PLANȘA LXXXI

ABREVIERI

- AAM* – *Anuarul Arhivelor Mureșene*, Târgu-Mureș, I-2002; II-2003; III- 2004; IV- 2005; Serie nouă I (V)- 2012; II (VI)- 2013.
- AIIA* – *Anuarul Institutului de istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, I, 1858...
- AIIIN* – *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, I, 1921 – XI, 1947.
- ANSJ Mureș, Acta politica* – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fond. *Primăria Târgu-Mureș, Acta politica (Acte politice)*.
- ANSJ Mureș, Biaș* - Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fondul *Biaș*.
- ANSJ Mureș, Consiliul orașului* – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fond, *Primăria Târgu-Mureș, Consiliu Orașului*.
- ANSJ Mureș, Paroh. ort. Tg.Mureș* - Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fond *Parohia ortodoxă română, Târgu Mureș*.
- ANSJ Mureș, Prot.ort.Tg.Mureș* - Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fondul *Protopopiatul ortodox Român, Târgu-Mureș*.
- ANSJ Mureș, Prot.gr.cat.Tg.Mureș* - Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fondul *Protopopiatul greco-catolic, Târgu-Mureș*.
- ANSJ Mureș, Prot.ref.Tg.Mureș* - Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fondul *Protopopiatul reformat, Târgu-Mureș*.
- ANSJ Mureș, Prot. rom.cat Tg.Mureș* - Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fondul *Protopopiatul romano-catolic, Târgu-Mureș*.
- ANSJ Mureș, Sc.Mureș, ord și disp.* – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fond, *Scaunul Mureș, Ordine și dispoziții*.
- Arh.Paroh.ort.Mureșeni* – Arhiva Parohiei ortodoxe nr.V, Mureșeni, Târgu-Mureș.
- Arh. Paroh. reformată* – Arhiva Parohiei reformată, Târgu-Mureș.
- BMI* - *Buletinul Monumentelor Istorice*, București, 1970-1973.
- Dare de seamă pe anul.....*- *Dare de seamă a primarului*
- DILT* – Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, Ed. Academiei R.S.R, I. A-N, 1967; II. O-Z, 1968.
- Fodor István, *KF* – Fodor István, *Kronikás füzetek* (Caiete de cronicar), Târgu-Mureș, 1936-1939.
- „Gazeta Mureșului”* – *„Gazeta Mureșului”*, Gazeta oficială a județului Mureș, Târgu-Mureș, 1931-1938.
- „Glasul Mureșului”* – *„Glasul Mureșului”*, Organ al Partidului Național Liberal din jud. Mureș, Târgu-Mureș, I, 1934 – VII, 1940.
- Marisia* – *Marisia*, Anuarul Muzeului Județean Mureș, Târgu-Mureș, I, 1975...
- „Orașul”* – Foaie pentru interesele sociale și financiare ale administrației urbane. Gazeta oficială a orașului Târgu-Mureș, I, 1923 – XVIII, 1940.

- Recensământul din 1850* – Colecția Studia Censualia Transsilvanica, Coordonator Traian Rotariu, *Recensământul din 1850*, Cluj-Napoca, 1996, Ed. Staff.
- Recensământul din 1857* – Colecția Studia Censualia Transsilvanica, Coordonator Traian Rotariu, *Recensământul din 1857, Transilvania*, Cluj-Napoca, 1997, Ed. Staff.
- Recensământul din 1880* – Colecția Studia Censualia Transsilvanica, Coordonator Traian Rotariu, *Recensământul din 1880, Transilvania*, Cluj-Napoca, 1997, Ed. Staff.
- Recensământul din 1900* – Colecția Studia Censualia Transsilvanica, Coordonator Traian Rotariu, *Recensământul din 1900, Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, Ed. Staff.
- Recensământul din 1910* – Colecția Studia Censualia Transsilvanica, Coordonator Traian Rotariu, *Recensământul din 1910, Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, Ed. Staff.
- Rev. Bistr.* – Revista *Bistriței*, Muzeul Județean Bistrița-Năsăud.
- Rev. Ist.* – Revista *Istorică*, Anul XIII, nr. 4-6, aprilie-iunie, 1927
- St.mat.* – *Studii și materiale*, Publicație a Muzeului Județean Mureș, Târgu-Mureș, I, 1965 – III-IV, 1972.
- Studia Petru Maior* – *Studia Universitatis Petru Maior*, Târgu-Mureș, Historia , 2, 2002.
- Transilvania* – *Transilvania*. Revistă lunară de cultură. Organul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA), Sibiu.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Arhitectură și proiect național. Stilul Național Românesc, București, Ed. Melea Print, f.a.

Alexandru BAUER – *Două monumente de arhitectură religioasă românească din Târgu-Mureș la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *St.Mat.* nr. III – IV, 1972, p. 231-258.

BORBÉLY Szabolcs, *Noi date privind construirea bisericii greco-catolice din Târgu-Mureș*, Lucrare de masterat, coordonator științific Prof. dr. Nicolae Sabău, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Facultatea de Istorie și Filologie, mss, 2006.

BUNEA Augustin, *Statistica românilor din Transilvania în 1750, făcută de vicarul episcopesc Petru Aaron în Transilvania*, Sibiu, Transilvania, 1901, XXII, nr.9, p. 239-292.

Emil A. DANDEA - *Politică și administrație*, Culegere de texte, Târgu-Mureș, Casa de cultură „Mureș”, 1996.

Ioana CRISTACHE-PANAIT, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba-Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*, Alba Iulia, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române din Alba Iulia, 1986.

FARCZÁDY Elek - *A marosvásárhelyi református egyházközség élete 1556-1948*. (Viața parohiei reformate din Târgu-Mureș 1556-1948), Târgu-Mureș, 2000.

Petru MAIOR - *Istoria bisericii românilor*, București, Ed. Viitorul Românesc, 1995.

Ioan Eugen MAN – *Catedrala ortodoxă din Târgu-Mureș - Monument de artă neobrâncovenească*, în *AAM*, 2004, III, p. 201-204.

Ioan Eugen MAN - *Biserici de lemn din Județul Mureș, Monumente de artă populară românească*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2005.

Ioan Eugen MAN - *Târgu-Mureș, Istorie urbană, I De la începuturi până la anul 1850*, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2006.

Ioan Eugen MAN - *Târgu-Mureș, Istorie urbană, III, Perioada interbelică*, Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2010.

Elena MIHU – *Vizita lui Andrei Șaguna în biserica de lemn din Târgu-Mureș - 17/28 mai 1852*, *AAM*, 2002, p. 120-136.

Elena MIHU și Gheorghe Nicolae ȘINCAN – *Inventarul tuturor bisericilor aflătoare Ano 1872 sub Protopresbiteratul Mureșiu Osorheliuio fiind protoprebier Parteniu Trombitașiu de Bethlen*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2011.

PÁL - ANTAL Sándor, *Sigiliile instituțiilor mureșene*, Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 2013

Virgil PANĂ – *Un moț primar la Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. „Ardealul”, 2012.

Grigore PLOEȘTEANU și Traian DUȘA – *O pagină de istorie. Biserica de lemn din Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Ed. Intreprinderea Poligrafică, 1969.

Traian POPA – *Monografia oraşului Târgu-Mureş*, Târgu-Mureş, Ed. „Corvin”, 1932.

Ioan I. RUSSU – *Românii şi secuii*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1990.

Nicolae SABĂU – *Pictura bisericii ortodoxe de lemn „Sf. Arhanghel Mihail” din Târgu-Mureş*, în *RB*, XII-XIII, 1998-1999, Cluşiriu, 1999, p. 263-272.

Nicolae SULICĂ, - *Relaţiile lui Mihai Viteazul cu oraşul Târgu-Mureş*, Târgu-Mureş, 1929.

Gheorghe Nicolae ŞINCAN – *Micromonografii parohiale*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2006.

- I.a,b Prima scrisoare a lui Constandin Hagi Stoian adresată Prim-prefectului Imperial: *"Méltóságos Imperiális Grof Fő Ispán Úr"*.
- II. A patra scrisoare a lui Constandin Hagi Stoian adresată unui episcop: *"Revenaissime Domine Episcopo"*.
- III. Decizia nr. 18532, din 17 septembrie 1921, a Prefectului oraşului Târgu-Mureş prin care donează bisericii ortodoxe terenul din faţa Băncii „Albina”.
- IV. Contractul de schimb de terenuri, din 12 noiembrie 1924, încheiat între Primăria oraşului Târgu-Mureş şi Biserica Ortodoxă Română.
- V. Cererea arh. Ioan D. Traianescu, din 29 februarie 1924, prin care face oferta pentru întocmirea proiectului pentru biserică.
- VI. Cererea arh. Toma T. Socolescu, din 2 aprilie 1926, cu oferta pentru întocmirea proiectelor pentru biserică.
- VII. Cererea arh. Toma T. Socolescu, din 16 octombrie 1924, prin care contestă modul în care a fost ales proiectantul bisericii.
- VIII. Contractul din data de 26 martie 1925, încheiat între Primăria oraşului Târgu-Mureş şi Biserica Ortodoxă Română.
- IX. Decizia nr. 7068, din 7 iulie 1925, a Primăriei din Târgu-Mureş prin care se asigură suma de 1.500.000 lei pentru construirea bisericii.
- X. Adresa nr. 943 din 24 februarie 1925 a Primăriei din Topliţa-Română, către Oficiul protopopesc ortodox din Târgu-Mureş, prin care face cunoscut că donează suma de 10.000 lei.
- XI. Procesul-Verbal nr. 17, din 21 ianuarie 1926, al Prefecturii Judeţului Mureş, cu donatorii pentru construirea bisericii.
- XII. Adresa nr. 514, din 20 septembrie 1930, a Consiliului parohial ortodox din Târgu-Mureş, către Ministrul Agriculturii şi Domeniilor, prin care solicită scutirea plăţii arendei de 50.000 lei, după terenul din localitatea Band.
- XIII. Placa de pe partea stângă a intrării în Catedrala Mare Ortodoxă, cu indicarea participanţilor la sfinţirea bisericii.
- XIV. Placa de pe partea dreaptă a intrării în Catedrala Mare Ortodoxă, cu indicarea realizatorilor bisericii.
- XV. Solicitarea Parohiei II greco-catolice pentru atribuirea terenului din faţa Camerei de Comerţ şi Industrie, din data de 22 septembrie 1926.
- XVI. Adresa curatoriatelor parohiilor greco-catolice, din 30 decembrie 1925, prin care contestă ajutorul de 100.000 de lei, solicitând sprijin fără discriminare.
- XVII. Devizul, din 12 februarie 1927, întocmit de arh. Iosif Victor Vlad.
- XVIII. Scrisoarea lui Ion Dredeteşanu către primarul Emil Aurel Dandea, din 16 iunie 1927, prin care solicită scutirea de plata taxei de autorizare.

- XIX. Scrisoarea lui Ioan Dredețeanu, din 21 mai 1928, adresată primarului Emil Aurel Dandea, prin care solicită asigurarea a 300.000 bucăți cărămidă.
- XX. Decizia Primăriei Municipiului Târgu-Mureș, din 18 decembrie 1931, prin care scutește Parohia II greco-catolică de plata sumei de 150.000 de lei.
- XXI. Adresa nr. 23551, din 18 decembrie 1931, a Primăriei Municipiului Târgu-Mureș, prin care Parohia II greco-catolică se scutește de plata sumei de 150.000 de lei.
- XXII. Decizia Primăriei Municipiului Târgu-Mureș nr. 12114, din 28 iunie 1935, pentru sprijinirea cu un aport bănesc.
- XXIII. Scrisoarea lui Ioan Dredețeanu, din 26 iunie 1935, pentru sprijinirea cu o anumită sumă de lei.
- XXIV. Decizia nr. 15109, din 28 iunie 1935, a Primăriei municipiului Târgu-Mureș, prin care se acordă subvenția de 1.000.000 de lei, cu plata în cinci tranșe de câte 200.000 de lei.
- XXV. Protocolul din 7 decembrie 1901, al Parohiei ortodoxe Mureșeni, cu strabilirea valorilor de asigulare a clădirilor aparținătoare.
- XXVI. Procesul-Verbal, din 20 august 1921, prin care Garnizoana Târgu-Mureș donează o baracă Parohiei ortodoxe Mureșeni.
- XXVII. Procesul-Verbal, din 30 ianuarie 1927, al Parohiei ortodoxe Mureșeni, cu privire la edificarea casei parohiale.
- XXVIII. Procesul-Verbal, din 20 martie 1927, al Parohiei ortodoxe Mureșeni, prin care aceasta cumpără imobilul de la Teodor Libeg și Maria Munteanu. Primele două pagini.
- XXIX. Procesul-Verbal, din 11 iulie 1937, al Parohiei ortodoxe Mureșeni, prin care se aprobă proiectul și devizul pentru biserică.
- XXX. Procesul-Verbal, din 1 aprilie 1938, al Parohiei ortodoxe Mureșeni, cu privire la schimbul de terenuri.
- XXXI. Procesul-Verbal, al Parohiei ortodoxe Mureșeni, din 28 august 1938, cu privire la stadiul lucrărilor la biserică.
- XXXII. Procesul-Verbal, din 29 mai 1981, al Consiliului parohial Târgu-Mureș V, Mureșeni, legat de confecționarea iconostasului de Foșălău Constantin.
- XXXIII. Contractul dintre Parohia ortodoxă Târgu-Mureș, Mureșeni, cu Ciubotariu Constantin pentru pictarea iconostasului.

Reverendissime Domine Episcopo
Mibi plurimum salutissime!

Quantas periculis et molestias Ecclesia huiusmodi
de Unitate Mafarthensis ratione oratorii de
novo constructi, proinde hoc noster Reverendissimus
Dominus, quas cum auxiliante deo, ex benigni-
tate Regis Mattis suscepisset, jam adificationem
nem oratorii, et rerum necessariorum quod ad
cultum faciendum confessionem requirerentur
prope ad finem perduxit, et a longo jam tem-
pore presentiam Reverendissimi Domini prope
modum impatientes expectat, ut consecratio ora-
torii petatur, Ecclesia in tantum ordinem redigatur
et locus ac fructus pauperum populo proficiat
quod propter ratio prioribus est pondera-
fuit, nam si domus Monasterii destinata diutius
etiam manebit vacua, tunc contingere poterit
ut adversarii otium ponere faciant in popu-
lum introductioni et allocationi pauperum quod
ego qui causam huius populi tractamus
ex Christiana Charitate Reverendissimo Do-
mino significandum duxi, cum itaque spes
protracta deum efficit animum dignetur Re-
verendissimus Dominus defunctis et expectatio-
ni huius populi citissime presentia sua
satisfacere, et difficultates quod ex mora faul-
ti poterunt antevertere
Deo optimo Maximo Comendo Reverendissi-
mum Dominum permanens

Reverendissimi Domini Episcopi
1 Julij 1492

Severus paratissimus

27. 11.

1492

Ministerul Internelor
Directoratul general din Cluj.

No:18523/1921

Răspuns la No:1235/1921

Obiectul: Domnul Prefect al orasului Targu-mures ne inaintea sub No:1235/1921 hotararea sa No:368/1921 referitoare la cedarea gratuita a teritoriului orasenesc, din fata palatului "Albina" pe seama bisericii ortodoxe romane din Targu-mures in scopul edificarii bisericii ortodoxe romane.-

Contra acestei hotarari Alexu Kovacs si sotii inaintea za apelatie.-

D E C I S:

Noi Directorul General al Ministerului de Interne, Cluj respingem apelatia si aprobam hotararea citata.

N O T I V E :

Edificarea bisericii ortodoxe romane in orasul Targu-mures e o necesitate imperativa, deoarece ce existenta, edificata la anul 1814 nu corespunde nici pe departe cerintelor de azi cand in urma preluarii imperiului romanesc numarul credinciosilor de confesiunea ortodoxa romana in acest oras sa urcat in mod considerabil.

Considerand ca parochia ortodoxa romana din Targu-Mures nu dispune de un intravilan corespunzator scopului si cu intravilanul orasului din fata palatului "Albina" e tocmai potrivit pentru edificarea bisericii mentionate-cedarea acestui teren este motivata considerand apoi imprejurarea, ca biserica ortodoxa romana nu dispune de mijloace materiale necesare pentru achitarea valorii acestui intravilan si avand in vedere unul practizat intrucat de a-se faceastfel de doatiuni bisericilor-am aprobat hotararea Domnului Prefect in sensul careia sa dispune cedarea gratuita a teritoriului din chestiune si am respins apelatia.

Despre aceasta incunstiintam pe Dl. Prefect al orasului Targu-Mures, consiliul orasului municipal Targu-Mures si pe apelanti

Cluj la 17. Septembrie 1921.

P. Minister:
P. Cam. m. pr.
Pres. ministerial.

Anexa nr. III.

*Legea asupra art. 2, al. 5, respectiv de
facă de timbru și înregistrare*

Tg. Mureș la 26.1.1925

Exemplarul I.

CONTRACT DE SCHIMB.

Cheiat între Orașul Municipal Târgu-Mureș, rep.
prin Dl. Dr. Emil A. Dandea, primar și Comunitatea Bise-
ricească Ortodoxă Română Tg.Mureș, rep. prin Ștefan Rusu,
paroch-protopop-senator, domiciliat în Tg.Mureș, precum
urmează:

1/. Orașul Municipal Tg.Mureș în baza autorizației
Nr.81,498 din 6 Noiembrie 1923, a Ministerului de Inter-
ne, dă în schimb Comunității Bisericești ortodoxe Române
Tg.Mureș, terenul de 710 stânjin patrați, conform schi-
ței ce constituie partea integrantă a acestui contract,
care teren încă nu este trecut în nici o carte ~~fonduară~~
și urmează a se ~~ridica~~ cu numărul topografic 1197/2, -
pe care numita comunitate declară prin prezenta că e pri-
mește.-

2/. Comunitatea Bisericească ortodoxă română Tg.-
Mureș dă în schimb orașului Municipal Tg.Mureș terenul
viran în scris în c.f. Tg.Mureș ^{Nr. 5206/} 1-4 ord. 777/3,
780/3. 781/3. 1152/2. 781/4. 781/2. 785/1. 1152/1. 780/2.
781/2. 783/1/4. 784/1. 786 a./1. top. - pe care numitul
oraș prin prezenta i-l primește ca schimb.-

3/. Părțile abziec de dreptul de a pretinde una de-
la alta vre-o diferență de preț, de asemenea abziec de drep-
tul de a putea invalida acest contract în baza art.934.
C.c.a.

4/. Comunitatea Bisericească Ortodoxă Română Tg.-
Mureș intră în posesiunea terenului indicat cu numărul
topografic 1197/2 numai cu ocaziunea începerei edifică-
rei noii biserici ortodoxe române din Tg.Mureș. și poa-

Despre inceperea edificării este datoare a incunoştin-
ta in scris Consiliul oraşului municipal Tg.Mureş, cel
puţin cu o lună mai înainte, pentru ca oraşul să poată
ridica edificiile, plantaţiunile ori alte investiri fă-
cute pe acest teren, asupra cărora i-şi rezervă dreptul
său de proprietate.

5/. Edificarea noii biserici nu se poate însă in-
cepe înainte de a fi expirat contractul referitor la
hala de flori, inchiriată actualmente Dlui Ştefan Pop,
resp. subchiriaşului Iuliu Teutsch, afară de cazul când
Comunitatea Bisericească Ortodoxă Română Tg.Mureş va con-
veni cu aceştia primind consentimentul lor.

6/ Se constată, că terenul viran arătat la punct
2. se află in posesiunea oraşului.

7/. Părţile nu iau nici o răspundere pentru cazul
când vreunul dintre terenurile schimbate vor fi expro-
prietate, astfel nu pot pretinde nici o despăgubire sub
acest titlu.-

8/. Toate sarcinile publice, până la punerea in
posesiune a Comunităţii Bisericeşti ortodoxe Române Tg-
Mureş le supoartă oraşul municipal Tg.Mureş, de aci in-
colo inse fiecare după terenul ce foloseşte.

9/. Timbrele şi taxele de inregistrare ale contrac-
tului prezent le supoartă Comunitatea Bisericească orto-
doxă Română Tg.Mureş:-

10/. Pentru caz de litigiu se stipulează competen-
ţa Judecătoriei de Ocol Tg.Mureş.

Drept ce am eliberat acest act in două exemplare
originale.-

Tg.Mureş, la 12 Noiembrie 1924.-

Inaintea noastră,

ca martori:

Stefan Pop
Iuliu Teutsch
Stefan Pop
Iuliu Teutsch

Anexa nr. IV.

casă proprie

București 29 Febr. 1924

Onor. comitetului pentru clădirea
biser. ortodoxe din Tâg. Mureș. -

În urma convocării avută cu S.S. Părintele Protos. St. Nume Senator, eu priu la întocmirea planurilor și proiectului pentru biser. ortod. din Tâg. Mureș, subsemnatul Ion D. Traianescu arhitect - profesor, Am onorez a oferi serviciile biroului meu de Arhitectură "Planșeta", cu un onorariu excepțional de redus de circa 50.000 lei soartă la minimum de 5 milioane, ceea ce ar reveni la un procent de 1%. - Odată cu aceasta anexez și tariful oficial de onorarii al Soc. arhitecților Români, spre a vădea că pentru lucrarea proiectului de biserică, este prevăzut la lit. A Nr. 3, un onorariu de 7.50% pentru proiectul complet și conducere; iar pentru lucrarea mea redusă este prevăzut la lit. B Nr. 2, 50% din 7.50 ceea ce rezultă 3.75% deci de aproape 4 ori mai mult decât onorariul oferit de mine. -

Pentru asigurarea că vă pot aduce bune servicii, vă pot afirma că actualmente construiesc după proiectele mele 2 biserici mari și proiectez pe a 3-a, având o îndelungată experiență în asta la teritoriul românesc.

fond în serv. comunității mon. istorice timp de 15 ani. -

În buna speranță că prin aceste lucrări de
certă rânduieală literară, vom contribui la
întărirea unității sufletești între frați, regăsit
la vatra strămoșască după secole de despărțire,
Vă rog să lăsați voia a-mi comunica hotărârea
Dl. n-a primit pe lângă salutarile mele dorințe
și expresiunea oselutei mele considerații.

Cu dispoziție

Fond. Traianescu

arch. - profesor.

arch. ref. al soc. de locuințe și
fot. arch. al cam. mon. istorice.

Str. Căminului B nr. 1

Casa proprie. -

Anexa nr. V.

Proiect - Comitetului pentru ridicarea
Bisericii Catedrale în
Tg. Mureș.

Cu aceasta mă ofer să întocmesc planurile
Catedralei ce doriți să construiți, în vederea
O.T.C. al țării și conform tradițiilor bisericești
de asemenea, deșirul acestei lucrări, pentru suma
de lei 35.000 (trezeci cinci mii lei), care nu
reprezintă nimic prea mult de cât cheltuielile
ce necesită întocmirea acestui proiect. -
La confirmarea acestui proiect în prima sumă avans
de lei 5.000, la predarea schițelor în lei 10.000, la
restul de 20.000 lei la predarea proiectului complet.
Pentru detaliile de execuție, mobilier, cheltuielile a
drum în timpul execuției lucrării, vom merge să
se facă o înțelegere aparte în raport cu măsura
ce mi se vor da. - Pentru deservirea proiectului și
impensul necesar ca detaliile arhitecturale și mobilier
să se facă după planurile mele, ca autor al proiectului
Cu distincție - Stria -
T. Socolescu

Anexa nr. VI.

Șt. Președinte al Comitetului pentru
Judecarea Catedralei Ortodoxe în
J. Mureș

Stimabile Președinte,

Am aflat dintr-o sursoare particulară - a d-ului
Rădulescu de felul cum ați făcut alegerea proiectelor
de Catedrală - care este contrară tuturor regulilor
și tuturor drepturilor ce am, atât prin valoare proiectelor
ce v-am prezentat cât și pe baza angajamentelor
precis ce am eu d-ului de a vă face proiectul
respectiv de execuție. Dacă totuși pentru legea învinsă
și ca să vă arăt că în mine teamă de cenzură
nu pot să vă prezint proiectul meu alături de cele
ale d-ului Vlad și Tărașcu, am arătat însă precis
în memoriul prezentat că proiectele vor fi judecate
de o comisie din care să fac parte și arhitecți
specialiști în arta bisericească - închinată, devenită de
când în vremea arhitecților Români din București. —
Indiferent de rezultat, protestez în contra procedurii
urmată de d-ului și vă rog să-luți în considerare
cererea mea dintr-o legeală de a supune
proiectele judecate unei comisii de specialiști.

Op. 28 Oct. 1921.
Măsură - în măsură - de a se îndruma a se
alegea proiectul, după criteriul valoare în viața
opere de artă, și de a se juca a se alege
doilea frumoasă pentru alegere greșită, făcută în
gala, de oameni lipsiți de competență necesară. -
Fiduciu prin volumul lucrării ce v-am prezentat au
simțit în tot dreptul de a se cere ca se poată judeca
comitetul și așa cum e regula, - am făcut tot o
plăcere în cazul celor de mai jos. Mișcarea
culturii, depindând și de calitatea lucrării.
Când a se poate de dorit a măsura de îndreptare
se poată lua de către comitet, înainte de a primi
indicații de mai sus. -

Puncte anexe desolate considerăm.

T. J. J. J.

Anexa nr. VII.

Contract

La 26 Martie 1925 a intervenit între Comitetul Parochial ortodox român din Târgu-Mureș și ing. arhitect Victor Blad, profesor la Școala Politehnică din Timișoara, contractul prezent pe cum urmează:

1) Comitetul Parochial ortodox român din Târgu-Mureș însărcinează pe ing. arh. Victor Blad cu dirigerea lucrărilor de edificare a bisericii proiectate de dânsul și ^{aprobat} ~~proiectat~~ de furnirea crupelente bisericești, având a face:

a) Proiectele 1:100, casele de incalzire, deșezul detaliat pentru lichidare, lichidare însăși, fișarea contractelor cu antreprenorii și furnizorii

b) Proiectele de șantier 1:50, calculul static, proiectele de detalii 1:10 și mai mari pentru obiectele mai elegante din interior

c) Conducerea lucrărilor pe șantier și verificarea plăților către antreprenori. —

d) Colaudarea lucrărilor executate, la recepția definitivă. —

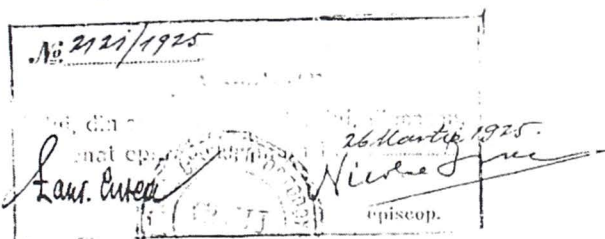
2) Pentru aceste lucrări Comitetul Parochial se obligă a plăti d-lui Victor Blad un onorariu integral de 450.000 adică patru sute cincizeci mii lei, primind acest onorariu în proporție cu lucrările executate și anume după facerea acestui contract un avans de 50.000 lei mai observându-se că lichidarea primei jumătăți a onorariului stabilit nu poate fi făcută mai curând ca la punerea bisericii sub acoperis. —

În tot timpul acestui angajament, d-l Victor Blad este obligat a servi cu toată mijloacele ce-i stau la dispoziție, exclusiv interesele Comitetului Parochial pentru a ajunge cât mai economic și cât mai exigent la buna soluțiere a lucrărilor cu care a fost încredințat prin prezentul contract. —

Cluj. la 26 Martie 1925

Ing. arh. V. Blad
profesor al Școlii Politehnice din Timișoara
arhitect-diriginte

Ștefan Rădu
președintele com. și al. lucrărilor

Anexa nr. VIII.

Obiect: Contribuire la construirea Catedralei
ortodoxe române din Tg.Mureş.-

Având în vedere că românii din aceasta localitate au hotărît ridicarea unei Catedrale în Piaţa Regele Ferdinand, prin care să exprime Atotputernicului cea mai adâncă a lor mulţumită omenească pentru realizarea marei Uniri a tuturor celor de un sânge şi de o lege,

Având în vedere, că ridicarea acestei case a lui Dumnezeu reprezintă nu numai o chestiune de prestigiu naţional pe aceste plaiuri instrăinate sub stăpânirile vitrege din trecut, dar şi o imperioasă necesitate reală, deoarece credincioşii ortodoxi români au numai la marginea oraşului o neîncăpătoare bisericuţă de lemn în care abia încap 100-150 persoane şi care bisericuţă se află în stare de ruină, cu pereţi putrezi, în care plouă şi suflă vântul,- o ruşine a comunei şi a românismului în general,

Având în vedere că statul a contribuit la ridicarea acestei Catedrale cu 1,500.000 L, numerar, deosebite materiale /lemn,piatră/ şi avantajii de transport, asemenea credincioşii în frunte cu P.S.S. episcopul Clujului şi-au făcut datoria contribuind cu sume până la 15.000 L. fiecare,

Considerând, că prin măsurile luate de consiliu s,a redus numărul personalului administrativ şi s,au asigurat comunei alte economii de mai multe milioane prin predarea şcolilor medii către Stat, prin anularea ori denunţarea unor obligaţiuni extrem de one-

./.

roase pentru comună /Biserica reformată, Fabrica de zahăr, banca "Agrar" etc/, iar prin executarea conştiincioasă a operaţiunilor de impunere şi încasare s, a asigurat gestiunii în curs un excedent de cel puţin 2.000,000 /două milioane/ Lei, deci situaţia financiară a comunei este bine ordonată,

Considerând, că şi art. 51 a Legii pentru unificarea administrativă declară de interes local chestiunile privitoare la cult - văzând şi faptul, că construcţia Catedralei este în curs intensiv, deci consiliul are obligaţiune legală ca şi morală de a-i veni efectiv în ajutor,

D e c i d e m :

Art.I. Se votează din fondul pentru deschiderea de credite suplimentare şi extraordinare, prevăzut la cap.XVII.art.199 a bugetului în curs suma de 1,500,000, Un milion cincisute mii Lei ca contribuţie a comunei la clădirea Catedralei ortodoxe române din Tg.Mureş.

Art.II. Suma aceasta se va plăti în cursul anului 1925, în ratele care le va stabili consiliul, contra cvitanţei episcopiei parohiei ortodoxe române din Tg.Mureş, care cvitanţă va fi vidimată şi de P.S.S. episcopul Clujului Vadului şi Feleacului.

Art.III. Cu executarea prezentei decizii după aprobarea ei din partea Ministerului de Interne, - să încredinţeze secţia financiară a consiliului.-

Din şedinţa consiliului oraşului Tg.Mureş, ținută la 7 Iulie 1925.-

Primar:

Rudea

458/1925

Anexa nr. IX.

JUDETUL MURAS-TURDA
PLASA REGHIN DE SUS
PRIMĂRIA TOPLIȚA-ROMÂNĂ

No. 943 / 1925 / I.
Evid.

CATRE

Preaonoratul Oficiu Protopopesc ort. rom.

in Târgu-Mureș.

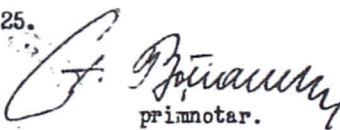
V-ă rugăm binevoiți a cunoaște că consiliul comunei noastre în ședința din 23. crt. a votat suma de 10,000.-/secemii/lei ca ajutor pt. clădirea Catedralei ort. rom. din Tg.-Mureș și îndată după aprobarea acestei hotărâri - de către forurile administrative superioare - vom espeda această sumă la adresa ce ne veți indica.

V-ă rugăm primiți acest dar ca un mic pumn al dragostei și admirațiunei ce poartă populația noastră română din acest Loc, față de mărețele opere începute de Presfinția Voastră și luminații conducători ai orașului Tg.-Mureș cari din "Vásárhelyul" monstrul din vremea asuprirei faceți un adevărat Templu al Neamului.

Totodată binevoiți a cunoaște, că in bugetul anului viitor vom prevedea acestui scop atâta cât ne vor permite puterile.

Fie ca acest Templu se fie Farul pentru luminarea și întărirea credinței strămoșești din intreg jurul spre binele și fericirea Patriei și Neamului.

Toplița-Română, la 24. Noemvrie 1925.

primotar.

Anexa nr. X.

No. 17/1925.

Proces Verbal

Dresat la Prefectura Județului Mureș în ziua de 21 Ianuarie 1926 în cauza de mai jos:

Prezenții subsemnații:

În baza ordinului No. 19640/1924 a Ministerului Sănătății Publice Muncii și Ocrotirilor Sociale, am procedat la constatarea rezultatului banesc a colectei bisericești ortodoxe din Târgu-Mureș în scopul edificării bisericești din Târgu-Mureș.

În baza socotirii făcute de delegații bisericești am constatat următorul rezultat:

1.	Pe comica 3.	Josiaș Mureșan Turda	suma de Lei	500.-
2.	" "	59. Dr. Valer Ghibu	" " "	100.-
3.	" "	151. Joan Budiu	" " "	500.-
4.	" "	24. Vidrasău <i>Păstor</i>	" " "	205.50
5.	" "	91. Hodac	" " "	660.-
6.	" "	98. Râpa de sus	" " "	100.-
7.	" "	136. Slămnice (Hentes)	" " "	127.-
8.	" "	176. <i>Stefan</i> Florescu	" " "	700.-
9.	" "	80. Paroch. Deda	" " "	300.-
10.	" "	30. Berghia	" " "	135.-
11.	" "	30. Berghia	" " "	278.-
12.	" "	166. Iuliu Bertia	" " "	16.225.-
13.	" "	58. Șogor <i>Comar</i>	" " "	1.000.-
14.	" "	159. G. Popp	" " "	20.-
15.	" "	55. Dr. Iuliu Ghila	" " "	1.728.-
16.	" "	183. Parochia Icland	" " "	3.620.-
17.	" "	155. Stefan Russu <i>Stefan Russu</i>	" " "	2.730.-
18.	" "	155. Ieremiaș <i>Stefan Russu</i>	" " "	240.-

Transport: Lei 29.678.50 b.

Lista Nr. 165 și inclus la suma precum la buletul nr. 13 Jan 1926 -
" " 184. -

Raport: Lei 29.678.50 b.

19.	Pe comica	39.	Jeremia	puta suma de	"	825.-
20.	"	49.	"	"	"	856.-
21.	"	186.	St. Russu	"	"	500.-
22.	"	162.	Maja Rușar	"	"	200.-
23.	"	78.	Julian Bardușan	"	"	2.400.-
24.	"	154.	Beudean	"	"	8.800.-
25.	"	155.	"	"	"	100.-
26.	"	171.	"	"	"	100.-
27.	"	184.	"	<i>Stefan Russu</i>	"	40.300.- <i>si afara 1000</i>
28.	"	44.	P. Roșca	"	"	14.336.-

Rezultatul general a colectei 97.885.L 50 b.

adeca Nouăzeci șaptemii opt sute optzeci și cinci Lei 50 bani.-

Listele Nr. 164, 167 și 168 au sosit fără rezultat.

Drept ce s,a incheiat și s'abscris prezentul proces-verbal in
trei exemplare.-

Târgu-Mureș, la 21. Ianuarie 1926.-

Delegatul Prefecturii:

Delegatul parohiei bisericei ort.
rom. Tg-Mureș

L.S. Nelegibil m.p.-

L.S. ProtoPOP Stefan Russu m.p.
senator.-

Pentru coafornitate.

Stefan Russu
17

Anexa nr. XI.

Handwritten note: "Handwritten note: 90"

...in orașul Iași
1904 la marginea c...

18438

27

[illegible]

icate in

In

eranta, GHS răs
u-furces, la

Heppner Kury

Președintele Consiliului parochial

Targu-Mures, 12 Sept. 1930.

Targu-Lupes, Ia. 20 Sept. 1930.

protopop:

Ministru al Agriculturii și Domeniilor

BUCHAREST 18

ACEST SFÂNT LOCAȘ DE ÎNCHINĂCIUNE A FOST TÂRNOȘIT
 ȘI PREDAT DESTINAȚIUNII SALE
 LA 2 DECEMBRIE 1934.

ANIVERSAREA DE 16 ANI A INTRĂRII ARMATEI ROMÂNE
 ÎN ORAȘUL MUNICIPAL TÂRGU-MUREȘ.
 ÎN ZILELE DE LUMINATĂ ȘI BINECUVÂNTATĂ STĂPÂNIRE A
MAIESTĂȚII SALE REGELUI CAROL II
 FIIND PATRIARH AL BISERICII AUTOCEFALE ORTODOXE-ROMÂNE
SANCTITATEA SA dr ELIE MIRON CRISTEA
 MITROPOLIT ȘI ARHIEPISCOP AL TRANSILVANIEI
ÎNALT PREA SFÎNȚIA SA Dr NICOLAE BĂLAN
 EPISCOP AL EPARHIEI VĂDULUI, FELEACULUI ȘI CLUJULUI:
PREA SFÎNȚIA SA NICOLAE IVAN.
 PAROH ȘI PROTOPRESBITER AL TRACTULUI TÂRGU-MUREȘ
SFÎNȚIA SA ȘTEFAN RUSU
 AL DOILEA PAROH: **SFÎNȚIA SA ALEXANDRU RUNCANU**
 EPITROPI AI BISERICII:
 Dr EMIL AUREL DANDEA, PRIMARUL MUNICIPIULUI TÂRGU-MUREȘ
 CRISTACHE TĂNĂȘESCU ȘI TEODOR NISTOR.
 ȘI MEMBRII AI CONSILIULUI PAROHIAL:
 PREȘEDINTE: SFÎNȚIA SA ȘTEFAN RUSSU, PROTOPRESBITER, PAROH I.
 NOTAR: SFÎNȚIA SA ALEXANDRU RUNCANU, PAROH II.

IOAN ALEXANDRESCU	HARALAMBIE BOLEJAN	NICOLAE SULICĂ
Dr AUREL BACIU	GHEORGHE DRIȘCU	VASILIE TĂMAȘ
LAZAR BERTIA	Dr IULIU GHILA	Dr VICTOR TATULEA
SABIN BOLDOR	Dr VASILIE GHIBU	ILARIE BOIA
NICOLAE BOZIAN	IOAN LUPȘAN	TEODOR BOZEȘANU
TRAIAN BOBLETEC	Dr EMIL MANU	IACOB BREJA
GHEORGHE CALBOREANU	NICOLAE MEDREA	TEODOR BUTA
ȘERBAN CIORAN	IOAN MOLDOVAN	MIHAIL CORMOȘ
Dr VASILIE COVRIG	NICOLAE OPREANU	PERTU CRISTO
DUMITRU COFARIU	Dr SIMEON PÂNTEA	TEODOR DUCA
PETRU COROȘ	Dr VASILIE POP	IOAN FECHETE
Dr PAVEL CRISTEA	Dr PETRU ROȘCA	IOSIF GHEORGHE
IOAN MACAVEI	IOAN MURGOI	IOAN SUCIU

IOAN TÂTARU ȘI IOAN TIMARU.
 Dr MOTORA NICOLAE. EDGARD PENCIULESCU. GHEORGHE TOMUȚĂ
 Dr VICTOR GROZA.

Anexa nr. XIII.

ÎNTRU MĂRIREA PEA SFINTEI ȘI DE VIAȚĂ FĂCĂ
TOAREI TREIMI PENTRU POMENIREA BIRUINȚEI
ARMATELOR ROMÂNE ÎN RĂSBOIUL DE REÎNTREGIRE
DIN ANII 1916 – 1919 S A AȘEZAT TELEMIA ACESTEI
SFINTE BISERICI CU HRAMUL ÎNĂLȚAREA DOMNU
LUI ÎN ZILELE DE GLORIOASĂ DOMNIE A PEA LUMI
NATULUI ȘI BINE CREDINCIOSULUI DOMN LIBE
RATOR DE POPOR ȘI ÎNTREGITOR DE HOTARE,
FERDINAND I REGELE TUTUROR ROMÂNILOR
LA 10 MAIU 1925 PRIN STĂRUINȚA CONSILIULUI
PAROHIAL CONSTITUIT DIN URMĂTORII MEMBRII:
ȘTEFAN RUSSU PROTOPRESBITER PREȘEDINTE
Dr AUREL BACIU IULIU BĂRDĂȘAN AUREL BERSAN
SABIN BOLDOR IACOB BREJA IOAN BUDIU
IOAN CETĂTEAN Dr IOSIF COMES MIHAIL CORMOȘ
PETRU CRISTO Dr IOAN DRECIN Dr GHERORGHE DRÎMBA
IOAN FEKETE OCTAVIAN FULEA Dr VALERIU GHIBU
IULIU HENTEȘ ILIE HOȚA SIMEON HOȚA
IOAN MĂLĂU NICOLAE OPREANU SABIN PASĂRE
Dr OCTAVIAN POPESCU CONSTANTIN POPESCU.BĂLTENI
PAVEL POPA IERONIM PIUA Dr PETRU ROȘCA
ROMUL TRITEANU Dr IOAN VESCAN NICOLAE VULCU
EPITROPI FIIND: Dr. EMIL AUREL DANDEA PRIMARUL
MUNICIPIULUI TG.MUREȘ IOAN MACAVEI ȘI TEODOR DUGA
CLĂDIREA S-A CONSTRUIT DUPĂ PLANURILE ȘI
SUB CONDUCEREA INGINERULU ARHITECT
IOSIF VICTOR VLAD PROFESOR
AL ȘCOALEI POLITEHNICE DIN TIMIȘOARA
CU AJUTORUL INGINERULUI ERVIN MAETZ ȘI SUB
SUPRAVEGHEREA CONDUCĂTORULUI DE LUCRĂRI
VALENTIN KLOS PICTORII CUPOLEI: AUREL CIUPE
TASE DAMIAN MAESTRII : TRAIAN BOBLETEC
GHEORGHE VLASSA IOSIF VÉGH ȘI COLOMAN ZSAKÓ.

Ânexe nr. XIV.

ONORAT

CONSILIU ORASENESCO !

Credincioşii bisericii gr. catolice din Tg. Mureş, Parohia a II a şi credincioşii bisericii sore gr. ortodoxe, am cerut, ca să ni se dea un ter pentru edificarea bisericii în Parohia a II a.-

Acest teren nici azi nu ne este dat în un aşa loc, unde să edificăm un edificiu monumental, corespunzător cerinţelor acestui oraş modern.-

Ne este designat din partea Comisiei pentru Ref. Agr. un teritoriu, care însă nu este corespunzător şi vrem, ca să edificăm pe un aşa teritor, de unde cel puţin să se vesteaască cuvântul lui Dumnezeu pentru credincioşii acestui oraş, având în vedere, că credincioşii bisericii gr. catolice să înmulţesc şi de zi.-

Reprezentanţii Curatoratului Bisericii gr. cat. Par. II a cu onoare înaintăm deci prezenta

C E R E R E

Si vă rugăm să binevoiţi a ne da pentru scopul de edificarea biserice terenul care se întinde înaintea Palatului Camerei de Comerţ şi Industrie şi azi are menirea de teren pentru joc la biliard. Pe acest voim să edificăm apoi o biserică pompoasă, care să fie în consonanţă cu edificiul din visavi a Palatului Cultural.-

În numele credincioşilor vă mulţumim înaintea de marimimosul dar şi vă rugăm să primiţi deosebitele noastre consideraţiuni.-

Tg. Mureş la 22 Septembrie 1926.-

Cu deosebită stimă:

Al. C. Mitolom
curator primar.

Ioan Predeteanu
paroh gr. cat.

Anexa nr. XV.

Cu referința la hotărârea Dvoastră Nr. 11671/1925, cons. prin care se votează pentru edificarea bisericii gr. cat. din loc, suma de Lei 100.000.-, care este a să plăti numai după începerea lucrărilor pe teren - curatoratul bisericii gr. cat. din loc cu onoare își permite a face următoarele observațiuni.

În hotărârea de mai sus Consiliu orașului invoacă principiile depuse în hotărârea Nr. 7572/1925, Cons. și bazat pe acele principii ne pune în vedere ajutorul de Lei 100.000.-, plătit în condițiile stipulate în hotărâre.

O n o r a t C o n c i l i u O r â ș e n e s c ! Curatorul bisericii gr. cat. din loc primește cu mulțumire și acest mic ajutor votat de Onoratul Consiliu municipal și nu dorește a apărea nemulțumitor atunci când referinduse la frumosele principii de nelimitată sollicitudine pentru sf. biserică, " fixate în hotărârea dca 24 Iulie 1925, - e de părerea că prin votarea sumei de Lei 100.000.-, ajutor, biserica noastră nu e pusă în posibilitatea de a putea începe lucrările pe teren, considerând că promisiunea de a ni se vota ulterior alte ajutoare e pendentă și limitată de eventualele noi schimbări ce pot obveni în situația creată de noua lege administrativă. Considerând că, date fiind economiile importante de cari și Dvoastră faceți amintire și cari doriți să le vărsați " întru sprijinirea efectivă a acțiunilor culturale și demne " și având în vedere că între aceste instituțiuni culturale considerați și Dvoastră " În primul rând biserica care a avut și va avea toată deplină nelimitată sollicitudine a Consiliului " și considerând că ajutorul votat ^{de} nu e suma cea mai importantă admisă de situația ac-

tuală" - ar fi fost pe deplin satisfăcătoare dacă Onoratul Consiliu ținând seama și de Ord. nr. 575/c-1925, al Min. de Interne, ar fi adus hotărârea de mai sus acordând și bisericii noastre, ajutoarele proporționale cu numărul credincioșilor și al nevoilor. Prin acel tratament legal și echitabil ni s-ar fi pus în vedere - considerând ajutoarele date bisericii surorilor - o sumă de sigur atât de importantă - pe lângă care suma votată ar fi dispărută - și care ne-ar pune în situația de a putea începe cât mai curând lucrările efective.

În situația actuală când din partea orașului nu avem decât promisiunea unui ajutor de Lei 100.000.-, plătit și acela numai după începerea lucrărilor pe teren, curatoratul nu poate concepe în chip real cadrele noii clădiri, iar în urma acestora laudabilele inițiative luate din partea noastră și a Onoratului Consiliu în loc de a duce la îndeplinire, ar fi ajuns la un punct mort.

În baza acestora curatoratul roagă Onoratul Consiliu Municipal să aibă în vedere cu toată seriozitatea gravitatea celor invocate, revenind asupra hotărârii dela 10 Noiembrie 1925, aducându-o în congruență cu principiile profesate și expuse în hotărârea dela 24 Iulie, precum și cu Ordinul Ministerial mai sus citat, prin ce s-ar face posibilă edificarea spre laudă lui Dumnezeu a noului locaș sfânt.

În credință că Onoratul Consiliu va fi conștient principiilor menționate, rugăm să primească expresiunea considerațiunii noastre.

Din ședința comună a curatoratelor ambelor parohii gr. catolice din Târgu-Mureș, ținută la 30. Decembrie 1925.

Joan Iordănescu paroh	Al. V. Părtolom prim curator	Elie Cămpănuș paroh român gr. cat.
Simion Samson		Meunier curator
Daniel Rădulescu		Augustin Popescu
Gheorghe Hira		George Rădulescu
Mărințiu Rădulescu		V. Popescu
Al. Iordănescu		Joan Samson

Anexa nr. XVI.

DEVIZUL ESTIMATIV

referit la proiectul construirii bisericii gr.sat.române
din

TARCU - MURES

1./ 280 m ³	Scăpătu de pământ în locul fundațiilor conform desenelor de șantier afumite la nivelul solului bun pentru începerea zidirii, fără a se plăti un plus de preț pe titlul afumimilor, cu depozitarea materialului după indicațiunile date demontarea obiectelor găsite în teren și punerea lor la dispoziția celor în drept, în stare cât mai bună, cu adăugarea eventualelor cofraje și necesara îndepărtare a apelor de teren, decontându-se numai volumul poliedral al proiectului acestei lucrări	a 60 Lei 16,800.-
2./ 280 "	Facerea fundațiilor din beton făcut din pietriș cu nisip, ciment și trass în dosaj de 15:3:1 utilizându-se pietriș curat de Mureș, ciment de Turda și trass de Dej făcându-se amestecările pe cale mecanică și după indicațiunile dirigenților având a se așeza betonul în straturi de 30 cm, grosimea fiind bătut cu malul până la așudare și udat cu apă pe toată durata legării, cu toate materialele instrumentele și punerea în operă, conform desenelor de șantier și cu decontul subaturii reale fără considerare la afumimii sau alte puneri în vedere.	a 1,000 280,000.-
3./ 440 "	Zidirea zidului și a parterului bisericii din cărămidă în mortar de var gran utilizându-se cărămidă presată casă întâi, nisip curat de Mureș și var bulgări probați pentru mortarul exigent prevăzut respectându-se riguros toate dispozițiile speciale ale proiectelor, cu toate profile, mături etc și conținându-se la plat numai subzajul real zidit, menținându-se conta golurilor resp.intregirile corpurilor speciale adăugând întreprins toate schelările, ev cofraje, materiale instrumentația conform planurilor de detalii și indicațiunilor dirigenților, conștient gata laos fără tampluiri.	a 1,000 440,000.-
4./ 410 "	Zidirea etajului bisericii altcum în totmai ca poziția 3./	" 1,200 491,200.-
5./ 140 "	Zidirea aticei altcum ca poz.3./	" 1,200.- 165,000.-
6./ 95.-	Zidirea elementelor până la cornișele altcum ca poz./ 3./	" 1,300.- 124,800.-
7./ 32.4	Idem de aici în caz altcum ca poz.3./	" 1,320.- 42,768.-
	Transport Lei	1,525,368.-

Raport Lei 3,422,608.-

27./ 154.-m ²	Acoperirea cupelei cu tablă galvanizată Ne 14, cu observarea tuturor profile- lor conform desenelor de detaliu cu toate materiile și manopera fixării a 200.	84,000.-	
28./ 75 "	Idem la clopotnițe	15,000.-	
29./ 5 "	/dem învelirea intermediară	3,000.-	
30./ 456 "	Acoperirea cu țigle a hexagonului es- terior al bisericii	130.-	58,500.-
31./ 156 m.l.	învelirea cu tablă galvanizată a perizului principal alteum ca 27./	65.-	10,270.-
32./ 3 buc.	Confecționarea, conform desenelor de detaliu a trei cernei din tablă de cupru, cu aurie și fixare la loc	15,000.-	45,000.-
33./ 3 buc.	Perși de intrare, la cele trei in- trări în biserică conform desenelor de detaliu, din lemn de brad, cu supra- luminator și cu ușile laterale pentru izolarea de curentă având ușile princi- pale dimensiuni de 2.8/6.0m., cu gea- muri, armături vopsire și montare	15,000.-	45,000.-
34./ 2 buc.	Ferestrii semicercuale de-asupra uși- lor intrării principale ca sub 35./	5,000.-	15,000.-
35./ 24 "	Ferestrii din fier înconșat cu dimen- siuni de 1.0/1.0 m. alteum ca 35./	1,200.-	26,400.-
36./ 24 "	Uși cu două camaturi cu dim. de 1.2/ 2.6 m. alteum ca 35./	36500.-	84,000.-
37./ 26 "	Ferestrii ca sub 35./	1,200.-	31,200.-
38./ 8 "	Jalușii pentru clopotnițe, ca 35./	1,500.-	12,000.-
39./ 12 "	Ferestrii din fier înconșat ca 35./	2,200.-	26,400.-
40./ 6 "	Lucarne	700.-	4,200.-
41./ 2390.-m	Zugrăvirea interiorului după modele- și colorile indicate de dirigent	50.-	119,500.-
42./ 100.	Înzolarea zidăriei cu hârtie gudronată	800.-	8,000.-
43./	Încălzirea după un plan special	-	300,000.-
44./	Mobilierul idem	-	500,000.-
45./ 2000 kgr.	Fier de ancorare	15.-	30,000.-
Cost total Lei			4,674,678.-

Timișoara la 13 Februarie 1977

Prof. D. H. Blau

bsemnata Parochie a doaua greco-catolică română din Târgu-Mureș, dorind a edifica biserica noastră pe terenul donat de Onor. Primărie pe piața din fața Bancii "Albina", conform planurilor anexate, -cu onoare rugăm să binevoiți a ne elibera permisul de edificare cât mai curând posibil, pentru a putea începe cărușia materiilor de construcție și lucrările propriuzise.

Orientareabisericii se va face, conform indicațiunilor date de D-Voastră in 16 Mai a.c. cu ocazia ieșirii la fața locului, adecă cu fațada principală spre Palatul Cultural.

Organul nostru răspunzător din punct de vedere tehnic, il vom anunța cu 24 ore mai curând ca începerea lucrărilor de edificare.-

Având in vedere, că această construcție servește interese superioare bisericesti, cu onoare Vă rugăm, să binevoiți a dispune absolvirea de sub obligațiunea de plată a taxelor de edificare

Cu aceasta ocazie Va mai rugăm sa binevoiți a admite utilizarea drumului neutilizat dintre "Albina" și terenul de construcție, pentru depozitarea materiilor de construcție ca pietriș, nisip și altele similare..

Targu-Mureș la 16 Junie 1927

Cu deosebită stimă

Ioan Predetian

Anexa nr. XVIII.

nr 26-1928

20.000 mii
1500 haure.
clatona 624. 300. -

Domnule Primar.

Un. Consiliu municipal în sedinta sa, ținută la 17 Sept.
1927 a binevoit să ne satisfacă cererea bisericii noastre
de, dto 8. VIII-1927 nr 42, în care ceream vinderea altor
300.000 bucăți cărămizi pe seama bisericii, și o ediție
din aceste cărămizi în anul 1927 ni s-au transpor-
tat 199500 bucăți. Deoarece lucrările bisericii
nu s-au încheiat să continuăm iarăși cu cărămizile
Vă rugăm respectuos să binevoiți să ordona celor
ce să revine, ca să ne mai transporte 50.500 bucăți
ca să completăm la 250000. bucăți. Transportarea
cărămizilor s-ar putea începe din 28 Iulian, putând
să ne satisfacă zilnic 2000-3000 cărămizi. -
Primiți Vă rugăm domnule Primar expresiei, deosebite
stimate ce Vă păstrăm.

Înmurâs la 21. V-1928.

Joan Andreescu
paroh

Anexa nr. XIX.

Dosarul și Nr. dv.

Data dv.

Dosarul și Nr. nostru 23551-1931.

Data

Privește :

D e c i z i u n e .

Comisiunea Interimară a municipiului Tg. Mureș luând în deliberare cererea Parohiei II. greco catolice române din Tg. Mureș pentru a fi scutită de plata datoriei ce-o are față de Municipiu, pentru cărămizile folosite la zidirea bisericii ;

văzând, că aceasta parohie conform contului dela dosar datorează cu suma de 374.784.- lei, că pentru exercitiul anului 1927, când s-a contractat datoria s-a fost prevăzut acesteia un ajutor de 500.000 lei, din care 150.000 lei nu i s-a ordonat și că aceasta parohie este cea mai săracă dintre toate

văzând și dispozițiunile art. 345. lit. e / și 415. din L.O.A.L.

D e c i d e :

1. / Scutește pe patentă de plata sumei de 150.000.- și reduce cu suma aceasta datorie originală de 374.784.- lei, rămânând să mai plătească numai 224.784.- lei .

2. / valabilitatea acestei deciziuni se condiționează de aprobarea autorității tutelare .

Târgu-Mureș din sedința Comisiei Interimare municip. ținută la 18. Decembrie 1931.

Președintele
Comisiei Interimare

Secretar General :

[Handwritten signature]

Anexa:

Anexa nr. XX.

No. 23551-1931

Domnule Președinte,

Parochia greco-catolică din localitate intenționează în anul 1927 a edifica o biserică, a cumpărat în acest scop la 21 Noiembrie 1927 dela fabrica de cărămizi, proprietatea municipiului nostru un stoc de cărămizi în valoare de Lei 448875, pe credit.-

La 31 Octombrie 1928 a achitat din această datorie suma de Lei 249517, mai rămânându-i o datorie de Lei 199.358.- La 27 Aprilie 1929 a mai cumpărat tot pe credit dela fabrica de cărămizi a municipiului material în valoare de Lei 175.426 majorându-se astfel din nou datoria acestei parochii față de municipiu la suma de Lei 374.784.-

Această datorie a rămas neachitată până în prezent.

La 2 Decembrie anul trecut /1931/ această parochie s'a adresat către Primărie cu o rugare prin care motivând cu grele împrejurări economice și că nu dispune de nici un fond, cere ca Primăria să o scutească de plata acestei datorii, aceea după cum se exprimă în acea rugare să li-se relaxeze acea datorie,- menționând totodată și aceea, că în anul 1927 în bugetul municipiului le-a fost votată și aprobată o subvenție de 500.000 în scopul arătat și că din acea subvenție nu li s'a plătit decât 350.000 Lei, rămânând deci neachitată o sumă de 150.000.-Lei.-

Comisia interimară a acestui municipiu luând în desbatere acea rugare în ședința sa din 18 Decembrie 1931, prin deciziunea No. 23551-1931 adusă în acea ședință, condi-

./.

Către

Comitetul Local de Revizuire

Cluj

:
ționat de aprobarea forurilor tutelare, a hotărât pe motiv
că parohia greco-catolică este cea mai săracă dintre toate
cele din localitate și că de fapt în bugetul anului 1927 i-a
fost aprobată o subvenție de 500.000 Lei din care i-a rămas
neachitat suma de 150.000.- Lei, a hotărât ca acea parohie
din suma totală cât datorează să fie scutită de plata sursei
de 150.000 Lei, rămânând să mai plătească 224.734 Lei.

Raportând cele de sus, și considerând că după cum am
arătat această decizie s'a adus condiționată de aprobarea
forurilor tutelare, cu onoare rugăm să binevoiți a da celei
deciziuni cuvenite aprobare.

Mirga-Mureș, la 25 Ianuarie 1932.

Președ. com. interimare:

Secretar gen.:

Anexa nr. XXI.

No.12114/1932.

D e c i z i u n e .

Comisia Interimară a Municipiului Târgu-Mureș, întrunită în numărul prevăzut de alin.2 al art.91, combinat cu art.434 din L.O.A.L., luând în deliberare cererea Oficiului parohial Greco-Catolic din Târgu-Mureș No.39 din 14 Junie 1932 referitoare la plata subvenției rămase neachitată din anul 1931 în suma de Lei 125.000.- din care subvenție să se acopere o parte din datoria Parohiei, ce are la acest Municipiu pentru cărămizile furnizate în anii 1927-1928;

Având în vedere referatul Dlui șef al serviciului contabilității prin care arată că soluția de a reduce creanța Municipiului față de Parohie, este contrară legii contabilității publice, însă aceasta chestiune se poate tranșa prin deschidere de credit suplimentar în acest scop;-

Având în vedere, că la fondul pentru deschideri de credite suplimentare din creditul inițial de Lei 2.000.000.- s'a întrebuințat numai Lei 225.730.- ast-fel că azi mai există un disponibil de Lei 1.774.220.-

în baza dispozițiilor cuprinse la art.72, și 73 din L.C.P. și art.433 din L.O.A.L.

cu unanimitate de voturi

D e c i d e

I. Să anulează deciziunea Comisiei Interimare din 17 Junie a.c. prin care s'a decis scutirea, respective reducerea de Lei 125.000 din datoria Bisericei Gr.catolică.-

II. Deschiderea unui credit suplimentar de Lei 125.000.- în sarcina art.209 " Fond pentru deschideri de credite suplimentare " pentru majorarea creditului dela art.36 " Subvenții cult.confesiunilor romane " al bugetului în curs, cu condițiunea că această sumă să fie reținută în contul datoriei Parohiei Greco-Catolice Tg.Mureș pentru cărămida furnizată în anul 1927.-

III. Prin această deschidere de credit suplimentar, disponibilul Fondului de credite suplimentare se reduce dela suma de Lei 2.000.000.- la Lei 1.774.220.-

IV. Prezenta Deciziune se afișează la vedere publică pe timp de 10 zile, după expirarea cărora se va înainta autorităților tutelare spre aprobare.-

Târgu-Mureș, din ședința Comisiei Interimare ținută la 21 Junie 1932.-

Președinte:

Secretar general

Anexa nr. XXII.

ARHIVA

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI TARGU-MURES			
Nr. 15109		JUN 26 IUN 1935	
SER. CIOL	NR. ANTERIOR	NR. DE BAZA	ANGHE
C	10681	4076	

1 Nr 67 1935

Domnule Primar.

Permânând banii ce i-am scut în casa
montelui de construcție a bisericii noastre,
respectuos vă rog să binevoiți a ordona
din bugetul municipiului, o sumă pe care o
vătre crede de cuviință, pentru a putea conti-
nua lucrările.

Mulțumind înaint, vă rog Domnule Primar
să binevoiți a primi expresiunea deosebită
ohimă și vă pastrez.

Targu Mures, la 26 iunie 1935

Ioan Brechtian
paroh. v. protopop.

Anexa nr. XXIII.

15-109-1935

Decizieune.

Comisia Interimară a Primăriei Municipiului Tg. Mureș,
asupra petiției Parohiei grăco-catolice, prin care cere ordonan-
țarea subvenției înscrisă în buget, a adus următoarea

Decizieune.

I. Se dispune ordonanțarea subvenției de 1.000.000.- Lei,
prevăzută în buget la art. 149, în următoarele rate:

1 Iulie	200.000.-	Lei
1 August	200.000.-	"
1 Sept.	200.000.-	"
1 Oct.	200.000.-	"
1 Nov.	200.000.-	"

Cu ocaziunea plății ratelor se va justifica întrebun-
țarea sumelor anterior primite.

II. Cu executarea prezentei decizii se încredințează
Serviciul financiar și de contabilitate.

Tg. Mureș, din sed. com. int. ținută la 23 Iunie 1935.

Presed. com. int. :

Secretar general:

Se va expedia:

1. Serv. fin. și contab. cu 5 exempl.
2. Of. Parohiei grăco-catolice

Logo

Anexa nr. XXIV.

Protocol

Luată în sesiunea comitetului parohial ebraonic
nar al parohiei rom. gr. or. din Medefalen, în luna
astăzi la 7 Decembrie 1901. st. v. sub prezidiul pa-
rochului Alexandru Olteanu. —

Conform cerulariul consistorial pu de la de 25/III. 1901
Nr. 3828 exp. Referitoriu la asigurarea de foc a edi-
fiilor bisericesti la fondul de asigurare din Sibiu

Comitetul prezintă următoarele:

Biserica de lemn în valoare de 800 con.

a.) Coperișul de indila = 116	160.00	corine
b.) Turnul	100.00	s
c.) uși, ferestre, paviment	92.00	s
d.) bătălia de scânduri	120.00	s
e.) Obopsele	200.00	s

f.)

Anexa nr. XXV.

PROCES VERBAL

21/ VIII / 1921
 proces verbal
 dep. C. G. Gheorghe

Asăzi anul 1921 luna August ziua 20.--

Noi Locot. Marinescu Gheorghe delegatul Garnizoanei Tg Mures, in unire cu Preotul Alexandru Olteanu din comuna Muraseni Domnul Teodor Blaj primarul comunei Muraseni si locuitorul Stefan Lazer toti trei din Comitetul Parohial al comunei Muraseni,

In conformitate cu ordinul Ministerului de Razboi No. 5021 transmis Garnizoanei Tg. Mures cu ordinul No. 46545 din 16 August a.o. al Comandamentului VI Teritorial, sa procedat primul la prezenta si cei din urma la primirea a unei baraci din acele ce au fost construite de catre fosta armata Austro-Ungara si care e situata pe teritoriul fabricii de caramizi si tigle din comuna Muraseni.--

S-a predat si primit aceasta baraca care este construita din ceramida, lungimea 45m./patruzeci si cinci/ latimea zece m. inaltimea 2,50 m. Acoperisul din scanduri, acoperit cu carton gulfoni care este stricat in multe locuri. Toata lennaria buna si alocure, lipsa, in special scanduri, usile stricate si lipsa, ferestile sunt numai ramele.

In conformitate cu ordinul Ministerului de Razboi sus mentionat, materialul rezultat din aceasta baraca va fi intrebuintat numai pentru construirea bisericii ortodoxe din comuna Muraseni.

Drept care s-a incheiat prezentul proces-verbal in trei exemplare dintre care unul ramane Comitetului Parohial al Comunei, unul la Garnizoana Tg. Mures, si unul se va inainta Comandamentului VI. Teritorial.

Am predat.

Delegatul Garnizoanei Tg. Mures
 Locotament. *G. Marinescu*

Am primit.

Preot, *Alexandru Olteanu*
 Primar, *Teodor Blaj*
 Locuitor *Stefan Lazer*

La Muraseni in 20 August 1921.

Anexa nr XXVI.

Proces verbal

Luată în sedința adunării parohiale, este înțelegându-se
simțită astăzi la pînă mai jos însemnată sub prezi-
diul parohului local Alexandru Olteanu.

Amintăți fiind această adunare cu 8 zile înainte,
membri în dreptăți ai adunării, după săvâr-
șirea sf. Liturghii, împreună, cu chemarea Duhu-
lui sfânt să adună în școală, unde președintele
deschide sedința, alegându-se bărbați de
încredere, Ociș Gheorghe și Buxan Petru,
iar notari pe Blaj Dumitru, a lui Prăciun.

Obiect:

Edificarea casei parohiale. -

I.

Parohul face o descriere amănunțită asupra casei parohiale, în care de
prezent locuiește și nume comuna adunării, cum că această casa
numai corespunde nici decum de casa parohială, fiind foar-
te veche, făcută în timpuri necunoscute, acoperită cu paie,
și pornită în toate părțile spre ruinare, situată de parte
de comuna, și olată la marginea străzii și expusă a-
desori la mîndorea așelor, precum să înfățișat, în
mai multe rânduri ~~sa înfățișat~~ Comuna mai departe, cum
că această casa, decum să fie potrivită, pentru un preot, dar nu e po-
tărită nici pentru cel în simpla parohian din comuna, această ca-
sa este pînă la parohienilor din această comuna biserică, care demult
ar fi putut ridica o locuință corespunzătoare pentru preot, prin urmu-
re afacerea această numai poate suferi nici o amănare și tot
aceia, cari au o judecată în cap și potrivit această afacere, în
devărată ei lumină, trebuie să simțască necesitatea edificării
unei noi case parohiale. -

Adunarea a luat această co-
nșimțare cu aprobare la pînă înțelegându-se.

II. —

Să da petre hotărârei consiliului parohial luată în sedința sa ținută la 25 Jan. 1927 în referința edificarea unei porți-pase parohiale.

Adunarea parohială aproabă pentru toate această hotărâre salutară a consiliului parohial și poartă respectuos pe Ven. Consiliul Eparchial să binevoiască să-și dea părte aprobare, ca să putem începe adunarea mijloacelor bănești pentru edificarea porții parohiale, să vedem cât în curând pidiat acest local preotesc și să vedem pe preotul nostru în centrul parohiei, în mijlocul nostru. — Cetiți, aprobat și tulburat. —

Mureșeni, la 30 Ianuarie 1927. —

Alex. Olteanu
paroh. —

Blog Dumitru Gr.
notor. —

bărbați de încredere:

Cocu George

Buzan Petru

ANEXA nr. XXVII.

luat în sedința extraordinară a consiliului parohial, ținută
astăzi la 20 Martie 1927 sub președinția parohului local
Alexandru Olteanu. Prezenți sunt subșirini. Nota 138

Obiect: Cumpărarea intravilanului lui Teodor Libeg
și Mariei Munteanu de casa parohială. —

După ce s-a constatat, cum că parohul nostru
în actuala casă parohială acoperită, cu paie, numai
poate locui din cauza nechimiei și a stării ei mizeră;
după ce s-a constatat, că a locui și pe mai departe în
această casă, ar însemna ca prețul cu întreaga fa-
milie să fie la pericolul morții nestînd momentul
când să prăbușească, și că această casă nici de unde
numai porcespunde de casa preoțească — consiliul
parohial în unanimitate hotărăște cumpărarea intravi-
lanului lui Teodor Libeg și Mariei Munteanu aflător
în centrul comunei, de casa parohială. —

Membru consiliului, în corpore merge la fața
locului unde s-a afla intravilanul pentru a constata
că în ce stare s-a afla. S-a constatat, că casa e o xi-
dire proastă, e clădită din cărămidă, are 4 odăi, toate
pădimentate și vătărate, 2 odăi sunt pictate. Are pivni-
ță cu pereți de beton. În curte este bucătărie, de va-
ră făcută din cărămidă, este grajd de 4 vite, sură, fân-
nar, fântână, cotlet de porci, coticariu pentru găini și
clocet și cuptor de pîlă, toate în stare bună. Are o
grădina de mărime a unui iugăr. Casa e situată
în centrul comunei foarte aproape de terenul unde a-
re să se ridice biserica, și la pîrhiile Funduani nu
este învecinată cu nimic.

După această examinare, membrii consiliului

Proces verbal

luat astăzi în 11 Iulie 1937 în sedința comitetului de construcție a bisericii din comuna Șteregeni sub președinția parohului Alexandru Olteanu, secretar fiind Cristea Vasile învâțător.

Prezenți sunt: Liviu Alexeș - notar, Cristea Vasile învâțător, Teodor Blaj, David Lăzar, Vasile Iuteu, Ștefan Lăzar, Gheorghe Cișan a Florin, Alexandru Olteanu a diaconului, Vasile Loharia, Ștefan Aron, Petru Dan a Văli, Nicolai Iuteu, Gheorghe Cișan a lui, Ștefan Blaj, Lăzar Lăzar, Claudiu Petru, Băciu Gheorghe și Florin Cișan.

Absenți: Dr. Constantin Bozian medic, Traian Ștefanescu perceptor, Loharia Petrescu șef de secție poștală, Ștefan Ștefan șef de post, Băciu Petru și Ioan Păcurar.

Fiind membri prezenți în majoritate, sedința poate aduce hotărâri valide și se declară deschisă.
La ordinea zilei.

1. Se citește actul Venerabilului Consiliu Eparhial din 30 Iunie 1937 N° 4250, prin care se aprobă planul de zidire de epocă a bisericii cât și lista de repartizi pe parohii etc.

Ad. 1. Se ia la cunoștință cu rugămintea către Venerabilul Consiliu Eparhial, că deși parohia nu dispune de prezent de întreg mat. fond și de pământ, să binevoiască să ne permită începerea clădirii bisericii cu cât mai ^{avansat} înainte această din următoarele motive: a) Poporul e dorințos de a vedea odată începutul clădirii bisericii.
b. Invenția Fund. n. l. și a credinței de noi

și sunt de credit, în modul acesta restanțele
mai în grabă se vor încasa.

Art 2.) Se primește. —

3. Se pune la ordinea zilei lichidarea materialului
din biserică, cea veche, îngustată.

Art 3.) După ce s-a constatat, cumva vârstă
rea acestui edificiu prin lichidare publică a fost
fixată pe data de 17 și 27 Iunie an. și nu s-a
prezentat nici un cumpărător, lichidarea s-a făcut
astăzi în bara hotărârii comitetului de construc-
ție din 4 Iulie a.e. Să se dea 2 cumpărători
și anume Gheorghe Trifu și Ionel Iarar, Ionel
Iarar ofere 5800 Lei, iar Gheorghe Trifu ofere
6000 Lei. Materialul să se dea deci lui Gheorghe
Trifu, care și achită suma în întregime la cetro-
pia parohială. —

Tot astăzi să lichideze și aceste cărămizi vechi
dela teoa la primăria în faorul fondului de vi-
dență a bisericii. Să se prezinte dl. P. Mureșan,
care ofera 1005 Lei, și Anica Micloș, văduva care
o ofera de 1005 Lei. Cărămizile se dau deci d. P. Mureșan
Anica Micloș în suma de 1005 Lei, care se va de-
fraga din plata cea care dela teoa la fund servi-
toare. —

Art ca mai sus. —

Alexandru Petreanu
pres. - prez.

Trifu

ANOSIM
secretar

Gheorghe Trifu

Anexa nr. XXIX.

vele instituti.

Se mai fiind alături de ordinea și liniștea se declară încheiat.

Președinte Alexandru Acton

Secretar Al. Roba

Subșefi

Lăsaș Ștefan

Alban Ghicșușă a fl.

Păruș Todor

Grigori Florin

Dan Petru

* Petru Chirila prin Al. Roba

Ștefan Ștefan

Preș. comit. sc. T. Blaj

Membr.

Cons. prov.

Secret. comit. sc. Al. Roba

Membr. Lăsaș Ștefan

Comit. sc. Ghicșușă

Văzută în Mureșeni la 7 Febr. 1938.

[Signature]

Proces verbal

drept astăzi în 28 August 1938, în sedința comitetului de construcție a bisericii ort. rom. din Mureșeni. Președinte Alexandru Oltean paroh, secretar Matei Roban, inv.

Prezenți: Matei Roban, inv., David Lăzar, Ioan Bumbuțu, Vasile Luten, Ștefan Lăzar, Gheorghe Orion, Petru Ion, Ștefan Blaj, Vasile Păscu, Gheorghe Lăzar, Bănuț Vasile, Gheorghe Lăhărieș, Petru Dișghechi, Ioan Blaj alui Mănuș, și Ioan Luten în valia Obiect: Continuarea lucrărilor de zidire a bisericii.

Parohul predă, ca și el anteprenor Gheorghe Matei se mai avea de făcut la biserică în interesul popula, care încă nu e pedepșită, terminată, apoi corul.

Pentru terminarea acestui lucru s-a fost în vîrstă a se prezenta la fața locului și prezentându-se să se promită, ca dăruind la biserică, poartă. Termina această lucrare, dar e de părere cu el inginer Mănușescu, ca ar fi bine mai întâi termina și acoperișul definitiv, ca se nu intră în biserică, nici în Ho parte apa, deci ar fi consultat ca să se facă terminala exterioră a bisericii până la streașină, adică la fața locului, adică să se facă și să se asore toate ferestrele dela cele 3 burle conform planului general, să se acopere coțturile acoperișului și să se termină. Referitor la această lucrare și anteprenor pregătește un deviz de gres, care se alătură aici sub în valoare de Lei 44625, în care suma se cuprinde de întreg materialul necesar a fața de mănă, pe care-l va da parohia.

Comitetul de construcție admite această părere în adăugul, ca lucrarea să se facă

în regie proprie având a da parohia, în legătură cu materialul, necesar.

Dacă în întreprindere a acestor lucrări se va face prin lii-
tatie publică în 11 Sept. a. r. la ora 2 d. m. la casa parohială.

Până la încheierea liitatiei este a se căuta mijlocul de cre-
dincioși având a aduce fidele pământ, pater și m. 3.

Rugăm respectuos Venerabilul Președinte Eparchial să
binevoiască a aproba această afacere.

Înlocuindu-l rugăm Venerabilul Președinte Eparchial să
binevoiască a ne trimite ajutorul necesar de către Stat în suma de
10,000 Lei pentru acoperirea cheltuielilor cu această lucrare. -

D. C. m. d. —

Alexandru Albu
paroh-pres. —

Iustin Vășilescu

Lu. R. R. R.
secretar

Proces-Verbal - copie :

Luat azi 29 mai 1981, în sedința Consiliului parohial al parohiei Tg. Mureș, V. cat. Mureșeni, de sub conducerea Pr. Igh. Covrig, de față fiind majoritatea membrilor Consiliului, având următoarea:

Ordine de zi.

Confecționarea și instalarea unui nou iconostas în Sf. Biserică.

Sedința s-a desfășurat după cum urmează:

Prestul Igh. Covrig arată Consiliului parohial că desi biserica este construită de peste 40 ani, este mizerabilă de iverch și că iconostasul actual este mic, vechi și necorespunzător cu ambianța Sf. Biserici pictate „in fresco”.

După această expunere și după discuții, Consiliul parohial hotărăște:

a) Avându-se în vedere faptul că P.S.S. Episcop Timotie din Alba-Iulia a recomandat să se confecționeze alt iconostas, Consiliul parohial hotărăște să se ia toate măsurile necesare pentru confecționarea și instalarea unui nou iconostas.

b) Dat fiind faptul că P.S.S. Episcop Timotie, la vizita de lucru făcută în parohia noastră la 25 mai a.e. a recomandat ca să se ia legătura cu sculptorul Topolăni Constantin din Com. Vinători satul Nemișor jud. Neamț, care a confecționat mai multe și frumoase iconostase din stejar, Consiliul hotărăște să se angajeze acest sculptor, iar icoanele de pe noul iconostas, ~~se~~ vor fi pictate de pictorul care o pictat icoanele de la iconostasul parohiei Toaca jud. Mureș.

Pr. Igh. Covrig
prezintă.

Membru Consiliului

- ss. H. Suteu
- ss. I. Ugrau
- ss. Tr. Pounap
- ss. L. Bonta
- ss. A. Lazar
- ss. Igh. Oltean
- ss. D. Cirlogea
- ss. Igh. Bisan
- ss. G. Ogleja

Anexa nr. XXXII.

Contract -

Îmcheiat între Parohia ort. rom. 19. Mureș, 2 cart. Mureșeni cu sediul în 19. Mureș, str. Terrobinii Nr. 63 reprezentată prin prot. Conștig Șteoroghe de o parte și între Prof. Clătăreanu Clătăreanu pictor domiciliat în 19. Mureș, str. Lăcrășii B.P. 7. ap. 42 jud. Mureș de altă parte, după cum urmează:

1. Subsemnatul pictor se angajează a picta pentru iconostasul executat de Il. Fopelău Constantin toate icoanele necesare la iconostasul respectiv în număr total de 49, corespunzător spațiului lăsat pe iconostas în acest scop.
2. Subsemnatul pictor mă oblig prin prezentul a folosi un material la pictură de cea mai superioară calitate și a realiza lucrarea de o frumusețe artistică corespunzătoare cu ambianța bisericii și sf. canoane.
3. Subsemnatul mă oblig a transporta și monta pe iconostas în biserică parohiei de mai sus toate icoanele necesare conf. planului.
4. Subsemnatul pictor mă oblig a întocmi și documentația referitoare la lucrarea de mai sus în patru exemplare.
5. Pentru lucrarea de mai sus, parohia de mai sus se obligă a plăti pictorului de mai sus suma de 28.000 lei, urmînd ca parohia să plătească 20% impozit fără reținere din suma de mai sus.
6. Icoanele vor fi livrate gata odată cu terminarea iconostasului.

În drept care semnăm prezentul:-

Clătăreanu

Din partea parohiei

Paroh
paroh.

Angajatul

Clătăreanu

P.S. Lichidarea sumei de plată după recepție din partea Sf. Episcopiei din Alba-Lulia.

Anexa nr. XXXIII.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Biserica de lemn „Sfântul Arhanghel Mihail”

- I. a – Planul de încadrare în zonă (sc. 1:5000); b – Fragment din harta orașului, întocmită în anul 1898 (sc. 1:5000)
- II. a – Planul actual de situație (sc. 1:1000); b – Aspect general al bisericii
- III. a – Pietrele de mormânt ale ctitorilor bisericii în anul 2008; b – Starea actuală a pietrelor de mormânt
- IV. a – Mormântul protopopului Ștefan Rusu; b – Inscripția aflată pe partea de sud a arcului ce se reținează cu bolta naosului
- V. Imagini din anul 1962. a – Vedere sud-vest; b – Vedere sud-est
- VI. Plan parter, relevu întocmit de autorul prezentei lucrări
- VII. a - Plan orizontal, din fișa monumentului, întocmit în anul 1960; b- Plan orizontal și fațada de sud, întocmit în anul 1969 de autorul prezentei lucrări.
- VIII. a – Vedere sud a acoperișului și a turnului-clopotniță; b – Vedere sud a pridvorului și a turnului-clopotniță
- IX. a – Vedere sud a navei bisericii cu absida altarului; b – Vedere nord a absidei
- X. a- Vedere sud-est a absidei altarului; b- Pridvorul cu intrarea în biserică
- XI. a – Iconostasul; b – Fereastră de pe latura sudică a naosului.
- XII. a- Aspect al bisericii cu turnul-clopotniță; b- Turnul-clopotniță, detaliu
- XIII. Casa parohială a bisericii de lemn. a – Proiectul din anul 1909 a lui Manusz Ferencz; b – Aspect actual
- XIV. Pictură interioară. a – *Constantin și Elena*; b – *Sf. Prooroc Aron*; c – *Sf. Prooroc Moise*
- XV. Icoanele împărătești; a – *Sf. Nicolae*; b – *Sf. Maria cu pruncul*; c – *Iisus Hristos*; d – *Sf. Arhanghel Mihail*.
- XVI. a – Ușile împărătești; b – *Sf. Treime*, pictură interioară. Pictură interioară.
- XVII. Pictură interioară. a – *Când s-a pogorât Iisus la Iad*; b – *Dumineca Tomii*
- XVIII. Pictură interioară. a – *Cina din Emaus*; b – *Dumineca mironosițelor*
- XIX. Pictură interioară. a – *Binecuvântarea Apostolilor*; b – *Buna Vestire*

Biserica de piatră (Biserica lui Bob)

- XX. a – Planul de situație din anul 1898 cu indicarea bisericii greco-catolice; b – Planul de situație după harta de Carte Funciară
- XXI. a – Aspect general al bisericii din Târgu-Mureș; b – Biserica lui Bob din Cluj. Plan parter și secțiune, după un relevu întocmit de G. Starmüller
- XXII. a - Plan orizontal, după relevu întocmit la 14 mai 1940; b – Plan orizontal după relevu întocmit de SC „PROIECT” SA, în anul 2008.

- XXIII. a – Fereastră de pe latura de sud a naosului; b – Fereastră de la altar
- XXIV. Interiorul bisericii. a, b – Pilaștri
- XXV. a – Fațada de vest, după releveul întocmit de SC „PROIECT” SA, în anul 2008; b – Registrul inferior al turnului cu placa inscripționată și fresca; c – Fresca aflată deasupra intrării
- XXVI. a – Ușa de intrare; b – Detaliu fațadă laterală
- XXVII. a – Fațada sud; b – Fațada nord, după releveul întocmit de SC. „PROIECT,, SA, în anul 2008
- XXVIII. a – Fațada est, absida; b – Sacristia de pe latura nordică a bisericii
- XXIX. a – Iconostasul; b – Ușile împărătești
- XXX. Ușile diaconești. a – Sf. Mihail; b – Sf. Gavril
- XXXI. Pictură pe bolta naosului. a – *Iisus Hristos*; b – *Maica Domnului cu Pruncul*
- XXXII. Casa parohială din strada Cosminului nr. 22. a – Plan parter, după un releveu mai vechi; b – Aspect general al casei parohiale
- XXXIII. a - Școala confesională greco-catolică (1854), renovată în anul 1989; b – Clădirea patrimonială din strada Mitropolit Andrei Șaguna nr. 10.

Catedrala mare Ortodoxă „Înălțarea Domnului”

- XXXIV. a – Planul de situație; b – Aspect general
- XXXV. Imagini anterioare a Pieței Trandafirilor, din zona unde se află catedrala. a – Aspect din anul 1909; b – Aspect din anul 1917
- XXXVI. Biserici asemănătoare cu catedrala din Târgu-Mureș. a – Monumentul Eroilor de la Mărășești, arh. George Cristinel și Constantin Pomponiu; b – Biserica din Odesa, arh. Constantin Pomponiu (proiect)
- XXXVII. Stadiul lucrărilor la catedrală. a – Anul 1928; b – Anul 1929
- XXXVIII. a – Sfințirea catedralei la 2 decembrie 1934; b – Aspect al catedralei din anul 1936
- XXXIX. a – Aspect al catedralei din anul 1938; b – Aspect al catedralei din anul 1939
- XL. Aspect al catedralei din anul 1940; b – Aspect al catedralei din anul 1943
- XLI. a,b – Aspecte din timpul efectuării reparațiilor, la 1 iulie 2001
- XLII. a – Perspectivă după proiectul lui Iosif Victor Vlad; b – Plan parter, după releveul întocmit de UJCM Mureș, în anul 1990
- XLIII. a – Plan etaj; b – Secțiune longitudinală, după releveul întocmit de UJCM Mureș, în anul 1990
- XLIV. a – Capitel cu indicarea numelui realizatorului acestora; b – Intrarea în biserică
- XLV. a – Iconostasul; b – Aspect al părții superioare a altarului
- XLVI. a – Ușile împărătești; b – Pictura cu *Buna Vestire*, de pe ușile împărătești
- XLVII. Icoane împărătești. a – *Maica Domnului cu Pruncul*; b - *Iisus Hristos Învățător*
- XLVIII. Icoane împărătești. a – *Sf. Nicolae*; b – *Sf. Ioan Botezătorul*

Catedrala mică Ortodoxă (Fosta catedrală greco-catolică)

- XLIX. a - Plan de situație; b – Aspect general
- L. a – Fațada laterală nord (proiect); b – Aspect din anul 1937
- LI. a – Aspect din anii 1936-1938; b – Aspect din anul 1942
- LII. Plan parter, după releveul din anii 1938-1940

- LIII. Plan etaj, după releveul din anii 1938-1940
- LIV. a – Vedere nord-est; b – Vedere sud-est
- LV. a – Vedere nord-vest; b – Vedere sud-vest
- LVI. a – Intrarea în biserică; b – Detaliu interior cu tamburul cupolei
- LVII. a – Stâlp de susținere a grinzii hexagonale; b – Coloane ale pronaosului ce susțin corul
- LVIII. a – Iconostasul; b – Ușile împărătești
- LIX. Icoane împărătești. a – *Sf. Nicolae*; b – *Fecioara Maria cu Pruncul*
- LX. Icoane împărătești. a – *Iisus Hristos Învățător*; b – *Sf. Ioan Botezătorul*
- LXI. Ușile împărătești. a – *Sf. Mihail*; b – *Sf. Gavril*
- LXII. Pictură interioară în altar. a – *Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ierarh Grigore Teologul; Sf. Ioan Gură de Aur*
- LXIII. Pictură Interioară în altar. a – *Iisus Hristos Împărat*; b – *Împărtășirea Sf. Apostoli*
- LXIV. Vitralii. a – *Iisus în grădina Ghetsimani*; b – *Învierea lui Iisus*
- LXV. Vitralii. a – *Înălțarea lui Iisus*; b – *Constantin și Elena*
- LXVI. Vitralii. a – *Cina cea de taină*; b – *Intrarea în Ierusalim*
- LXVII. Vitralii. a – *Iisus și Samariteanca*; b – *Botezul lui Iisus*

Biserica din Mureșeni, „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril

- LXVIII. a – Plan de situație; b – Aspect general
- LXIX. a – Mormântul preotului Oltean Alexandru (1876-1954), ctitorul bisericii, și a soției sale Aurelia; b – Intrarea în biserică
- LXX. Proiectul lui Șildan Bogdan Cornel. a – Secțiune longitudinală; b – Plan parter
- LXXI. Proiectul lui Șildan Bogdan Cornel. a – Fațada principală; b – Fațada sudică
- LXXII. Biserica actuală. a – Plan parter, după un releveu întocmit în anul 1976; b – Fațada principală, după releveul întocmit de Coop. „Constructorul”, în anul 1971
- LXXIII. a – Secțiune longitudinală, după releveul întocmit de Coop. „Constructorul”, în anul 1971; b – Vedere dinspre strada Libertății.
- LXXIV. a - Vedere dinspre str. Libertății; b – Detaliu a laturei de sud, spre pronaos
- LXXV. a – Detaliu a laturei de sud, spre absida altarului; b – Pisania aflată deasupra intrării în biserică
- LXXVI. a – Iconostasul; b – Tribuna corului
- LXXVII. Proiectul iconostasului întocmit de Foșalău Constantin
- LXXVIII. Picturi interioare. a – *Răstignirea lui Iisus Hristos*; b – *Învierea lui Iisus Hristos*
- LXXIX. Picturi interioare. a – *Sf. Atanasie*, cu reprezentarea vechii biserici de lemn din Mureșeni; b – Detaliu arcadă cu trecerea la tamburul cupolei
- LXXX. Galeria episcopilor. a – *Nicolae Ivan*; b – *Nicolae Colan*
- LXXXI. Galeria mitropoliților. a – *Andrei Șaguna*; b - *Nicolae Bălan*

SUMMARY

ROMANIAN RELIGIOUS ARCHITECTURAL MONUMENTS FROM TÂRGU-MUREȘ

This paper is bringing new data on Romanian churches built in Târgu-Mureș until the years between the two world wars. Those years were followed by the communist times when no churches were built from 1945 until 1989 in Târgu-Mureș. On the other hand from 1989 until 2014 new Orthodox and Greek-Catholic churches were built but they are dealt with in another book.

The oldest Romanian churches in Târgu-Mureș were built in the century. Somewhere in the mid-century years, approximately around Andrei Grecul, a merchant, built a wooden church used by two Romanian congregations; unfortunately, in 1780 the church was destroyed by fire. So that was how they started to build the first Romanian churches at the end of the 18th century and some of them are still standing now nowadays.

The church located at no 13 on street Mitropolit Andrei Șaguna was built for the Orthodox community by a merchant, Constandin Hagi Stoian and his spouse Siriana. Dedicated to the Saint Archangel Michael, the church was built of wood and this is why its nickname has been „the wooden church”. Completed in 1793, this church displays the plan of old Romanian churches a body consisting of a narthex, a nave and the five sided unrecessed apse. Later on, the porch was built with the bell-tower above, all works including the inner painting being completed in 1814. The inner painting is work of master painters Popa Nicolae and Bon Vasile.

The Stone Church, dedicated to the „Ascension of the Lord” located at no. 9 on street Mitropolit Andrei Șaguna, was built for the Greek Catholic community in Târgu-Mureș, by bishop Ioan Bob who had served for some time in Târgu-Mureș. This is why sometimes it is referred to as „Bob’s Church”. The church was designed in 1794 by architect Ioan Topler who had received from Ioan Bob the amount needed to purchase 20.000 pieces of bricks from the Romanian merchant Ioan Petrișor Fogarași. The plan of the church follows the traditional plan of wooden churches, on a rectangle shape that includes the narthex and the nave, while on the eastern end there is a half circle apse. On the western end there is the entrance with a bell-tower above. Next to the church there is the restored building of the old Romanian school dating from 1854.

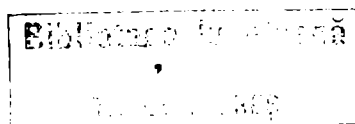
The two cathedrals in the centre of the town were built in the years between the two world wars. The great Orthodox Church was built from 1925 to 1934 and dedicated to the „Ascension of the Lord”. It was designed by architect Iosif Victor Vlad from Timișoara, in neo-Brâncovenesc style and it is the largest church in the town and

it has been so for quite some time even in the country. The first stone was placed on 10 May 1935 and the cathedral was consecrated on 2 December 1934. The building has the shape of a Greek cross, elongated to the west by the women's porch, the centre of the building being dominated by the 46 m high dome and the four smaller bell-towers.

The little Orthodox Church was built by the Romanian Greek-Catholic congregation of the town, from 1927 until 1936 and it was consecrated on 8th September 1936 on the day of the Nativity of the Blessed Virgin. It was designed by the same architect, Ioan Victor Vlad, who had designed the great Orthodox Cathedral. This church has a neoclassicist shape, being a much smaller replica of the St. Peter's cathedral in Rome. On a smaller scale, the cathedral is remarkable by its main dome that reaches 38 m and by the classicist gable.

The works on the Orthodox church in the former village Mureșeni, which today is a district in the city of Târgu-Mureș, were started in the same period, between the two wars. It is located at no 42 Dezrobirii street and is dedicated to the Saint Archangels Michael and Gabriel. Though, as early as 1901 it had been discussed the necessity of building a new church, owing to financial matters this plan was approved only on 31 December 1943. Its designer is unknown but we know that one draft variant was prepared by architect Bogdan Cornel Șildan from Târgu-Mureș.

The church includes elements in the neo-Brâncovenesc style and has a main dome that dominates the entire building.

100 de cărți pentru Marea Unire 1918-2018 Nr. 18

